హిందూధర్మశాస్త్ర గ్రంథమాల ౯

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

శ్రీ చాగంటి శేషయ్య గారు

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

రచయితః

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

హిందూ ధర్మశాస్త్రి గ్రంథ నిలయము
కపిలేశ్వరపురము (తూర్పుగోదావరిజిల్లా)

ద్వితీయ ముద్రణము
1956

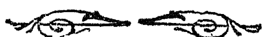
వెల
రు 10–0–0

శ్రీ ఆనందతీర్థ ప్రెస్:
రామచంద్రపురం

విషయసూచిక

శ్రీ రామచంద్ర

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ భాగము

9. జయదేవకవి

ఈ కవినిగూర్చిన చారిత్రాంశములేమియుఁ దెలియవు. లక్షణవేత్తలు కొందఱు జయదేవఛందమను ఛందోగ్రంథమునుండి తమ లక్షణగ్రంథములలోఁ గొన్ని యాంధ్రపద్యముల నుదాహరించి యుండుటచే నీతని పేరు తెలియవచ్చినది. కవిజనాశ్రయమునం దీతనిపే రుదాహరింపఁబడి యుండుటచే నీతఁడు పదుమూఁడవ శతాబ్దికి పూర్వుఁడని యూహింప నగుచున్నది. ఈక్రిందిపద్యము జయదేవఛందములోనిదని యానందరంగరాట్ఛందమునందు కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

గీ. రహిఁ గళలను లడలను బ్రాసయతు లొ
నరుప నవి యభేదప్రాసవిరతు లగును
గళల విలసిల్లు నీనిండునెల యనంగ
జాడ సేసె రాముఁడు సప్తతాళములన.

అప్పకవి యీ జయదేవఛందమును బేర్కొనలేదు.

కవిజనాశ్రయమున

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయమున సంక్షేపరూపునం జెలువుగ మ
ల్లియరేచన సుకవిజనా
శ్రయుఁ డీఛందంబుఁ జెప్పెజనులకుఁ దెలియన్.

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు కవిజనాశ్రయకర్తకుఁ బూర్వుఁడను టకు సంశయము లేదు. ఈ జయదేవుఁ డెవ్వరో, యెచ్చటివాఁడో తెలియ లేదు. సంస్కృతభాషలోఁ గృతులను రచించిన జయదేవులు మువ్వురున్నారు.

౧. ప్రసన్న రాఘవ మను నాటకమును చంద్రాలోకమను నలంకార శాస్త్రమును సంస్కృతభాషలో రచించిన యాతఁడొక జయదేవుఁడు. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు. సుమిత్రామహాదేవుల తనయుఁడు. ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దివాఁడని శివరామ్‌మహాదేవపరంగిపాయి బి ఏ. గారును, అక్కిరాజు ఉమా కాన్తము గారునువ్రాసియున్నారు. క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమువాఁడని మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడియుండిరి.

౨. సంస్కృతమున గీతగోవిందమును రచించిన దింకొక జయదేవుడు ఇతఁడుత్కలదేశీయుఁడు; భోజదేవునకును రాధాదేవికిని జనియించిన వాఁడు. క్రీ. శ. ౧౦౮౦-౧౧౪౦ సంవత్సరముల నాఁటి వాఁడు.

౩. రాధామాధవమను సంస్కృతకావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డు మఱియొకఁడు. ఇతనిని, చింతలపూడి యెల్లయకవి తన యాంధ్ర రాధామాధవమున నిట్లు నుతించియున్నాఁడు.

క. నుతియింతు వాగ్విశేష
స్థితి రాధామాధవంబు చెప్పినవిద్యా
చతురాననుఁ నీలాచల
పతిహితు జయదేవు సుకవి పంచప్రదరున్.

రాధామాధవకర్తయు గీతగోవిందకర్తయు నొక్కఁడే యని కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారును, వీరిరువురును భిన్నులని, నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారును, అక్కిరాజు ఉమాకాన్తముగారును వ్రాసి యున్నారు.

ఛందోగ్రంథమును వ్రాసిన జయదేవుఁ డీమువ్వురిలో నొక్కఁడో, వేఱొక్కఁడో చెప్పఁజాలము. ఉత్కలవంగదేశీయు లాంధ్రమున ఛందస్సును వ్రాసిరని తగినయాధారము లుండినఁగాని విశ్వసింపఁ జాలము. రాధామాధవకర్తయైన జయదేవుఁ డెప్పటివాఁడో ఎచ్చటి వాఁడో తెలియలేదు. ఈతఁడే ఛందోగ్రంథమును రచించినవాఁడని తోఁచుచున్నది. శృంగారమాధవీయమను సంస్కృత కావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డింకొకఁడుండెనని కొంద ఱనుచున్నారు. శృంగారమాధవీయమే, రాధామాధవమని కొందఱి యభిప్రాయము.

గంగేశపండితుని తత్త్వచింతామణి యను తర్కశాస్త్రమున కాలోకమును రచించిన జయదేవుఁడు పైనఁ బేర్కొనబడిన వారిలో నొకఁడో, భిన్నుఁడో తెలియదు.

ఎట్లయినను, నాంధ్రమునఁ ఛందస్సును రచియించిన జయదేవు ని గూర్చి యింకను దెలిసికొనవలసియున్నది.

10. వాదీంద్రచూడామణి

ఇతఁడు జైనసమయాచార్యుఁడు. కవిజనాశ్రయకర్త యని యనుకొనుచున్న రేచనకు గురువు. ఇతనినామము వాగింద్రచూడామణియని కొందఱనుచున్నారు. ఇతఁడాంధ్రమున నొక లక్షణగ్రంథమును రచించెనని చెప్పుదురు. ఆగ్రంథనామమును కవినామము నొక్కటియే. అప్పకవి యాపేరును దనగ్రంథాదిని ఆంధ్రలక్షణ గ్రంథములలోఁ జేర్చియున్నాఁడు. కాని యందలిపద్యముల నుదాహరించి యుండలేదు. కస్తూరిరంగకవి తన యానందరంగరాట్ఛందమున మల్లన పాదాంగచూడామణి" యని యొక లక్షణగ్రంథమును బేర్కొని యందలిపద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపియున్నాఁడు. అదియు నీవాదీంద్రచూడామణియు నొక్కటి గాదనుకొనియెదను. ఈతనిని గూర్చి యింక నేమియుఁ దెలియదు. ఇతనిని, రేచనకాలమువారిలోఁ జేర్చుట సమంజసమని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

కవికర్పటిక యను నొక చిత్రకావ్యమును సంస్కృతభాషలో రచియించిన వాదీంద్రచూడామణి యొకఁడు కలఁడు. ఆతఁడే యీతఁడేమో! అతనినిగూర్చి సంస్కృత వాఙ్మయమునందిట్లు చరిత్రము వ్రాసి యున్నారు.

"కవికర్పటిక— అను నొక చిత్రకావ్యము కలదు. దీనికర్త వాదీంద్రకవి. దీని దేశకాలములు తెలియవు కాని, ఇది యర్వాచీనమే: దీనిప్రయోజనము కవియిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

శ్లో. యత్నాదిమాం కంఠగతాం విధాయ
శ్రుతోపదేశా ద్విదితోపదేశః ।
అజ్ఞాతశబ్దార్థవినిశ్చయోఽపి
శ్లోకం కరోత్యేవ సభాసు శీఘ్రమ్.

ఈ గ్రంథములోఁ జూపిన పదవాక్యములను వల్లించియున్నచో ఆయా ఛందస్సులలో శ్లోకము చెప్పవచ్చును. ఆపదవాక్యములక్రమము జ్ఞప్తియందుంచుకొన్నఁ జాలును. ఇందుకుఁ జంద్రోదయ వర్ణనకు వల్లించవలసినవి- ఏకాక్షరముల పదములు. కర్పూర పూర- డిండీరపిండ- రజనీకర ఇత్యాదులు. వీని తరువాతఁ జేర్పదగినట్లు వల్లించవలసిన మూఁడక్షరముల పదములు - నీకాశమ్ - సంకాశమ్ - ఇత్యాదులు. ఇప్పుడు, కర్పూర పూర నీకాశమ్ అని యనుష్టుప్ఛందస్సులో నొకపాదము వచ్చినది. ఇట్లే నాలుగుపాదములకుఁ దగిన పదములపట్టిక లిందుఁ గలవు. ఈ విధముగా శార్దూల విక్రీడితాది వృత్తములకునుగలవు. "విఖ్యాతో గుణశాలినాం విద్వానయం రాజతే" ఇత్యాదులు.

వాగీంద్రచూడామణికవి, ఛందోగ్రంథము నే కాకుండ ఆది పురాణమునుగూడ నాంధ్రమున రచియించెనని, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. అప్పకవి వికల్పయతి కుదాహరణముగా నాదిపురాణములోనిదని "ఒకనాఁడిందుధరుండు" అనుపద్యము నిచ్చియున్నాఁడు. ఆపద్యము నాచనసోముని యుత్తర హరివంశము లోనిది. ఈపద్య మాదిపురాణములోనిది కాకపోయినను అప్పకవి యాదిపురాణము నెఱింగియున్నాఁడనుట నిశ్చయము. కాని యాతఁడెఱిగిన యాదిపురాణము వాగీంద్రచూడామణి దగునో కాదో చెప్పుట కవకాశము లేదు. తెనాలి రామకృష్ణకవి ఆదిపురాణమును రచించెనని యొకప్రతీతికలదు. ఏయాదిపురాణమును నిప్పుడు కల్పించుట లేదు. వాగీంద్రచూడామణి యను ఛందోగ్రంథమును నిప్పుడు కన్పడకపోవుటచే నీకవినిగూర్చి వ్రాయుటకింక నేమియు లేదు. ఈకవినిగూర్చి తెలిసికొనుటకింకను ప్రయత్నము జరుగవలసి యున్నది. ఇతని కాలము నేటువిధమున స్థిరపడువఱకును పంద్రెండవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమని యనుకొందము.

కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించిన పాదాంగచూడామణియు నీవాదీంద్రచూడామణియు నొకటి కాదనితోఁచినను భావిపరిశోధకుల కొఱకు రంగకవి యుదాహరించిన తొమ్మిదిపద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

చ. పరగ ధరాధిదైవతము పచ్చని కాంతియు శూద్రజాతియా
నరయ బుధుండు తద్గ్రహము హాటకవర్ణమతండు తత్ఫలం
బురుశుభ మెన్నఁగా హరిణయోనియు వృశ్చికరాశి నిర్జరే
శ్వరవంతార దైత్యగణసంగత(మున్) మామగణంబు శంకరా!

చ. జలమధిదైవముల్ రజితసన్నిభకాంతి కులంబు విప్రుఁడున్
ఫలము ధనంబు తద్గ్రహము భార్గవుఁడా తనివర్ణ మెన్నగాఁ
దెలుపు జలంబు తారకము తెల్లమిగా ధనురాశి యోనియున్
(తారయును దెల్లమిగా ధనురాశి రాశియున్)
బలిముఖ మాగణంబు నృగణంబున్ యగణాన కీశ్వరా
(బలిముఖియోనియున్ నరగణంబగు నయ్యగణంబు శంకరా)

చ. జ్వలనుఁడధీశుఁడున్ గులము క్షత్రియమున్ బవడంపుగాంతి పిం
పలరు గ్రహంబు భూతనయుఁ డాతఁడు రక్తపువన్నె పావకా
ఖ్యలలితతార దైత్యగణ మయ్యజయోనియు మేషరాశియున్
ఫలము భయప్రదంబు రగణంబునకున్ త్రిదశేంద్రవందితా!

చ. అనిలుఁ డధీశుఁడున్ గువలయంబులకాంతి కులంబు హీనమున్
జనుగ్రహ మాశనైశ్చరుఁడు చాలఁగ నల్పుగువన్నె తౌలయాఁ
దనరఁగ రాశి స్వాతియగుఁ దాఁఫలంబు క్షయంబు దానవం
బౌనర గణంబు నామహిషయోనియగున్ సగణాన కీశ్వరా!

చ. నెఱయ నభంబు దైవతము నీలపుఁగాంతియు విప్రజాతి గీ
ర్వరుఁడు గ్రహంబుఁ గాంచనపువర్ణ మతండు ఫలంబు చెప్పనై

శ్వరము నువారపుష్యమియు వాలినకర్కటరాశి మేషమౌ
నిరవగుయోని దేవగణ మీతగణంబున కిందుశేఖరా!

చ. రవియధిదైవముఖ బరఁగ రాట్కులమున్ గురువిందకాంతియుఖ
రవిగ్రహ మెన్నఁగా నతఁడు రక్తపువర్ణము సింహరాశియు
న్భవ మగు రోగమాఫలము తారకయుత్తరధేనుయోని మా
నవగణముఖ దలంప జగణంబునకుఖ ద్రిదశేంద్రవందితా!

ఉ. చంద్రుఁ డధీశ్వరుం డమృతసారము కాంతియు విట్కులంబు త
చ్చంద్రముఁడె గ్రహంబతనిచాయయుఁ దెల్పు వృషంబురాశిభో
గీంద్రసుయోని దేవగణ మీప్సితసౌఖ్యము తత్ఫలం బిలన్
జంద్రునితార యెన్నఁగను జంద్రధరా భగణాన కెన్నఁగన్!

చ. గుణముల కెల్ల నాకరము కోరి కృతీంద్రునిడాసి యున్నదు
ర్గుణగణదోషముల్ చెఱచుఁ గోరినవస్తు వినూత్నరత్నభూ
షణముల నిచ్చుఁగావున ఉసత్కవిశేఖరు లెంచు సర్వల
క్షణములు గల్గియొప్పు బుధసన్నుతిమై నగణంబు శంకరా!

11. రేచన

కవిజనాశ్రియ మనియు, భీమనఛందస్సు, అనియు పిలువఁబడి యొండి లక్షణగ్రంథమును రేచన యనివాడు కవి రచియించెనని గ్రంథాంతపద్యగద్యాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యిది వేములవాడ భీమకవి కృతమని ప్రతీతి యుండుటచే నావిషయమును

గూర్చి భీమకవిచారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చించి యీగ్రంథము వేములవాడ భీమకవికృతము కాదని నిర్ణయించియుంటిని. వేములవాడ భీమకవిగాక మఱియొకభీమన దీనిని రచియించియుండవచ్చు నని యూహ కలుగుచున్నది. కాని యాభీమన యెవ్వరో తెలియకపోవుటచేఁ బ్రణీతకవియైనను, రేచనను గూర్చి వ్రాసినచో భావిపరిశోధకుల కనుకూలముగ నుండునని యీచరిత్ర వ్రాసితిని. భీమకవిచారిత్రమున నుదాహరించిన పద్యగద్యములనుబట్టి యితఁడు జైనవైశ్యుఁడనియు, వాదీంద్రచూడామణి శిష్యుఁడనియు, కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణాంక బిరుదములను వహించినవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతనినివాసము, నిజాము రాష్ట్రము.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్ర రాజయుగచరిత్రములో "భీమనసోదరుఁడైన గోకర్ణుఁడు వాగీంద్ర చూడామణియను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుడు. వర్ధమానపురాధీశ్వరుఁడు. ఇతఁడు భీమకవికిఁ గర్తృత్వ మారోపింపఁబడిన కవిజనాశ్రయమను ఛందోగ్రంథమును రచించి, కల్యాణపురాధీశ్వరుండైన చాళుక్య జగదేకమల్లునకు సేనాపతియగు రేచభూపాలున కంకితముచేసెను. ఈ రేచనకుఁ గవిజనాశ్రయుఁడనియు, గోకర్ణునకు శ్రావకాభరణాంకుఁడనియు బిరుదనామములు కలవు. కవిజనాశ్రయములో నాలుగాశ్వాసములును జైనకావ్యధర్మముల ననుసరించి వాగ్దేవతాస్తుతితోఁ బ్రారంభింపఁబడినవి. వేములవాడ భీమకవి రచించినది నృసింహపురాణము గాని కవిజనాశ్రయము కాదు" అని వ్రాసియున్నారు. వీరభద్రరావుగారి యభిప్రాయము ననుసరించి కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనియు, రేచన కృతిపతియనియుఁ దేలుచున్నది. దీనినిబట్టి రేచన, కృతిపతియేగాని ప్రణీతకవి కాఁడనియు, రేచన రచించినట్లు కన్పట్టుచున్న గద్యపద్య

ము లన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లని వీరభద్రరావుగా రూహించినట్లు తోచుచున్నది. గద్యయందలి శ్రావకాభరణాంకబిరుదము గోకర్ణునిదని వారియూహ. కాని యది సత్యము కాదు. కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణాంకబిరుదము లొక్కవ్యక్తికే సంబంధించినట్లు గన్పడుపద్యము లనేకము లున్నవి. అందుచే వీరభద్రరావుగారి యూహలు సరియైనవి కావు. ఈ రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి యనుట కాయన కెట్టి యాధారము లభించెనో తెలియదు. కవిజనాశ్రయమున రేచనను సంబోధించిన విశేషణములలో సేనాధిపతి యని యర్థమిచ్చు పద మొక్కటియును లేదు. కావున నీతనిని సేనాధిపతియని చెప్పరాదు. సేనాధిపతి రేచన, యీ రేచనకంటె భిన్నుఁడై యుండును. కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనుటయు వాస్తవము కాదు. కస్తూరి రంగకవి గోకర్ణుని ఛందస్సనియు, భీమన ఛందస్సనియు, వేఱువేఱుగా వ్రాసి వేఱువేఱు పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. అప్పకవికూడ గోకర్ణఛందంబును, కవిజనాశ్రయంబునని వేఱువేఱుగా నుదాహరించి యున్నాఁడు. గోకర్ణుఁడు రెండు ఛందోగ్రంథములను వ్రాయుట యసంభవము. కావున కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడు గాఁడనుట నిశ్చయము

కవిజనాశ్రయ రచనాకాలమును నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. కవిజనాశ్రయకర్త వేములవాడ భీమకవి కాఁడనియు రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి కాఁడనియు నిర్ణయించినప్పుడీకవి రేచన కాలమును జెప్పుట దుస్సాధ్యమైనది. అయినను సాధనాంతరము లభించువఱకును, రేచనను భీమకవి కాలమువాఁడని ప్రస్తుత మూహించుట మంచిదని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

(బ్రహ్మశ్రీ) వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పట్టాభిషేక సంచిక యందు "సన్నియమః బూర్వమః ఛందస్సు'' అను వ్యాసమున నిటు వ్రాసియున్నారు.

"ద్రావిడభాషలో 'యాప్పిరుంగలమ్' అను ఛందోగ్రంథము పదునొకండవ శతాబ్దిది కలదు. అందు సంస్కృతకర్ణాటాంధ్రఛందస్సుల ప్రస్తావన మున్నది. "వాంచియార్ శెయిదవడఘుచందవుం" అని యందున్నది. అనఁగా వాంచియ రచించిన తెలుఁగు ఛందమును జూచి తానాగ్రంథమును రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుకొనుటలోఁ గలదు. ద్రావిడనిఘంటు కార్యాలయమున విద్వాంసులుగా నున్న శ్రీ మూ. రాఘవయ్యంగా రిదిగుర్తించిరి. శ్రీరంగస్వామి సరస్వతిగారి వలన నిదివిని శ్రీరాఘవయ్యంగారిని గలిసికొని సరిగా విచారించితిని. వాంచియ యను నాంధ్రఛందః ప్రణేత మనకుఁ దెలియకున్నాఁడు. ప్రాచీనప్రతుల లిపిరీతిని బరిశీలించినవారు "వాంచియార్" అనుపదము "రేచియార్"గా నుండవచ్చు ననిరి. కొన్ని సంస్కృత శబ్దములు గూడ నందిట్టే వికృతిని బొందియున్నవి. రేచియార్ అని యగు రేచియాగ్రంథము రేచియ (రేచన) రచియించిన కవిజనాశ్రయ మగును. ఆద్రవిడ గ్రంథకర్త జైనుఁడు. ఈ రేచియయును జైనుఁడే ఇది యొకపొందిక యగును. ఇట్లగు నేని కవిజనాశ్రయము పదునొకండవ శతాబ్దికిఁ దర్వాతది కాకపోవును..." శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాసిన పై విషయము ధృవపడు నేని (రేచనకృతమగు) కవిజనాశ్రయము నన్నయకు మున్నె పుట్టినదే యగును"

(భారతి సం ౧౧. భా ౧ పుట ౩౫౬-౩౫౭)

ఈవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది "యాప్పిరుంగలమ్" అను ద్రావిడగ్రంథమును, ఆనాఁటి కర్ణాటకగ్రంథమును గవిజనాశ్రయమును బరిశీలించి చూచినఁగాని యంశమిద్ధమని నిర్ణయింపలేము.

కవిజనాశ్రయమున "మల్లియ రేచా" యను సంబోధనము పలుతావుల నుండుటచే రేచనతండ్రి మల్లియ యనుట నిశ్చయము. కాని

యీతని జీవిత మంతయు దెలియలేదు. కవిజనాశ్రయము, విన్న కోట పెద్దన్న కృత కావ్యాలంకార చూడామణికిఁ దరువాతిదనియు, దీనికర్త వేములవాడ భీమకవియే యై యుండుననియు నిది పదునాల్గవ శతాబ్దియందు జన్మించియుండుననియు, బ్ర. వ. చినసీతా రామశాస్త్రులు గారు భారతి పత్రికలో వ్రాసియున్నారు. కాని వారితో నే నేకీభవింపఁజాలకున్నాఁడను.

కవిజనాశ్రయము పుట్టినది పుట్టినట్లుగా లేదనియు, నందు తరువాతివారి పద్యములు కొన్ని కలసినవనియు, నప్పకవి చెప్పియున్నాఁడు. కొంతవఱ కీవిషయమున బ్ర. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు పరిశోధించియున్నారు. వారి పరిశోధనాఫలితమే యిప్పు డాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన కవిజనాశ్రయము. ఈగ్రంథమునుగూర్చియు నీకవి రచననుగూర్చియు నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతమున నీకవినిగూర్చి యింతకంటె నేమియు వ్రాయఁజాలను.

12. ఉదయాదిత్యుఁడు

ఇతఁడుదయాదిత్యాలంకార — మను గ్రంథమును రచియించెనఁట. ఇది కన్నడగ్రంథమో, ఆంధ్రగ్రంథమో తెలియదని గోలకొండ కవుల సంచికలో వ్రాసియున్నారు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతని యుదంత మేమియుఁ దెలియుటలేదు. ఇతఁడు నిజామురాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన రాజనియు, ఇతనికి భీమచోడుఁడు, గోకర్ణచోడుఁడు నను నిరువురు తనయులు గలరనియు నీగోకర్ణుఁడే

గోకర్ణఛందస్సు అను లక్షణగ్రంథమును రచియించెనని యీ చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. గోకర్ణునిగూర్చి వేఱొకచో వ్రాసియుంటిని. ఉదయాదిత్యుఁడను పేరుగలవా రిద్దఱో ముగ్గురో యున్నారు. అందీతఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసి యున్నది. ఈతఁడు రచించిన దాంధ్రగ్రంథమో, కన్నడగ్రంథమో తెలియనవు డీతనినిగూర్చి పెంచివ్రాయుటవలన నుపయోగ ముండదని యింతటితో విడచిపెట్టితిని. ఉదయాదిత్యుఁడు భీమ, గోకర్ణుల కగ్రజుఁడనియు, మైలాంబ కుమారుఁడనియు నొకశాసనమునందున్నది. (హై. శా. సం. సంఖ్య ౩ జ)

—*—

13. గోకర్ణుఁడు

"గోకర్ణఛందస్సు" అని పిలువఁబడియెడి లక్షణగ్రంథమున కీతఁడు కర్త. ఆగ్రంథమిప్పు డెచ్చటను గన్పట్టుట లేదు. అప్పకవి తన యప్పకవీయమున, గోకర్ణఛందస్సును స్మరించియున్నాఁడు. కాని యందుండి పద్యములను లక్ష్యములుగా నీయలేదు. కస్తూరిరంగకవి తన యానందరంగరాట్ఛందమున గోకర్ణఛందస్సులోనివని కొన్ని పద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపినాఁడు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతఁ డెప్పటివాఁడో, ఏకులమువాఁడో, ఎచ్చటివాఁడో, తెలుపుట కవకాశము లేదు. ఇతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారు. కొందఱీతఁడు సూర్యవంశపుక్షత్రియుఁ డనుచున్నారు. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారును చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును, వేములవాడ భీమకవి రచించి రేచన పేరుపెట్టెనని చెప్పఁబడియెడి కవిజనాశ్రయమను లక్షణగ్రంథమే గోకర్ణఛందస్సనియు, దాని నీగోకర్ణుఁడే రచియించెననియు వ్రాసియున్నారు.

కాని యది సత్యమైనట్లు కన్పట్టదు. ఈవిషయమును భీమకవి చారిత్ర మునను, రేచనచారిత్రమునను విపులముగాఁ జర్చించియున్నాఁడను.

ఈగోకర్ణుఁడు నిజాము రాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన సూర్యవంశపు క్షత్రియుఁడనియు నితనికిఁ దండ్రి యుదయావనీశుఁడనియు, భీమచోడుఁ డగ్రజుఁడనియు, నీతఁడు కాకతి రుద్రదేవుని కాలములో నున్నవాఁడనియు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీరామకృష్ణకవిగారును అట్లే యభిప్రాయపడిరి. ఆకాలమున గోకర్ణచోడుఁడున్న మాట వాస్తవమే కాని, యాతఁడు ఛందోగ్రంథమును రచించెననుట కాధారములను వారు చూపలేదు. అట్టి యాధారములు లభించు వఱకును గోకర్ణఛందస్సును రచించినవాఁడు, వర్ధమానపురపాలకుఁడగు గోకర్ణుఁడని తలంపవీలులేదు. ఈ క్షత్రియగోకర్ణుఁడు వాగీంద్రచూడామణి యను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుఁడని వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యందులకును నాధారములేదు. ఆధార రహితములైన యట్టి సిద్ధాంతములనుబట్టి ఛందస్సును రచించిన గోకర్ణుని కులగోత్ర కాలముల నిర్ణయింప వలనుకాదు. కాలము తెలియక పోయినను, రేచనతోను, వాగీంద్రచూడామణితోను సంబంధించిన కథయొకటి చెప్పఁబడియుండుటవలనను, గోకర్ణచోడుఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దివాఁడగుటను నీతనిని పండ్రెండవ శతాబ్దియందుఁ జేర్చితిని. ఆనందరంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁ బడిన గోకర్ణఛందస్సునందలి పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించు చున్నాఁడను.

రుద్రదేవుని హనుమకొండ శాసనమున గోకర్ణచోడుని పేరుదాహరింపబడినది. కాని యాతఁడు పండితుఁడనిగాని, కవియనిగాని యందుఁ జెప్పఁబడలేదు. గోకర్ణచోడుని తల్లియైన మైలాంబ వ్రాయించిన పానగల్లుశాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౬ రు) లో గోకర్ణ

చోడుని పేరు గలదు. ఇతఁడు కవియని యూహించుటకు దగిన యాధారము లందును లేవు. గోకర్ణచోడుఁ డిరువురు బ్రాహ్మణులకు దానమొసంగి వ్రాయించిన శాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౭ రు) లో గూడఁ దాను పండితుఁడనని చెప్పుకొనలేదు. ఇతని కోడూరి శాసనమునందును నీప్రశంసలేదు. ఈ కారణములచే గోకర్ణఛందస్సును రచించినకవి గోకర్ణచోడుఁ డని నిశ్చయింపలేకున్నాము. సుప్రసిద్ధచరిత్రికారులగు శ్రీరామకృష్ణ కవిగారును, వీరభద్రరావుగారును. ఛందస్సును రచియించిన దీగోకర్ణచోడుఁడే యని చెప్పియుండుటచే వారి మాటలను కాదనరాదని తోఁచుచున్నను, దగినయాధారములు లభింపకుండుటచే, వాతఁడే యీతఁడని నిర్ణయించుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈ యిరువురు నొకవ్యక్తియే యని నిర్ణయమగునెడల నీతని చారిత్రమున వ్రాయవలసిన యంశము లింకను జాలగలవు. వీరిరువురును భిన్నవ్యక్తులను నూహచే నావిషయములనిటఁ బ్రస్తావింపలేదు.

క. * సయాలం జెప్పిన శుభ మగు
జయాలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తులగుఁ
రయాలం జెప్పిన నెంతయుఁ
బ్రియ మగు మఱి మయాలఁ జెప్పఁ బెంపొనరించుఁ.

క. పతితారకుఁ బద్యకుఁ డ
స్థితతారకమునకుఁ జెలిమి తెలియక జడుఁడై
కృతి యొండెఁ బద్య మొండెను
విదితంబుగఁ జెప్పనలేఁడు వీరిఁడి కాఁడే.

---

* కవిజనాశ్రయమునందు "నయాలం జెప్పిన శుభమగు జయాలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తులగుఁ మయాలం జెప్పిన సౌఖ్యము రయాలం జెప్పినను జెట్ట రయమున వచ్చుఁ" అనియున్నది.

గీ. తగ ఋకారాన్వితంబు ద్విత్వంబు గాఁగ
బరఁగు సచ్ఛపుజస్థలోఁ బ్రాసమైత్రి
యకృపాసిద్ధి హాఱఁగని మొ్రక్కె ననఁగ
సంభృతాశ్రితుఁ డతియశోజ్జృంభి యనఁగ.

గీ. * యరలవశషహావర్ణము లాదిబిందు
యుతములై మవర్ణ విరామయుక్తి నలరు
మారుతాత్మజుఁ డరిది సంయమి యనంగ
మదనజనకుఁడు దితిజసంహారుఁడనఁగ

క. వెలయఁగ వర్గవ్యక్తి శషసలు
గలసిన సరసపడి గుంద్రు కవివరులెల్లన్
కలికావర్గువు తోతోఁ
గలపంచగు పల్లకట్ల కందర్పనిభా!

క. ** మొదల నడుమంట లఘువులు
వదలవు యరతలను వాని వయసనె భజసల్
విదితంబులు గురువులు తుద
మొదల నడుమ మనల కెసఁగు మొగి గురులఘువుల్

వావిళ్ళవారు ప్రకటించిన సులక్షణసారమున నీక్రిందిపద్యము గోకర్ణ ఛందములోని దని చెప్పఁబడినది.

క. ఖాద్రిగద్రిహాముక్తము లగు
తారలు దగ్ధములు భూమితంబులు వానిన్
జేరి కొందు రెదుర నస్నవి
ఖాద్రిగతంబు లని కొఱఁగికొను జ్వలితంబుల్

---

* ఈపద్యము అనంతుని ఛందమున అనంతుని దని యున్నది. అప్పకవియు ననంతునిదే యనినాఁడు. పెద్దిరాజుదని సులక్షణసారకర్త యనినాఁడు.

** ఇది రంగయ సర్వలక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడినదని తంజావూరునందలి భాండాగార పట్టికలో నున్నది.

14. శ్రీపతిపండితుఁడు

శైవమతవ్యాప్తికొఱకు పాటుపడిన పండితత్రియములో నీతఁడు మొదటివాఁడు. శైవమతమును బోధించుచు నీతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గొన్ని గ్రంథములను రచించెనని ప్రతీతికలదు. ఈతని యాంధ్రగ్రంథము లేవియు గాన్పించుటలేదు. కాని ముందెప్పుడైన నీతని గ్రంథములు బయలువడునేమో యనియు, భాషాభిమానులీతని గ్రంథములకై ప్రయత్నింతురనియుఁ దలంచి యాతనిచరిత్రము నిందుఁ జేర్చితిని. ఇతఁ డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని నివాసము కృష్ణామండల మందలి బెజవాడ. ఇతఁడు వేదవేదాంగములను జదివి పండితుఁడై, తపశ్శాలియై, శైవమతాభిమానియై యుండెడివాఁడు. ఒకనాఁడాయన కృష్ణానదికేగి స్నానముచేసి వచ్చుచుండఁగా నొక యేనుఁగెదురయ్యెను. ఏనుఁగు వెడలిపోయినపిదపఁ బోవచ్చునని యాయన యాప్రక్కనున్న యింటియరుగుపై కెక్కెను. అయిల్లొక గొడగరిది. (గొడగరి-గొడాఁరి; మాదిగవాఁడు.) ఇంతలో నాగొడగరి లోపలినుండివచ్చి "అయ్యా! నేను ప్రతిదినము నార్గురు శివభక్తులకు భోజనమిడువాఁడను, నేఁడయిదుగురు మాత్రమే వచ్చియున్నారు. కావున మీరీనాఁడు నాయింటభుజించి, నావ్రతభంగము కాకుండఁ గాపాడ వలయును." అనిప్రార్థింప వల్లెయని యాపండితుఁడు వాని యింట భుజించెను. అదిచూచి బ్రాహ్మణులు శ్రీపతిపండితుని శిష్యుఁడైన యనంతభూపాలుని యొద్దకేగి యావృత్తాంతమును జెప్పి బ్రాహ్మణు లందఱును పండితుని వెలిపైచి యాతనికి నగ్ని నీయరైరి. పండితుఁడూరు వెలుపల నున్న శమీవృక్షమున నొకబట్టను ముడివైచి బెజవాడయందున్న యగ్ని యంతయునందుండునట్లు శాసించెను. బెజవాడయం దగ్ని కరవయ్యెను. ఆతని మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది

ప్రజ లనంతపాల సహితముగ వచ్చి యాతనిఁ బ్రార్థించి వినమితులై క్షమాపణలు చెప్పుకొని యాపచ్చడమునుండి యగ్నిని గైకొని చనిరి. ఈకథను పాలకురికి సోమనాథుఁడును మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు నీక్రింది పద్యగద్యములలోఁ గీర్తించి యున్నారు.

"భక్తుండు శ్రీపతిపండితుం డీశు
భక్తుని కిలఁ గోటిబ్రాహ్మణులైన
నెనయన్న నాలుక నేఁ గోసివైతు
ననుచు ననంతపాలుని సభాస్థలిని
నెక్కొనఁగాఁ జంద్రనిప్పులు గాదె
చక్కన పొత్తిపచ్చడమున ముడిచె" బసవపురాణము.

క. ఒక్కఁడె దైవము శివుఁడని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు సిరన్
సుశ్రీక శ్రీపతిపండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నల జమ్మి శివా!

క. అతులిత శివభక్తునితోఁ
బ్రతిసేయఁగ రాదు కోటిబ్రాహ్మణులని శ్రీ
పతిపండితయ్య నిప్పులఁ
గుతుకమ్మతి నూర్మటఁ గట్టెఁ గొంగునను శివా!

శివతత్త్వధారము

ఈ శ్రీపతిపండిత వంశమున, కాశినాథుఁడను నొకమహా పురుషుఁడు జన్మించి ఖ్యాతిగాంచుటచే నప్పటినుండియు నీవంశమువారు కాశినాథునివారైరి. ధర్మాభ్యుదయభద్రాయుశ్చరిత్రములను రచించిన కాశినాథుని వీరారాధ్యుఁ డీశ్రీపతివంశములోనివాఁడే. ఈ శ్రీపతి పండితుని కథను వీరారాధ్యుఁడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

గీ. అరయఁ దత్పండితేంద్రనిజాంశభూతి
భవ్యులు శ్రీపతి మంచెన పండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్లజనులు
వినుతులొనరింప వెలసి రుర్వీతలమున!

గీ. వారు భువి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు
బ్రాహ్మణాచార మగునంచుఁ బత్యమాన
వేదవేదాంత సిద్ధాంతవిశ్రుతముగఁ
దెలియఁ జేయుచు విలసిల్లి రలఘుమహిమ!

క. ధీరుఁడు శ్రీపతిపండితుఁ
డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వయుఁడు మహో
దారశివాద్వయమార్గ
స్ఫారధురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నన్.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని
భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై
వాగమనైగమబోధా
యోగమునఁ జరింపుచుండి యొకనాఁడనియెన్.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో
శివభక్తులె సత్కులీనసిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమె మనురాజము
శివునిప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయన్.

వ. అని శపథంబుగాఁ బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధవాది శిష్యతతిసేవాయత్త చిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండై జయవాటీపురంబున విజయధ్వజం బెత్తి మహోత్తర శైవాచార్యుండనఁ జెలంగుచుండి యొక్కనాఁడు.

సీ. పరఁగఁ గృష్ణానదీస్నానంబు గావించి
నిత్యకృత్యంబులు నెఱయఁదీర్చి
వచ్చుచోఁ బురవీధి వసుధేశుమదగజం
బరుదేరఁదొలఁగుచు నచట నొక్క
గొండగరివాకిలిఁగడుఁజొచ్చి నిలిచిన
నంతఁ దద్గృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థ గురురాయ! సతతంబు నావ్రతం
బార్వు రయ్యలకు శివార్చనంబుఁ
దగ సలుపుచుంట నొకయయ తక్కువయ్యె
నేఁడు లింగైక్య మిఁక నాకు నిక్కమనిన
మంచిదని వానివ్రత మొనరించి వేడ్క
వచ్చు దేశికుఁగని పరవాదులుదరి.

క ఓహో, బ్రాహ్మణుఁడఁట యితఁ
డోహో యగ్గొండగరింట నారోగిణ మి
ట్లీహ యొనరిచి వచ్చెను
ద్రోహంబని చుట్టుకొనిరి దుర్మతులగుచున్.

గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లరవడించు
గతికిఁ దాముస్సు జేసినఁడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమసమ్మతి రూఢిగా నెఱపఁ దలఁచి
వారు గొనిపోవ నృపసభఁ జేరె గురుఁడు.

వ. ఇట్లుపరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాలదండనాయక భూవ
రాస్థానంబునకుఁ గొనిపోయి యిట్లనిరి.

క. గొండగరి మల్లయ యింటను
గడుపారఁగఁ గుడిచి రాఁగ గాంచితి మితఁడే

ర్పడ మీఁగురు వెల్లఁగు నని
కడుఁ దోఁచక యుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!

సీ. అని యిట్లు విప్రిలాడిన నలంకుచు సభ్యు
లా పండితునిఁ జూచి యనఘచరిత
యిది యెట్టిదగునని మదలింపఁ జిఱునవ్వు
సెలవుల దైవాఱ చెలువు దనర
నింతయు నిజము మేమొనరయ మున్నొనరించు
ప్రతిన యిట్టిది యసత్ప్రజ్ఞులాక
మొనసి యాత్మాద్వైతమున శివాద్వైతము
ననుఁ జెందువారలఁ గినిసి జాతి

భేదమెంచఁగరాదని పృథులశాస్త్ర
రీతులును మానివర్గంబు నీతిదెలియుఁ
దరసి జాబాలశతపథద్రియాదులందుఁ
బలుకు పలుకులు వినుఁడు విభ్రమము మాని.

సీ. వేదవేదాంతార్థవిధులచే సాధింప
గా లేక మూర్ఖులై కదిసి మీర
లగ్నిమీఁకిడమని యార్పుల నదిమీకుఁ
గలిగియుండినఁగదా కడమమాట
అని కోపశిఖివీక్షణాగ్రప్రచారిణై
కరిగొని విస్ఫులింగములఁ దనుప
బొమలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్
కుమ్మరిసారె చందమ్మునై కెలప

గగనభాగంబునం దిరుల్ గ్రమ్ముకొనఁగ
సర్వజీవౌఘమును సభాసదులు మూర్ఛ
నొంద నప్పండితేంద్రుఁ డత్యుగ్రవేగ
సరణి ఘింకరించెఁ దన్మహాస్థానవీధి.

వ. అప్పండితేంద్రుఁడు జయవాటికాపుర మల్లికార్జునాగ్నేయభాగంబున నున్న శమీశాఖాసమీపంబునకు నరిగి యద్దేవుని కభివందనంబును బ్రమథగణస్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచుఁ దన మీఁది పట్టుపచ్చడంబునఁ గట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పావక! శైవగేహములలో విశ్రాంతి దక్కన్ బురం
బున నెందున్ వసియింప కీ కుజనవిస్ఫూర్జన్మదంబున్ హరిం
పు నగేంద్రాలయునాజ్ఞ దప్పి యనయంబున్ మీఱితేనిన్ వీరభ
ద్రునిచే నీకగు బన్నముల్ దెలియఁగా దోడ్డాడ నింకేటికిన్.

ఏడు దినములు గడచినపిదప అనంతపాలాది దండనాథులతోఁ గూడ వచ్చి ప్రజలు శరణని వేఁడఁగా పండితుఁడాయగ్నిని విడిచిపుచ్చెనఁట!

ఇతఁడు బ్రహ్మసూత్రములకు శివపరముగా నొక వ్యాఖ్యను వ్రాసి దానికి శ్రీకరభాష్యమని పేరిడియెను. ఈతఁడింకను గొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచించెనని చెప్పుదురు. శ్రీకరభాష్యమునకు శివదీపికయని పేరుపెట్టెనని కొందఱందురు. శివదీపిక యనుగ్రంథము నాంధ్రమున వ్రాసెనని కొందఱనుచున్నారు. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము నందున్న మధ్యాక్కరల నీతఁడే రచించెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఆయక్కరలలోఁ గొన్నిటి నిటనుదాహరించుచున్నాఁడను.

౧. స్వస్తినృపాంకుశాత్యంతవత్సల సత్యత్రినేత్ర
విస్తర శ్రీయుద్ధమల్లుఁ డనవద్యవిఖ్యాతకీర్తి
ప్రస్తుతరాజాశ్రయుండు త్రిభువనధరణుండు సకల
వస్తుసమేతుండు రాజసల్కిభూవల్లభుం డర్థి.

౨. పరగంగ బెజవాడ గొమరుస్వామికి భక్తుఁడై గుడియు
నిరుపమమతి నృపధాము డెత్తిచ్చె నెగిదీర్చె మఠము

గోరగల్గ కోరు లేఁదు విడిచి బ్రహ్మాండంబు గొని యుండువారు
పరిగాక యబ్బాన్నాసిర వచ్చిన పాపంబు గొండ్రు.

3\. వెలయంగ నియ్యేట్టు డస్సి పులినులై విడిచిన బ్రోలి
గలతానపతులును రాజు పట్టము గట్టినపతియు
నలయం బయ్యారల వెల్వాంచిన నశ్వమేధంబు
ఫల ముపేక్షించి నాలింగ బిడసిన పాపంబు దహాతు.

4\. జననుత చేబ్రోలునుండి బెజవాడ జాత్రకు వచ్చి
త్రిణయనసుతుఁ డోఁడుచోల మెచ్చక తిరిరి యిన్నేలవ
యానఘుండు చేకొని యందు ప్రత్యక్షమై యున్న నచ్చ
గని మల్ల డెత్తించె గుడియు మఠమును గార్తికేయునకు.

5\. రమణతో బెజవాడ కెల్లచెడగును రక్షయుగాను
దమతాత మల్లపరాజు పేర్వెలు దాను గట్టించె
గ్రమమున దాని కలశమిడ్డ్లగా మొగమాడు
సమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లుఁ డెత్తించె సమితతేజుండు.

ఈయక్కరలు శ్రీపతిపండితకృతము లైనచో, నీశాసనము పదియవ శతాబ్దిలో వ్రాయఁబడినది. కావున నీపండితుఁడు నన్నయకుఁబూర్వుఁడని చెప్పవలసివచ్చును. కాని యందు సత్యము లేదని తోఁచుచున్నది. పైన చెప్పిన యగ్నిహోత్రమును బట్టియందు కట్టిన కథ సత్యమయ్యెనేని యీతఁ డనంతపాలుని కాలమువాఁడగును. అనంతపాలుఁడు పశ్చిమచాళుక్య వంశములోనివాఁడైన యారవ విక్రమాదిత్యుని దండాధిపతియై కొండపల్లిరాజ్యమును పాలించిన యుత్తమ బ్రాహ్మణుఁడు. ఆరవ విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ. శ. ౧౦౭౫-౧౧౨౬ నడుమ రాజ్యము చేసినవాఁడు. అనంతపాలుని శాసనము చేబ్రోలులో నున్నది. అనంతపాలుని యల్లుఁడు చక్రరాజదండనాయకుని శాసన

మొకటి ద్రాక్షారామ యాలయమునందున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౨౫౫–౧౩౧౧) ఇది చాళుక్య విక్రమసంవత్సరములు ౪౭– క్రీ.శ ౧౧౨౨ నాఁటిది. అనంతపాలుని కాలమును నిర్ణయించు శాసనము లింకను చాలఁగలవు (ద. హిం. రా. సం. ౯ భా ౧.) వీనినిబట్టి శ్రీపతిపండితుఁడు క్రీస్తుశకమున పదునొకండవ శతాబ్ది తుది పాదమునను పండ్రెండవ శతాబ్ది నాదిపాదమునను నున్నవాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కావునఁ బైనఁజెప్పిన యక్కర లీతనివి కావు.

పోచిరాజు వీరనకవి తన విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును ఈ శ్రీపతిపండితున కంకితము చేసెను. కాని యందుమూలమున వీరిరువురను సమకాలికులని తలంపరాదు. పండితుని యందుఁగల భక్తిచే వీరనకవి తనగ్రంథము నీతనికర్పించియుండెనని తలంపవలసియున్నది.

ఈ శ్రీపతి పండితునివంశము తామ్రంతపరమై బహుముఖముల వ్యాపించియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నావంశవృక్ష మిటనీయ లేదు.

—*—

15. దేసటిపండఁడు

ఇతనితండ్రి భీమనృపాలుఁడు తల్లి ఎఱియాంబ; తాతపండఁడు బూరమ పితామహి; గండఁడు ప్రపితామహుఁడు; మేడమ ప్రపితామహి.

ఈకవి గుంటూరుమండలములోని చేబ్రోలునందున్న కుమారస్వామికి, అఖండదీపదానము చేసి యాంధ్రపద్యాత్మకమైన యొక శిలాశాసనమును వ్రాయించెను. దానినిబట్టి యీతఁడు కవిత్వము

చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథము లేవియో తెలియలేదు. ఆశాసనము నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను ఇప్పటి పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు శాసనము నందలి యుచ్చారణను గొంత సవరించితిని.

శా. శ్రీనారీపతి నాభిపంకజభవ శ్రీపాదజాతోత్తమ
క్ష్మానాథాంబుజభాస్కరుండు నిజవంశంబెల్ల దీపింపఁగా
దీనానాథ కవీంద్ర గాయకులు కీర్తింపంగఁ గీర్తిష్ఠుఁడై
భూనాథాగ్రణి బుద్ధవర్మ ప్రభ లోఁ బుట్టెన్మహాశౌర్యుఁడై ౧.

స్రగ్ధర. శ్రీరమ్యాక్ష్మావధూకాం
చికి నెన యగు కాంచీపురీనాథు నుగ్రా
కారుఁ లాలాటనేత్రుఁ
గవిజనహితు ముక్కంటికాడెట్టిఁ బుణ్యా
చారున్ దద్బుద్ధవర్మ
క్ష్మాపుఁడు గొలిచి మనుశాసనం బొందఁ గన్గో
దారుం డొంగేరుమార్గ
త్రియము వడసె నాతాంశచంద్రార్కలీలన్. ౨.

ఉ. ఆవిభునన్వయంబున గుణౌఘ్యుఁడు గండఁడు పుట్టె వానికిన్
దేవమహీజదాని యగు దేసటిపండఁడు పుట్టె షట్సహ
స్రావని నీవెఁ దత్సుతుఁ డుగ్రుఁడు భిల్లమభీముఁ డంధ్రల
క్ష్మీవనితేశుచేఁ బడసెఁ జెల్వుగు పంచవికుట్టు వృత్తిగాన్. 3

ఉ. ఆతని కుద్భవించె నధిపాగ్రణి గండఁడు వానికిన్ గుల
స్త్రీతిలకంబు మేడమకు ధీరుఁడు పండఁడు పుట్టెవానికిన్
శీతకరాస్య బూరమకు సింధురవైరి బలుండు రాజమాం
ధాతుఁడు పుట్టె భీముఁడు వదాన్యుఁడు ధన్యుఁడు పుణ్యమూర్తియై.

చ. ....
........................దీధితి రేఖ వరేణ్యపుణ్యదో
హాలయునఁ బెంపుఁగన్న గుణితోయాంబకు నుద్భవమయ్యె భారతీ
నిలయుఁడనంగఁ బండధరణీపతి సర్వకలా ప్రవీణుఁడై. ౫

చ. తలపు సదర్థభావమునఁ దగ్గతసూక్తులఁగూడ వర్ణనల్
గొలుసుగొనంగఁ బ్రావడులు గోరినభంగిన వచ్చి ముట్టఁగో
మలగతి దేసిమార్గములు మట్టుపడం గటనంబులొప్ప నా
ద్యులక్రియఁ జెప్ప నేర్చినృపధూర్జటిభీమయపండఁడిమ్మహిన్. ౬

మ. స్వరతర్కాంబరచంద్రసంఖ్యఁ జనుశాబ్దచైత్రామలే
తరపంచాదశిసౌరి వాసరసముద్యన్మేషసంక్రాంతి సు
స్థిరతం బొల్చుమయూర వాహనునకుం జేడ్పొలఁ బెట్టించె భా
స్వరదీపం బతిభక్తిఁ బండనృపుఁడాచంద్రార్కతారంబుగాన్. ౭

స్వస్తి శకవర్షంబు ౧౦౬౭ గు నేఁటి చైత్రబహుళ పంచాదశియు శనైశ్చరవారమున శ్రీకుమారస్వామిదేవరకు మహామండలేశ్వర పండయ దనతండ్రి భీమరాజునకు ధర్మార్థముగా నఖండదీపమున కిచ్చిన ఎడ్లు ౫౫. వీనిం జేకొని నల్లంగాలయబోయుని కొడుకు కొండబోయుండు దన పుత్రపౌత్రిక మాచంద్రార్కము మహాసేనమున నిత్యం మానెడునేయి వోయంగలవాఁడు శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఈశాసనము ద. హి. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౦౩ గా ప్రకటింపఁబడినది. పైపద్యములలోని ౬ వ పద్యమునుబట్టి యీకవి దేసిమార్గములు రెంటింటియందును జక్కని కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడాంధ్రమున నేమేని గ్రంథములు వ్రాసియుండునని యూహింపవగును. పైపద్యము లితనివే యైయుండును. రెండవ పద్యములోని "దేసటి" యాతనయింటిపే రైనట్లూహించి యాతనిని

దేసటిపండఁడని పేర్కొన్నాఁడను. మొదటిపద్యమును బట్టి యీతఁడు శూద్రుఁడనుట నిశ్చయము. కొండవీటి రెడ్డిప్రభువుల యింటిపేరు కూడ దేసటివారే. కాని యంతమాత్రముచే నితనిని రెడ్డికులజుఁడని నిశ్చయింపలేము. ''దేసటి'' యను గ్రామమునుబట్టి యీ యుభయు లకును గూడ "దేసటి" యను గృహనామ మేర్పడిన నేర్పడియుండును. పై శాసనమునుబట్టి యీకవి క్రీ. శ. పంద్రెండవ శతాబ్ది మధ్యభాగము వాఁడని తెలియుచున్నది. ఈకాలముననే వెలనాఁటి గొంకమహీపతికి మేనమామయగు పండఁడొకఁడున్నాఁడు ఆతఁడీతఁడేమో యని సంశయించితినిగాని విమర్శించినమీఁదట నీయిరువురు నొక్కరు గారని తేలినది. ఆపండనినామ ముదాహరింపఁబడిన శాసనములు పెక్కులున్నవి. వానియందాతనిని కవియని చెప్పలేదు. ఆతనితల్లి మల్లాంబ. మనకవి పండనితల్లి యెరియాంబ.

ఈకవి పండనివంశమునకు మూలపురుషుఁడు బుద్ధవర్మయైనట్లును, ఆతఁడు ముక్కంటికాడ్వెట్టిని సేవించి, ఒంగేరుమార్గత్రయము నాతని వలనఁ బడసినట్లును పైపద్యములలోని మొదటి రెండుపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ ముక్కంటికాడ్వెట్టి కాంచీపుర నాథుడనియు లలాటమందు నేత్రము గలవాఁడనియు ౩ వపద్యములో నున్నది. కొందరు చరిత్రకారు లీముక్కంటికాడ్వెట్టియే త్రిలోచనపల్లవుఁడని నిశ్చయించి యున్నారు. త్రిలోచనపల్లవుఁ డాఱవ శతాబ్దివాఁడని చెప్పవచ్చును. కొండపడమటిరాజుల మూలపురుషుఁడయిన బుద్ధవర్మ యొకఁడున్నట్లును నతఁడు తూర్పుచాళుక్యుల వంశకర్త యైన కుబ్జవిష్ణు వర్ధనునికడ సేవకుఁడైనట్లును కొన్నిశాసనముల వలనఁ దెలియుచున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ర సం. ౯౦౩) ఈ బుద్ధవర్మకూడ శూద్రుడే. కవిపండనివంశకర్త యైన బుద్ధవర్మయు, కొండపడమటిరాజుల మూల

పురుషుఁడైన బుద్ధవర్మయు నొక్కఁడు గాకపోయినను, నీవంశములో బుద్ధవర్మలు పెక్కుఁ రుండుటచే, నీయిరువురి వంశములు నొకబుద్ధవర్మ నుండి యుత్పన్నము లైన శాఖలేమోయని తోఁచుచున్నది.

మన కవిపండనికిఁ బితామహుఁడైన పండని ప్రపితామహుఁడు "ఆఱువేలనాఁ"డను దేశమును బరిపాలించినట్లు శిక పద్యమువలన దెలియుచున్నది. చరిత్రకారు లీతనిని గుర్తించినట్లగపడదు. ఇతని కాలము క్రీ శ. ౯౫౦—౯౯౦ ప్రాంతమగును. ఈవిషయమును నింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది.

ఈ పండనికుమారుఁడైన విల్లవభీముఁడు "పంచిసికుఱ్ఱు" అను గ్రామము నాంధ్రదేశాధీశ్వరునిచేఁ బడసినట్లు పైపద్యములో నే యున్నది ఈ గ్రామ మెచ్చటిదో, ఈయాంధ్రేశ్వరుఁ డెవ్వఁడో తెలియలేదు. ఈ విల్లవభీముని కాలము క్రీ శ. ౧౦౦౦ ప్రాంతమగును. ఆకాలమున నాంధ్రదేశాధీశ్వరులని చెప్పఁదగినవారు చాళుక్యులును గాకతీయులు నై యున్నారు. క్రీ. శ. ౧౦౦౦ నాఁటికిఁ గాకతీయులు స్వతంత్ర ప్రభువులుగా లేరు. కావునఁ బశ్చిమచాళుక్యులుగాని తూర్పుచాళుక్యులుగాని పంచిసికుఱ్ఱు నిచ్చియుందురు. పంచిసికుఱ్ఱును గుర్తింపఁ గలిగిన యెడల దాతయెవ్వరో తెలిసికొన వీలుగలుగును ఈ భీముని తండ్రియైన పండఁడు, ఆఱువేలనాఁడునకుఁ బరిపాలకుఁడై యుండఁగా నీభీముఁ డాపాలకత్వమును బోఁగొట్టుకుని యొకగ్రామమునువృత్తిగాఁ బడయవలసినస్థితి లోని కేలవచ్చెనో తెలియకున్నది.

కవిపండనివంశమునకు మూలకర్తయైన బుద్ధవర్మ ముక్కంటి కాడ్వెట్టిచే ఒంగేరుమార్గత్రయమును బడసెనని పైప్రస్థరావృత్తము నందున్నది. "ఒంగేరుమార్గ" శబ్దము మఱికొన్ని శాసనములయందును గలదు. ఇది యొక దేశముయొక్కనామము.

పై శాసనమునుబట్టి యీకవిపండఁడు క్రీ శ. ౧౧౭౫ వ సంవత్సరమున నున్నాఁడనుట స్పష్టము.

—*—

16. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు

శైవమతవ్యాప్తికై తమ జీవితములను ధారవోసిన పండితత్రయ ములో నీతఁడొకఁడు. తక్కినవారు శ్రీపతిపండితుఁడును మంచనపండి తుఁడును. ఈశైవమత మనునది వీరితోఁ గ్రొత్తగా వచ్చినది కాదు. ఆర్యులీదక్షిణదేశమునకు వచ్చినప్పు డనార్యులు శైవమతావిష్టులై యుండిరనియు, నెన్నివిధములఁ బ్రయత్నించినను వారామతమును విడ నాడలేదనియు, నప్పుడార్యులు శైవమతము నొకమతముగా నంగీక రించి యనార్యులను దమలోఁ గలుపుకొనిరనియు నొకప్రతీతికలదు. బసవారాధ్యుఁడు శైవమతకర్తయని కొందఱందురు కాని యదివాస్త వము కాదు. శివుఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడు. ఈశివునిగూర్చిన వాక్యములు వేదములందును గలవు. శైవవైష్ణవకథలు సంస్కృతపురా ణములలో ననేకములున్నవి. వేదవిహితధర్మములను విడనాడకుండ శివుఁడే దైవమని, శివుఁడే యైశ్వర్యప్రదుఁడని నమ్మి ప్రత్యేకముగ శివునారాధించినవారు శైవులు. అట్లే విష్ణునారాధించినవారు వైష్ణవులు. ఈ మతవిశ్వాసము హెచ్చినకొలదిని బరమతద్వేషమును బెరుగఁ జొచ్చినది. ఈశైవులును గొలఁదిగనే యుందురు. ప్రజాసామాన్య ము శివకేశవులయందు సమానభక్తిగలవారై యున్నారు.

బహుదేవత్వమును విడచి బ్రహ్మమొకటియే సత్యమనియు జగత్తు మిథ్యయనియు, నాబ్రహ్మమే దానని యనుకొనుట, ప్రతిమాన వునకును విద్యుక్తధర్మమనియు, బోధించు నుపనిషన్మతమును గౌరవించు వారనేకు లున్నారు. యజ్ఞయాగాది విహితకర్మల నాచరించుచు జన్మ సాఫల్యము గావించుకొనుట ధర్మమని వాదించు కర్మవాదులును గలరు. కాలక్రమమున నీమతము లన్నిటిలోను నంతర్భేదము లేర్పడినవి. శైవులలో, పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కాపాలికులు, భైరవులు

శాక్తేయులు ననుభేదము లేర్పడినవి. ఇట్లే వైష్ణవులలోను గొన్ని యంతర్భేదములు వచ్చినవి వీరు తమలోఁదాము గలహించుచుండిరి. ఈమతవివాదము లిట్లుండఁగా నాకాలమున నీదేశమున జైనబౌద్ధ మతములు బయలువెడలినవి. ఇవి వేదమతమునకు విరుద్ధములైనవి. జైనులును బౌద్ధులును నాస్తికులు; భగవంతుని యునికి నంగీకరింపరు. వర్ణాశ్రమాచారధర్మములనొప్పుకొనరు. సర్వజనసమానమును బోధించుచుండుటచే నీమతము లతిసులభముగాఁ బ్రజాసామాన్యమున నలుముకొన సాగినవి. పరస్పర వైషమ్యములతో నున్న శైవ వైష్ణవాదిమతము లీకాలమునఁ దమ ప్రాబల్యమును గోల్పోయినవి. జైన బౌద్ధమతముల దాడినుండి సంరక్షించుకొనవలసిన భారము శైవవైష్ణవ మతావలంబుల కావశ్యకమయ్యెను. అందులకుఁ గావలసిన మహాపురుషు లప్పు డుద్భవించిరి. శైవమతోద్ధారణమునకై బసవనారాధ్యుఁడును, పండితత్రయము నుద్భవించిరి. ఇందులోఁ బసవన మత సంస్కర్త. పండితులు మువ్వురును మత వ్యాపకులు.

బసవన యాంధ్రభాషయందుఁ గావ్యరచనము చేయలేదు. అందుచే నాతనిచారిత్రమును వేఱుగా వ్రాయుటకు నాకావశ్యకము లేక పోయినది. కాని యాతనిచారిత్రముతో సంబంధించిన గ్రంథములను రచియించిన వారిలో నాంధ్రకవులు కొందఱుండుటచే నీ బసవఁడెవ్వరో తెలిసినఁగాని, యాకవులచరిత్రములలో నీతనిని గూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు సులభముగా బోధపడవు. అందుచే బసవని చారిత్రమును క్లుప్తముగా నిట వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇతనినిగూర్చి విశేషముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారు పాలకురికి సోమనారాధ్యకృత బసవపురాణమును, శ్రీనాగేశ్వరరావుగారును శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారును రచించిన పీఠికలతో నున్నదానిని జూడవలయును.

బసవన మండగిమాదిరాజను బ్రాహ్మణుని కుమారుఁడు. ఇతని తల్లి మాదమ్మ. వీరినివాసము కర్ణాటదేశమందలి హింగుళేశ్వరభాగవాటియను నగ్రహారము. ఇది శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమున నున్నది. నందీశ్వరుని యంశచే నీబసవన జనించెనని యప్పటివారి విశ్వాసము. కూడలిసంగమేశ్వరుఁ డీతని జననకాలమునఁ దపసిరూపమున నాగ్రామము వచ్చి యీశ్వరనివేదనముగాని పదార్థమేమియు నా శిశువున కీయరాదని తల్లితోఁ జెప్పెనఁట! తలిదండ్రులాతనికి బసవేశ్వరుఁడని నామకరణముచేసిరి. గర్భాష్టమ వత్సరమున నాతని కుపనయనము గావింపఁ దలిదండ్రులు ప్రయత్నించిరి. బసవన యందులకంగీకరింపలేదు. శివునిపై భక్తిగలవానికిఁ గర్మతోఁ బనిలేదనియు, శివభక్తియే మోక్షదాయక మనియుఁ జెప్పి యుపనయనము చేసికొనలేదు. సరికదా! వర్ణాశ్రమధర్మములను ద్యజించి, వర్ణేతరులైన శివభక్తులతో సహభోజనాదులను జేయనారంభించి, తలిదండ్రులను వీడి నాగాంబయను సహోదరీ సహితుఁడై తనమేనమామయున్న కల్యాణకటకమునకు వచ్చెను. ఈ కల్యాణకటక మంతకుపూర్వము పశ్చిమచాళుక్యుల రాజధాని. వారినిజయించి కాలచుర్యులు కల్యాణకటకము నాక్రమించుకొనిరి. బసవన యక్కడకు వచ్చునప్పటి కాపట్టణమును బరిపాలించుచున్నది. కాలచుర్య వంశజుఁడగు బిజ్జలుఁడు. బసవన మేనమామ యగు బలదేవ దండనాయకుఁ డాబిజ్జలునికడ దండనాయకుఁడుగ నుండెను. ఈబలదేవుఁడు కూడ శివభక్తుఁడు. ఆతనికి గంగాంబయను నొకతనయ గలదు. ఆమెను భవునకీయనని యాతఁడు ప్రతిన పూనియుండెను. భవుఁడనఁగా వీరశైవుఁడు కానివాఁడు. ఇంతలోఁ దనమేనల్లుఁడే తనయొద్దకు రాఁగా వీరశైవుఁడయిన యాతనికిఁ దన కుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేసెను. తరువాతఁ గొన్నాళ్ళకు బలదేవ దండనాయకుఁడు చనిపోయెను. బిజ్జలుఁడు బలదేవుని స్థానమును బసవన కొసంగెను. బసవన అధికారములోనికి వచ్చినపిదప శైవమత

వ్యాప్తికై విశేషప్రయత్నములు చేయఁజొచ్చెను. ఆరాజ్యమున నదివఱకు జైనమతవ్యాప్తి యధికముగ నుండెను. బసవన జైనులనంఱివి బాధపెట్టుచుండెను. ఆబాధలకు భయపడి జైనమతమున నెవ్వరును జేరలేదు సరికదా! అదివఱకు జైనమతమును స్వీకరించినవారుకూడ లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవ మతమును గైకొన నారంభించిరి. రాజభాండారమునందలి ద్రవ్యమును యథేచ్ఛముగా జంగముల కొసంగుచు నీతడు వీరశైవమతము నభివృద్ధి చేయుచుండెను. వీరశైవమతమునకు లింగధారణము ముఖ్యము. అదివఱకున్న శైవమతమునకు లింగధారణ మావశ్యకము కాదు. బ్రాహ్మణధర్మమును విడువకుండగనే శైవులుగా నుండుట కర్హతను కలిగియుండెడిది. బసవన శైవమతమును సంస్కరించి నూతన నియమముల నేర్పరచినాఁడు. ఆనియమములలోఁ బ్రధాన మయినవి రెండు. మొదటిది లింగధారణము. వీరశైవమతమును గైకొనిన ప్రతివ్యక్తియు లింగధారణ మొనర్చి తీరవలయును. రెండవది వర్ణాశ్రమాచార పరిత్యాగము. లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవమతమును గైకొన్నవాఁడు చండాలుఁడైనను బ్రాహ్మణులతో సహవాస సహపంక్తుల కర్హుఁడు. కర్ణాటదేశమున ననతికాలములోనే యీమతము విశేషముగా వ్యాప్తమయ్యెను. బసవన సహాయ్యముండుటచే మతముపేరిట నత్యాచారములు జరిగినను వినువారు లేకపోవుచుండిరి. బిజ్జలుఁడు శైవజైనమతములయందు సమానాదరము చూపువాఁడు. అతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారుకాని, యాతడు శివాలయముల కొసంగిన ధర్మములను బట్టి చూచినచో శివమతద్వేషి కాఁడనియు, వీరశైవుఁడై జైనులను హింసించు స్వభావము కలవాఁడు కాఁడనియు తేలుచున్నది. శైవమతనింద యొనర్చువారిని వీరశైవులకు ద్రోహ మొనర్చువారిని జంపివేయుటకుఁ గూడ బసవన యంగీకార మొసంగి యుండెను. వీరశైవ మతధర్మములలో నది యొకటిగా నాకాలమున

బరిగణింపఁబడుచుండెను. ఇట్లుండఁగా బిజ్జలుఁడొకనాఁడు వీరశైవులును బసవనమతములోఁ జేరినవారునగు యల్లయ, మధుపయ్య యనువారల కండ్లు కారణము తెలుపకుండఁగనే పెరికించెనఁట! అందుపై బసవనకు జాలఁగోపము వచ్చెను. శివద్రోహము పెరిగిపోవుచున్న యీకళ్యాణ పురమునందుండ నిష్టములేనివాఁడై యనుచరులతోఁగూడ నాగ్రామ మును విడిచి వెడలిపోవుచు బిజ్జలుని శిక్షించుటకుఁ దగిన యేర్పాటు లను గావించి మఱిపోయెను. జగదేవుఁడను బిజ్జలుని దండనాయకుఁడు బసవనచేఁ బ్రేరితుఁడై బసవన యనుచరుల సిరుపుర సాహాయ్యముగాఁ గొని యర్ధరాత్రమునఁ గోటలోనికేఁగి బిజ్జలుని పొడిచిచంపెను. బిజ్జలుని కుమారులు పగఁబూని బసవనారాధ్యుని నొకసంవత్సరము దాఁటకుండ వధించిరని కొందఱందురు. బిజ్జలుని కుమారులు వచ్చుచున్నారనివిని యొకతటాకములోఁ బడి యాత్మహత్యఁ గావించుకొనె నని కొందఱందురు. కొందఱాతఁడు స్వాభావికముగానే లింగైక్యము నొందెనని చెప్పుచున్నారు. ఇంకఁ గొందఱు క్రీ. శ. ౧౨౧౮ వఱకు జీవించియుండె నందురు. కాని యది విశ్వసింపఁ దగినది కాదు. బసవన జన్మస్థానము బొంబాయి రాష్ట్రమున బీజాపూరు మండల పాండలి మనగోలి గ్రామమై యుండెననియు నాగ్రామమందలి క్రీ. శ. ౧౧౬౧ నాఁటి యొకశాసనములోఁ బసవన యనునాతఁడొక యాలయమును నిర్మించెననియు, హారీతగోత్రుఁడైన మాదిరాజను నాతఁడాగ్రామ మునకుఁ బ్రభువనియు వ్రాసియున్నదనియు ప్రభునామమును దరువాతి వారు తండ్రినామముగా భావించి యుందురనియు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రపీఠికలో వ్రాసియున్నారు.

"దానిలో (ఆశాసనములో) ఆలయనిర్మాతఅయినబసవని గురించి ఉన్న వృత్తాంతమిది:— మనిగవల్లి ఏనూరిలో కశ్యపగోత్రాబ్ధి చంద్రుఁ డయిన గోవర్ధనుఁ డుండేవాఁడు. అతనికొడుకు రేవదాసు. రేవదాసుకు నలుగురుకొడుకులు. వారిలో కడపటివాఁడు మహాప్రఖ్యాతి వహించిన

చంద్రమసుఁడు. ఆతని కొడుకు బసవడు అతడు సాటిలేని మహేశ్వర భక్తుఁడు; ఈ బసవభాస్కరునివల్ల మునిగవల్లిగోసవనూరు బ్రాహ్మణుల హృదయాబ్జములును వికసించినవి ప్రపంచమంతా అతనికి తండ్రి అని ఫాలముమీద దోసిలొగ్గి నమస్కరించడముచేత అతడు లోకపితయైనాఁడు. మూడు వేదముల సారమితడే. అద్యంత హితుడితడే. జ్యోతిర్లింగస్వరూపుడితడే" అని అందరున్నూ జయపెట్టుతూ ఉండగా మునిగవల్లికి కీర్తిప్రతిష్ఠలను తెచ్చినాఁడు"

పండితారాధ్య చరిత్రపీఠిక ౬౪.

చరిత్రకారులు వ్రాసిన యంశములనుబట్టి బసవనారాధ్యుని క్లుప్తచరిత్రమిది. "బండారు బసవన్న" యని బసవపురాణాది గ్రంథముల యందీతనిని వాడియున్నారు. 'బండారు' అనునది బసవన యింటి పేరుకాదు. బిజ్జలరాజునొద్ద కోశాధ్యక్షుఁడుగా నుండుటచే నీతని నిట్లు పిలువఁజొచ్చిరి. భాండాగారాధిపతిని 'బండారివు' అని పిలచెడి వారు. బండారువే క్రమముగా 'బండారు' అయినది. యేది యెట్లున్నను బసవఁడు వీరశైవ మతవ్యాప్తికై జీవితమునంతయు ధారవోసిన ప్రతిభాశాలి. ఇతఁడు గొప్ప సంస్కర్త. ఈతనిమూలమున, నిజాము రాష్ట్రమునందును కర్ణాటకమునందును లింగాయతమతమేర్పడి యాకాలమునఁ గొంతయభివృద్ధి చెందినది. కాని తరువాత నది యంతగా వ్యాప్తము కాలేదు.

బసవనకాలమునందే మన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును శైవ మతవ్యాప్తికై తన జీవితమును ధారవోసినవాఁడు. కాని, బసనారాధ్యునకు మల్లికార్జునారాధ్యునకును, ఒక్క విషయమున భిన్నాభిప్రాయము కలదు. బసవనారాధ్యుఁ డుపనయనము చేసుకొనక బ్రాహ్మణత్వమును విడనాడి వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను త్యజించి వీరశైవమతమును గైకొనియుండెను. మల్లికార్జునారాధ్యుఁడు శైవ

మతమునం దెక్కువ నమ్మకము కలవాఁడై లోకమున శైవమతము దప్ప వేఱుమతముండ రాదను నాస కలవాఁడే కాని వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను గర్హించుట కిష్టపడనివాఁడు. "భక్తియేఁ దివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతో బొత్తు, బాయు లేను నేను బసవలింగ" యని యాతఁడు చెప్పెనని యందరు.

ఈతని జన్మదేశకాలాదులను దెలుపు నాధారములు లేవు కాని యొక చిన్న పుస్తకమున నితఁడు గోదావరిమండల మందలి దక్షారామ వాసుఁడనియు నందలి భీమేశ్వరస్వామి పూజారియగు భీమన యాతని తండ్రి యనియు కోటిపల్లి యారాధ్యుని కీతఁడు శిష్యుఁడనియు వ్రాయఁబడి యున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గూడ నిట్లే యున్నది.

"నొసఁగెడ వేంగిమహోర్వీస్థలమున
నసమానలీల దక్షారామ మొప్ప
నప్పురంబున సముద్యన్మహామహిము
డొప్పు శ్రీభీమేశ్వరోరులింగంబు
రూఢిఁ దద్దేవు పురోహితశ్రేష్ఠుఁ
డీడిత విద్వన్మహిష్ఠుండు విర
భక్తిసత్తముఁడు సద్బ్రాహ్మణోత్తముఁడు
వ్యక్తవాసవవంశవర్ధనకరుఁడు
వాత్సుండు భీమన పండితేంద్రుండు
పుత్రార్థియై ముమ్మై భువి భజింపుచును
సన్నిధి నొకప్రరశ్వరణ గావించు
చున్నవాఁడతనికి నుదయించునుఁడు
ననురక్తి సాష్టాంగుఁడై యెగుడెంచి
జనియించె భీమాఖ్య సాధ్వి గౌరాంబ
మల్లికార్జునదేవు మహనీయనామ

వగుటఁ బండితమల్లికార్జునుండనంగ
యనఘుఁడు గోటి పల్లార్యారాధ్యదేవ
దేవుని సత్కృపాదృగ్విలోచన సు
ధావార్ధి నుద్యగతక్రీడవలన"

ఈగ్రంథము పండితునితరువాతఁ గొలఁది కాలములోనే సోమనాథుఁడు వ్రాసియుండుటచే నింకలివిషయములు సత్యములని తలంపవచ్చును పూజాగసపురోహితుఁడుగా నిందుఁ జెప్పియుండవచ్చును. ఈదేశమున శివాలయములలో సామాన్యముగా "శివార్చకు" లనుతెగవారు పూజారులుగా నుందురు, ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామికిఁ బూర్వమునుండియు వెలనాఁటిబ్రాహ్మణులు పూజారులుగానున్నారు. కావున మల్లికార్జునారాధ్యులు వెలనాటిబ్రాహ్మణుఁడై యుండునని యూహకలుగుచున్నది. ఆంధ్రదేశమున వెలనాఁటి బ్రాహ్మణులలో శివభక్తిగలవారు పెక్కురున్నారు కాని యారాధ్యులమనిపించుకొని పరమతద్వేషము గలిగియున్నవారు గన్పడరు. అందుచేనితఁడేశాఖా బ్రాహ్మణుఁడో నిశ్చయింపలేము. ఈపండితారాధ్యుని వంశములోని వారమని చెప్పకొనెడివారిప్పుడారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణులలో నున్నా

ఈ మల్లికార్జునారాధ్యులాంధ్రమున "శివతత్త్వసార" మను నొకగ్రంథమును రచియించెను. గ్రంథమంతయుఁ గంద పద్యములు ఎన్ని పద్యముల నితఁడు రచించెనో తెలియదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన ప్రతిలో ౪౯౦ పద్యములున్నవి. ఈ పుస్తకమునకు బ్ర. శ్రీ. కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారు విపులమగుపీఠికను వ్రాసియున్నారు. ఈగ్రంథము నితఁడు రచించెననుట కీక్రిందిపద్యమాధారము.

క. ఒండేమి? మల్లికార్జున
పండితుఁడను సుండు కంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నం డొకొ నీయాజ్ఞోజ్జ్వల
నుండఁగఁ గాంతు నని కోరుచుండుదు రుద్రా!

ఈ కథాచారిత్రమునే, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు "పండితారాధ్య చరిత్ర" మను పేర ద్విపదకావ్యముగా రచియించెను. ఇందీతఁడు శివతత్త్వసారమును రచియించెనని యీక్రింది ద్విపదలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఈక్షితిఁ జనపూర్వపక్షసిద్ధాంత
పక్షముల్ తత్కర్మభాగ్నైః పూర్వ
పక్షేతరజ్ఞానపక్షసిద్ధాంత
పక్షవేదార్థోపపాదితపక్షము
శైవాగమాచారసంసిద్ధశుద్ధ
కేవలభక్తిసద్భావనోపేత
వీరమాహేశ్వరాచారమార్గాను
సారమైన "శివతత్త్వసారం"బు కృతిని
గాదె కేవలభక్తిగతిఁ బ్రతిష్ఠించి
యాదటఁ దానును నట్లె వర్తించు
చున్నవాఁడని వెండియుఁ బ్రశంసింప
మన్ననఁ బేర్మైన మల్లికార్జునుఁడు

ఈ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని సామర్థ్యాదులను పాల్కురికి సోమనాథుఁ డీక్రింది పద్యములలో ననుభవసారమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

సీ. శ్రుతి ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాయ
తస్థే యనుట యథార్థంబు దలఁప
నవల స అణోరణీయాన్మహతో మహీ
యానసన నడరు యనూనపదము

రహి నయేవాగ్గోచరం బను అవ్యాప్త
మనసాసహ య్యనుమాట నిజము
యేదియుఁగా దనియెడి పరమేశ్వరుఁడే
యెంతయు నని యొగ్గి యెఱుఁగ సనక
యెట్టులనుచు సంశయింపక శివతత్త్వ
సారగద్యపద్యసమితి శివుని
మహిమఁ దెలిసినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

పండితయ్య రచించిన శివతత్త్వ సారము గద్య పద్యాత్మకమని యీపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీగ్రంథమున పద్యములే కాని గద్యలు లేవు.

సీ. వేదముల్ ధరసర్వవేదేష్వధిత్రోభవ
యనఁగ బరగు లింగమతిశయిల్లు
నెఱి శ్వపచోపి మునిశ్రేష్ఠ సన్మోస్తు లిం
గార్చి నేరత యన నట్లు నమ్మి
ప్రీతి సరుద్రైవభూంతలేయనిశత్ర
సన్నిహితశ్శివయన్న యదియు
తగ సచపూజ్యోయథాహ్యహంబనె నని
నేత్రాంగవిక్రయాపాత్ర మగుచు

జంగమంబు గాంచి చని లింగపరవశ
భాతి నుభయలింగభక్తి యుక్తి
మహిమఁ దనరి నట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

సీ. ఆదిరుద్రేశా త్తమశ్నంతి రుద్రేణ
పీతం పిబతి ప్రఖ్యాతిశ్రుతులు
తన్నిగమాంతార్థమతికిల్బిషంశ్యాగ
వర్జితం బసియు సిద్ధాంతములను
అవికల సిద్ధాంత నివహోక్తిలో భాన్న
ధారయే త్తను శివధర్మములను
శివధర్మశాస్త్రదృష్టిప్రసాదమేవభో
క్తవ్య మనుపురాణకాండములను
సిద్ధ మనుచు వేదసిద్ధాంతశాస్త్రపు
రాణతతుల మలహరప్రసాద
మహిమఁ దెలిపినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారిఁ దలఁతు ననుదినంబు.

ఒకప్పు డు బ్రాహ్మ్యధర్మమును విడిచి వీరశైవమతమును గైకొనుమని మల్లికార్జునపండితునకు బసవన వర్తమానమంపెనఁట! అందుపైని పండితుఁడు పైవిధ్రాసినట్లు "భక్తిమీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు బాయలేను నేను బసవలింగ" యని ప్రత్యుత్తరమంపి, బసవనతోఁ జర్చించి, యాతని నెట్లయినను దనమార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయు నను నుద్దేశముతో బసవనను దర్శించుటకై పయనమై వెళ్లెనఁట. పండితారాధ్యుఁ డమరావతిలో నుండఁగా బసవేశ్వరుఁడతనికి భస్మమునంపెను. అచ్చటనే యాతఁడు కర్ణాటమునఁ గవిత్వము చెప్ప మొదలిడెనఁట. పండితారాధ్యులవారి మాహాత్మ్యమును దెలుపు పెక్కుకథలను శైవులు చెప్పుచుందురు. వాని నిట చెప్పుటకు దొరకొంటినేని యదియొంతయో గ్రంథమగును. అందులకు పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలగు గ్రంథము లున్నవి. అందుచే నాకథలను విడిచి, శ్రీ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు

పంతులుగారు శివతత్త్వసార పీఠికలో వ్రాసిన యొకటిరెండు కథలను వారిమాటలలో నిట నుదాహరించెదను.

"సనదవోలు (చందవోలు) అను గ్రామమునందు వెలనాటి చోడుఁ డను రాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. చందవో లిప్పుడు గుంటూరుజిల్లా తెనాలితాలూకాలో నున్నది. పూర్వము వెలనాటి రాజుల రాజధాని. ధనదపుర మని దానికి నామాంతరము. పండితారాధ్యుఁ డా గ్రామమునకుఁ బోయి తనమతమును బోధింపసాగెను. అచ్చటి రాజగురువు బౌద్ధుఁడు. అతనిపేరు బౌద్ధపరపదాచార్యుఁడు. ఈతఁడు బ్రహ్మవంశజుఁ డట! తాను రాజునకు గురువుగా నుండఁగా నన్యమతస్థుఁ డా రాజధానిలో మతబోధ చేయుటచూచి సహింపనోపక యాబౌద్ధుఁడు రాజుతోఁ జెప్పి యొకగొప్ప సభ చేయించి మల్లికార్జున పండితారాధ్యు నాసభకు రప్పించెను. ఆసభకు నద్వైతులు జైనులు సాంఖ్యులు చార్వాకాది నానామతములవారు వచ్చియుండిరి. పండితుఁడు బౌద్ధమతము నితరమతములను దనపాండిత్యమహిమచే ఖండించి తనమతమును స్థాపించెను. ఇంతియకాక శివుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డనుటకుఁ దనశిల యిచ్చినదనియు, మాటలో దుమికెననియుఁ జెప్పి శివుని కంటె నెక్కుడు దైవము కలఁడని యెవ్వరైనను జెప్పినయెడల, వారితల తనకాలితోఁ దన్నెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి తన సిద్ధాంతమును నిలుపుకొనుట కై 'రుద్రమహిమ' యను కృతిని రచించెను. అంత బౌద్ధుఁడేమియు బ్రత్యుత్తర మీయఁజాలక పండితుని నిందించెను. అందఱును వెడలి పోయిరి.

కాని బౌద్ధుఁడు పండితుని నిందించినందున నాతనిశిష్యులకు మిక్కిలి కోపమువచ్చెను. 'అట్టి నిందకుని జంపకున్నయెడల నతఁడు ద్రోహి కాఁడు; తామే ద్రోహుల మగుదుమని వారుతలంచిరి. పండితుని శిష్యులలో రేమయ్య దేవయ్య లనువా రీపనికిఁ బూనుకొనిరి.

సముద్రములోని యొకలంకలో (సముద్రము చందవోలున కుఁదొమ్మిది మైళ్ళ మీఁదనున్నది.) నొకబౌద్ధాలయ ముండెను. అచ్చటి శాబౌద్ధుఁడు ప్రతిదిన మొక్కఁడు వెళ్లి వచ్చుచుండును. ఆసంగతి తెలిసినవాఁడు గావున నొకనాఁడు దగుమున నె రేచయ్య దేవయ్య లాలంకకు నెవరికిఁ దెలియకుండఁ బోయి దేవుని మఱుఁగున డాఁగియుండి బౌద్ధుఁడు వచ్చి బుద్ధ విగ్రహమునకు జాఁగిలి మ్రొక్కుచున్నపుడు వానిని జంపి, వికృతరూపునిఁ జేసి వెడలిపోయిరి. ఈసంగతి తెలిసి రాజుమిక్కిలి కోపించి పండితయ్యను బిలిపించి యడుగఁగా నతఁడు 'నేనే చేయించి యించితిని నేనే చంపించితి' నని దోషమంతయుఁ దనమీఁద మోపుకొనియెను. అంత రాజు పండితుని కనులు తీయింపఁగా నతఁడు రాజునకు శాపముపెట్టి యచ్చటనుండి శిష్యయుక్తముగా నమరావతికి వెడలిపోయెను.

చందవోలులో నున్నప్పుడే యీతఁడు "లింగోద్భవగద్య" యచ్చటి దేవునిపైఁ జెప్పెను. లింగోద్భవుని దేవాలయ మిప్పటికిని జందవోలులో నున్నది. "చందవోలు కైఫీయతు" అను పుస్తకము నందు నీకథయే యిట్లున్నది. పండితారాధ్యుఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచు చందవోలునకు వెళ్లి పాండీశ్వరస్వామి గుడిలో దిగెను. కొండపడమటి బుద్ధరాజునకు గురువైన బౌద్ధుఁడు బుద్ధాం అను గ్రామ మందుండెను. వాఁడు పండితుని మహిమనుజూచి యోర్వలేకపోయెను. పండితుని ప్రతిదినశివపూజలోఁ గావలసిన యొక పూజాపాత్రను బౌద్ధుని శిష్యుఁడైన చెజుఁడనువాఁ డెత్తుకొనిపోయెను. పండితుని శిష్యులు వానిని బట్టుకొని చంపిరి. ఈసమాచారము వారు తమ గురువునకుఁ జెప్పలేదు. అంత బుద్ధరాజు పండితునివద్దకు మనుష్యులను బంపి నరహంతకున కేమిశిక్ష శాస్త్రీయ మని యడుగఁగాఁ గనులు తీయుటయే తగినశిక్ష యని పండితుఁడు చెప్పెనఁట దానిపై బుద్ధ

రాజు పండితుని కనులు తీయించెను. పండితుఁడాతనికి శాపమిచ్చి యిఁకమీఁద శైవులెవరును చందవోలులోఁ దీర్థము పుచ్చుకొనఁగూడదని నియమించి వెడలిపోయెను.

అమరావతి చేరగనే పండితుఁడు చోడునితో భాషించిన పాపము పోవుటకును శివనింద విన్న పాపముపోవుటకును శివభక్తుల సహస్రనామగణమాలిక పఠించెను. అమరేశ్వరాష్టకముఁ జెప్పెను.

కన్నడభాష తనకు రావలయునన్న కోర్కెతో నీతఁడు కల్యాణమునకు బసవేశ్వరుని యొద్దకు వర్తమానమంపెను. అంత నాతఁడు భస్మమంపెను దానిని ధరింపగనే పండితునకుఁ గన్నడభాష వచ్చెను. ఆతఁడాభాషలోఁ గొన్నిగీతములను చెప్పెను. తరువాతఁ బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూడవలయునని కల్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. త్రోవలో సారంగేశ్వరుఁడు దేవుఁడు గాఁగల నిడుగుడుములను చోట (1) తనముఖ్యశిష్యుఁడగు దోనయ్యగారికి నన్నయైన వీరచాకిరాజయ్యగారిచే గౌరవింపఁబడి పానుగంటికిఁ (2) బోయెను. అప్పట నుదయుఁడను రాజునొద్ద నున్న పింగలి గోవిందప్రధాని పండితుని

(1) 'నిడుగుడుములు అనునది యిప్పుడు కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా మునగాల జమీందారీలోని ముఖ్యగ్రామమగు 'నడిగూడెము' అని నాతాత్పర్యము. మువ్వురు నిడుగుడుములకు నేతెంచి సదమలాత్ముఁడు వీరచాకిరాజయ్య ప్రవ్యక్తభక్తిసారంగేశునందు (మహిమ. పుట ౨౯౭) అని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇప్పుడు నడిగూడెము అనఁబడు గ్రామమునకు 'నడిగుడుములు' అని పూర్వము లెక్కలలోఁ జేరుగలదు. ఇచ్చటిదేవుఁడు సారంగేశ్వరుఁడు. ఇది యమరావతినుండి పానుగంటికిఁ బోవు త్రోవలో నున్నది.

(2) నైజాము రాజ్యమునందు రెండు పానుగల్లులున్నవి. ఒకటి నల్లగొండజిల్లాలోను వేఱొకటి మహబూబ్‌నగరుజిల్లా నాగర్ కర్నూలు తాలూకాలోను కలదు. ఉదయచోడుని స్థలమునుబట్టి నాగర్ కర్నూలుతాలూకాలోనిదే పండితుఁడు వెళ్ళినపానుగల్లని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంకొక పానుగల్లు (హానగల్లు) బొంబాయిరాజధానియందు ధార్వారుజిల్లాలో గలదు.

భక్తుఁడు. కావున వాతనిని మిక్కిలి మర్యాదతో నెదుర్కొని తన యింటికిఁ దోడ్కొనిపోయెను. అచ్చట ధనశేఖనామయ్య యను భక్తుఁడు కలఁడు. ఇతఁడు రాజునొద్ద స్వంతసేవకుఁడు (ఖాసా) పండితుఁడా గ్రామమునకు వచ్చినప్పటి నుండియు వాని భజనలోనుండి రాజుసేవ సరిగఁ జేయకుండెను. అంత రాజునకుఁ గోపమువచ్చి యాతనిని బిలిపించి కోపపడఁగా దేహముమాత్రము మీదిగాని ఆత్మ మీది కాదు. మీ దేహమును మీరు తీసికొండని గుడిశిఖరము మీఁది కెక్కి యురిపెట్టుకొని చచ్చెను. అంతఁ బండితుఁ డారాజునకు శాపము పెట్టి వెడలిపోయెను.

వనిపురములో శంకరయ్య యను భక్తుని సపర్యఁగొని కల్యాణమునకు బయలుదేఱఁగా నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినములక్రింద బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యముఁ జెందె నన్న సమాచారము త్రోవఁగఁ దెలిసి పండితున కమితఖేదము కలిగి యాతఁడు బసవనిఁ బొగడుచుఁ బ్రలాపించెను.

అంత బండితుఁడు శ్రీశైలపర్వతమునకుఁ బోయెను. వెల్లటూరు (1) నొద్దకువచ్చి తానచటనె యుండి తనప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను గిరిప్రదక్షిణము చేసి శివరాత్రికకు శ్రీశైలము పైకిఁబోయి తన వ్రతమును బూర్తిచేయుమని చెప్పి యతనికి పర్వతవర్ణనము నుడివెను. అతఁడు గిరిప్రదక్షిణము చేసివచ్చిన తరువాతఁ బండితుఁడు తానువచ్చినపని నైనదనియు, బసవేశ్వరుఁడును బోయెను గనుక దానుండనక్కఱ లేదనియు, వీశ్వరుని ప్రార్థనచేసి భార్యాపుత్రులతో వెల్లటూరులోనె లింగైక్యముఁ జెందెను.

---

(1) గుంటూరుజిల్లాలో రెండు వెల్లటూళ్ళు కలవు. ఒకటి రేపల్లెతాలూకాలోను, ఇంకొకటి వినుకొండ తాలూకాలోను, నైజాము రాజ్యమున నల్లగొండజిల్లాలోఁ గూడ నొకవెల్లటూరు కలదు. కాని శ్రీశైలమునకు సంబంధించినది వినుకొండ తాలూకాలో నిదియే. ఇది వినుకొండనుండి శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవకు నాలుమైళ్ళ ప్రక్కగ నుండును.

పండితేంద్రుఁడు మారణసమయమునకు వృద్ధుఁడైనట్లు మనము తలంపవచ్చును......పండితుని మరణము బసవేశ్వరుని తరువాతఁద్వరలోనే తటస్థించెనని మన మెంచినయెడల, క్రీ శ ౧౧౯౦ ప్రాంతమతని మరణకాలమని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. అప్పటి కాతఁడు ౭౦ ఏండ్లవాడని యెంచినయెడల క్రీ శ. ౧౧౨౦ ప్రాంతమాతని జన్మకాల మగును. ఇట్లీతఁడు మొదటి వెలనాటిచోడుని కాలమునను, రెండవ వెలనాటిచోడుని కాలమున నుండియుండవచ్చును."

ఈ మల్లికార్జున పండితు లాజన్మాంతమును బ్రాహ్మణుఁడుగనే యుండెను. కాని జంగముఁడు కాలేదు శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విసర్జింపలేదు. వానిని విసర్జించుట యాతని కిష్టములే దట్లాతఁడు రచియించిన శివతత్త్వసారమునందే యున్నది. పండితారాధ్య చరిత్రమును గన్నడమున నీలకంఠకవియు, సంస్కృతమున గురురాజకవియు రచియించియున్నవారలు. శ్రీనాథమహాకవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమును బట్టి యాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమును రచించెను. కాని యది యిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. మల్లికార్జునపండితుల వంశములోని వారమని చెప్పుకొను వా రాంధ్ర దేశమునఁ గొందఱున్నారు. వారిప్పు డారాధ్య నియోగిబ్రాహ్మణులని పిలువఁబడియెదరు. వారు లింగధారణ మొనర్చెదరు పండితారాధ్యులు లింగధారణ మొనర్చినట్లు కన్పట్టదు. ఈవంశీయులు శిఖాయజ్ఞోపవీతములనుంచుకొని వేదబాహ్యులు కాక బ్రాహ్మణులుగనే యుండి, శైవాచారముల ననుష్ఠింపుచు, లింగధారణ మొనర్చుచున్నారు.

మల్లికార్జున పండితులు 'వాసస' గృహనామము వారనియు ఋగ్వేదులనియు చందవోలు కైఫియ్యతునందున్నది. వీరిది గౌతమ గోత్రమందురు. కాని నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. ఈతనియింటి పేరు వాసస యని పండితారాధ్య చరిత్రమునఁగలదు. మడికిసింగన

కవి కృత పద్మ పురాణమును గృతినందిన కందనమంత్రి యింటిపేరు కూడ వానసవారే. కాని వారిది కాశ్యపగోత్రము. రాజరాజుచేత నందంపూడి యగ్రహారమును బడసిన నారాయణభట్టు గృహనామము కూడ "వానస" యే. అతనిది హారితసగోత్రము. వానసవారిలో వసిష్ఠగోత్రులుకూడఁ గలరు.

ఈ మహాపండితుఁ డాంధ్రమునను, సంస్కృతమునను కన్నడము ననుగూడఁ గొన్ని గ్రంథములు రచియించెను. శ్రీముఖగద్యము, హర లీల, లింగోద్భవదేవుగద్యము, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము, గణసహస్రమాల, రుద్రమహిమ, బసవమహిమ, ప్రభులింగ స్తోత్రము నను కృతులను రచియించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రమువలనఁ దెలియు చున్నది. ఇవి చిన్నచిన్న గ్రంథములని తోఁచుచున్నది. ఈతని రచనములింకను గలవని కొందఱనుచున్నారు. కాని నాకవి లభింప లేదు. ఇందు బసవగీత ప్రభులింగస్తోత్రము కన్నడ గ్రంథములు. శివతత్త్వసార శైలి చూపుటకై కొన్ని పద్యముల నిటవ్రాయుచున్నాఁడను.

క. వేదోక్తమార్గమున న
త్యాదరమున నిన్నుఁ గొలిచి యప్పశుపులు నీ
చే దేహపాశబంధ
చ్ఛేదంబున ముక్తులగుట సిద్ధమురుద్రా!

క. జీవునకు బంధమోక్ష ద
శావస్థలు గలవు నీకు నవి లేవగుటన్
జీవునకు నీకు నైక్యము
భావించుట ముఖ్యవృత్తి బాధకము శివా.

క. అనయము రుద్రాక్షవిభూ
తినియుక్తులయిండ్లదిక్కు దెసఁబోవకుఁడో

యాని చాటించును గాలుఁడు
తనపురి శివశాసనుండు ధన్యుండగుటన్.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యు లవలంభించిన శైవమత పద్ధతినిగూర్చి క్లుప్తముగాఁ బైన వ్రాసియుంటిని. ఆతని యభిప్రాయములను, ఆ కాల మునాఁటి యితరమత ధర్మములును నందు పండితారాధ్యులు గావింప యత్నించిన సంస్కారణములను విపులముగాఁ దెలిసికొనఁ గోరువారు శివతత్త్వసారమును పరిశీలనాబుద్ధితోఁ జదువవలసియున్నది. పండితుని కాలమున జైనచార్వాక బౌద్ధమతములు ప్రబలియున్నట్లును వానిని ద్వజించి యీతఁడు శైవమతమును జేపట్టెననియు నీక్రిందిపద్యమువలన దెలియుచున్నది.

క. శ్రుతిబాహ్యంబులు కావున
సతతంబును జైనబౌద్ధచార్వాకుల దు
ర్మతములు పట్టక పట్టితి
శ్రుతిసారధవన్మతంబు సుమతి మహేశా!

క. ప్రాజ్ఞులు దేవజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొంద్రె గతశిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీతనాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొంద్రు గాక యద్వైతమజా!

పండితారాధ్యునకు జ్ఞానమార్గ మంగీకారమే కాని యద్వైత మంగీకరింపడు. జ్ఞానమార్గమున కంటె భక్తిమార్గమే శ్రేయస్కరమని యాతని యభిప్రాయము.

బసవనారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. ౧౧౬౮ ప్రాంతమున లింగైక్యము నందెనని చరిత్రకారు లేకగ్రీవముగా నుడివియున్నారు. ఆతని యనం తరమున నీపండితారాధ్యులు ౨౨ సంవత్సరములు జీవించియుండెడి

౧౧౯౦ ప్రాంతమున మరణించియుండునని శ్రీలక్ష్మణరావుపంతులుగారును ౧౧౭౦ ప్రాంతముననే లింగైక్యము నొందియుండునని మఱికొందఱును వ్రాసియున్నారు. కాని యీతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౮౦ వఱకును జీవించియుండునని నాయభిప్రాయము. అప్పటి కీతనికి ౭౦ సంవత్సరముల వయసుండునని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించుచున్నారు.

వెలనాఁటి చోడులలో మొదటి యాతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౧౫ మొదలు ౧౧౩౬ వఱకును రెండవయాతఁడు ౧౧౬౩ నుండి ౧౧౮౦ దనుకను రాజ్యము చేసియుండుటచే పండితారాధ్యులు వాదమున నోడించినది రెండవ వెలనాఁటిచోడుని యాస్థానముననున్న బౌద్ధులనే యనినిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఈతఁడు రచించిన శివతత్త్వసారమును శతకమనియెదరు. కాని సామాన్య శతకలక్షణము లిందు లేవు. శతకములయందు సామాన్యముగాఁ బ్రతిపద్యమునను నంత్యమున నొకపదమో కొన్నిపదములో నియమముగా వచ్చుచుండును. దాని నాశతకమునకు మకుటమందురు. ఈ శతకమున నట్టి నియమము లేదు. 'అజా' "శివా" ఇత్యాది పదములలో శివుని సంబోధన ముండును. కొన్నిపద్యములలో నట్టి సంబోధనమును లేదు. అయినను దీనిని శతకమనియే పాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁడు-

"శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీప
కళికమహానాటకము నుదాహరణ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమున వాడియున్నాఁడు. అని కొందఱనుచున్నారు. కాని "శతకంబు" అనుపదమును శివతత్త్వసారమునకు విశేషణముగాఁ జేయరాదనియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శ్రీగిరిమల్లికార్జున శతకము నొకదానిని వ్రాసియున్నారనియు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు భారతిలో వ్రాసియున్నారు. అదిసత్యమే. ఆశతకమిప్పు డెచ్చటను గానరాదు.

పండితారాధ్యుల తనయులనుగూర్చియు మనుమలనుగూర్చియు పాలకురికి సోమనారాధ్యుని చరిత్రమున వ్రాసెను. పండితారాధ్యులకు విభూతి గౌరయ్య యను శిష్యుఁడొకఁ డుండెనఁట. ఆతనిశాసనములు కొన్ని యున్నవి.

(A.R. 315 of 1930-31:–A.R.P. 116.117 (1925–26). ఇతఁడు వరంగల్లునకు సమీపమున నున్న మాచిరాజుపల్లె వాస్తవ్యుఁడు. పండితారాధ్యులవారియొద్ద శ్రీగిరిపర్వతముమీఁద వారియింటి సేవకుఁడుగా నున్నట్లు, ఆశాసనమువలన దెలియుచున్నది. ఆశాసనములలో గాల మీయలేదు. దీనినిబట్టి యారాధ్యులవారు శ్రీశైలమునందే గాపురముండినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

17. రుద్రదేవ మహారాజు

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయ రాజులలో నీతఁడొకఁడు. ఈ కాకతీయులు సూర్యవంశపు క్షత్రియులమని చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. కొంతకాలమట్లు శాసనములలోఁగూడ వ్రాసికొని యున్నారు. కాని చరిత్రకారులు పరిశోధనచేసి వీరు శూద్రులని యిప్పుడు నిశ్చయించిరి. కాకతి యను దేవతాప్రసాదముచే నీవంశమున మూలపురుషుఁడొక గుమ్మడితీగెకు బుట్టినవాఁడగుట వీరు కాకతీయులైరని యొక కథయు, శత్రురాజుల భీతిచే నొకశిశువును గుమ్మడిపండులోఁ బెట్టి కోటదాటించి యావలకుఁ బంపుటమూలమున రక్షింపఁబడిన వాఁడు మూలపురుషుఁ డగుటచే నీవంశమువారు కాకతీయులైరని

రొక కథయు నిట్లే వేలువేలు కథలు వీరి పూర్వచారిత్రమునుగూర్చి ప్రచారములో నున్నవి. వీరు మొట్టమొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులైనను, క్రమక్రమముగ స్వతంత్రులై యించుమించుగ మూడువందల సంవత్సరములు క్రీ. శ. ౧౦౦౦ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౩౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును ఆంధ్ర దేశమును బరిపాలించి యున్నారు. అవక్ర పరాక్రమముచే నాంధ్ర దేశము నే కాకుండ కర్ణాట, కళింగ, ద్రావిడాది దేశములలోఁగూడ గొంత కాలము కాకతీయులు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుండిరి. వారి చరిత్రలను వ్రాయుటకిట తావులేదు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజన్యుల చరిత్రమును దాదాపు ౬౦౦ పేజీల గ్రంథముగా వ్రాసియున్నారు. ఈ కాకతీయులను గూర్చి యింక ననేక గ్రంథములున్నవి. వీరు మొదటినుంచియుఁ దా మాంధ్రులమని చెప్పకొనుచు వారి శాసనములలో నాంధ్రులమని యుదాహరించుకొని యున్నారు.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు తండ్రి ప్రోలరాజు. తల్లి ముప్పమదేవి. ఇతఁడు నిజాం రాష్ట్రమునందలి యోరుగల్లు రాజధానిగా నాంధ్రరాష్ట్రమును షాలివాహనశకము ౧౧౮౦ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకును పరిపాలించుచు బరాక్రమవంతుఁడై రాజుల ననేకులను జయించి కీర్తి వడసినవాఁడు. ఇతనిని ప్రతాపరుద్ర మహారాజనికూడ వాడుచుందురు. కాకతీయ ప్రభువులలో క్రీ. శ ౧౨౯౫ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకు రాజ్యమును జేసిన యింకనొక ప్రతాపరుద్రుఁ డుండుటచే నీరుద్రదేవ మహారాజును మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁ డనియు నాప్రతాపరుద్రుని ద్వితీయ ప్రతాప రుద్రుఁడనియు జరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈ మొదటి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు కవిపండిత పోషకుఁడయి యశస్సు నార్జించుటయే గాక స్వయముగ గావ్యరచనము చేసినవాఁ

డని చెప్పుదురు. ఇతఁడు సంస్కృతమున నీతిసార మను గ్రంథమును చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. పరువడి నాంధ్రభాషఁ గల బద్దెనసీతియు సంస్కృతంబులోఁ
బరఁగఁ బ్రతాపరుద్ర నరపాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా
నరవర నీతిసారము వినం జదువం గడుమంచిదంచుఁ జె
ప్పెరఁ గవి నీతిపద్ధతులు చేసె వినోదము బాలబోధకున్.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతమున నే కాకుండ నాంధ్రమునఁ గూడ నీతిసారమును రచించెనని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు బద్దెనకృతమైన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళిపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. మఱికి సింగనకవి తన సకలనీతిసమ్మతమున నీతి సారములోని వని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు కాని నీతిసార కృతికర్త యెవ్వరో యతఁడు చెప్పలేదు. ఆంధ్ర కావ్యకర్త లెవరును నీరుద్రదేవుని దమ గ్రంథములలో స్మరించి యుండలేదు. అయిన నాంధ్రనీతిసారకృతికర్త లెవరైన నేర్పడువఱకు నాకర్తృత్వ మీతనిపైన నుంచవచ్చును. ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతమున మఱికొన్ని గ్రంథములను రచియించి యుండెనని చెప్పుదురు. అవి గన్పడుటలేదు. నీతిసారమునందలి కొన్నిపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

గీ. ఆజ్ఞలేనినృపుఁడు నరయ జిత్తరువులో
నున్న రాజుఁజూడ నొక్కరూప
యానఁ ద్రోయు సుతునినైనను దండింప
కున్న రాజ్యమేలనుండుఁ జెడక.

క. దండము లేకున్నను బ్రజ
లొండొరువుల నాక్రమింతు రుచితస్థితిమై
నుండవు వర్ణాశ్రమములు
దండింపని భూమిపతికి ధర యోర్పునే.

క. జనపతి పర్జన్యునిగతిఁ
దనభూప్రజఁ బ్రోవవలయుఁ దగఁ బ్రోవఁడయేఁ
జనుఁబాసిపోవు నాప్రజ
ఘననీరసపరసిఁ బాయు ఖగములభంగిన్.

క. ఆపదలఁ జెందుప్రజలను
భూపతి మొదలిచ్చి మగుడఁ బ్రోవఁగఁ జనుఁదాఁ
జేపట్టి విడువవలవదు
భూపతికిఁ గుటుంబమనఁగ భూమిజులు కాదే.

గీ. కీడు సేయువానికిని మేలు సేయుట
మునులగుణము గాక జనులనెల్లఁ
బ్రోచువాఁడు కల్లరుల నాజ్ఞ వెట్టుట
యోగ పశువిధంబు నట్లకాదె

గీ. ఎంతవాఁడయియున్న నేండములు జీలు
గులను దారుకృత్యములకు నగునె
యితరు లెంతవారైన నేలిక కధికులై
చేయుపనులు పూని చేయఁగలరె.

క. జూదమును బన్నిదంబును
వాదును బతితోడఁ దేఁడవలవదు కడుఁ బో
రా దయ్యెనేని భృత్యులు
భేదము గాకుండ గెలుపు విడువఁగవలయున్.

క. ధనమును బ్రాతశ్ఛాయయు
వనితాజనయౌవనంబు పండినయన్నం
బును గడుమూర్ఖస్నేహం
బును నిల నివి యల్పకాలభోగ్యము లరయన్.

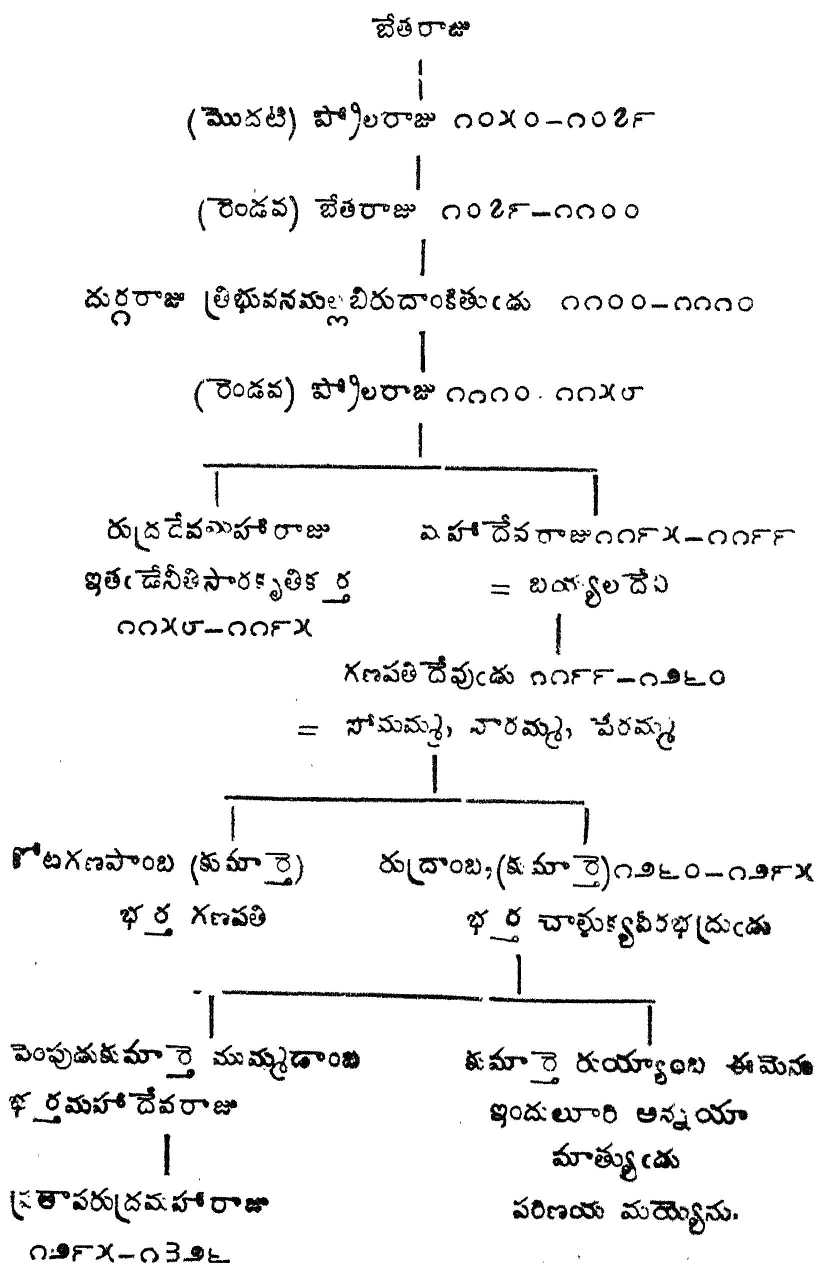
క. దూరము వ్యవసాయులకు
భారంబు సమర్థులకును భాసురవిద్యా
పారగులకును విదేశము
వైరము ప్రియవాదులకును వసుమతిఁ గలదే.

గీ. వినుతు లా వెలింగి వెరపేది తోడరుల
మిడుత లగ్గిమీఁద బడినయట్లు
తోడు లేక యధికుఁ దొడరుట యంబుధిఁ
గలము లేక యీఁదఁ గడఁగినట్లు

ఉ. కొందఱి మేలమాడుటలఁ గొందఱి వావులు దేర్చి పిల్చుటల్
కొందఱి ముద్దుసేయుటయుఁ గొందఱి నెయ్యఁపుఁజూపుసూచుటల్
కొందఱి నాత్మభావమునఁ గొందఱి మన్ననభృత్యులందు ని
ట్లందఱి నన్నిభంగుల నృపాగ్రణి వశ్యులఁజేయఁగాఁ దగున్.

ఈరుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వమందును బరమందును గూడ నీవంశీయులను గాకతీయులని పిలుచుచున్నారు. కాకతియను పట్టణమునుబట్టి వీరి కీపేరు వచ్చెనని కొందఱును కాకతియను పరదేవతాప్రసాదమున నీవంశకర్త యుద్భవించుటచే వీరు కాకతీయులయిరని కొందఱును కాకతియను దేవతనారాధించుటచేఁ గాకతీయు లయిరని మఱికొందఱు యిట్లే పలువురు పలువిధములుగాఁ దలంచుచున్నారు. ఆవివాదములతో మనకిపుడు పని లేదు. వంశనామమైనను, గృహనామమైనను, వీరి పేరులకు ముందు కాకతి శబ్దము చేర్పఁబడుచున్నది.

వీరు దుర్జయుని సంతతివారమని కొన్ని శాసనములలోఁ జెప్పుకొని యున్నారు. కొన్నిటిలోఁ గరికాలచోళునికూడ వంశకర్తగాఁ జెప్పుకొనిరి. కాని యది గమనింపఁదగినది కాదు. ఈ వంశీయులలోఁ జరిత్రకందిన మొదటిపురుషుఁడు బేతరాజు. అతఁడు మొదలుగా వీరి వంశవృక్షము నీ క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

బేతరాజు
(మొదటి) ప్రోలరాజు ౧౦౫౦-౧౦౭౬
(రెండవ) బేతరాజు ౧౦౭౬-౧౧౦౦
దుర్గరాజు త్రిభువనమల్లబిరుదాంకితుఁడు ౧౧౦౦-౧౧౧౦
(రెండవ) ప్రోలరాజు ౧౧౧౦-౧౧౫౮
రుద్రదేవమహారాజు
ఇతఁడే నీతిసారకృతికర్త
౧౧౫౮-౧౧౯౫
మహాదేవరాజు ౧౧౯౫-౧౧౯౯
= బయ్యలదేవి
గణపతిదేవుఁడు ౧౧౯౯-౧౨౬౦
= సోమమ్మ, నారమ్మ, పేరమ్మ
కోటగణపాంబ (కుమార్తె)
భర్త గణపతి
రుద్రాంబ (కుమార్తె) ౧౨౬౦-౧౨౯౫
భర్త చాళుక్యవీరభద్రుఁడు
పెంపుడుకుమార్తె ముమ్మడాంబ
భర్త మహాదేవరాజు
ప్రతాపరుద్రమహారాజు
౧౨౯౫-౧౩౨౬
కుమార్తె రుయ్యాంబ ఈమెను
ఇందులూరి అన్నయామాత్యుఁడు
పరిణయ మయ్యెను.

కాకతీయుల శాసనములలో సామాన్యముగా మొదటి ప్రోల రాజు నుండియే వంశవర్ణనము సేయఁబడుచుండును. కాని ఖాజీపేటలో నున్న యొక శాసనమందు, (కాకతీయసంచికానుబంధము ౨౬వ పేజీ) బేతరాజకుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, నాతనితనయుఁడు బేతరాజనియుఁ జెప్పియుండుటచే నీవంశమునకు మూలపురుషుఁడు బేతరాజని నిశ్చయించి యిందాతనిని వంశకర్తగాఁ జూపితిని. ఈవంశవృక్షము లోఁ జూపిన యంకెలాయారాజుల పరిపాలనా కాలమును శాలివాహన శకములోఁ దెలుపును. మొదటి ప్రోలరాజు ౧౦౫౦వ సంవత్సరమున రాజ్యపాలనము ప్రారంభించినాఁడనినచో నాతనిజనము ౧౦౧౦ ప్రాంతమగును. అట్లయినచో, మొదటిబేతరాజు జననము క్రీ.శ. ౯౭౫ ప్రాంతమయి యుండును.

౧. బేతరాజు:— ఇతని మనుమఁడుకూడ బేతరాజగుటచేనీతనిని మొదటి బేతరాజని యనుచున్నారు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౯౭౫-౧౦౨౫ నడుమ నున్నవాఁడని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఈకాలము సరి యైనదని నిర్ధారణముగాఁ జెప్పుటకు దగినయాధారములు లభింపలేదు. శా.శ. ౧౦౦౧-౧౦౧౨ సంవత్సరములలో బేతరాజు పేరున నున్నవి రెండుశాసనములు గనపడుచున్నవి. కాని యవి రెండవబేతరాజువి. కావున వానినిబట్టి యీతని కాలనిర్ణయము జేయ ననువుకాదు. ఆశాసనములు రెండవబేతరాజు వని నిశ్చయమైనచో నవి క్రీ శ ౧౦౭౯-౧౦౯౦ సంవత్సరములవి కావునను మొదటి బేతరాజు జననమునకును, రెండవబేతరాజు జననమునకును దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరముల భేదముండును గావునను పైనఁజెప్పిన మొదటిబేతరాజుకాలము సరియైన దనియే తోఁచుచున్నది. పైనఁగనుపఱచిన వంశవృక్షములోని యంకెలుకూడ నీయంశమును ధృవపఱచుచున్నవి.

విరియాలయెఱ్ఱభూపతి పేరున గూడూరుశాసన మొకటి యున్నది. ఈశాసనమున నెవరికిని దాన మొసంగినట్లులేదు. బేతరాజను నాతనిని కొరవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠించినట్లును నాతని నే కాకతివిభుని గాఁ జేసినట్లును నందు వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇదియందుకొఱకే పుట్టినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనమునఁ గాలము లేదు. ఇది యాంధ్రభాషలోఁ జంపకోత్పలమాలలలోనున్నది. అపద్యముల నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను. (కాకతీయాంధ్రరాజయుగము ౫౦ పుట)

చ. అనుపమదుర్జయాన్వయసుధాబ్ధి ననేకులు రాజనందనుల్
సనినఁబిఱుంద వెన్నఁడను సంభవుఁడయ్యె నతిప్రసిద్ధుఁడై
వినుతవిరోధిమండలిక వెన్నఁడు వెన్నుఁడవోలె వానికిన్
ఘనుఁడగు నెఱ్ఱభూపతి జగద్వినుతుం డుదయించెఁ గీర్తిలోన్. ౧

ఉ. భావితకీర్తినాతనికిఁ బాండవమధ్యముభీముఁడో యనం
గా విరియాలభీమ నృపముస్మరుఁడై యుదయించె వానికిన్
భూవినుతుండు మండలికభూషణుఁ డెఱ్ఱనరేంద్రుఁ డుత్తమ
శ్రీవినుతుండు బంధుజనసేవ్యుఁడు దానుదయించె నున్నతిన్. ౨

చ. అతఁడని బొట్టబేతవసుధాధిపుఁ జేకొని వానివైరి ను
ద్రితమునఁ జంపి యాకొఱవిదేశమునందు బ్రతిష్ఠ చేసి త
త్తనయు సమేతుఁడోడ గవి...యము బిట్టర నద్యసంబు న
ప్రతిముఁడు వాని దా మొగుడువర్సియు పంద్రడము నెఱ్ఱఁడాప్తుడై. ౩

చ. అరు దగువట్టి ఎఱ్ఱ నృపునంగన గామమసాని యాఁకమే
ల్గగదని బేతభూవిభుని గాకతివల్లభు సేసి వాని తా
బంగరుఁ జేతఁబట్టి ఘను బల్లవరాయుని యాఁగిజొచ్చి భా
స్కరవిభు చక్రవర్తిగని కాకతినిల్పుట గోటిసేసుదె. ౪

కాకతి కాలుఁడై పఱసె గాడయవాయఁకుజంపి సూరడ
వ్వేలుపుకొండ రవ్వనృపు వేలుపుగొండన నిల్పి వానిచే
మేలుగ మూఁడముప్పయిని మేలుగనే రెడు బోదిపాడునుం
మేలుగ పేకుమావిడులు మేలుగ రెండెయరాజుసంగడై.

సూత్రధారి కొమ్మోజనబిరహా॥ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

అడపగట్ల దేవరకు జేను

ఈసిలో మొదటి రెండు పద్యములును, మూఁడవపద్యములో రెండు పాదములును అర్థవంతములై యున్నవి. మిగిలినభాగమున గొన్ని యర్థములు కాని పదములున్నవి మూఁడవపద్యమునందలి మూఁడవపాదమున ప్రాసతప్పినది. ఆపాదముననే పదునొకండవ యక్షరము లోపించినది. రెండవపద్యమునందలి విరియాల భీమశబ్దమున కాంధ్రప్రత్యయము చేర్పకుండ భీమయనియే యుపయోగింపఁబడినది. "భీమనృపఘస్మరుఁడై" యని సమాసపదముగాఁ జెప్పినచో నన్వయము కుదురదు. అయిదవ పద్యమున మొదటిపాదమునందు ప్రాసతప్పినది. లేదా రలలకు ప్రాసమైత్రి చేసియుండవచ్చును.

దుర్జయవంశమున ననేకులు రాజకుమారులు గలిగించినపిమ్మట ప్రసిద్ధుఁడైన వెన్నఁడనువాఁడు జన్మించెననియు నతనికి యెఱ్ఱభూపతి పుట్టెననియు, నాతనికిఁ బాండవభీముఁడువంటి విరియాలభీముఁడు కలిగెననియు, నతని కెఱ్ఱభూపతి జనించెననియు నతఁడు బొట్టబేతనిని జేపట్టి వానిశత్రువును జంపి కొఱవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠ చేసెననియుఁ బై మొదటిమూఁడు పద్యములవలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. ఆ యెఱ్ఱభూపతిభార్యయైన కామమసాని బేతరాజును కాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసినటు నాలవపద్యమందున్నది. దీనినిబట్టి కాకతి యను పట్టణమొకటి యుండెనని యూ పవచ్చును. తనభర్త కొఱవిదేశమునందు

బేతనిఁ బ్రతిష్ఠింపఁగాఁ దాను కాకతియను పట్టణము రాజధానిగాఁగల దేశము నాతని కిచ్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇప్పటి యనుమకొండయే కాకతియని కొందఱును ఓరుగల్లు పట్టణమే కాకతియని కొందఱును దలంచుచున్నారు.

ఈ పద్యార్థములనుగూర్చి విమర్శించుటకు ముందీశాసన మీ వంశీయులలోని బేతరాజునుగూర్చి చెప్పఁబడినదేనా? అయినచో, నిందు మొదటిబేతరాజు చెప్పఁబడియెనా? రెండవబేతరాజు చెప్పఁబడియెనా? యనువిషయములను దేల్చవలసి యున్నది. ఈశాసన మీ వంశీయులతో సంబంధించినదే యని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించినారు. కాని కొందఱిందలి బేతరాజు మొదటి బేతరాజనియుఁ గొందఱితఁడు రెండవబేతరాజనియు నభిప్రాయపడిరి.

ఈశాసనము మొదటి బేతరాజుతో సంబంధించినదియే యని నా యభిప్రాయము. ఈ శాసనములో, బేతరాజును కాకతి వల్లభునిగా గామసానమ్మ చేసినట్లు చెప్పబడియున్నది. పైన చెప్పిన ఖాజీపేట శాసనములో (ఇది రెండవబేతరాజు వ్రాయించినది) "శ్రీమాన్కాకతి పురాధినాథో బేతః చోడక్ష్మాపాళచమూవార్ధిప్రమథన మూర్జిత లోర్జిత లక్ష్మీః" అనితనపితామహుని కాకతిపురాధినాథుఁడని వర్ణించియున్నాఁడు మఱియుఁ దనతండ్రి యైన ప్రోలరాజు, త్రైలోక్యమల్లుని వలన అనుమకొండను బడసినట్లును, తాను, అనుమకొండలో శివాలయము దనపేరుతో నిర్మించినట్లును జెప్పియున్నాఁడు. కాకతినగరమును గూర్చి తానేమియును జెప్పకొనియుండలేదు. మొదటి ప్రోలరాజు త్రైలోక్యమల్లునివలన ననుమకొండ విషయమును గ్రహించిన పిమ్మట రాజధానీనగరమును "కాకతి" నుండి యనుమకొండకు మార్చుకొని యుండును. అందువలనఁ బైఁజెప్పిన గూడూరి శాసనములోని బేత

రాజు మొదటి బేతరాజనియే నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాకతీయాంధ్ర రాజ్యయుగ చరిత్రమును రచియించిన శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును నిశ్చితలచియున్నారు. ఇఁకఁ గొలనినిగూర్చి యాలోచింతము.

నిజాము రాష్ట్రమున వరంగలుజిల్లాలో 'కొలని' యనుగ్రామ మొకటి యున్నదని తెలియుచున్నది. ఆ'కొలని' రాజధానిగాఁ గల్గు ప్రదేశమే కొలనిదేశమని యాకాలమునఁ బిలువఁబడుచుండెడి దని యూహింపవచ్చును. ఈబేతరాజు నీతిసారకృతికర్తయైన రుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వుఁడగుటయే గాక, యాంధ్రదేశమును మూఁడు వందల సంవత్సరములు పరిపాలించిన యాంధ్రచక్రవర్తుల వంశమునకు మూలపురుషుఁ డగుటచే, నప్రస్తుత విషయములను జర్చించుచున్నాడ నను భీతి యున్నను, ఈ బేతరాజును గూర్చియు నీతని పేరుగల గూడూరుశాసనమును గూర్చియు నింతదూరము చర్చింపవలసి వచ్చినది. ఈశాసనము ఆంధ్రమహాభారతమునకుఁ బూర్వము పుట్టినది. ఆ కాలమునాఁటి భాషాస్థితి, పద్యరచనము మొదలగు భాషావిషయములు గూడఁ గొంచెముగనైనను దెలియుచుండుటచే నీశాసనమునుగూర్చిన చర్చ నిట సాగించుచున్నాఁడను.

ఆకాలమున విరియాలవారు పరాక్రమవంతులైన ప్రభువులు గనో, లేక తాము చేపట్టినవారిని ప్రభువులుగ చేయఁగలిగిన సమర్థులు గనో యుండిన ట్లీపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ విరియాలవారు కమ్మవారని కొందఱును క్షత్రియులని కొందఱును వెలమలని కొందఱును నభిప్రాయ పడియున్నారు. వారికులముతో మనకిట ప్రసక్తిలేదు. ఈపద్యములలోఁ గొలనిదేశ మొకటియుఁ గాకతి యొకటియు గనుపట్టుచున్నవి.

కొలనిదేశము మొదట బేతరాజునకో అతనిపూర్వులకో చెంది యుండును. దాని నెవ్వఁడో ఆక్రమించుకొని యుండును. విరియాల

యెఱ్ఱభూపతి, యుద్ధమున నాతనిని జంపి బేతరాజును గొలనిదేశము
నందుఁ బ్రతిష్ఠచేసెను. ఈయూహలు మూఁడవపద్యము నందలి
మొదటి రెండుపాదములపై నాధారపడి యున్నవి. మూఁడవపాదము
నందలి భావమును సరిగా గ్రహింపఁగలిగితిమేని తక్కిన విషయము త
యు బోధపడఁగలదు. కాని యీపాదమందలి ప్రాసాక్షరము తప్పుట
వలనను యతిస్థానమందక్షరము లేకపోవుట మూలముగను నాపాద
మర్థ మగుటలేదు. నాల్గవ పాదమందలి పంద్రఁ డెవ్వఁడో తెలియదు.
పంద్రడు, ఒకవ్యక్తియో! లేక యిది యెఱ్ఱడు చేసిన చేతను దెలుపు
"చంపడు" వంటి క్రియాపదమో తెలియదు. 'మొగుడు' పదమునకు
ముకుళింపజేయునను నర్థమున్నది. రెండుమూఁడుపాదములను సమన్వ
యముచేసి చూడఁగా బేతరాజుయొక్క వైరి కోకతనయుఁడున్నట్లును
వాఁడప్రతిముఁడైనట్లును వాఁడు యుద్ధమునకురాగా వానిని మొగుడు
పఱచియు ననఁగా జయించి ముకుళీకృతునిగాజేసియు ఎఱ్ఱడు దయ
దలఁచి వానిని జంపనట్లును నాపాదముల కర్థము స్ఫురించుచున్నది.
అప్రతిముఁడను విశేషణము ఎఱ్ఱని కన్వయింపఁజేయువచ్చును. ఇందెంత
వఱకు సత్యమున్నదో నిదియెంతవఱకు పండితాంగీకారమును బొందునో
చెప్పఁజాలను. మూఁడవ పద్యమందలి రెండవ పాదాంత్యాక్షరము
'యా' అనియు మూఁడవపాదమందలి మొదటినాల్గక్షరములును 'తతన'
అనియు, నుండవలయునని నాతలంపు. ఆ తతనయు ననగా ఆతని
తనయుఁడని కన్నడ ప్రయోగము. (తె. శా. సంపుట ౧౬౫) ఈపక్ష
ములోఁ బ్రాసభంగముండదు.

మొదటి మూఁడు పద్యములకును, నాల్గవ పద్యమునకును సంబం
ధము లేదు. నాల్గవ పద్యమందలికథ యెఱ్ఱభూపతి యనంతరమున
జరిగినది. ఈతనిభార్య కామమ్మ తన భర్తయనంతరమునఁ గాకతి
దేశమునకు పరిపాలకురాలుగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కనుకనే

యామె కాకతియందు బేతరాజును నిలుపఁగలిగినది. కాకతి కొలని దేశము లొకటియేమో యనియు కొరవి దేశమునకుఁ గాకతి ప్రధానపట్టణ మనియు నొకరనివారు. కాని యిందుల కాధారములు లేవు.

పల్లవరాయఁ డొకఁడు కాకతిపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ గామమ్మ వానిని నిరోధించుట(ఆఁక = నిరోధించుట) మంచిబుద్ధియని మేల్కర దనికలద = బుద్ధి) తలంచి, తాను స్త్రీ కావున, తనభర్తచేఁ గొలని దేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన బేతరాజును గాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁజేసి యాతని సాహాయ్యమున నాపల్లవరాయని గాకతిపై రాకుండనడ్డగించి (అఁగి = అడ్డగించి) పిమ్మటఁ జక్రవర్తి యైన భాస్కరవిభుని దర్శించి యాతని నాశ్రయించెను (చొచ్చి = ఆశ్రయించి) ఈవిధముగాఁ జేసి కాకతి రాజ్యమును నిలుపుటవలన నామె చేసిన కార్యము కోటిగుణితమైనదికదా! ఇది నాల్గవ పద్యార్థమని నాయభిప్రాయము. అయినచో నిందలి పల్లవరాయఁ డెవఁడు? భాస్కరవిభుఁ డెవ్వఁడు? అని యాలోచింపవలసి యున్నది.

ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౦౦౦ సంవత్సరప్రాంతము నాఁటిదని పైన వ్రాసియుంటిని. ఆకాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్యుఁ డగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు చక్రవర్తిగానున్నాఁడు. అతనిపేరు విక్రమాదిత్యుఁడు అతనికి విభువిక్రముఁడను బిరుదముకలదు. ఇందలి ఆదిత్య, విభుశబ్దము లను దీసికొని, భాస్కరవిభుడని పైపద్యములో నుపయోగించినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఈ మొదటి త్రిభువనమల్లుని రాజ్యకాలము క్రీ శ. ౧౦౦౮ మొదలు ౧౦౧౮ వఱకు నైయున్నది. పశ్చిమచాళుక్యులకుఁ బల్లవరాజులు సామంతులుగా నుండిరనుట సుప్రసిద్ధచారిత్రక విషయము. పల్లవ సామంతుఁడొకఁ డప్పుడు కాకతిపై దండెత్తి వచ్చెననియు, కామమ్మ బేతరాజు సాహాయ్యమున నాతనినినిరోధించి

విక్రమాదిత్యుని శరణుఁజొచ్చి కాకతిరాజ్యమునకు వారివలన బాధ లేకుండ జేసియుండుననియు, దలంపవలసి యున్నది. అప్పటినుండియు బేతరాజు విక్రమాదిత్యునితో మైత్రిఁ గలిగియుండును.

ఈ గుడూరు పద్యశాసనము కాకతీయులకు, ఆపత్కాలమున విరియాలవారు సాహాయ్యము చేయుచుఁ గాకతీయులను నిలువఁబెట్టి వారని చూపుటకై విరియాలవారెవరో కల్పించి వ్రాయించిరని డాక్టరు శ్రీనివాసరావుగారు వ్రాసియున్నారు. (హై. శా. సం. ౧౩. ౧౪.) కాని యందులకు సరియైన యాధారములను వారు చూపలేదు. శ్రీకొత్త భావయ్యచౌదరిగారు భారతి పత్రికలో వ్యాసం॥ (శ్రావణము ౧౪౯పుట) పూడూరు శాసనము (తెలింగానాశాసనములు పుట౧౫౮) నుదాహరించుచు త్రిభువనమల్లుని కాలమున నాతనికి సామంతుఁడుగా నొక పల్లవుఁ డున్నాఁడని (ఆశాసనకర్త పల్లవుఁడే)యు గూడూరుశాసనమున నుదాహరింపబడినపల్లవుఁ డాతఁడుగాని యట్టివాఁడే మఱియొకఁడుగాని యై యుండుననియు నందుచే గూడూరుశాసనము నసత్యమైనదిగా దలంపఁగూడ దనియు, వ్రాసియున్నారు. శ్రీచౌదరిగారు చూపిన శాసనము క్రీ. శ. ౧౧౦౭ వ సంవత్సరమునాఁటిది. అందలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవత్రిభువనమల్లుఁడు. అందుచే నాశాసన మీసందర్భమున నుపయోగింపదు. కాని బేతరాజు కాలమున గూడూరుశాసనమున కన్వయించెడి మొదటి త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడగు పల్లవరాయఁ డింకొకఁడు లేఁడని చెప్పఁజాలము. కావున నాల్గవపద్యమందలి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును.

నాల్గవ పద్యమందలి కథకును నైదవపద్యమందలి కథకును సంబంధము లేదు. సూరఁ డనునాతఁడు కాడయనాయకునిఁ జంపి, వేలుపుకొండరాజును వేలుపుకొండయందే నిలిపి యట్లు చేసినందులకు ప్రత్యుప

కారముగఁ గొన్ని గ్రామములను బడసెనని ఐకవపద్యార్థము. ఇందలి కాడయనృపుఁడనగా నాల్గవపద్యమందలి పల్లవరాయఁడే యని నా యుద్దేశము. పల్లవులకు కాడవులని నామాంతరమున్నది. (ఈగ్రంథమందలి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును జూడుము.) వేలుపుకొండ యనఁగా దేవరకొండ. ఇది నైజాము రాష్ట్రమునందున్నది. రవ్వానృప = నృపరత్నము అయియుండును. నేరెడు, బోదిబాడు, చేకుమానికి, ఇవి గ్రామములు. ఈపద్యమందలి గాడవనాయకవధయును, నాల్గవపద్యమందలి కథయును గాలవ్యవధి విశేషముండదని నాయుద్దేశము. కాకతి కథానంతరమున నీ పల్లవుఁడు మరల బేతరాజు పరిపాలనములో నున్న దేవరకొండ రాజ్యము పైకి దాడి వెడలఁగా విరియాలసూరఁడు వానిని వధించెనని తోఁచుచున్నది. వేలుపుకొండ ప్రభువు పేరిందు లేదు. ఇతఁడు బేతరాజే యైయుండునా? యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈసూరఁడు విరియాల సూరఁడే యై యుండును. విరియాల సూర భూపతి యొకఁడున్నట్లును, ఆతనికుమారుఁడు బేతరాజనునట్లును, ఆ బేతరాజునకును నాతని భార్య బిజ్జమకును, మల్లఁడను కుమారుఁడు జన్మించి యొకతటాకమును నొక శివాలయమును నిర్మించినట్లును నాతఁడు వ్రాయించిన శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (తె శా సం పుట ౧౭౫) ఈశాసనమునందుఁ గాలము లేదు. విరియాలసూరఁడు బేతరాజునకు సామంతుఁడుగనో సైన్యాధిపతిగనో యుండి, గాడవ నాయకునిఁ జంపెననియుఁ దనయేలిక యైన బేతరాజునామమును దన కుమారున కుంచినాఁడనియుఁ దలంచితిమేని యీసూరఁడును, పైయయిదవ పద్యమందలి సూరఁడు నొక్కఁడే యని నిశ్చయింపవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనము విరియాలవారి కీర్తిని బ్రకటించుటకును బేతరాజు రాజ్యసంపాదనమును దెలుపుటకును నుద్దేశింపఁ బడినదని చెప్పవచ్చును. విరియాల యెఱ్ఱమ కామమ లకును సూరనికి నేమ

యైన సంబంధముండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరియాలవారికిని బేతరాజునకును ప్రభుసామంత సంబంధము మాత్రమే యుండెనో, లేక యితర బాంధవ్య మేమయినఁ గలదో చెప్పఁజాలము.

మొదటి బేతరాజు క్రీ.శ. ౯౭౫ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించి ౧౦౧౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గొలనిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడి ౧౦౧౫ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గాకతివల్లభుఁడై ౧౦౫౦ వఱకును రాజ్యము చేసెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

బేతరాజునకుఁ బూర్వ మీకొలనిదేశ మెవరి పరిపాలనముక్రింద నుండెడి దను విషయము స్పష్టముగా దెలియుటలేదు కాని కొలని శాసన మను పేరఁ బిలువఁబడుచున్న యొకశాసనము గలదు. (తె. శా. సం. పు: ౧౬౩) దానివలన నీకొలనినిగూర్చి విషయము లేమైనఁ దెలియునేమో చూడవలసి యున్నది. అందుఁగాల మీయలేదు. కాని విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు చాళుక్యభీముని పేరుండుటచే గాలమును మనము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు తూర్పు చాళుక్యుఁడు. ఆ కాలమునఁ దూర్పుచాళుక్యుల యధికారము కొలని వఱకును వ్యాపించె ననఁ జెప్పవచ్చును. ఇతనిని మొదటి భీముఁ డందురు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౮౮౮ మొదలు ౯౧౮ వఱకును వేఁగి సింహాసన మధిష్ఠించినవాఁడు. ఈశాసన మాతనికిఁ బిమ్మటఁ బుట్టినది. కావున శాసనకాలము క్రీ. శ. ౯౫౦ ప్రాంతమనవచ్చును. ఇందలి భాషయుఁ బైగూడూరుశాసనము వలెనే యిప్పుడు వాడుకలో లేని పదములను గలిగి యర్థముగాకుండనున్నది. ఇది యానాఁటి గద్యరచనమును దెలుపును. భాషపరిశోధకుల కనుకూలముగ నుండునని యాశాసనము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

"శ్రీవిక్రమాదిత్య నృపాగ్ర తనయుండైన చాళుక్యభీమునకు శౌచకందర్పునకు వేగీశ్వరునకు రినవద్ధాన్వయకుల తిలకుండయిన కుసు

మాయుగండు గన్నరబల్లహునికి స్త్రప్రాప్తంబయ్ను (సంప్రాప్తంబయిన) రనమర్ధక శ్రీమగనభుజవీర్యబలపరాక్రమంబున స్వచ్ఛిన్ణిగం గట్టె సట్టాకత్తి ఖడ్గసహాయుండై నెలయెల్లం గావంబూప మడకొణ్ణ నాణ్డాదిగ (మణికొండవాడు) వేగిదేసము విష్ణువర్ధనులో నడ్డి రాజ్యంబు సేయుచున్న కుసుమాయుధు పెద్దకొడుకనైన గిప్పునృపతి మణిమకుటమకరి కారేపణావ శృశితగలరిలావర్తంబు రాజ్యంబు సేయుచు నిష్టవిషయకామ భోగంబుల ననుభవించుచు సుఖంబుండి యొకవాడు కొరవి నల్లకెతెరు కొడుకు పెద్దన రావించి నీవు నాప్రాణసమానుండవైన లివి పిచేసిన యుపకారంబునకు బ్రత్యుపకారంబు సేయవలయుందాని... డ్డికొన్నస్వృగి శ్రీనాకెల్లంగల దేమిలేకన్న వెడ్డికోణ్ణుమయ్యను (వేడికొందువయ్యనను) బరోపకారంబుపొన్దిగాని కొంవియన్న భీముడు నల్కలకులసన పడి వెగల్పి శ్రీవిరవద్యణ్ణనేక సమరసంఘట్టణ భుజాసిభాసురుండై (భాసురుండయ్యె?) తెమయన్న రాజ్యశ్రీకెల్లస్వానయు ఈశుండై చేకొని నిల్పి భీమసలుకియ (చాళుక్యభీముండు) ననేక వస్తువాహనోత్సవంబు లడయుచు తమయన్న గాణగయ్యాశ్రీ చేసిన ధర్మవులు నసంబును నేగట్టను గావను రక్షింపను వలయునెని చేకొని కొరవ కిచ్చినస్థితి నిల్పి శిలాస్తంబంబు ప్రతిష్టించి విష్ణరంబును నాతనికొట్టించిన చెఱువులు మఱియు యొవ్వియేని నాతనిచేయంబడి పుకువఱిగినను చెఱిచినను చుఱియ వెఱికినను మూత్త్రిగనుఱకాడినను నగవాన్యది ఏనుం బ్రమ్మలు (బంగారునాణెపువిశేషము) మఱిసి (మనుష్యుడు?) చేసినదోసంబునకు వానిజీవితంబు దణ్డువు. వరియూరంబు పడువరంబు వెల్లారంబు ఎరగద్యాణంబు పేకామణి పున్నమనాణ్ణు ఎనూఱుం బ్రమ్మలం వెట్టిసుఖంబు నుము, నాయకణైయాకాపులయ్ను వేఱరాజులంజొచ్చి...మస్థితిమణిసి కొన్నరాజు గ్గలరేనియు యీస్థితి మడిసిన...నాపకణన్ముమన్న కాంపు"

కుండలీకరింపబడిన భాగములు నాయవి సందేహము లున్న తావుల వర్ణక్రమము మాతృకయందున్న విధముననే యుంచితిని. నిస్సంశయమైన తావులలో ప్రస్తుతపు వర్ణక్రమము ననుసరించి వ్రాసితిని. ఇందు గొన్ని కన్నడ పదములుండుటవలనను, గొన్ని శాసన లేఖకుని తప్పులుండుట మూలమునను శాసనకావ్యకర్త పండితుడు గాకుండుటచేతను, శాసనకాలమునాటి కాంధ్రభాష యిప్పటివలె పరిపక్వస్థితి నందకయుండుటంబట్టియు నీశాసనము సరిగా బోధపడుట లేదు.

ఈశాసనములో నున్న విషయములను బరిశీలింతము.

౧. ఇది చాళుక్యభీముడు వేగిసింహాసనమునం దుండగా గన్నరబల్లహునికి సంప్రాప్తమయినరాజ్య మాతని పెద్దకుమారుడు పరిపాలించుచున్న కాలములో వ్రాయబడినది

౨ శాసనములో చెప్పబడిన కుసుమాయుధునకు కన్నరబల్లహుడను నది నామాంతరమై యుండును,

౩ కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకుపే రిందుగన్పట్టుటలేదు "విష్ణువర్ధనునిలో నడ్డి" అని శాసనమునందుండుటచే విష్ణువర్ధనునకు వ్యతిరేకముగా స్వతంత్రుడై [విష్ణువర్ధనునకు లోబడి" యనికూడ నర్థము చెప్పవచ్చును] రాజ్యము చేయుచున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇతడేలుచున్న రాజ్యము పేరు మణికొండనాడు. ఇది నిజామురాష్ట్రములో నిదై యుండును.

౪. పైన చెప్పిన కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకునకు రాజ్యపరిపాలనమున సాహాయ్యము చేయుచున్నవాడు కొరవి నల్లజెఱియ కొడుకు పెద్దన. ఈతడుచేసిన మేలునకు బ్రత్యుపకారముగా నేమేని గోరుకొమ్మని పెద్దకొడుకడుగగా నాకేమియు వక్కర

లేదని చెప్పుచు నేదియో యడిగెను. అడిగిన దేదియో తెలియుట లేదు. కాని యీపైన కిరువురన్నలున్నట్లును, అందు పెద్దవాఁడగు భీముఁడు యుద్ధమునం దెవరినో గెలిచినట్లును, నాతనికిఁ బిమ్మట నాతని తమ్ముఁడు 'గాణగయ్య' తనయన్నగారి యైశ్వర్యమున కెల్ల నధికారియై భీమునకిచ్చే బహుమతు లందినట్లును ఆతఁ డనేక ధర్మముల నాచరించి నట్లును వానిని రక్షించికొఱవిని నిలిపి, శిలాస్తంభమును ప్రతిష్ఠించున ట్లనుగ్రహింపుమని కోరినట్లును గన్పట్టుచున్నది. ఈ సందర్భమున "పడెవెగెల్చి" యని యొకశబ్ద ముపయోగించినాఁడు. ఈ 'పడెవె' శబ్దము పైనవ్రాసిన గూడూరుపత్త్రశాసనమునందును గలదు. అందు "పడెసె గాదయువాయాశఁజఁపి" అనియున్నది. ఈ రెండు శబ్దములు నొకేయర్థమునం దుపయోగించినట్లు గన్పడుచున్నది. ఈశబ్దమునకు "యుద్ధమునందు" అనియర్థము. శబ్దరత్నాకరమున 'పడవ' అనఁగా యుద్ధమని యర్థమునిచ్చియున్నారు. ఇది కన్నడశబ్దమై యుండును.

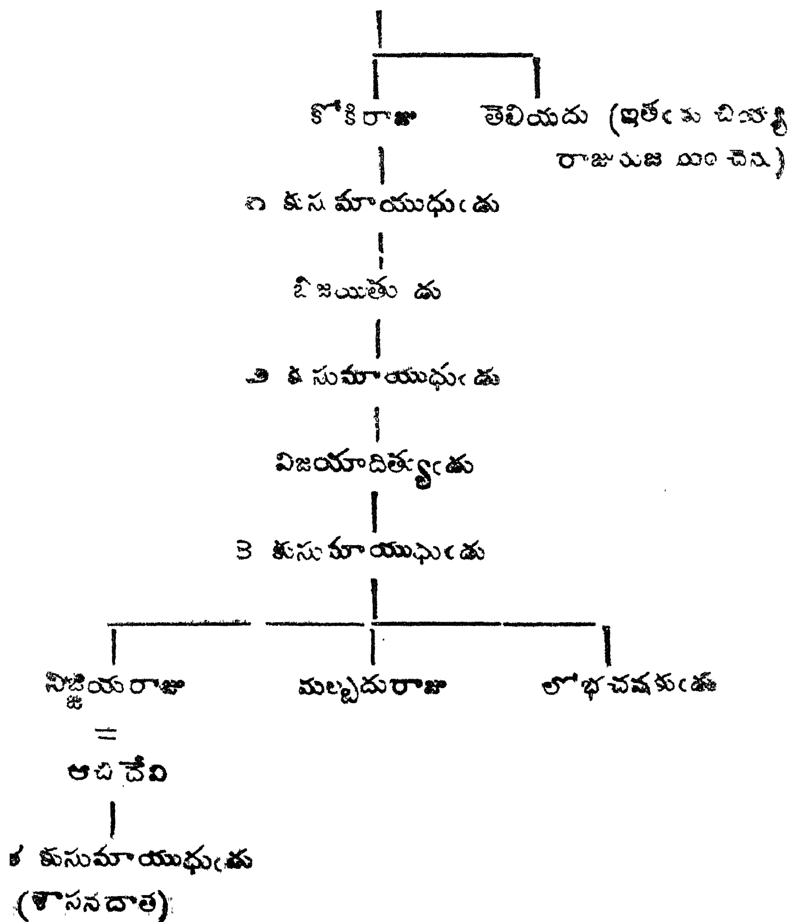
ఈశాసనమునందుఁ గొఱవిశబ్దమును మూఁడుమారు లుదాహరించియున్నారు. పరిశీలించిచూడఁగా గొఱవియనునది గ్రామనామమనియు నది ప్రధానపట్టణ మగుటచే నాదేశమునకుఁ గొఱవిదేశమని పేరువచ్చెననియు, శాసనమునఁ గొఱవియన్నభీముఁ డని ప్రయోగించుట చూడఁగా నీగ్రామనామమే వారిగృహనామముకూడనై యున్నట్లును గన్పట్టుచున్నది. ద్వాత్రింశత్సాలభంజికను రచించిన కొఱవి గోపనామాత్యుని యింటిపేరీగ్రామమునుబట్టి వచ్చినదేమో!

ఈ శాసనమునుబట్టి గన్నరబల్లాణుఁడో లేక యాతని కుమారుఁడో కొఱవిదేశమును బేతరాజు పూర్వులవశమునుండి లాగికొని కొఱవిభీమునకో ఆతనిసోదరులకో యిచ్చియుండును. బహుశఃకొఱవి పెద్దనకుఁ గుసుమాయుధుని కుమారుఁడే యిచ్చియుండును. పిమ్మట నీపెద్దన వంశీయులు దాని ననుభవించుచుండియుందురు. బేతరాజు తనపూర్వుల రాజ్యమును దిరిగి వశముచేసికొనఁ బ్రయత్నించుటలో

విరియాల యెఱ్ఱఁడు సాహాయ్యము నొసగి యుండును. గన్నరవల్లా భుఁడు అను పేరుగల రాష్ట్రకూటప్రభు రాజొకఁడు కలఁడు. ఇతనికి అకాలవర్ష బిరుదాంకితుఁడగు రెండవకృష్ణరాజని నామాంతరము. రాష్ట్రకూటులకును దూర్పుచాళుక్యులకును వలయు యుద్ధములు జరుగుచుండెడివి. చాళుక్యభీముని పినతండ్రియైన గుణగవిజయాదిత్యుఁ డీకృష్ణరాజును జయించి యాతనిపురమును దగులఁబెట్టి కృష్ణపురదహన విఖ్యాతిని గాంచియుండెను. చాళుక్యభీముఁడుకూడ వేఁగిదేశముపై దండెత్తివచ్చిన యీకృష్ణరాజును జయించెను. తరువాత ఈకృష్ణరాజు చాళుక్యభీమునకు సామంతుఁడుగానుండియుండును. చాళుక్యభీమునకు విష్ణువర్ధనుఁడను నామాంతరమున్నది. పై శాసనములో నొకచోఁ జాళుక్యభీముఁడనియు నొకతావున విష్ణువర్ధనుఁడనియు వ్రాసియున్నారు. ఖాజీపేటశాసనమునందీ బేతరాజు చోడసేనాసముద్రమును మధించి లక్ష్మిని గైకొనియెననియున్నది. ఈచోడుఁడు బస్తరుపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలనము చేయుచున్న రేనాటిచోడుఁడేమో యనియు గాకున్న పశ్చిమచాళుక్య సామంతుఁడుగా నుండి ద్రావిడచోడులతోఁ జేసిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని యుండవచ్చుననియు శ్రీ వీరభద్రరావుగారాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. ఈబేతరాజు పశ్చిమచాళుక్యరాజగు మొదటిత్రిభువనమల్లునకు సామంతుఁడు. ఆకాలమున దక్షిణదేశమున మొదటి రాజేంద్రచోడుఁడు (భారతకృతిపతియైన రాజరాజునకు మామ) రాజ్యము సేయుచుండెను. అతనికిని బశ్చిమచాళుక్యులకును సదా యుద్ధములు జరుగుచునే యుండెను. బేతరాజు రణములలోఁ బాల్గొనియుండునని తలంచుటయే సమంజసము.

ఇంతేవఱకు వ్రాసిన పిమ్మట భావసంవత్సరాది సంచికలో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ప్రకటించిన యపరిష్కృతశాసన మొకటి నాకుఁగనపడినది. ఇది నిజాము ప్రభుత్వమువారి కోశాగారమునం దున్నదఁట. ఇది కుసుమాయుధుఁడను రాజు (పురు) కుత్సితగోత్రుఁడైన దోనమయ్య మొదలుగా ముప్పది యిద్దరు బ్రాహ్మణులకు, మంచికొండవిషయములోని మొగలుచెఱువు లను గ్రామమును దాన

మిచ్చి వ్రాయించినది. ఇందు కాలము లేదు. చాళుక్య ప్రశస్తి యుండుటం బట్టియు "ముదుగొండ చాళుక్యానాం కులమలంకరిష్ణుర్ముదుగొణ్డగవాస్తవ్యః" అని యుండుటం బట్టియు నీశాసనకర్త చాళుక్యులలో నొకశాఖకుం జెందినవాండనియు, నీశాఖకు ముదుగొండ చాళుక్య శాఖయని పేరనియు దీనివలనం దెలియుచున్నది. ఈశాఖ యిది వఱకు చరిత్రలకెక్కలేదు. ఈశాసనము ననుసరించిన వంశవృక్షమిది.

ఈశాసన మపరిహార్యాశ నైనదగుటను, గ్రంథవిస్తరభయమునను నిట నీయ లేదు. ఇందలి కుసుమాయుధుఁడును కొలనిశాసనమునందలి కుసుమాయుధుఁడు నొక్కరేయని చెప్పవచ్చును. ఇందలి ముదిగొండ నాఁడును కొలనిశాసనమందలి ముదిగొండనాఁడు నొకటియే కావచ్చును. దానమిచ్చిన మొగలిచెఱువునకు దక్షిణమున "కొరవిపొలము శారదగ్గ సీమసిల" అని యున్నది. ఈకొరవియే యాకొలనియై యుండును. 'రణమర్దక' శబ్దమా రెంటియందును గూడఁగలదు. కొలని నల్లజెఱుయకొడుకు పెద్దనతో సంబంధించినవాఁడు పైన వ్రాసి నట్లు రాష్ట్రకూటపు రాజగాం ముదిగొండచాళుక్యశాఖలోని కుసుమా యుధుని పెద్దకొడుకైన నిజ్జయరాజై యుండునని యీశాసనమునుబట్టి యూహింపఁబడుచున్నది. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది.

౨. ప్రోలరాజు:- ఇతఁడు పైవంశవృక్షములోని మొదటిబేతరాజు కుమారుఁడు ఇతని వంశములో నింకనొక ప్రోలరాజుండుటచే నీతనిని మొదటి ప్రోలరాజందురు. ఖాజీపేట శాసనమునం దీతఁడు 'జగత్పవిత్ర చరిత్రుఁడైన ప్రోలరాజు చక్రకూట విషయమును జయించి భద్రాంగ పురాధీశ్వరునిఁ బరువెత్తించెను. కొంకణ మండలమును జయించి యనుపమానమగు కీర్తిసంపాదించెను. ఇతఁ డనేకరాజ వంశములను జయించి యుద్ధములో కొడవర్తి దుగ్గరాజుకొడుకును సంహరించెను. గొన్నయయనువానిని నిర్జించి పురకూటదేశమును స్వాధీనము చేసికొని యెను. అనుమకొండ విషయమును త్రైలోక్యమల్లునివలన శాసన పూర్వకముగాఁ బడసెను" అనియున్నది. ఇతనియొద్ద రేచర్ల బమ్మి రెడ్డియను సేనాధిపతియుండి యనేక యుద్ధములలోఁ బాల్గొని కీర్తిం గాంచి యుండెను. ఇతనినామ మనేకశాసనములలో నున్నది ఇతఁడు పశ్చిమ చాళుక్యులకు సామంతుఁడుగ నుండక స్వతంత్రుఁడుగనే యుండె

ను. కాని వారితో మిత్రుఁడుగానుండి చోడులతో జరిగిన యనేక యుద్ధములలోఁ దండ్రివలెనే వారికి సాహాయ్యము చేయుచుఁ దండ్రి సంపాదించిన రాజ్యము నభివృద్ధికిఁ దెచ్చెను. ఇతఁడు దాదాపు ముప్పది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేకపోయినను, ఈతని రాజ్యకాలము క్రీ॥ శ॥ ౧౦౫౦–౧౦౮౦ అని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు చోడసింహాసన సంపాదనమునందు కులోత్తుంగచోడు (రాజరాజకుమారుఁడు)నకు సాహాయ్యమొనర్చె నని కొందఱు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

౩. బేతరాజు:— ఇతఁడు ప్రోలరాజునకు కుమారుఁడు; మొదటి బేతరాజునకుఁ బౌత్రుఁడు; ఇతనిని రెండవ బేతరాజందురు. ఇతఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజైన యారవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై యుండెను. అతనికి త్రిభువనమల్లుఁడని బిరుదమున్నది. ఆబిరుదమునే యీబేతరాజుకూడ వహించియుండెనని యందుచే నీతనిని త్రిభువనమల్లబేతరాజని పిలచెదరనియుఁ గొందఱందురు. కానియది సత్యము కాదు. ఖాజీపేట శాసనమువలన నీతనికి విక్రమచక్రి యను బిరుదము గలదనియు, నితఁడు గండ్రగొడ్డలి చేఁబూనిన వాఁడనియు మాళవచోళరాజ మదగజపంచాననుఁడని యు వర్ణితుఁడయ్యెనని తెలియుచున్నది. అనుమకొండ పట్టణమున, నొకయారామమును, దనపేరిట బేతేశ్వరుఁడని యొకశివలింగమును శివపురమను తీర్థమును బ్రతిష్ఠించెనని యాశాసనమున వ్రాసియున్నది. ఇతనికి వైజనాథుఁడను నొక మంత్రి యుండెనఁట ఈతనిశాసనమున (ఎపిగ్రాఫియాఇండికా సం. ౯. పుట ౨౫౬) "కాకతి బేతభూపాలక్రమాగత తదీయరాజ్యభరసమారోపిత మహామాత్యపదవీవిరాజమానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహ శక్తిత్రయ సంపన్నుఁడనియు, మహత్తర యశస్సుగలవాఁడై అగణితశౌర్యసంపత్తుచేఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచిన బేతరాజును చాళుక్యచక్రవర్తి పాదపద్మములను

సంద్భ్యాచుకట్లు చేసి, యాచకరివర్తి దయతో నిప్పించిన 'సబ్బిసాయిర' మండలమును సర్వజన సంతోషకరముగాఁ బరిపాలింపఁజేసినవాఁడు" అని యామంత్రిసత్తముఁడు కొనియాడఁబడి యుండెను. ఈబేతరాజు కాలము గొంచె మెచ్చుతక్కువగా క్రీ. శ. ౧౦౮౦—౧౧౦౦ అని యనకొనవచ్చును. ఇతనికి కాలాముఖ సాంప్రదాయమునకుఁ జెందిన రామేశ్వర దీక్షితుఁడను పండితుఁడు గురువుగానుండి యితనిచే వల్లికార్జునపురము కొలకు దానములను పరిగ్రహించెను. ఖాజీపేటశాసనమువలన నీవిషయము తెలియుచున్నది.

౪. త్రిభువనమల్లదుర్గరాజు — ఇతఁడు రెండవబేతరాజు కుమారుఁడు ఇతనికి దారిద్ర్యవిద్రావణుఁడను బిరుదముండెను. పశ్చిమ చాళుక్య వంశములోనివాఁడైన త్రిభువనమల్లదేవునకును నీబిరుదమున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి యునికిని గొందరుచరిత్రకారు లంగీకరించుటలేదు. శ్రీ మల్లూరు వెంకటరామయ్యగారు మొట్టమొదట నీత్రిభువనమల్లదుర్గరాజును గనిపెట్టి వ్రాసినవ్యాసముతోఁ గూడఁ బ్రకటించిన (భారతి—వృష—శ్రావణము) ఖాజీపేట శాసనమును బట్టియు, మాదిరెడ్డికుంటశాసనమును బట్టియు, రుద్రదేవుని మఱికొన్ని శాసనముల బట్టియు, పీతఁడున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. రుద్రదేవుని శాసనములలో నాతనితండ్రి పోలరాజనియు, తాత త్రిభువనమల్లుఁడనియు స్పష్టముగా జెప్పఁబడియున్నవి. అయితే, త్రిభువనమల్లుఁడనునది రెండవబేతరాజునకు బిరుదనామమని యనుకొనుటచేఁ జరిత్రకారులు దుర్గనృపతి యునికిని గుర్తింపలేదు.

రామేశ్వర పండితునకు శివపురి మను గ్రామమును మొట్టమొదట దానమిచ్చినవాఁడు, రెండవబేతరాజు. ఆదానకాలము శా.శ ౧౦౧౨ ప్రమోదసం॥ కార్తికబ ౧౫ ఆదిత్యవారము నిమిత్తము సూర్యగ్రహణము. ఈదానము నుద్ధరించినవాఁడు "బెటరసనసుపుత్ర కులతిళ

కం సకలజగతీతళాసౌజన్యపార్థఖ్యామసె నిప్పుగళికెక్కెగె శ్రీమన్మహా మంగళేశ్వరం దుర్గనృపతిం త్రిభువనమల్లం॥

దానము న్నుద్ధరించినకాలము "శ్రీమచ్చాళుక్య విక్రమకాలద ౬౩ నేయ బహుధాన్య సంవత్సర దీశహియ్యుత్తరాయణ సంక్రాంతి యొళిజకు తీర్థస్తంబవృర్వ్యాసనూగి నెడిసిదశాసనగంబ మిదచంద్రార్కతారం నిల్కె మంగళమహా శ్రీ॥"

దానకాలమునకుఁ దరువాత దాదాపేఁమిది సంవత్సరముల యనంతరమున నీశాసనస్తంభమును వేయించియున్నారు. దీనినిబట్టి రెండవ బేతరాజునకు దుర్గనృపతి యని నామాంతరముగల త్రిభువన మల్లుఁడను కుమారుఁ డున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈశాసన మోరుగల్లులో చితాబుఖాను వింట నాంజనేయదేవళంవద్ద పడియున్న శిలపైఁ జెక్కఁబడియున్నది. ఈ స్తంభమును వేయించినవాఁడు దుర్గనృపతి.

ఈశివపుర మను గ్రామమునందు రామేశ్వరదీక్షితులు త్రిపురుష దీర్ఘము వేయించి యొకశాసన స్తంభమును వేయించినాఁడు. ఇదియే మాదిరెడ్డికుంటశాసనము. ఇందీగ్రామము "త్రిభువనమల్లుని తండ్రి యిచ్చినట్లు స్వదత్తం యస్యభక్త్యా త్రిభువనమల్లావనీశజనకేన" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ త్రిపురుషతీర్థ శాసన స్తంభమును జెక్కించి వేయించినది రామేశ్వర దీక్షితుల శిష్యుఁడైన ప్రోలరాజు. దీనిబట్టికూడా దానమిచ్చిన బేతరాజు త్రిభువనమల్లునితండ్రి యనియు, త్రిభువనమల్లుని కుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, స్పష్టమగుచున్నది. కావున నీపరంపర నంగీకరింపకతప్పదు. ఈదుర్గనృపతి విశేషకాలము రాజ్యముచేసినట్లు గన్పింపదు. బహుధాన్యసంవత్సరపు కాజీపేట

శాసనమును తండ్రి జీవించియుండగనే వ్రాయించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి గావించిన ఘనకార్యములును లేవు. రుద్రదేవుని హనుమకొండశాసనము (శా. శ. ౧౦౮౪) లో నీత్రిభువనమల్లుఁడు

" శ్రీమత్త్రిభువనమల్లో రాజా కాకత్యవంశసంభూతః
ప్రబల రిపువర్గ నారీవైధవ్య విధాయకాచార్యః"

అని వర్ణింపఁబడినాఁడు ఈశాసనమును వ్రాసినకవి రామేశ్వరదీక్షితుని కుమారుఁడగు నచింతేంద్రయతి ''

రుద్రదేవుఁడు మొదలుగాఁ దరువాతివారు వ్రాయించినకొన్ని శాసనములలో త్రిభువనమల్లునితోఁ బ్రారంభించి వారివంశవర్ణనముఁ జేయ మొదలిడిరి. త్రిభువనమల్లబిరుదము రెండవబేతరాజునకు లేదు, ఈబేతరాజు పాశ్చాత్యచాళుక్యుఁడైన త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడు. తన ప్రభువు బిరుదమును తాను వహించినాఁడనుటకంటెఁ దనయేలిక నామమును దన పుత్త్రునకుఁ బెట్టినాఁడనుట సమంజసము. కావున శాసనముల యందలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవబేతరాజు కుమారుఁడైన దుర్గనృపతి యనియే గ్రహింపవలసియున్నది.

పైనవ్రాసిన కన్నడశాసనము మెకంజీవ్రాయించిన స్థానిక చరిత్రలో నున్నది. అది విశ్వాసార్హమైనది కాదని కొందఱనియెదరు. స్థానికచరిత్రలలో వ్రాసినదంతయు నసత్యమని చెప్పరాదు. స్థానిక చరిత్రకారులీశాసనమును సృష్టించిరని తలంపఁగూడదు. అదియును గాక యితరశాసనములనుబట్టికూడా నీదుర్గరాజున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నందున నిది యొప్పుకొనక తీరదు.

౫. ప్రోలరాజు:— ఇతఁడు పైనఁజెప్పిన దుర్గరాజుకుమారుఁడు. ఇతనిని రెండవ ప్రోలరాజని యందురు. తాతకంటెఁ బరాక్రమవంతుఁడై యాతనివలెనే యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై, పిమ్మట

స్వతంత్రుఁడై త్రిలింగరాజ్యమునకుఁ బునాదులు వైచినయాతని రాజనీతి కొనియాడ దగినది. ఇతఁడు మంత్రకూట పట్టణాధిపతి యైన గుండ రాజును జయించెనని రుద్రదేవుని వేయి స్తంభాలగుడిశాసనమునం దున్నది. ఈగుండరాజును వధియించినది ప్రోలరాజు సేనాని యగు కామ సేనాని యని పాలంపేట శాసనము చెప్పుచున్నది. మంత్రకూట మనగా నిజాము రాష్ట్రమందలి మంథెనయను గ్రామము. ఈవేయి స్తంభాల శాసనమునందే యాప్రోలరాజు అనంతపాలుని మేనల్లుఁడైన గోవింద దండనాయకుని జయించినట్లు చెప్పఁబడినది. ఈ యనంతపాలుఁడే శ్రీపతిపండితారాధ్యుల శిష్యుఁడయిన బ్రాహ్మణదండనాయకుఁడు.

ఈ ప్రోలరాజు తాతయైనబేతరాజుకడ మంత్రిగనున్న వైజదండాధినాథునకు యాకమాంబిక యందు జనించిన బేతన ప్రెగ్గడ, యాప్రోలరాజువద్ద మంత్రిగానుండెనట! బేతన ప్రెగ్గడయు నీతనిభార్యయు జైనమతావలంబకు లఁట. ఈ ప్రోలరాజు రాజ్యపరిపాలనాకాలము క్రీ శ. ౧౧౧౮ మొదలు ౧౧౫౮ వఱకునై యుండునని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఏకశిలానగర మని చెప్పబడు వరంగల్లు నిర్మాణము నీతఁడే యారంభించెన దుకు. తాను జయించిన దేశముల యందలి ప్రజల నివాసము కొఱకీతఁడీపట్టణమును నిర్మించెనఁట. ఒకానొక దినమున నాగ్రామవాసుల కమ్ముకొనుటకై యాహార పదార్థములను దెచ్చిన యొకబండి యొక రాతికిఁదగిలి తలక్రిందులయ్యెనఁట. ఆబండి కున్న యినుపపట్టా స్వర్ణమయ్యెనఁట. రాజావార్తవిని యచ్చోటికువచ్చి యాశిల స్పర్శవేది యగు నొక శివలింగమని గ్రహించి స్వయంభూలింగమని దానినచ్చటనే ప్రతిష్ఠించి యాలయముగట్టించి యాగ్రామమును గ్రమక్రమముగా నభివృద్ధి చేసెనని చెప్పుదురు. ఈతని తరువాతివారచ్చట బలవత్తరమయిన కోటగట్టించిరి. గణపతిదేవుని కాల

మన. రాజధాని హనుమకొండనుండి యోరుగల్లునకు మార్పఁ బడియెను.

రుద్రదేవమహారాజు:— ఇతఁడు రెండవ ప్రోలరాజు కుమారుఁడు. ఇతఁడే నీతిసారమును రచించిన కవిరాజు. ఇతఁడు కొన్ని శాసనము లలోఁ బ్రతాపరుద్రమహారాజని పేర్కొనఁబడియెను. ఈతనితరువాతఁ గొంతకాలములో నింకనొక ప్రతాపరుద్ర మహారాజుండుటచే, నిటీవలి చరిత్రకారు లితనిని మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁడని పిలువఁజొచ్చిరి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౫౮ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇతనికిఁ బితృహంతకుఁడని యొకయపకీర్తి వాటిల్లినది. ఒకనాఁడీతఁడు దేవాలయమునఁ బండుకొని నిద్రపోవుచు శత్రువులతోఁ బోరుచున్నట్లు కలఁ గనుచుండెనఁట. ఇంతలోఁ దండ్రియైన ప్రోలరాజా మార్గమునం బోవుచు నాతనిని స్పృశించెనఁట. శత్రు వెవ్వఁడో తనను దాఁకెనని యనుకొని తటాలున లేచి యొఱనుండి కత్తి పెఱికి తండ్రినిఁబొడిచెనఁట. అది ప్రమాదవశమని గ్రహించి తండ్రియాతనికి రాజముద్రికనిచ్చి ప్రాణములను విడచెనఁట. ఈ కథ ఆంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాయఁ బడినది. తరువాతఁ దత్కర్తయగు శ్రీ వీరభద్రరావుగారే, యీ కథ విశ్వాసార్హమైనది కాదనియు ద్రాక్షారామ యందున్న యొక శాసనములో (వెలనాఁటి రెండవచోడుఁడు వ్రాయించిన శాసనము) "కాకతి ప్రోలరాజు విర్దహన" అని యున్నదనియు, నందుచే బ్రోలరాజును జంపినవాఁడు వెలనాఁటి రెండవచోడుఁడుకాని రుద్ర దేవుఁడు కాఁడని వ్రాసియున్నారు. దీనితో రుద్రదేవమహారాజుపై నారోపితమైన పితృహత్యాదోషము తొలఁగిపోయినది.

పై కథ నించుక భేదముతోఁ గొంద ఱివిధముగాఁ జెప్పుచున్నారు. రుద్రదేవ మహారాజు జన్మించినకాలమందలి గ్రహస్థితిని బట్టి యీతఁడు పితృహంతకుఁ డగునని దైవజ్ఞులు చెప్పిరఁట. అందుపై

బోలిగాఁడికని నొక శివాగ్రహున కిచ్చివేసెను. ఒకనాఁటిరాత్రి ప్రొద్దుపోయినపిమ్మట ప్రోలరాజాలయమునకు బోఁగా దస్కరుఁడను భ్రాంతిచే, రుద్రరాజాతనిని కత్తితోఁ బొడిచెనఁట. దైవజ్ఞుమాట తప్పలేదని తలంచి ప్రోలరాజు కుమారుని మన్నించి, రాజ్యమాతని కిచ్చివేసెనఁట. ఈకథ విశ్వాసపాత్రము కాదని, కథయే చెప్పుచున్నది.

రుద్రదేవ మహారాజు మిగుల పరాక్రమవంతుఁడును రాజనీతి నిపుణుఁడు నగుటచే, పూర్వార్జితమగు రాజ్యము నభివృద్ధిచేసియాంధ్ర రాజ్యమునకంతకుఁ బ్రభువై దాదాపు నలువది సంవత్సరములు నిష్కంటకముగ రాజ్యముచేసెను.

18 మంత్రి భాస్కరుఁడు.

ఆంధ్రు లతి పవిత్రములుగా ననుదినము తలంచుచుండెడి భారత భాగవత రామాయణములు మూఁడును, ఏకైకకవికృతములు గాక బహుకవికృతము లగుటయు, విశేషించి యాగ్రంథకర్తల చారిత్రములును, రచనావిషయములు వివాదాస్పదము లగుటయు నొకవిచిత్ర సంఘటనమై యున్నది. భారతము కవిత్రయముచేతను, భాగవతము కవిచతుష్టయమువలనను, రామాయణము కవిపంచకముచేతను నాంధ్రీకరింపఁబడియెను. (అరణ్యకాండ యుద్ధకాండరచయితలు భాస్కరనామధారులగు వేఱువేఱుపురుషు లను వాదముండుటచే రామాయణాంధ్రీకరణకర్తలైదుగురైరి.) ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణ మని పేరు. దీని కర్తృత్వము వివాదాస్పదమైనది. అందుఁ బండి

లను చరిత్రకారులు నిరమిత్థమని నిర్ణయింపవలెనని మహాసహచ హాస్యము లిమిడి యున్నవి.

ఈ విషయమున నిదివఱకు చరిత్రకారులును పండితులును చేసిన చర్చలను బట్టి: —

౧. ఈ గ్రంథమునకు భాస్కరరామాయణ మను పేరెట్లువచ్చినది?

౨. ఈ పేరువచ్చుటకుఁ గారకుఁడైన భాస్కరుఁ డెవరు?

౩. ఆరణ్యకాండమును యుద్ధకాండమును రచియించిన భాస్కరులు భిన్నులా? అయినచో వారెవరు?

౪. ఈ రామాయణమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వమున్నదా? ఉన్నచో నెంతవఱకు? అతఁడెప్పటివాఁడు?

అను ప్రశ్నలుదయించుచున్నవి?

మంత్రిభాస్కరుఁడు, భాస్కరరామాయణమును కొంతవఱకు రచియించెనని వాదముండుటచే, నాతనిచారిత్రము నిందు వ్రాసి పై ప్రశ్నలకు సమాధానముల నీయఁ బ్రయత్నించెదను. భాస్కరరామాయణరచనావిషయమున మఱికొంత వివాదమున్నది. అందునుగురించి హుళక్కి భాస్కరాదుల చరిత్రములలో వ్రాయుదును.

మంత్రిభాస్కరుఁడు, నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; గౌతమగోత్రుఁడు; కేతనమాచమాంబల పుత్రుఁడు; గుండశౌరికిఁ బౌత్రుఁడు. మారెన యతని ప్రపితామహుఁడు. మహాభారత కృతికర్తయగు తిక్కనసోమయాజి యీ మంత్రిభాస్కరునకు మనుమఁడు

ఇతఁడు కవియా?

ఇతనినిగూర్చి తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునం దీ క్రిందిపద్యమును జెప్పియున్నాఁడు.

గీ. సారకవితాభిరాము గుణోదారవిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
రైన మన్నన మెఱుఁగులు మాదరించు
వేళ నా కృతిగుణములు వేయి నేల.

తన కావ్యము, స్వగుణముచేతఁ గాక పోయినను, తన పితామహుఁడైన మంత్రిభాస్కరుని సారకవిత్వమహిమచే నైనను లోకాదరణమును బొందఁగలుగు నని యీపద్యమందలి భావము. దీనినిబట్టి మంత్రిభాస్కరుఁడు తిక్కనవంటి మహాకవి కొనియాడుటకుఁ దగినకవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కర లేదు. కుమారసంభవ... కుమార చరిత్రమును రచియించిన కేతనకవి యితనిని

శా. శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుఁ డమలాచారుండు సాహిత్యవి
ద్యాపారీణుఁడు ధర్మమార్గపథికుం డర్థార్థిలోకావన
వ్యాపార వ్రతుఁ డంచుఁ జెప్పు సుజనవ్రాతంబు గౌరీపతి
శ్రీపాదప్రవణాంతరంగు విబుధశ్రేయస్కరున్ భాస్కరున్.

అని స్తుతించియున్నాఁడు. ఈపద్యమందలి "శాపానుగ్రహ శక్తియుక్తుఁడు" "సాహిత్యవిద్యాపారీణుఁడు" అను వాక్యములవలన నీ భాస్కరుఁడు కవిత్వము చెప్పఁగల సమర్థుఁడని యూహింప వచ్చును. తన కవిత్వముకంటె రసవత్తరమగు కవిత్వము చెప్పగలవాఁడని తిక్కన సోమయాజియే చెప్పినప్పుడు, మంత్రిభాస్కరుని కవితాసామర్థ్యమును గూర్చి మనము శంకింపనక్కఱలేదు. ఇతఁ డేదియో నాలుగుపద్యములల్లఁగలిగిన సామాన్య కవిమాత్రుఁడు గాక రసవత్తరమైన కవిత్వము చెప్పఁగలిగిన యొకగ్రంథకర్తయై యుండునని కూడఁ దిక్కన చెప్పిన పద్యమునుబట్టి యూహింపఁ దగియున్నది.

ఇతఁడు భాస్కరరామాయణకర్తయా?

మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున నరణ్యకాండాంతము వఱకును రచియించెననియు, నీతనిని బట్టియే రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణ మనుపేరు వచ్చినదనియు, నది యేకారణము చేతనో యుత్సన్నమై పోఁగాఁ దరువాతికవులు దానిని మరల రచించిరనియు లోకమున నొకప్రతీతియున్నది. రామాయణము నాతఁడు పూర్తిగనే రచియించె నను వాదముకూడఁ గలదు. ఈవిషయమున బండితులు భిన్నాభిప్రాయమును గలిగియున్నారు. రామాయణములోఁ గొంతభాగమును భాస్కరుఁడనుకవి రచియించెనని యందఱు నంగీకరించుచున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి గ్రంథనామమును, ఆరణ్యకాండాంతగద్యయును ప్రబలమైనసాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి. కాని ఆభాస్కరుఁ డీమంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడను పేరుగల మరియొకభాస్కరుఁడనియుఁ గొందఱివాదము. ప్రస్తుతము మనము చదువుచున్న భాస్కరరామాయణములో యుద్ధకాండమును గొంతవఱకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించె నని యుభయపక్షముల వారును నంగీకరించుచున్నారు. అందువిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లేదు. ఇఁక మొదటి యైదుకాండములలోను మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా? లేదా? యనునదియే వివాదాంశము. ఈయిరువురకును నామసామ్యము గలిగియుండుట మూలమున నీవివాదమును బరిష్కరించుట యంత సులభకార్యముకాదు. భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి యింకను బరిశోధనము విశేషముగాఁ గావలసియున్నది. భావిపరిశోధకుల కుపకరించునను నూహతో నీవిషయమున నాకుఁ దోఁచగట్టిన విషయముల నిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచియించెనని పూర్వకవు లెవ్వరైన జెప్పియుండిరా?

పూర్వకవులు పెక్కురును లక్షణగ్రంథకర్తలు కొందఱును దమ గ్రంథములలో భాస్కరుని బూర్వకవినిగాఁ బేర్కొని యాతఁడు రామాయణకర్తయని చెప్పియున్నారు. కొందఱు "హుళక్కి" శబ్దమును జేర్చి హుళక్కి భాస్కరుఁడని నుతించియున్నారు.

దీనినిబట్టి "హుళక్కి భాస్కరు" డని గాక కేవలభాస్కరుఁ డని చెప్పిన యాతనిని మంత్రిభాస్కరుఁడని నిశ్చయింపవలయునని కొంద ఱందురు. కాని యీ వాదమున కంతగా బలము లేదు. మంత్రిభాస్కరుని కాలము క్రీ. శ. ౧౨౦౦ ప్రాంతము. హుళక్కిభాస్కరుని కాలము ౧౩౨౦ ప్రాంతము. భాస్కరుని పూర్వకవినిగా నుతించినవా రందఱును ౧౩౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతివారుగాని యాంతకుపూర్వులు కారు. వీరు తమ కావ్యములలో నేభాస్కరుని మనసునందుంచుకొని స్మరించిరో నిర్ణయింపజాలము. "హుళక్కి" పదము లేనంతమాత్రమున నాతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడని నిర్ణయింపరాదు. క్రీ.శ. ౧౨౦౦–౧౩౨౦ నడుమ నెవ్వరైన భాస్కరునిఁ గొనియాడియుండినచో నాతఁడుమంత్రి భాస్కరుఁడని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టివారుకన్పడుట లేదు. ఆ కాలమున సుప్రసిద్ధకవులు విశేషముగా లేరు. సోమన, కేతన, తిక్కన, మారన, మంచెన, మొదలగు కొలఁది సంఖ్యాకులు మాత్రమేకలరు. వీరిలో మంత్రిభాస్కరుని గూర్చి చెప్పవలసినవారు ముఖ్యముగా కేతన, తిక్కనలు. వీరాతనినిగూర్చి యేమిచెప్పినదియుఁ బైనవ్రాసియుంటిని. వీరిరువురునుగూడ భాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనని చెప్పలేదు. కావున నాతనికి రామాయణకర్తృత్వ మారోపింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీవాదమునందును సారము లేదు. ఆ కాలమునాఁటి మానవహృదయముల నీకాలమునాఁటి కొలఁతబద్దలో

కొలుచుటకు వీలులేదు. పదియవశతాబ్ది మొదలు పదునైదవశతాబ్ది వఱకును గల కవులు స్వోత్కర్షఁ బ్రకటించుకొనుటకుఁ గాని, స్వీయ చరిత్రమును జెప్పుకొనుటకుఁ గాని, యంతగా నిష్టపడినవారు కారు. తరువాతికవులు క్రమక్రమముగాఁ దమనుగూర్చియుఁ దమపూర్వులను గూర్చియుఁ గొంతకొంత వ్రాయుచు వచ్చిరి. గ్రంథవిషయముకంటె తమవిషయమే ప్రధానముగ నెంచుకొను కాలమిది. తిక్కనసోమ యాజి తాను నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించినట్లు భారత మునఁ జెప్పలేదు. మన్మసిద్ధి యాస్థానమున నుండి తిక్కనామాత్యుఁ డుభయ భాషలయందును గవిత్వము చెప్పెనని మాత్రమే కేతన చెప్పెను కాని యాతఁడు రచించిన గ్రంథముల పేరులనైనఁ జెప్పలేదు. కేతన తనగ్రంథములు రెండింటిలోను, ఒకదానిసంగతి రెండవగ్రంథమునఁ జెప్పెనా? అదియును లేదు ఇట్టి యుదాహరణముల ననేకముగఁ జూపవచ్చును. కావున నితరకవు లెవ్వరును జెప్పలేదను కారణము నాధారముచేసికొని భాస్కరుని రామాయణకర్తృత్వమును త్రోసివేయుట యితరాధారము లేవైన నున్నవేమో చూడవలసియున్నది.

తిక్కన పూర్వరామాయణమును రచింపక యుత్తరరామాయణమును నేల వ్రాసెను?

తిక్కనసోమయాజి పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తర రామాయణమును రచించుటవలనను మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణ మును రచించెనను జనశ్రుతియుండుటనుబట్టియు నాతఁడు రామాయణ మును రచించెనని నిశ్చయింపవచ్చునని కొందఱ యభిప్రాయము. ఇందెంతవఱకు సత్యమున్నదో చూతము. తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున

"క. ఎత్తఱినైనను ధీరో
దాత్తనృపోత్తముఁడు రామధరణీపతి స

ద్వాత్రింశము సంఖ్యాకమగుట
నుత్తరరామాయణోక్తియుక్తుఁడ నైతిన్.
అని చెప్పియున్నాఁడు.

గంభీరహృదయుఁడును, ఉచితానుచితజ్ఞుఁడును బాటించు కవిసత్తముఁడు నగు తిక్కనసోమయాజి యీపద్యమును వ్రాయుట కేమి కారణము? అని యాలోచింపవలసి యున్నది. పూర్వరామాయణ మూరకఁగా దానిని రచింపక యుత్తరరామాయణ మేల రచింపవలె నని లోకము ప్రశ్నించునేమో యని యందులకు సమాధానముగా ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన శ్రీరామచంద్రుని సద్వృత్త మెచ్చటనుండి రచించినను పూజనీయమే యగును గావున నుత్తరరామాయణమును రచించితినని యీపద్యమును జెప్పినట్లొక యూహ కలుగును దీనినిబట్టి యాదివఱకు పూర్వరామాయణము రచింపఁబడ లేదని తేలుచున్నది. పూర్వరామాయణ మదివఱకు రచింపఁబడి యున్నయెడల లోకము ప్రశ్నించుట కవకాశమును లేదు. తిక్కన యీపద్యమును వ్రాయవలసిన పనియు నుండదు.

కాని యాతనిపూర్వము రామాయణము సంపూర్ణముగాఁ గాక కొంతభాగము మాత్రమే రచియింపఁబడి యుండెనేని, యాతరువాయి నందుకొని శేషమును బూర్తిచేయక యాభాగమును వదలి యుత్తరరామాయణము నేల రచించుచున్నాఁ డని లోకము తనను బ్రశ్నించునేమో యని తిక్కన యీపద్యమూలమున నాప్రశ్నకు త్తరమొసంగుచున్నాఁడని తలఁచుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఆపక్షములో ఆప్రశ్నకును, ఆ సమాధానమునకును గూడ నవసర మేర్పడుచున్నది. కావున తిక్కన కాలమునాఁటికి రామాయణము కొంతభాగముఁ రచియింపఁబడియుండెనని యూహించుట కవకాశమున్నదనుట నిశ్చి

యము. ఎంతవఱకు రచియింపఁబడియుండె ననుటనుగూర్చి తరువాత నాలోచింతము.

పై పద్యముక్రింద నే తిక్కన తనపితామహునిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును వ్రాసియుండెను.

తే. సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
యైన మన్ననమెయి లోకమాదరించు
వేఱ నాకృతిగుణములు వేయునేల?

ఈ పద్యములో మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించె నను సూచన కూడ లేనిమాట నిశ్చయము. అయినను పైపద్యమును వ్రాసిన వెనువెంటనే తిక్కన యీపద్యమును వ్రాసియుండుటచేతఁ దన పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడు రామాయణభాగమును రచించినవాఁడను విషయము మనసునందుంచుకొనియే యీపద్యమును వ్రాసియుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈపద్యము చెప్పినపిమ్మటఁగాని తన కులగోత్రాది ప్రశంస యాతని హృదయమునకు రాలేదు. ఈ రెండు పద్యములను కలిపి చదివి యోచించితిమేని మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున కొంతభాగము రచియించియుండెనని దృఢమైనయను మానము గలుగకమానదు. అనుమానమేల? ఆయూహయందు సత్య మున్నదనియే నాతలంపు. అట్లయినచో, భారతమున నన్నయమూఁడు పర్వములు రచించెనని చెప్పినట్లే తనపితామహుఁడింతవఱకు రచించె నని తిక్కన యేల చెప్పలేదను ప్రశ్న రావచ్చును. భారతమునందు తిక్కన పదియేను పర్వములనుఁ దాను పూర్తిచేయఁ దలపెట్టెను. గావున నన్నయభట్టు మూఁడుపర్వములను రచియించెను. తిక్కనభాగ మునురచించి నేనుభారతమును పూర్తిచేయుదునని చెప్పుటలో నౌచిత్య మున్నది. లోకమందులకు హర్షించును. ఇచ్చట నట్టి యదృష్టముపట్ట

లేదు. తనపితామహుఁడు మూఁడు కాండములను రచించినాఁడు అవి చెప్పి యంతటితో వదలివేసి తాను, ఉత్తరరామాయణమును రచించెనని చెప్పినచో నది సరసముగ నుండునా? లోకము సంతసించునా? తిక్కన, యాతనివాతి భాగము నందుకొని రామాయణము నేల పూర్తిచేయలేదు? అని శంకింతురేమో! మహాత్ముల హృదయములు దురవగాహములు. ఆయన మనసులోఁ నప్పుడేమికలదో యెవరు చెప్పఁగలరు? ఎంతటి ధైర్యవంతునకైనను ఒక్కమారు చదివినంతనే హృదయవిదారణం బొనరించు స్త్రీ పర్వాదులను రచించిన తిక్కనసోమయాజి, భారతరచనాంతరమునఁ గూడ నారణ్యపర్వశేషమును బూరింపలేదు. దీనికిఁ గారణ మేమందురు? కొంతభాగమును రచించి మరణించిన తన పితామహుని కావ్యము బూర్తిచేయుట కాతనికి మనసు గొలుపకయుండును.

పైనిఁ జెప్పిన "ఎత్తఱినైనను" అనుపద్యములో నింతయర్థ మిమిడి యుండలేదనియు, ఎప్పుడైనను ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన రామచంద్రుని వృత్తము పూజనీయమే కావున నుత్తరరామాయణమును రచించితి" నను సామాన్యార్థమాత్రమే యుండఁగలదనియు, లోకము శంకించు నను నూహగాని యందుల కుత్తర మీయవలయునను భావముగాని తిక్కనకు లేదనియు. వల్లె దాని తరువాయిపద్యములో నెట్టిసూచనయు లేదనియు నీయూహాలన్నియు మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనను భావము గలిగియుండుటచే నుద్భవించెడి భ్రాంతిమూలకములగు నూహలనియుఁ గొంద ఱనవచ్చును.

ఆ పద్యమునం దెంతయర్థముండెనో, లోకమునకేమి తెలుపఁ గోరి యాతఁడాపద్యములను రచియించెనో, యను విషయములను గూర్చి తిక్కన కవితాస్వారస్యమును గ్రహింపఁగలిగిన రసజ్ఞులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని నిర్ణయించెదరుగాత! తన పితామహుఁడు రామా

యణ భాగమును రచించియుండెనని తెలుపుటకే తిక్కన యాపద్యములను రచించెనని నాతలంపు.

ఉ. భూరివివేకచిత్తులకుఁ బోలునవంచలఁ బక్షదళంబులన్
సౌరభ మిచ్చు గంధవహుచందమునం బ్రకటంబు సేసి యిం
పారెడుపల్కులం బడయ నప్పలుకుల్ ప్రాఁగుచున్నట్లుగాఁ
జేయనేరఁగావలయుఁ జేసెద నేఁగృతి యన్నవారికిన్.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

భాస్కరరామాయణమను పేరెట్లు వచ్చినది?

భాస్కరరామాయణమను పేరు కవి యుంచెనని చెప్పఁజాలము. కవి తన పేరును జేర్చి నామమిడిన గ్రంథములు కొన్ని కలవు కాని యిట్టి వివాద విషయములలోఁ గవియే తనపేరుతో గ్రంథనామము నుంచెనని తలంచుట న్యాయము కాఁజాలదు. రామాయణమను పేరు గ్రంథమో, గ్రంథములో యుండుటచేఁ గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మట లోక మీగ్రంథము నీపేరన బిలువ జొచ్చినదని తలంపవలసియున్నది. ఎప్పటినుండి యీపేరు లోకమున వాడుకలోనికి వచ్చెనదో చెప్పఁజాలము. క్రీ. శ. ౧౨౦౦–౧౩౨౦ నడుమ నీపేరున్నదని ధ్రువపడినసంగతి, నీనామము మంత్రి భాస్కరుని కన్వయించునని నిర్ణయించుట కవకాశము లేదు. అనువాద కాలములో నీపేరు వాడుకలో నుండెననుటకు సాక్ష్యము లేదు. కావున గ్రంథనామమునుబట్టి మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వము స్థిరపడఁజాలదు. కాని యాతని పేరుతోనే యీరామాయణమును బిలుచుచున్నారని తలంచుట కొంతయవకాశము గన్పడుచున్నది.

ఇప్పుడు మనకు లభించుచున్న భాస్కర రామాయణమందలి గద్యపద్యములను బట్టి రామాయణకవు లైదుగురని తెలియుచున్నది. బాల, కిష్కింధ, సుందరకాండములను రచించినవాఁడు మల్లికార్జునభట్టు. అయోధ్యాకాండమును రచించినది కుమారరుద్రదేవుఁడు. అరణ్యకాండ

మును రచించినవాఁడు భాస్కరుఁడు. యుద్ధకాండమునఁ గొంతభాగమును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు. మిగిలిన భాగమును రచించినది అయ్యలార్యుఁడు. గ్రంథమును ప్రారంభించినవారి పేరును బట్టి గ్రంథనామ మేర్పడుట న్యాయము. అట్లుగాక గ్రంథాంత కాండములోఁ గొంతభాగమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరునితో గ్రంథనామ మేర్పడిన దనుట సమంజసము కాదు.

ఈసూత్రము నన్వయింపఁజేసి చూచినచో, నీగ్రంథమునకు మల్లికార్జునరామాయణ మను పేరు రావలసియున్నది. అట్లు రాలేదు. భాస్కరరామాయణ మని పేరువచ్చుటకు, అరణ్యకాండగద్యలే కారణమైయుండవలయును. అరణ్యకాండ భాస్కరవిరచిత మని యీగద్యల వలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. యుద్ధకాండాంతమున నయ్యలార్యుని గద్యయే కాని భాస్కరుని గద్య లేదు. కావున నీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరుపెట్టినవారు, అరణ్యకాండాంత గద్యనే యందులకాధారముగాఁ గొనియున్నారని తలంపవలసి యున్నది. యుద్ధకాండమునఁ గొంతభాగమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించి యుండుటచే నాతనిని బట్టియే యీనామము వచ్చినదని కొందఱనవచ్చును. యుద్ధకాండ భాగమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించెనని యయ్యలార్యుఁడు చెప్పెను:-

"చ. అమరవహుళక్కిభాస్కరమహాకవి చెప్పఁగనున్న యుద్ధకాం
డము తనవాయి చెప్పఁ బ్రకటప్రతిభాషణుఁ డయ్యలార్య స
త్తమసుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా
హిమకరతారకారవి మహీవలయస్థిరలక్ష్మి చేకురన్"

అను పద్యమువలన మాత్రమే మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈపద్యము లేకపోయినచో మనకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు లేనే లేఁడు.

స్పష్టముగా రెండుగద్యలమూలమునఁ దెలియుచున్న భాస్కరునివిడచి, హుళక్కి భాస్కరునకుఁ దరువాతఁ జాలకాలమునకు అయ్యలార్యుఁడు రచియించినపద్యములచే నెఱుంగవచ్చిన హుళక్కిభాస్కరునిఁ బట్టి గ్రంథ నామ మేర్పడినదనుట సమంజసముకాదు. ఇంకను నారణ్యకాండ కర్తయు, యుద్ధకాండాదిభాగకర్తయు నొక్కఁడే యనియు, నాతఁడే హుళక్కిభాస్కరుఁడనియు ప్రతివాదము రావచ్చును. ఆవాదమున కవకాశమున్నమాట నిక్కమే కాని కారణాంతరములచే నారణ్యకాండ కర్తభిన్నుఁడని ధ్రువపడియె నేని యాతనిని బట్టియే యీగ్రంథమునకు భాస్కర రామాయణమను పేరు వచ్చెనని నిశ్చయింపవలసియున్నది ఇంతేకాదు అట్టిభిన్నకర్తృత్వము స్థిరపడిన ఎడములో మొట్టమొదట మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండమువఱకునో, కాక యింకను వఱికొంతభాగమునో కాక పూర్తిగనో రచియించియుండె ననియు, నాతనిపేరుతోడనే భాస్కరరామాయణ మనుపేరు వచ్చెననియుఁ గాకతాళీయముగ హుళక్కి భాస్కరుఁడు కూడఁ గొంతభాగము నిందు రచియించియుండుటచే నాతనిబట్టి పేరువచ్చెనని లోకము భ్రమించుచున్నదనియుఁ దలంచుట కూడ సమంజసమగును.

బ్రహ్మశ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నగు కొందఱు హుళక్కిభాస్కరునిబట్టియే భాస్కరరామాయణమను పేరు వచ్చెనని వ్రాసియున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి హుళక్కిభాస్కరుని చారిత్రమునఁ జర్చించెదను. ఒకవేళ యుద్ధకాండమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరుని పేరుతోడనే గ్రంథనామమేర్పడినదని యంగీకరించినను నంతమాత్రమున రామాయణరచనమునందు మంత్రిభాస్కరునకు స్థానము లేదని ఋజువుపరుపక యీవిచారణము గొనసాగింపవలసియే యున్నది.

మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైనఁ గలవా?

ఈ పై యూహల నటుంచి, మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైన కలవేమో చూడ వలసియున్నది. భాస్కరరామాయణమునఁ దక్కినవానికంటె నారణ్య కాండము మంత్రిభాస్కర విరచితమని తలంచుట కాధారములున్నవని కొందఱనుచున్నారు. కావున ముందుగ నా కాండమునే పరిశీలింతము.

ఆరణ్యకాండగద్యలు

ఆరణ్యకాండము రెండాశ్వాసములుగ విభజింపఁబడి యున్నది. ఆ రెండాశ్వాసముల తుదలను గద్యము లొకేవిధముగ నీరీతిగనున్నవి. గద్యము "ఇది సకల సుకవిజన వినుత యశస్కర భాస్కర ప్రణీతంబైన శ్రీరామాయణ మహాకావ్యంబునం దారణ్య కాండంబు" కొన్నితాళ పత్ర ప్రతులలో 'యశస్కర' శబ్దము లేదు. ఆశబ్దమును దీసివేసినచో నిది సర్వవిధముల నన్నయభట్టు భారతమున వ్రాసికొనిన గద్యనుబోలి యున్నది శ్రీమహాభారతమున నన్నయభట్టు "ఇది సకలసుకవిజన వినుత నన్నయభట్టప్రణీతంబైన" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు.

ఈ గద్యమునుబట్టి, దీనికర్త మంత్రిభాస్కరుఁడో హుళక్కి భాస్కరుఁడో నిర్ణయించుటకు సాధ్యము కాదు. హుళక్కిభాస్కరునికంటె మంత్రిభాస్కరుఁడు నన్నయభట్టునకు సమీపకాలములోనివాఁడు కావున నన్నయభట్టు ననుకరించినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడేయని నిర్ణయింప వలయునని కొందఱందురు. కాని యీవాదమునందు బలములేదు. హుళక్కిభాస్కరుఁ డట్టి గద్యను వేసికొనియుండఁడని తలంచుట కవ కాశము లేదు. యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు పూర్తిగ

రచింపకపోవుటచే నాతఁడు గద్యమును వేసికొని యుండలేదు. అది పూర్తియై గద్యమును వేసికొను నవసరము గలిగినచో నెట్లు వ్రాసికొని యుండునో యెవరు చెప్పఁగలరు?

అరణ్యకాండాశ్వాస విభజనము:

అరణ్యకాండము మొత్తము ౭౩౮ పద్యములు. ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున ౨౫౮ పద్యములును రెండవ యాశ్వాసమున ౪౮౦ పద్యములును గలవు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమున ౧౧౩౯ పద్యములను రచించియుండియు నాశ్వాసవిభాగము చేయలేదు. అరణ్య కాండము ౭౩౮ పద్యములే యయ్యును రెండాశ్వాసములుగానున్నది. ఇందువలన, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండకర్తలొక్కరు కారనితలంచుట కవకాశము గల్గుచున్నది. యుద్ధకాండ మంతయు రచింపబడినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజనము చేయవచ్చునని హుళక్కిభాస్కరుఁడు తలంచి యుండవచ్చు ననియు, నది పూర్తికాకపూర్వమే యాతని రచనమాగి పోవుటచే నాశ్వాస విభజన కార్యముకూడ నాఁగిపోయెననియుఁ గొందఱు సమాధానము చెప్పుచున్నారు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచియించుచున్నది స్వతంత్రగ్రంథము కాదు. వాల్మీకిరామాయణమున కాంధ్రీకరణము. సంస్కృతరామాయణమున నధ్యాయ విభజనమున్నది. తన కుచితమని తోచినన్ని యధ్యాయముల నాంధ్రీకరించినపిమ్మట నక్కడి కొక యాశ్వాసమని వ్రాసికొనుట సులభము కాని గ్రంథమంతయు రచించినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజన మొకపనిగాఁ బెట్టుకొనుట సులభము కాజాలదు. ఆశ్వాసమున నైదుపద్యము లధికముగా గ్రంథ రచనామధ్యమున వ్రాయవలసి వచ్చునని యాకార్యమునుఁ దుదివఱకు నిలిపియుంచెననుటలో స్వారస్యము లేదు. అరణ్యకాండమును హుళక్కి

భాస్కరుఁడు రచియింపలేఁడని నిర్ణయించుట కీయాశ్వాస విభజనవిషయ మొక గొప్పయాధారము కాఁబోయినను, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండ రచయితలిరువురా? ఏకవ్యక్తియా? యని నిర్ధారణము చేయుటలో నీయంశము తోడుపడగలదు. ఇట్టి విషయములలో నొకవ్యక్తి యొక గ్రంథమున రెండుపద్ధతుల నవలంబించి యుండఁడు కావునదీనిని బట్టి యారణ్య యుద్ధకాండ కర్తలు భిన్నులని మనము నిర్ణయింప వచ్చును.

అరణ్యకాండకృతిపతి యెవ్వరు?

అరణ్యకాండమునందుఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్యము లేవ యిన కృతికర్తను నిశ్చయించుటకుఁ దోడుపడునేమో చూడవలసి యున్నది. అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీహిత నయవిలసిత వా
ణీహిత మృదువచన ధారుణీహితగుణ సం
దోహా త్రివిక్రమవిక్రమ
సాహస నగధైర్యసార సాహిణిమారా!

ఈపద్యమునకుఁ బాఠాంతరముగా వ్రాఁతప్రతియం దీక్రింది పద్యమున్నది.

క. శ్రీరమ్యస్థితి వనవ ప
యోరుహ శుండాలగండయుగళితవిగళ
ద్ధారాళదానధారా
సారాప్లుత భవనహీర సాహిణిమారా!

పాఠాంతర మనినప్పు డేదయిన కొన్నిశబ్దము లటునిటు నుండుట ధర్మము. ఇచ్చట పద్య మంతయు వేఱురీతిగా నున్నది. రెండు

పద్యములయందలి భావములును వేఱువేఱుగా నున్నవి.

రెండవ యాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీరామాకుచయుగళీ
హారిద్రోల్లసితవక్షోహరిచరణసరో
జారాధ్యుఁడు మారయధర
ణీమణ్యోత్తముఁడు సాహిణీతిలక మిలన్.

ఈపద్యమే యించుకమార్పుతో నీక్రిందివిధమున బాలకాండ యందు ౨౮ వ పద్యముగా నున్నది.

క. శ్రీరామాకుచయుగళీ
హారిద్రోల్లసితవక్షోహరిచరణసరో
జారాధ్య! బుద్ధనిధిసుత!
సాహసహిత తేజ! ధీర! సాహిణిమారా!

రెండవయాశ్వాసాదిని సంబోధనముండుటకు బదులుగా ప్రథమావిభక్తి యుండుటయు, పాఠాంతరము లుండుటయుఁ జూడఁగా, నీపద్యములు కవివిరచితములుగాక, విలేఖకులో మఱియెవ్వరో సాహిణిమారుని సంబంధించు పద్యములను రచించి, యిందుఁ జేర్చిరని యూహింపఁదగియున్నది. బాలకిష్కింధకాండములలోఁ గూడ నిట్టి భేదములు గన్పట్టుచున్నవి. (ఇందునుగూర్చి మల్లికార్జునభట్టు చారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చింపఁదలంచితిని.)

బాలకిష్కింధకాండాది పద్యములు సాహిణిమారయను పేరునను, కాండాంతపద్యములు శివునిపేరను గలవు. సుందరకాండాది పద్యము ముద్రితప్రతిలో సాహిణిపేరను, తాళపత్రప్రతిలో నీశ్వరుని పరముగను గలదు. రెండుప్రతులలోనుగూడ నా కాండాంతపద్యములు శివపరముగనే యున్నవి. దీనినిబట్టి విలేఖకుఁడో యితరయెవ్వరో

అన్ని కాండములకును సరిపడు నొక్కకందపద్యము లోకోపకారిగా సాహిణిమారుని సంబోధించుచు వ్రాసి, యాదినున్న పద్యములను దీసివేసి వానికిబదులుగా వీనినందుఁ జేర్చియుండునని తోఁచుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచించిన యుద్ధకాండమున మొదటి పద్యము సాహిణిపరముగా నున్నది. అతఁడు సాహిణిమారుని కాలముననున్న వాఁడనుటయు నిజమే. కాని యీపద్యముదక్క యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు సాహిణిమారుని కంకితము చేసెనని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. యుద్ధకాండాది పద్యముకూడ బాలకిష్కింధ కాండాదిపద్యములవలెనే ప్రక్షిప్తమని నాయభిప్రాయము. (హుళక్కి భాస్కరకవి చారిత్రమున నీవిషయమునుగూర్చి వ్రాసెదను.)

బాలకాండాదులయందలి ప్రథమ పద్యములవలెనే అరణ్యకాండాది పద్యములు కూడ ప్రక్షిప్తములని నిర్ణయించితిమేని, యీ కాండముతో సాహిణిమారని సంబంధమును, దానితోపాటు హుళక్కి భాస్కరుని సంబంధమును గూడ లేకుండఁబోవును. అవి ప్రక్షిప్తములు కాక వాస్తవముగా భాస్కరకవియే రచియించెనని తలంచినచో నాభాస్కరుఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే కాని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈవిషయమును నిర్ణయించుట కాశ్వాసాంతపద్యము లేమయిన సాహాయ్య మొసఁగునేమో చూడవలసియున్నది. వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు :

శా. పుణ్యుం డూర్జితశౌర్యధైర్యమహిమస్ఫూర్తిస్ఫురద్వైభవా
గణ్యుం డాప్తజనానురంజితమహాకారుణ్యుఁ డున్ శ్లాఘ్యసౌ
గుణ్యుం డన్వయవార్ధిచంద్రుఁ డురిపుక్షోణీశ్వరస్థాపితా
గ్రణ్యుం డాశ్రితశరణ్యుఁ డుజ్జ్వలయశోరమ్యుండు సౌమ్యుండిలన్.

క. వాతివిజితసురాచార్యుఁడు
చతురాత్మ చతుర్ముఖుండు సదమలవృత్తా
యాతపంకజలోచనుఁడును
శ్రితవినుతగుణప్రధాన ధురీణుఁడు పేర్మిన్.

మాలిని. వితరణ ఖని యుద్యద్వీర్య ప్రభావో
న్నతుఁడు భుజబలాత్యున్మాద విద్విష్టగోత్రి
పతిహరణసమిద్ధూర్భాగగణ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీసురుం డిట్లు నొందన్.

ఈ మాలినీవృత్తము మాయూరునున్న తాళపత్రి ప్రతిలో నిట్లున్నది.

" వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారలక్ష్మి
యుతుఁ డురుభుజశౌర్యాఢ్యుండు విద్వేద్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్ధూర్భాగగణ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీజనాధీశుం డెందుఁ ."

ద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యములు:

శా. వైరిక్ష్మాతలనాథ పర్వతమహావజ్రాయుధుఁ ఘోరదు
ర్వారాంహఃపరిధిశాలీదుస్సహతమిస్రప్రస్ఫురద్భాను గం
భీరాంభోనిధి ధీరతానిమిష భూభృన్నాథు నత్యంత వి
స్తారోదారగుణప్రసిద్ధిసవరాధాపుత్రు సన్మిత్రునిన్.

క. బలనాశనవరభద్రుని
బలవిలసిత వినుతరామభద్రుని నుద్య
త్సులభతరగుణోన్నిద్రుని
బలవిలసిత వినుత రామభద్రునిఁ బ్రీతిన్.

మాలిని. విభవజితసురేంద్రున్ విస్ఫురత్కాంతిచంద్రున్
శుభతరవరగాత్రున్ సూరిసంస్తోత్రపాత్రున్
ప్రభుజననివహోద్యం ప్రాజ్ఞ విద్యానవద్యున్
సభయరిపుశరణ్యున్ సంభృతాగణ్యపుణ్యున్.

ఈక ము లాతఁటిలోను సాహిణిమారుని పేరు గాని యాతని సూచించు మఱియొక పదము గాని లేదు. అయోధ్యాకాండము సాహిణి కంకితము చేసిన ట్లా కాండాంతపద్యమునందలి "కాచమాం బాహుమారా" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టి దారణ్య కాండమున నేమియును లేదు. కాని యాపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరు గన్పడనంతమాత్రమున నాగ్రంథము సాహిణిమారని కంకితము కాలేదని నిర్ణయింపవీలులేదు. ఆశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరులేని గ్రంథములు పెక్కులున్నవి పై పద్యములలోఁ నెవరిపేరును లేకుండుటయే యిందులకు నిదర్శనము.

ఈయాశ్వాసాంతపద్యములు దైవమును సంబోధించునవి కావు. ఒకప్రభువునుగూర్చి చెప్పినవనుమాట సత్యము. అందలి వర్ణనమును బట్టి ప్రభునిర్ణయముఁ జేయఁజాలము. సాహిణిమారయ కేవలమశ్వదళాధిపతిమాత్రమే యనియెంచినచో నాపద్యము లాతనికన్వయింపక పోవచ్చును. కాని యాతఁడుకూడ నొకచిన్న ప్రభువని యంగీకరించినచో నావర్ణన మాతనికిఁ గన్వయించును. కుమారరుద్రదేవుని యొక్క శాసనమునుబట్టి సాహిణిమారయ యిఱువది గ్రామములు గల యొక దేశమునకుఁ బ్రభువని తెలియుచున్నది.

దీనినిబట్టి యాశ్వాసాదిపద్యములు ప్రక్షిప్తములు కావనియు నీకాండము సాహిణిమారయ కంకిత మనియు, హుళక్కిభాస్కరకృత మనియు నిశ్చయింప వలసియున్నది. కాని యీనిర్ణయమునకు వచ్చు

టకుఁ బూర్వము మన మిఁక నొకవిషయమును గూర్చి యాలోచింప వలసి యున్నది. పైఁజూపిన యారణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంత పద్యములను, తిక్కనామాత్యుఁడు రచించిన నిర్వచనోత్తర రామాయణాష్టమాశ్వాసాంత పద్యములు నొకపోలికగా నున్నవి పదముల యందును భావములలోనుగూడ రెండింటికిని సామ్యమున్నది. ఈ రెండిఁటిని పోల్చి చూచుటకై, నిర్వచనోత్తర రామాయణములోని పద్యముల క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఉ. పుణ్యుఁడు వారణాసిభవపూతవిశాల ముఖారవిందలా
వణ్యుఁడు దీవకోపనవహ్నినిర్గళ దగ్ధశాత్రవా
రణ్యుఁడు మానినీహృదయరంజనసుప్రసురూఢరూపతా
రుణ్యుఁడు భీతివిహ్వలనిరోధిశరణ్యవరేణ్యుఁ డున్నతిన్.

క. దక్షిణవైరిధరాధిప
తక్షణనిష్ఠాణదక్షశస్ఫురణుం డ
త్యక్షీణబాహుఁ డంపదు
పాక్షికవిఖ్యాతకలియుగార్జునుఁ డెంమిన్.

మాలిని. వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారమూర్తి
పతిరతి వధూలీలాషంగకృత్సంగతాంగుం
డతులితమతివిస్తారాప్తదేవేజ్యుఁ డిత్యా
ప్రతిదిన పరితృప్తి ప్రాప్తసప్తార్చిధాత్రిన్.

ఇందు మాలినీవృత్తము యొక్క ప్రథమపాదము రెండుగ్రంథముల లోను నొక్కటియే. తన పితామహుఁడు రచించిన భాస్కరరామాయణములోని పద్యములను దిక్కన తలఁచుచుఁ జదివియున్న వాఁడగుటచే నందలి భావములును పదములును నాతనియుత్తరరామాయణమునఁ బడియుండు నని తలంచుట సహజము. ఈయూహాసత్యమునయ్యె

నేని భాస్కరరామాయణారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడని నిస్సంశయముగా నిశ్చయింపవచ్చును. కాని దీనికపవాదము లేకపోలేదు. తిక్కనామాత్యునికంటె హుళక్కిభాస్కరుఁడే యేబది సంవత్సరములు తరువాతివాఁడు. నిర్వచనోత్తరరామాయణమందలి పద్యములను జదివి హుళక్కిభాస్కరుఁడు భాస్కరరామాయణారణ్యకాండమున నీపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడని చెప్పుట కవకాశము కలదు. కాని యీ యూహలు రెండిటియందు నేది యుచితముగనుండునో పాఠకులు నిర్ణయింతురుగాక! తిక్కనామాత్యుని, హుళక్కిభాస్కరుఁ డనుసరించెనని చెప్పుటకంటె. దిక్కన తనతాత ననుసరించినాఁ డనుటయే యుచితమని నా యభిప్రాయము. నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందువలెనే, అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు ప్రథమావిభక్తినను ద్వితీయాశ్వాసాంతపద్యములు ద్వితీయావిభక్తియందు నుండుటయు, భాస్కరరామాయణారణ్యకాండాశ్వాసాంత పద్యములలోని "నభచరరిపుశరణ్యుఁడు" "ఆర జనానందిత మహాకరుణ్యుఁడు" అను వాక్యములు ఉత్తరరామాయణమున "చకితనృపుశరణ్యుఁ" "ఆర్యజనతానుతమంత్రుఁడు" అని మార్పుపొంది పడియుండుటయు నిట్లే యుభయగ్రంథములలోను శబ్ద. వాక్య భావసామ్యము లుండుటయు, నారణ్యకాండకర్త తిక్కనామాత్యుని పితామహుఁడగు మంత్రిభాస్కరుఁడే యను నూహకు బలమొసంగుచున్నవి.

వాల్మీకి రామాయణమందలి యారణ్యకాండము పూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపక భాస్కరుఁడు క్లుప్తీకరించెను. హుళక్కిభాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమును క్లుప్తము చేయలేదు సరిగదా మాఘకావ్యమందలి కొంతభాగము నాంధ్రీకరించి యుద్ధకాండమునఁ జేర్చెనని చెప్పుచున్నారు. నిజముగా హుళక్కిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండమును రచియించియున్నయెడల నాతఁడు దానినంత క్లుప్తము చేసియుండఁడు.

కావున నేవిధమునఁ జూచినను నారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడే
యని తలంచుట సమంజసము. మంత్రిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండకర్త యైనచో
నాయాశ్వాసాంతపద్యము లేప్రభువున కన్వయించును? అతఁ డాగ్రంథ
ము నెవరికిఁ గృతియిచ్చెను? అను ప్రశ్నలు రావచ్చును. మంత్రిభాస్క
రుఁడు మనుమసిద్ధితండ్రియైన చోళతిక్కనృపాలున కాగ్రంథము నంకి
తము చేసియుండునని తలంపవచ్చును. మంత్రిభాస్కరుని కుమారుఁడైన
సిద్ధయ చోళతిక్కనృపాలుని యొద్దమంత్రిగా నున్నట్లు మనకు స్పష్టాధారము
లు కనఁబడుచున్నవి. తిక్కరాజు బాల్యమున నీభాస్కరుఁడును, నాతని
వడిమివరుసమొదలు తుదివఱకును సిద్ధనయు మంత్రులై యుండురని
తలంచుటకవకాశములున్నవి. ఇది సత్యమైనచో చోళతిక్కనృపాలు
ని జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతము. (వివరములకు తిక్కనసోమ
యాజి చారిత్రమును చూడుఁడు) కావున నీ రామాయణ రచనా
కాలము క్రీ.శ. ౧౨౨౦ ప్రాంతమని నిశ్చయింపవచ్చును. అప్పటికి
మంత్రిభాస్కరునకు ముప్పదినలువది సంవత్సరముల వయసుండియుండు
ను. చోళతిక్కనృపాలుఁడు పండితుఁడనియుఁ గవిసార్వభౌముఁడనియు
దిక్కన తన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున జెప్పియున్నాఁడు. ఇంతే
కాదు. ఈ మనుజవిభుని యాస్థానమున జక్కయకవి తాతయగు
పెద్దయామాత్యుఁడను గొప్ప సుకవి యుండి యనేక గ్రంథములను
రచించెనని విక్రమార్కచరిత్రమున జక్కయ చెప్పియున్నాఁడు. అట్టి
వాఁడీగ్రంథమును గృతినందెననుట యుచితమే యగును. పైనిజూపిన
యాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ "మతివిజిత సురాచార్యుఁడు" "ప్రాజ్ఞ
విద్యానవద్యుఁడు" అను పదము లీయంశమును ధ్రువపరచుచున్నవి.
ఈవిశేషణములు మారయసాహిణి కన్వయించు ననుటకంటెఁ దిక్క
రాజున కన్వయించుననుటయే సమంజసము. మూలఘటికకేతనకవి
తిక్కనను వర్ణించుటలో మంత్రిపదవి వంశానుగతముగా వచ్చుచున్నట్లు

చెప్పియుండుటచే నాతనిపితామహుఁడగు భాస్కరుఁడు చోళతిక్క నృపాలుని యొద్దమంత్రిగానున్నట్లు తలంచుటలోఁ దప్పులేదు. తిక్కన మనుమసిద్ధికి నిర్వచనోత్తరరామాయణము నిచ్చినట్లే, భాస్కరుఁడు తిక్కనృపాలునకు భాస్కరరామాయణమును గృతియిచ్చియుండును. ఇంతేగాక మంత్రిభాస్కరుఁడు, తిక్కరాజుతండ్రియైన మనుమసిద్ధి పేరును తనకుమారునకును (సిద్ధన) తిక్కరాజు పేరును తనమనుమలకును బెట్టియుండును. అందుచే మంత్రిభాస్కరారణ్యకాండ కృతిభర్త చోడ తిక్కరాజని తలంచుటలోఁ దప్పుండదు. అట్లయినచో నీవిషయమును దిక్కనగాని, కేతనగాని యేల చెప్పియుండలేదను ప్రశ్నకుఁ గర్తృత్వ నగూర్చి వ్రాయకపోవుటకుఁ బైనిజెప్పిన సమాధానమే సమాధానము భాస్కరరామాయణమునఁ గృత్యాది మనకు లభించియున్నచో, నీవిషయము స్పష్టముగాఁ దెలియుండును. గాని మన కట్టియదృష్టము లభింపలేదు.

భాస్కరరామాయణములోనిపాఠభేదములు:

భాస్కరరామాయణమునఁ బాఠభేదములు విశేషముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈ భాస్కరద్వయ వివాదమును బరిష్కరించుట కవి తోడ్పడునని తోఁచుటచే వానిగూర్చి యిట చర్చించు టావశ్యక మగుచున్నది. ఆవిషయమును యోచించుటకు ముందుగఁ గొన్నివిషయముల నిటఁ జెప్పవలసియున్నది ఇప్పుడు మనకు లభించుచున్న భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతి వావిళ్ళవారు క్రీ. శ. ౧౯౫౯ లో ముద్రించినది. ఈ ప్రతికి శ్రీమేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులగారు విపులమైన పీఠికను వ్రాసియున్నారు. వావిళ్ళవారే భాస్కరరామాయణమును ౧౯౧౪ సంవత్సరములో నొకసారి ముద్రించి యాప్రతులన్నియు విక్రయమైపోఁగా ౧౯౫౧ లో మరల ముద్రింపించినారు ప్రథమ ముద్రణ ప్రతికిఁ దరువాత ననేక తాళపత్రప్రతులను బరిశీలించి

అవసరము లగు మార్పులను జేసి రెండవముద్రణ ప్రతిని ముద్రింపించి నట్లు పీఠికలోఁ దెలిపియున్నారు. పీఠికాకారుల వాక్యము లివి:

"౧౯౧౪ వ సంవత్సరములో మొదటి తేప వీరు భాస్కరరామాయణమును ముద్రింపించినపుడు దానికొక పీఠిక వ్రాయుమని నాకాజ్ఞాపించిరి. అపుడు నాకేర్పడినకొలఁది నొకపీఠికను వ్రాసి పంపితిని. ఆ ప్రతులన్నియు జెల్లిపోఁగా నిపుడు మరల నాగ్రంథమును ముద్రించిరి. మనుపటి ప్రతిలో లేని విశేషములు కొన్ని దీనిలోఁ జేర్పఁబడినవి. ఎట్లంటే, వాల్మీకరామాయణమునకు మొదట సంగ్రహరామాయణ మున్నట్లు దీనిలోఁగూడ నొక సంగ్రహరామాయణము చేర్పఁబడినది. ఇది గాక ప్రాచీన తాళపత్రకోశములనుండి కొన్ని పద్యములను దీసి సందర్భానుసారముగా నాయాకాండములయందుఁ గూర్పఁబడినవి. బాలకాండలో నిరువదితొమ్మిది పద్యములును, అయోధ్యాకాండలో నూటయిరువదితొమ్మిది పద్యములును, అరణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసమందు రెండుపద్యములు, ద్వితీయాశ్వాసమందొక పద్యము, కిష్కింధకాండలో నేడుపద్యములు, సుందరకాండలో రెండుపద్యములు నీప్రతిలో హెచ్చు"

ఈప్రతిలోఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్చిన సంగ్రహరామాయణకర్త యెవ్వరో పీఠికాకారులు చెప్పలేదు. బహుశః శ్రీ వెంకటరమణాచార్యులుగారే యైయుందురు. కాని రామాయణకవులు వ్రాసినది కాదు. తాళపత్రప్రతులలో హెచ్చుగానున్న పద్యముల నన్నిటిని వీరందు జేర్పలేదు. అందుఁ గొన్నిటిని మాత్రమే యిందుఁ జేర్చియున్నారు. వ్రాఁతప్రతిలోనుండి గ్రహించిన గద్యపద్యములకు [] గుర్తులనుంచి యాపాఠాంతరముల నాయా పుటలయడుగున జూపియున్నారు.

ఇఁక నారణ్యకాండము నందలి పాఠాంతరములను గూర్చి యోచింపవలసియున్నది. ఇతరకాండముల యందలి పాఠాంతరము

లకును ఆరణ్యకాండమునందలి పాఠాంతరములకును విశేషభేదమున్నది. ఇతరకాండములయందు పద్యములందలి కొన్నిశబ్దములలో, పద్యభాగములో పాఠాంతరములుగ నుండుచువచ్చినవి. ఆరణ్యకాండమున నట్లుగాదు. పద్యములకుఁ బద్యములే పాఠాంతరములు. కొన్నితావులలో కథాభాగములలోనే పాఠాంతరములున్నవి. ఈభేదముల నందలిపద్యముల నుదాహరించుచు నిటఁ జూపవలయుననినచో నారణ్యపర్వమంతయు నిట వ్రాయవలసివచ్చును. కావున నీభాగమును జదువునప్పుడు వావిళ్ళవారు ౧౯౪౧ లో ముద్రించిన భాస్కరరామాయణప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని చూడవలసియున్నది. అందలి పద్యసంఖ్యను మాత్రమే యిట నుదాహరించెదను. ఈ సందర్భమున నేను కొన్ని భాస్కరరామాయణ తాళపత్త్రప్రతులను బరిశీలించితిని. అందుఁ గనిపెట్టినమార్పులనుగూడ సందర్భానుసారముగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. సత్యము నెఱుంగ నుత్సహించుచున్నవారము కావున నేనీక్రింద నీయఁబోవు వివరములను జదువుటయందు విసువుజెందవలదని పాఠకమహాశయులను గోరుచున్నాఁడను.

ఆరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమున ౯వ పద్యమును దానిపాఠాంతరపద్యమును నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

క. నృపచూడామణి రాముఁడు
డపరిమిత క్రోడమహిషహరిభల్లూక
ద్వీపశరభచండగండక
విపులమహావిపినములఁ బ్రవేశించి తగన్. ముద్రితప్రతి.

క. కాకోలవ్యాకులమును
ఘూకాకులభీకరంబు ఘోరమృగవ్యా
ళాకరమును ఝిల్లీనిన
దాకర్ణనదుస్సహంబు నగు పేరడవిన్. పాఠాంతరము.

పైపద్యమున కిది పాఠాంతరము కాదు. ఇందులో నేపద్యము న్నను తరువాతిపద్యముతో నన్వయించును. కంఠనుండుట సమంజసము కాదు. ఒకేవిషయమును వేఱువేఱుకవులు రచించినట్లు కనఁబడుచున్నది. "శ్రీరాముఁడు విరాధునిఁజంపుట" యనుకథలో ౧౮ వ సీసపద్యములో తుదనున్న "యార్చినయట్టియు" నను మాటలకుఁ బదులుగా నేను చూచిన తాళపత్త్రప్రతిలో "యార్చుటయును" అని యున్నది. పిమ్మట ౧౫ మొదలు ౨౬ వఱకునున్న గద్యపద్యములు తాళపత్త్రప్రతిలో లేవు. ఈభాగము విరాధసంభాషణమును, లక్ష్మణుఁడు రామునితో ననినమాటలు నైయున్నవి. ఇవి మొదట రచింపఁబడలేదనియు దరువాత నెవ్వరో రచియించి యందుఁ జేర్చిరనియు నెంచఁదగియున్నది. ఈభాగమునుఁ దీసివేసినను, కథ సరిగా నడచుచున్నదిగాని లోపమున్నట్లు గాన్పించుటలేదు.

ముద్రితప్రతిలోని "జానకిఁడించి" యను ౨౮ వ వచనమునకు మారుగా నేను చూచిన తాళపత్త్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. జానకిఁడించి భీమరభసంబున శూలము గొంచు నార్పుతో
పైఁ గుడిచింపఁ ద్రుంచెఁ బటు భల్లమునన్ గరశూల ముద్ధతిన్
లోన గణంగి లక్ష్మణుఁడు తూపు......భుజాంతర
స్థానము గాఢ చేసిన పదంపడి వాఁ డతిరోషదీప్తుఁడై.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౪౫ వ వచనమునందలి నాల్గవ పంక్తిలో "బాణవ్యాసమయంబున వాఁడు" అనుమాటలకుఁ దరువాత ౮౧ వ గద్యమువఱకును గలభాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. దానికి బదులుగా "బాణవ్యయసమయంబున వాఁడు" 'రాఘవులం బ్రస్తుతించి యేను తుంబురుం డను గంధర్వుండ కుబేరుశాపంబున నిట్టి రూపంబు దాల్చి యుంట నీచేత శాపవిముక్తిఁ గంటి ననిఁ జెప్పి యాయొడకు

రెండవయోజనంబున శరభంగుండను మునీంద్రు నాశ్రమంబు గలదచ
టికిఁ జనుఁడు నేఁగుమని చెప్పి పిశితాశనుండు రోజుచు బ్రాణంబులు
విడిచె. తదనంతరంబ'' అని యున్నది. ఈమార్పువలన కథాసందర్భ
మున కేమియు లోటు వాటిల్లలేదు.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౬౫ మొదలు ౭౧ వఱకుగల గద్యపద్యము
లకుఁ బదులుగా వ్రాఁతప్రతిలో నైదుపద్యములు కలవని యాపద్యముల
నాపుటల యడుగున నిచ్చియున్నారు చూడుఁడు. ఈపద్యములు
వేఱువేఱుకవులు రచించిన వని తలంపవలసి యున్నది. ఒక్కరు
రెండువిధములగు పద్యములను వ్రాయవలసిన పనియుండదు.

ముద్రితప్రతిలో ౭౭ వ పద్యమునకుఁ దరువాత ౯౭ వ పద్య
మువఱకు గల భాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. అందులకు
బదులుగా నీక్రింది మూఁడు పద్యములున్నవి.

చ. అనఘుఁ డగస్త్యుతమ్ముని మహామునిఁ గాంచి తదీయ మైనయ
వ్వనమున నాఁడు నిల్చి జనవల్లభుఁ డమ్మునిముఖ్యు భక్తి వీ
డ్కొని చని గాంచె కుంభజు ప్రఘూర్ణమహార్ణవపాస్త్వశాంతకాం
బునివహపూరదారు పరిపూరితవిస్తుల హస్తపంకజున్.

చ. కని కడుభక్తి మ్రొక్కుటయు, గారవమొప్పఁగఁ గౌఁగిలించి త
మ్మన్నను మునుఁగొల్చియున్న మునిముఖ్యుల కెల్లను రామచంద్రు
వినుతగుణావళుల్ ప్రకటవిస్తరభంగిగఁ జెప్పుచున్ బ్రియం
బునఁ గొనియాడుచున్ వివిధపూజలఁ దృప్తులఁజేసె నెమ్మితోన్.

క. జనవరునకు లక్ష్మణునకు
జనకసుతకు కందమూలశాకాదికమై
మునిమాననీయ మగు భో
జనమునఁ బరితుష్టిఁ జేసె సముచితభంగిన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౦౭ మొదలు ౧౧౧ తుదవఱకు గల భాగము మాయొద్దనున్న ప్రతిలో లేదు. ఇది లేకపోయినను కథాసూత్రము తెగిపోలేదు. మఱియు ముద్రితప్రతిలో నున్న ౧౧౭ మొదలు ౧౩౨ వఱకుఁ గల గద్యపద్యములు నేనుజూచిన ప్రతిలో లేవు. ఈ భాగమున జంబుకుమారుని వధయు, నావధావృత్తాంతము నాతనితల్లి యగు శూర్పణఖతో మహర్షులు చెప్పఁగా విని యామె వనమునఁ దిరుగుచుండుటయు నున్నది. ఈభాగము మొదట రచింపఁబడలేదు. తరువాత రచింపఁబడియుండును. కుమారుఁడు పోయె నన్నవిచారముతో నున్న శూర్పణఖ ౧౩౩వ పద్యములోఁ జెప్పినట్లు "ఎత్తినవేడ్క నచ్చటికి నేఁగి" యుండదు. ఈనూతన రచయిత యీసందర్భమును బాగుగా కలుపలేదు. ఈకథ వాల్మీకరామాయణమున లేదని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౪౩ పద్యమునందున్న "వెంకియుఁజ" అను మాటకుఁ బదులుగా 'చెప్పినన్' అనియున్నది. ౧౪౪-౧౪౫ పద్యగద్యములు నేను చూచినప్రతిలో లేవు. ౧౫౧ మొదలు ౧౫౫ వఱకు గల పద్యములకుఁ బదులుగా నేనుచూచిన ప్రతిలో నీక్రింది పద్యమున్నది.

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి సీతపైఁ
గవిసిన చేయి మాఱిడుచుఁ గ్రమ్మున లక్ష్మణు డీవిఁబట్టి యం
గపికలఁ జేయు మన్న నురుగాఢరయంబునఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులనుఁ గ్రూరధారవిలసిల్లు కుఠారమునన్ గడోగ్రతన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౦-౧౬౧ పద్యములకుఁ బదులు యీక్రింది పద్యము తాళపత్రిప్రతిలో నున్నది.

క. మదనాగాయతసత్త్వల
పదునలువుర దనుజభటులఁ బనిచె ఖరుండ

మ్మదిత వెసఁదేరువు వెట్టఁగ
సదయులు జని చనుచు లుగ్రిప గురభసమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౮-౧౯౦ వఱకుఁగలపద్యములకు మాఱుగా వ్రాతప్రతియందు ౧౦ పద్యములు మాత్రమున్నవి. అవి ముద్రితప్రతిలో నడుగునఁ జూపఁబడినవి ౧౯౩-౧౯౯ వఱకుగల పద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౭ పద్యములు వేఱుగానున్నవని యాపద్యము లాపుటలలో నడుగున జూపఁబడినవి. ఈయడుగున చూపఁబడిన పద్యములలో "కాంచనరత్నదీప్త" యను పద్యమునకుఁ దరువాత నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్య మొకటి యధికముగా నున్నది.

ఉ. నిర్మలహేమబంధుర మనీయము గాఢము నైనవిస్ఫుర
ద్ధర్మము దాల్చి దీప్తపరిదారితనహ్నాయుఁ బోలె దివ్యుఁడై
కార్ముక మెక్కుపెట్టి గుణకర్మ...కృతుల్ సమస్తది
క్కర్మములఁబగుల్పుచు సమర్థుఁడు రాముఁడు నిల్చె నయ్యెడన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౧౪ మొదలు ౩౪౪ వఱకు గల గద్యపద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౩౪ గద్యపద్యములు గలవని యాపద్యముల నాపుటల నడుగునఁ జూపియున్నారు. ౩౬౧-౩౬౪ పద్యములకుమాఱుగా వ్రాఁతప్రతియందొక్క పద్యము కలదని దాని నడుగునఁ గనుపఱచి యున్నారు. ౩౬౬-౩౭౯ వఱకుగల పాఠమునకు మాఱుగ వ్రాఁతప్రతియందు ౮ పద్యము లున్నవని వాని నా పుటయడుగునఁ జూపియున్నారు. ఈ తొమ్మిది పద్యములలోని "ఆనరనాథముఖ్యు" డను పద్యమునకుఁ దరువాత నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. ఆ నరనాథు కేలు దొనకై నిగుడించుట యమ్మహార్పసం
ధానముసేఁత నాడు దెగఁ దార్కొని లక్ష్యముసేయు చేయుటల్

గాన నజపత్రియుఁ దళితకార్ముక మొక్కటిగంటిఁ గంటి న
ద్దానవదీప్తదేహసముదాయ నిరంతరపాతవేగముల్

మఱియు దానిక్రింద నే యున్న "అనిఎలికి" యను కందపద్యము తరువాతను ౨౮౦ వ పద్యమునకు ముందును నీక్రింది రెండుపద్యములు నున్నవి.

స్రగ్ధర. కగణీయూనంబు నప్పఁన్ గతినవలతికా కాగమాంగంబు చందుగా
బురణించున్ ముద్దుమోము బుసుహాంశకులంబోలు కన్ల్
విపంచీ స్వగసంకాశబు పల్కుల్ చలదవివతతనీ వృద్ధిమై
యిందు వేణీధర మాతన్వంగి కింద్రప్రముఖ నిఖిలదిక్పాలకాభీల
కార్యా.

చ. అలినిభవేణి, చంద్రసదృశాననఁ; యుత్పలపత్రనేత్ర; కో
మల లతికాభిరామ భుజ; మంజులవక్త్రి; సమున్నతద్వయీ
కలిత; సుమధ్య; హృద్యకటి; కామ్యతరోరువు; రమ్యజంఘ; యు
జ్జ్వలచరణాబ్జ; తద్వనితజానకినాఁ బిలసిల్లు రావణా!

ముద్రితప్రతిలో ౨౮౦–౨౮౧ వఱకుగల భాగమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౬ పద్యములున్నవని వారి నాపుటల యడుగునఁ జూపినాఁడు. ఇంతవఱకు ప్రథమాశ్వాస మయినది. ద్వితీయాశ్వాసమునఁ గూడ నిట్టి భేదములే కలవు గ్రంథవిస్తరభీతియు, వీనివివరణములలో పాఠకులకు విసుపుఁ జెందుదురేమో యను సంకోచముండినను సత్యాన్వేషణకు గడంగువారికిఁ దోడుపడు నను ద్దేశముతో నా భేదములను గూడ నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

ముద్రితప్రతిలోని ౬ మొదలు ౧౮ వఱకు గల పద్యములకు మాఱుగా నేను జూచిన ప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

క. ఈ వడుసు రామచంద్రుని
సేనం దోరంబు మువ్వుర ముగ్రమొప్పఁగఁ బలులనై
వ్రాని వధింపఁగ నని చని
యానరపతి నంత నంత చేసుటయుఁగా.

క. శరములు మూఁడోఁ ముష్టిఁ
దిరముగఁ దోడిగేయువారు ద్రెళ్లి వెస నే
సురిగి యట వచ్చె ఘనభయ
పరవశగతి నున్నవాఁడ పటుశౌర్యనిధీ!

ముద్రితప్రతిలోని ౨౩ వ వచనంబున 'జనిరె' యనునూఁటకుఁ బిదపనున్న వచనము నేను చూచిన ప్రతిలో లేదు. మఱియు ౨౮వ సీస పద్యమునకు మాఱుగా నీక్రింది గీతపద్య మున్నది.

గీ. ఇవ్విధంబున నరిగి రాజేంద్రచంద్రుఁ
డున్న కదలీవనంబును వొయ్యఁ జేరి
యచట రావణు విలిపి మాయాకురంగ
మగుచు మారీచుఁడుండె దీప్తులతిశయింప.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౬—౩౭ పద్యములకు నడుమ నీక్రింది పద్య మున్నది.

క. వ్యాఘ్రము గాని వేగంబున
జగతీశ్వర నీవు వచ్చి సమ్మతితోడన్
దగ నాకిచ్చిన వేడుక
నెగడంగా వలదె నేను నీకరుణనొందఁగన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౮—౪౮ పద్యములకు మాఱుగా మాయూర మున్న తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది నైదుపద్యము లున్నవి. ౩౦ వ వచనములోని "నుండె వెండియు రఘునందనుండు" అనుటకు మాఱుగా "నుండి వెండియు నిల్చినియె" అని యున్నది.

క. కనకప్రవేసము రత్నపు
తెనరుచులం గలుగుమృగము ధరణిం గలదే
జనవర యిది మాయామృగ
మని దీని నెఱుంగరాదె యసురుల మోసముల్

చ. అన విని యల్లనవ్వుచు ధరాధిపుఁ డెంతయుఁ బ్రీతి తమ్మునిం
గనుఁగొని యామృగంబుపైఁ గౌతుక మెక్కుడుఁ బుట్టె నేఁ
జనకిటు లూరకున్న మదజాంకిత యెంతయుఁ జిన్నబోదె స
య్యన గొని యేగుదెంచెద గుణాకర! యేమఱకుండు మిర్వురన్

క. ఇది దనుజమాయ యనినన్
వదిసంశయ మేల మాయయమాయించి శిత
పదిదంబునఁ దుంచెద నని
కదలెం బతి ఖడ్గతూణ కార్ముకధరుఁడై.

చ. కదలి రఘూద్వహుం డుగ్రఁగా నద ముందటఁ గొంతసేపుగన్
మెసలుచు డాసినన్ బెదరి మీఁదికి నట్టిటు దాటుచున్ మృగం
బదె యిదె నాఁగ పొదల నవ్వల నివ్వలఁ దోఁచుచున్ రయం
బొనవఁగ దాగి డాయఁగొనిపోయె విహగమానంబు లోనికిన్.

మ. పరచుం దవ్వుల జేయు......నిలుచుం బిట్టిక యూసాసగా
బిరుపోవన్ బొంలాదు డిందు నిలుచున్ బిట్టుల్కి పే దాటి క్ర
మ్మరి చూచున్ వెలిదాల్చునిల్చు మఱియున్ వట్టాడు గోరాడు నే
మరి నట్లుండు తృణంబులాను లయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౫౩–౬౦ పద్యములకు మాఱుగా నేను చూచినప్రతిలో యీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

క. తిరిగిఁ దిరిగి కడు దడవున
కరయఁగ నిది దనుజమాయ యగు నని కోపా

ద్ధరుఁడై యమోఘశరమున
ధరణీశ్వరుఁ డేసె శీఘ్రదారుణభంగిన్.

చ. అది మనుమాయ మ్రింగి దనుజాంగముసొచ్చి పగిల్చి వాఁడు బె
ట్టిదముగ మీఁదికి న్నెగసి దెప్పరమై కడునార్చి తూలెఁ బెం
పొదలును మారుతులుం జదియ భూమి చలింపఁగఁ గూలి వ్రాలె పె
ల్లదరుచు లక్ష్మణా! యనుచు హా! యని రాము నెలుంగు భంగిగన్

క. అని ఘోరంబుగ నరచుచు
దనుజుం డప్పు డాస్మహాపథుఁడై పడియెన్
తను మేనిలోఁడ రాముఁడు
గనుగొని విడాఁటి చాల గదిరె మనుదిలోన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౬౪ ౬౫, ౬౬ కు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య మొక్కటియు నున్నది.

ఉ. భూపతి యాత్రఁ బోఁడె నని భూమిజ తల్లడ మంది లక్ష్మణా!
పాపము వోఁదె లెమ్మ వెసఁ బోరుము రాక్షసబాధ నొందఁగా
నోపు రఘూద్వహుం డిను నొత్తిలి జీరె నిశాటకోటిచే
నేనరబోఁజాలు పలుకేది జవంబునఁ బొమ్ము గ్రన్ననన్.

మఱియు ౨౦–౨౪ పద్యములకు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య మొకటియుఁ నున్నది.

క. అనవుఁడు పేర్చినశోకం
బునఁ బెల్లేడ్చుచు మహాత్ముఁ బుణ్యచరిత్రున్
మనుజేంద్రుఁ గావఁ బోవం
జనదె రామునకుఁ దోడు చనవు రయమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౨౨–౯౧ వఱకుఁగల పాఠమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతియందు ౯ పద్యము లున్నవని వాని నాపుటలయందగున నిచ్చి

యున్నారు. మఱియు ౯౬–౧౦౦ పద్యములకు మాఱుగా నీక్రింది పద్యమొకటియు నేను చూచినప్రతిలో నున్నది.

గీ. ఏను మన్నించు సుంకరుల్ వేనవేలు
విన్నఁ గొలువంగ ధన్యులై నన్నఁ జెందు
మనుదు గాకింక పేదమనుజులోడ
మనువు నీకేల చను దెమ్మ వనజవదన!

ముద్రితప్రతియందలి ౧౦౩–౧౦౯ పద్యములకు మాఱుగా మాయూరినున్న ప్రతిలో నీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

గీ. అనిన నన్నేమి గాఁజూచి యాడెదనుచు
నసురు వింశతి బాహువులు నతిశయోగ్ర
వదనదశకంబు మెఱయంగ వామనయన
యెదుర నిలచినఁ గంపించి యదిలగొనుచు

క. తిరుగుడు వడ వెన వెనకకు
నరుగఁగ వడిఁ బొదివిపట్టి యరదము పైఁ జే
ర్చెరవిడి యంబరపథమున
నరిగె దశాననుఁడు వికసితాననుఁడగుచున్.

ఉ. అత్తరి సీత తల్లడిలి హా రఘునాయకా! హా నరేంద్ర! న
న్నిత్తరి గావ రమ్మనుచు నొత్తిలి మోస్వఁగ పంక్తికంధరుం
డత్తరుణీల నచ్చంబరి భయంబడునట్లుగఁ బెల్లదర్చుచున్
తత్తఱపాటుతో నిజరథంబు నభంబునఁ దోలె నత్తఱిన్.

౧౧౨ ౧౧౩, ౧౨౮, ౧౩౩ పద్యములు నేఁజూచిన ప్రతిలో లేవు. ౧౪౮ మొదలు ౩౮౭ గద్యపద్యములవఱకు గల కథాభాగము వ్రాఁత ప్రతిలో ౬౬ గద్యపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినవి. ఇవి యాయా పుటల

యం దడఁగుభాగములందుం దీయఁబడినవి. ఇప్పుడుగుర్తుఁ జూపఁబడిన భాగములో ౨౦౭ పేజీలోని "అల్లంత నెమకుగా" యను సీసపద్యము నకుఁ దరువాత నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

శా. లోనైనన్ వెలినైన సీతయొక నాలోకింప లేదేమొకో
యా నాతిచప్పుట లేదో కాక యెచటి మా యావాసముంగాదొకో
యే నిందుండఁగ సీత గానఁబడదో యే నొంటిమై గాననో
యే నా రాముఁడనైన సీత వెలియై యుల్లుంటఁగా నేర్తునే.

శా. ఏనుండఁగ నిను డాఁపఁగా వెఱచుఁ దేవుండైన శౌనుడుంబాని నా
మానం బారయ వేఁడి డాగి తిరిచూచెన్ చూడఁబో నిన్నాపి నా
వేనం బ్రాణము విల్లునే యెఱుఁగవే మేలంబు నోవాడుదే
యో నాతీపా షసూపవే శిబిడరంభోరుద్వయా జానకీ.

ఉ. వ్యాళభుజంగమోదరవిహాసముఁ జొచ్చితె జ్ఞభిశోకశా
ర్దూలములాంగకోటరము దూరితె మత్స్యపలాశనాద్రిద్రి
త్యాళిశాశాంకస్థితిగల నందితె యేకత మొందువోయితే
లోలవిశాలసారసవిలోచన మత్ప్రియభార్య జానకీ!

ఉ. పాటితశంబునన్ గడమ బలిష్ఠతి లక్ష్మణునంచు నీవు మో
మోటమి జేసి నాకెఱుక నొల్లక దాఁగితో దాన నిను ము
మ్మాటికి నైచిపెన్ పదనమార్గణభిన్నతనుండ నైతి నా
మాటకు వేగవేగ మఱుమాట వృదధ్వని పల్కు మైథిలీ!

శా. తన్నున్ దానెఱుఁగండె పోలె ధృతికిం దవ్వై విలాపించుచున్
కన్నుంగోనల బాష్పపూరము లాగిన గ్రమ్మంగ హా! సీత! హా!
యున్నిద్రాంబుజనేత్రి హా! శిబిడరంభోరుద్వయా! జానకీ!
నన్నున్ బాయుట పాడియే యనుచు నానారోదనధ్యానుఁడై.

ముద్రితప్రతియందలి ౩౯౩–౩౯౮ కు మాఱుగ నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యములు లున్నవి.

గీ. ఇక్ష్వాకులైన దైత్యుఁ డొక్కింత వడికి
తనువు తెలివొంది మీ రెవ్వ రేఘనసౌఖ్య
లార యనుటయుఁ జెప్పి రింపారఁ దమ వి
ధము దెలియు కతయును సుమిత్రాసుతుండు.

క. విని రామలక్ష్మణులరే
జనవంద్యులు మీరు మీ ప్రసాదంబున మ
ద్ఘనదుఃఖ మెల్ల వోయెను
వినుఁ డస్మద్విధము మీకు వినుపింతుఁ దగన్.

ముద్రితప్రతియందలి ౪౦౬ మొదలు ౪౧౩ వ పద్యమువఱకు గల విషయమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలోని పద్యములను అపుటల యడుగునఁ జూపియున్నారు. ౪౧౪ మొదలు ౪౩౮ పద్యమువఱకును, మాయూరనున్న ప్రతిలో లేవు.

పాఠభేదముల ఫలితము:

పాఠాంతరములగూర్చి పైనివ్రాసిన వాక్యములను స్థూలదృష్టితోఁ జదివినవారికి, అరణ్యకాండమునఁ గవిరచించినవి కాక మఱి కొన్ని పద్యములను మఱియెవ్వరో రచియించి యుంచఁ జేర్చిరనియు, నది ప్రతివిలేఖకుల కృత్యమై యుండుననియుఁ దోఁచవచ్చును. కాని యిం దున్నదంతమాత్రమే యని తలంపరాదు. భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని, పైని నేను వివరించిన మార్పులను గమనించుచు, జాగ్రత్తగఁ బరీక్షించి చూచినయెడల, మొదట నొకకవి రచించినభాగముతోఁ దృప్తిఁజెందక వర్ణనాంశముల నధికముగ జేయవలయునను నుత్సాహముతో వేఱొకకవి మఱికొన్ని గద్యపద్య

ములను రచించి నడుమనడుమఁ జేర్చుచు వచ్చినట్లు స్పష్టమగును. ఈవిధముగ గ్రంథభాగమును బెంపొందించునప్పుడు మొదటికవి రచించిన పద్యములు లాదుల కథాంతరముగఁ గల్పించిచో నట్టివాని నీరెండవకవి తొలఁగించి యాపద్యములకు బదులుగఁ దాను గ్రొత్తపద్యములను రచియించెను. ముద్రితప్రతిలోఁ బాఠాంతరములవలె పుటలయడుగున నిచ్చిన పద్యములను. మఱియు నేను జూచిన తాళపత్రప్రతిలోని వలి పైని గనుపడిన గద్యపద్యములను గ్రంథభాగములలోఁ జేర్చి, వానికిఁ బాఠాంతరముగా గ్రంథభాగములో నున్న గద్యపద్యములను దీసి వేఱుగా నుంచినచో నీరెండవకవి పెంచి రచించిన గ్రంథభాగమేదియో స్పష్టముగాఁ గన్పట్టును. ఆభాగమును మనము ప్రత్యేకముగా జదివి చూచితిమేని, జంబుమాలివధ మొదలగు క్రొత్తకథలను జేర్చుటయును, మారీచరావణ సంభాషణమునందును, సీతాపహరణ సందర్భమునను, ద్వితీయాశ్వాసముచివరిభాగమునను గలపద్యములను బెంచివ్రాయుటయును నీరెండవకవి ప్రయత్నించెనని బోధపడఁగలదు. ఆరణ్యకాండమున నిప్పటి ముద్రితప్రతిలో ౭౨౬ గద్యపద్యములున్నవి. ఇందులో దాదాపు ౩౯౦ గద్యపద్యములు మొదటికవి రచించినవి. వీనిలో నించుమించుగ ౨౧౦ గద్యపద్యములు నట్లేయుంచి మిగిలిన ౧౮౦ పద్యగద్యములను దీసివేసి వానికి బదులుగా ౫౧౬ గద్యపద్యములను గ్రొత్తగా రచించి యందుఁ జేర్చెను. నేను వ్రాసిన యీవిషయము సులభముగా బోధపడుటకై యొక్క యుదాహరణమిచ్చెదను. శూర్పణఖ సీతాదేవిని మ్రింగఁబోవుటయు శ్రీరామచంద్రుఁడు దానికిచేయి యడ్డువెట్టి శూర్పణఖముక్కుఁ జెవులు గోయుమని లక్ష్మణున కాజ్ఞయిచ్చుటయు నాతఁడట్లు చేయుటయు నొక్కపద్యములో నారణ్యకాండపు మొదటికవి చెప్పియున్నాఁడు. ఆపద్యమిది:

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి సీతపైఁ
గసిన చేయి మా ఱడచుఁ గ్రమ్మెన లక్ష్మణ! దీనిఁబట్టి యం

గవిసలఁ జేయు మన్న నను గాఢతరంబునఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులను గూర్మిధారవిలసిల్లు కుఠారమునన్ గఠోగ్రతన్.

ఈకథ నొక్కపద్యమునఁ జెప్పుట రెడ్డరకవికిఁ దృప్తిఁ గల్గించ లేదు. ఈసందర్భమున మఱికొన్ని పద్యములను వ్రాయవలయునని సంకల్పించుకొనినాఁడు. కాని యీపద్యమును దీసివేసినఁగాని యాతని కోర్కె యీడేఱదు. అందుకొఱకీపద్యమును గ్రంథమునుండి తొలగించి దానికిబదులుగా నీక్రింది రెండు వచనములను మూఁడు పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చెను.

"చ. కొఱవులఁ బోలి మండుమిడిగ్రుడ్డు విస్ఫులింగాల దీప్తిఁ గ్రి
క్కిఱిసి యమహోల్కరోహిణియుంబలె రెంచిన మాఱుఁజూడ్కికిన్
వెఱపు జనింపకీరఘుని వే పఱితేర నృపాలుఁ డొక్కచే
బిఱుసునఁ బట్టెఁ దద్దృఢతఁ బెల్కుఱినాకసిఁ ద్రెళ్ళొక్కటన్ ౧౫౧
ఇట్లన్నిశాచరిం బట్టి లక్ష్మణుం గనుఁగొని......౧౫౨

క. స్త్రీలు దుష్టాత్ములు నగు
వారలతో నగవు లెప్పుడు వలదు కంటే
నేరమి మన చేఁ గల్గుట
నీరక్కసి జనకతనయ కిమ్మెయిఁ బోనదున్. ౧౫౩

వ. కావున దీని నింక విరూపింజేయు మనుటయు నా సుమిత్రా
పుత్రుఁడు...... ౧౫౪.

క. ఘోరక్రోధంబున న
వీరోత్తము నాజ్ఞ నొక్కవెస నన్నక్తం
చారిణి నప్పుడ పట్టెను
ఖాంబున ముక్కు సెవులు డగ్గఱఁ గోయన్...... ౧౫౫

అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసము.

పై "అవని చలింప" అనుపద్యమును రచించినకవియే యీనాలుగైదు పద్యములను రచించి యుండెననుట స్పష్టము. ఆపద్యమును దీసి వేయుటయు దానికిబదులుగ నైదుపద్యములను దాము రచించిగాని, ఇతర రామాయణములోనివో తెచ్చి యిందుఁజేర్చుటగాని విలేఖకులకు సాధ్యమును గాదు. అవసరమును గాదు. ఇది తప్పక ఎవరో మఱియొక కవి చేసిన కార్యమని చెప్పకతప్పదు. పాఠభేదములని నేను పైనిఁ జెప్పిన వానిలోఁ జాలభాగ మీయుదాహరణమును బోలియే యున్నవి. కొంచెము మార్పుతోఁ బనిచేసినచో మొదటికవి రచించిన భాగమేదియో రెండవ కవి చేసినమార్పు లేవియో మనము స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును.

ఆరణ్యకాండమున నీమార్పులకుఁ గారణములు:

ఆరణ్యకాండమున నీమార్పు లెవరివలనవచ్చినవని యోచింతము. దీనికి మూఁడు మార్గములు స్ఫురించుచున్నవి. ౧ ఇరువురుకవులు రామాయణములను రచించియుండిరనియు, నందొకరు క్లుప్తముగను రెండవవారు విపులముగాను జేసియుందురనియు, రెండు గ్రంథములను జూచిన ప్రతివిలేఖకులు అందలివి కొన్నిటిని, నిందలివి కొన్నిటిని చేర్చి కథను కలుపవలసినతావులలో నొకవచనమునో పద్యమునో తాము వ్రాసి యేకొక స్వతంత్ర గ్రంథముగాఁ జేసియుందురనియుఁ దలంచుట మొదటిమార్గము. ఈ యూహయందు బలము లేదు విలేఖకుల కిది సాధ్యమైనపని కాదు. ఈమార్పును కవిచేయవలయును గాని విలేఖకుఁడు చేయఁజాలఁడు. విలేఖకుల కిది యవసరమగు కార్యమును గాదు. దీనివలన వారి కయ్యెడు ప్రయోజనమును లేదు గ్రంథము నంతను జేయక యరణ్యకాండమును మాత్రమే చేయుటవలన లాభమును లేదు. ఒక కవి రచించిన యరణ్యకాండము మాత్రమే వారికి లభ్యమగుటచే నరణ్యకాండమునందు మాత్రమే యట్టిమార్పులను చేసియుందురని తలంచినను అందలి ౨౦౦ పద్యములను దీసివేసి

వానికి బదులుగా ౫౦౦ పద్యములను చేర్చిరనుట స్వభావవిరుద్ధమును ప్రయోజనవిరహితమును నగుటచే నీయూహయందు సత్యముండదని నిరాకరింపవలసి యున్నది. ఒకవేళ నిందు సత్యమున్నదని యంగీకరించినను ప్రస్తుతారణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనుట నిశ్చయము.

౨ మొదటికవి రచించిన గ్రంథమునఁ గొంత శిథిలమైపోఁగా వాటియొకఁడు దానిని పూరింపఁదలఁచి, శిథిలము కాకుండ నున్న భాగము నట్లేయుంచి, శిథిలమయిన భాగములను బూరించునప్పుడు తనయిష్టము ననుసరించి పెంచి రచించి పూరించెననియు, నదియే యిప్పుడున్న ముద్రితప్రతి యనియు, నటుపిమ్మట శిథిలమయిపోయినదన్న భాగము మరల లభించుటచేఁ గొన్ని తాళపత్రప్రతులలో నాభాగమే యుండుచు వచ్చెననియు నదియే పాఠాంతరముగా ముద్రితప్రతిలో నడుగున నీయఁబడిన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది రెండవమార్గము. ఇది కొంత సయుక్తికముగాఁ గన్పట్టుచున్నను నీయూహకుఁగూడ బలము లేదు. మొదటికవి రచించినగ్రంథము శిథిలమైనదనుట కాధారములు లేవు మాయూరనున్న ప్రతిలో, మొదటికవి రచించిన దని పైని నిరూపించిన భాగము పూర్తిగనున్నది. అందు కథాసూత్ర మెచ్చటను తెగిపోక సమగ్రముగా నున్నది. ఆప్రతియందలి గద్య పద్యములను ప్రస్తుతముద్రిత ప్రతిలో గుర్తుపెట్టి చూచినయెడల, నీ రెండవకవి యెట్లు మార్చినదియు స్పష్టమగును. మొదటికవి రచించిన గ్రంథము శిథిలముకాలేదని యిప్పటి ముద్రిత ప్రతియే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. శిథిలము సరిగా వర్ణనలు గలపట్టుననే యైనదని తలంచుట కూడ సమంజసముగా నుండదు. కావున నీ యుత్పన్నగాథ విశ్వసనీయము కాదు. విశ్వసనీయమే యని యంగీకరించినను, నారణ్యకాండమున నిరువురు కవిత్వము లున్నవనుట నిశ్చయము.

౩. దాదాపు ౪౦౦ పద్యములలో నొకటి చెప్పియుండిన యారణ్యకాండమును, క్లుప్తముగా నున్నదను కారణమునఁ దాను విపులముగా వ్రాయఁదలఁచి కథను బెంచుట కవకాశ మీయని మొదటి రచనములోని ౧౮౦ పద్యములను ద్రోసివేసి తక్కిన ౨౧౦ పద్యములను దీసికొని తాను ౫౦౦ పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేసియుండు ననిచెప్పుట మూఁడవమార్గము. ఈ వాదమునందుఁగూడ దోషము లేకపోలేదు. ౫౦౦ పద్యములను రచింపఁగలిగిన కవి ౨౦౦ పద్యములనుగూడ దానే రచించి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేయును గాని యిట్లు పులగ మేలచేయును? ఇట్లు చేయుట స్వభావవిరుద్ధముగాఁ గాన్పించును. అయినను, పైని వ్రాసిన మూఁడు మార్గములలో నిదియే మేలయినదిగా గాన్పించుటచేతను, నిండలి దోషమునకు సమాధానమిచ్చుట కవకాశ ముండుటవలనను నింతకంటె మార్గాంతరము స్ఫురింపకపోవుట మూలముననుు, బలవత్తరమగు సాక్ష్యము లభించువఱకు నీయూహయందే సత్యమున్నదని భావింతము. ఆరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యా కాండమును బెంచి వ్రాయవలయునని యుద్దేశించెను గాని యా కాండమును దాను బూర్తిగ వ్రాయఁదలపెట్ట లేదు. అందుచే నైదువందలపద్యములను వ్రాసిన యాతఁడు ౨౦౦ పద్యముల నేల రచింపకుండు నని ప్రశ్నించుకొనిన లాభము లేదు. ఇదియే యిండలిదోషమునకు సమాధానము.

మొత్తముమీఁద నేపద్ధతిలోఁ జూచినను, నారణ్యకాండమున నిరువురికవిత్వ మున్నదని యొప్పుకొనకతప్పదు. ఈ రెండు కవిత్వము లొక్కనివే యనియు, మొదట క్లుప్తముగా వ్రాసి తరువాత నాతఁడే మఱికొన్ని పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చియుండవచ్చు ననియుఁ గొందఱనవచ్చును. ఇది సుసంగతము కాదు. తానదివఱకు కష్టపడి రచించిన రెండువందలపద్యములను దీసివేయుట కెవ్వఁడు నంగీకరింపఁడు.

ఆతఁడే యట్లు చేసియుండినచో మొదటి గ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చి యిప్పటి వఱకు నిలిచియుండును. మొదట లోకకవి, క్లుప్తముగా రచించిన మొదటిగ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చినపిమ్మట నీరెండవ కవి యాగ్రంథమును పెంచి వ్రాసియుండును, అందుచే నీరెండు గ్రంథములకుఁ గూడఁ బ్రతులు బయలువెడలి దేశములోఁ బ్రచారము సేయుచున్న వని తలంచుటయే సమంజసము. పరిశీలనా బుద్ధితోఁ జూచిన యొకల శైలిబట్టికూడ నిందిరువురి కవిత్వ మున్నదని తోఁచును.

అరణ్యకాండకర్త లిరువురైనచో వారెవ్వరు?

అరణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ ముండెనని పైని నిశ్చయించితిమి. అయినచో వాయిరువు రెవ్వరని యాలోచింపవలసి యున్నది. వాఙ్మయప్రపంచమున రామాయణకర్తలుగాఁ బైని జెప్పిన మైదుగురు గాక ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ సత్యవాచనల నామములు వినవచ్చుచున్నవి. ఇంకఁ గొందఱుండిన నుండవచ్చును. వారందఱును సంపూర్ణరామాయణకర్తలు. భాగరచయితలు గాని పూరయితలు గాని కారు. అందుచే నీ సందర్భమున వారినిగూర్చి యోచింపనవసరము లేదు. కొన్ని రామాయణ తాళపత్రప్రతులలో నెఱ్ఱాప్రగడ రచించిన వని కొన్ని పద్యములుదాహరింపఁబడినట్లు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణాచార్యగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యవి స్వల్పసంఖ్యగలవి యగుటచే నీసందర్భమున వానినిగూర్చి కూడ యాలోచింపక్కఱలేదు. ఇఁక రామాయణ భాగకర్తలుగాఁ గనవచ్చుచున్నవారు 1 మంత్రిభాస్కరుఁడు 2 హుళక్కిభాస్కరుఁడు 3 మల్లికార్జునభట్టు 4 కుమారరుద్రదేవుఁడు 5 అయ్యలార్యుఁడు వీరుగాక నింకఁ గొందఱున్నారని యెవ్వరైన నందురేని వారాశయమును సప్రమాణముగాఁ దెలుపవలసి యుండును.

ముద్రితప్రతులయందును ననంఖ్యాక తాళపత్రప్రతులయందును నరణ్యకాండకర్త భాస్కరుఁడని గద్యమూలమున స్పష్టమగుచుండుటచే నీకాండకర్తలలో నొకస్థానము భాస్కరునకీయకతప్పదు. రెండవవానిగూర్చి మాత్రమే మన మాలోచింపవలసి యుండును. రచయిత పూరయితలిద్దఱిలో పూరయితకంటె రచయిత పూర్వుఁడగుట నిశ్చయముకదా! భాస్కరున కీయఁబడిన స్థానము నధిష్ఠింపవలసినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడా? హుళక్కిభాస్కరుఁడా? యనునది తీర్మానింపవలసిన యొకసమస్య యైయున్నది. అరణ్యకాండాంత గద్యమందలి భాస్కరుఁడు హుళక్కి భాస్కరుఁడనియు నాతఁడే మొదటికవి యనియుఁ దలంచునెడల నాకాండమును బెంచివ్రాసినవాఁ డాతనికిఁ దరువాతివాఁడై యుండవలయునుగదా! హుళక్కిభాస్కరునకుఁ దరువాత నయ్యలార్యుఁడు దక్క రామాయణరచయితలు గాన్పించుట లేదు. అతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన యుద్ధకాండము తనువ్రాయుని చెప్పితిననియే చెప్పుకొనినాఁడుగాని యారణ్యకాండమునఁ దనకు సంబంధమున్నట్లు చెప్పలేదు. కావున నందాతనికి సంబంధమును గల్పింపరాదు. అందుచే హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును రచించిన మొదటికవి కాఁడని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. ఇఁక నారణ్యకాండమును బెంపొందించి వ్రాసిన రెండవకవి హుళక్కిభాస్కరుఁడే యనియు, నాగద్య మాతనిదే యనియు, నొకవాదము రావచ్చును. ఈవాదము నిస్సారమైనది. ఆరణ్యకాండమునఁ దరువాతఁ జేర్చినభాగము లేకుండ మొదటికవి రచించిన ౨౦౦ పద్యములుగల తాళపత్రప్రతులలో, నిప్పటి ముద్రితప్రతులలో నున్నట్లే, భాస్కరునిగద్యమున్నది. కావున నాగద్యము మొదటికవిదిగాని రెండవకవిది కాదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇదియునుగాక హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండద్వితీయకవి యనువాదము యుక్తియుక్తము కాదని యయోధ్యకాండమును గూర్చి వ్రాయునప్పుడు చూపెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండ ప్రథమకవి.

ఆరణ్యకాండ గద్యయందు హుళక్కిభాస్కరునకు స్థానము లేకపోవుచున్నది, దాని నధిష్ఠింపఁదగినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు తప్ప వేఱొకఁడు లేఁడు. ఆస్థానము నెవ్వఁడైన హుళక్కిభాస్కరునకే యిప్పించఁదలఁచి యెవ్వఁడైన యందులకై పట్టుపట్టి పోరాడినచో గద్యకై నేను వానితో గయ్యమునకు దిగను. కాని హుళక్కిభాస్కరుఁడుగాక మిగిలినవెడ వఁగవి యెవ్వరని వానిని బ్రశ్నింపక మానను. గద్యయందున్నను లేకపోయినను కవిత్వమునందు మంత్రిభాస్కరుని స్థానమును నిలుపఁబెట్టి యాతనికి న్యాయము గలుగుటకై ప్రయత్నింపక మానను. ఆనిపటిమున న్యాయము లేదని తోఁచినచో నాఁపనికై పెనఁగులాడను. మంత్రిభాస్కరునకుఁ గవిత్వమునఁ జోటులభించెనని గద్య యాతనిదే కాఁగలదు.

మఱియొక భాస్కరుఁ డేల కాకూడదు?

ఆరణ్యకాండ గద్యయందలి భాస్కరుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాకపోయినచో, మంత్రిభాస్కరుఁడే యేలకావలయును? మఱియొక భాస్కరుఁడు కాఁగూడదా? యని యెవరైన ప్రశ్నింపవచ్చును. ఆ గద్యము మంత్రిభాస్కరునకు జెందినదా? లేక హుళక్కిభాస్కరునిదియా? యనియే యిదివఱకున్న ప్రశ్న! మఱియొక భాస్కరుని గూర్చి యోచింపవలసిన ప్రసక్తి లేదు, భాస్కరనామధారులు పెక్కురుండవచ్చును. ఆకాలమున నట్టికావ్యము నాంధ్రభాషలో రచియింపఁదగిన సమర్థత గల భాస్కరుఁడే మనకుఁ గావలయును. అట్టివా రెవ్వరును వాకుఁ గన్పడలేదు.

ముద్రిత భాస్కరరామాయణమునకుఁ టీక వ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్య పండితులు పీఠికలో "దశగతులను గ్రంథమును

భాషాంతరీకరించి, సాహిణిమారుని కంకితము చేయుటచేత భాస్కరుఁడను మహాకవి యొకఁడు సాహిణిమారుని కాలమున నున్నవాఁడగుట నిశ్చయము." అని వ్రాసియున్నారు వారే మఱియొకచోట "దీనిని బట్టి (సోమదేవరాజీయము) చూచిన హుళక్కిభాస్కరుఁడును సాహిణిమారుఁడును సమకాలికులని తెలియుటయే కాక యొకచోట నున్నవారని గూడ స్పష్టమగుచున్నది." అని వ్రాసియున్నారు. దశగతులను గ్రంథము నాకు లభింపలేదు! దశగతుల కర్తయును, హుళక్కిభాస్కరుఁడును, ఒక్కరో భిన్నులో ఆచార్యులవారి వాక్యమువలనఁ దెలియుటలేదు. ఆ గ్రంథ మాంధ్రభాషలోనే రచియింపఁబడి యుండవలయును. సాహిణిమారునిగూర్చియు భాస్కరునిఁగూర్చియు ననేక విషయముల జర్చించియు, దశగతులలోనుండి యొకవాక్యమునైన నుదాహరింపక పోవుటచే శ్రీయాచార్యులవారికిని, ఆ గ్రంథము లభింపలేదని యనుకొనుచున్నాఁడను. ఇంతకును శ్రీవారు తమపీఠికలో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమును హుళక్కిభాస్కరుని యందే యుంచిరి. కాని దశగతుల గ్రంథకర్తపైఁ బెట్టలేదు. రామాయణగ్రంథ కర్తృత్వ విషయమున నీవఱకెవ్వఁడును దశగతి గ్రంథకర్త నామమును విని యెఱుంగము. కావున నీసందర్భమున నాతనినిగూర్చి యాలోచింపనక్కఱలేదు. (దశగతులను రచించిన యాతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడని శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారాంధ్రులచరిత్రమునను, శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు క్రీడాభిరామపీఠికయందును వ్రాసియున్నారు. కాని వీరెవరు నాగ్రంథమును జూచియున్నట్లు కనఁబడదు.)

రామాయణభాగ రచయితలలో నొకఁడైన మల్లికార్జునభట్టునకుఁ దండ్రి యగు భాస్కర సత్కవి యొకఁడున్నాఁడు. అతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే యని యొకవాదమున్నది. అది సత్యమయ్యెనేని, యతని కరణ్యకాండమున స్థానములేదని పైని జెప్పినే

యంటిమి అదిసత్యముకాక యీభాస్కరుఁడు వేఱని యందురేని యావాదమునందు సారము లేదు. మల్లికార్జునభట్టు తనతండ్రి రామాయణమును రచియించెనని చెప్పలేదు. చెప్పకపోయినఁ బోవుగాక తండ్రి యారణ్యకాండమును గుమారుఁడు బాలకాండమును రచించిరని చెప్పినచో వీరిరువురు సమకాలికులని తేలునుకదా! అప్పుడు హుళక్కిభాస్కరున కన్వయించిన సూత్రమే యీతనికి నన్వయించును. ఈతనిని మొదటికవి యందుమా, తరువాతకవి లభింపఁడు. రెండవకవి యందుమా మొదటిస్థానము మంత్రిభాస్కరునిదే.

హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాని, దశకతుల భాస్కరుఁడు గాని, సత్కవి భాస్కరుఁడుగాని యరణ్యకాండ రచయితలలో ప్రథముఁడని యెంచితిమేని, రెండవస్థానము మల్లికార్జునభట్టునకో, కుమారరుద్రదేవునకో, యివ్వవలసియుండును. వారిరువురు నరణ్యకాండమున కిఱుపక్కల నున్న గ్రంథమును రచించినవారు. వారిని మించి మఱియొక నారణ్యకాండమును వ్రాసిరని చెప్పవలనుపడదు. వీరిరువురిలో నెవరో యొకరరణ్యకాండమును బెంచి వ్రాసిరని విశ్వసించితిమేని, పైని చెప్పిన ముగ్గురకు నారణ్యకాండమున స్థానముండదు. వారు ముగ్గురును వీరిరువురును సమకాలికులు. సమకాలికులలో నొకరు స్వల్పముగ వ్రాయుటయు నింకొకరు పెంచి వ్రాయుటయు సంభవింపదు. మల్లికార్జునభట్ట కుమారరుద్రదేవులలో నెవ్వరును, పైని జెప్పిన ముగ్గురు భాస్కరులతో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమున భాగమును పంచుకొననేరరు. వారికి కాండమున భాగమీయఁ దలఁచినచో, మంత్రిభాస్కరునితోడనే పంచి యీవలసియున్నది. ఎట్లయిన మంత్రిభాస్కరునిఁ దొలగింపవలయునను నుద్దేశముతోఁ బైని జెప్పిన ముగ్గురనుగాక మఱియొక భాస్కరుఁడో, మఱియొక రామాయణ భాగరచయితయో యున్నాఁడని కాని, అయ్యలార్యుని తరువాత మఱియెవ్వ

రో యీభాగమును జేర్చి వ్రాసియుందురని కాని వాదింపవచ్చును. అట్టియూహ లాధారరహితములును నసంగతములు నగును. ఎవ్వరైన నపాక్ష్యముగాఁ దనవాదమును బలపరచి చూపునంతవఱకు, నారణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనియు, నందొకటి మంత్రిభాస్కర రచితమనియు, నిస్సందేహముగా నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవ కవిత్వ మెవ్వరి దను విషయమునుగూర్చి తరువాత వ్రాసెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁ డయోధ్యాకాండమునుగూడ రచియించెనా?

మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండము మాత్రమే రచియించెనా? మఱియేభాగమునైన రచియించెనా? యని యాలోచింపవలసి యున్నది. కొందఱుపండితు లరణ్యకాండము మాత్రమే మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధించెనని నుడివియున్నారు. కావున నీవిషయ విచారణ మావశ్యకమైనది. ఏకవియును గ్రంథ మధ్యభాగమును విశేషించి యారణ్యకాండమును రచింప నారంభించి యుండఁడు. బాలకాండమును నయోధ్యాకాండమును నితరు లెవ్వరైన రచియించి యున్నచో నీతఁ డరణ్యకాండమును రచియించెనని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టిది లేనప్పు డీతఁ డొక్క యరణ్యకాండమునే రచియించియుండెనని చెప్పరాదు. ఈతఁడు మొదటినుండియు, రామాయణమును రచియించెననియే చెప్పవలసియుండును. ఈ సందర్భమున నయోధ్యాకాండమును బరిశీలింతము.

ప్రస్తుత ముద్రితప్రతిలో నయోధ్యాకాండమున గద్యపద్యములు ౮౫౦ యున్నవి. ఇందు ౧౩౮ గద్యపద్యములు వెనుకటి ముద్రితప్రతికంటె హెచ్చుగానున్నవని పీఠికాకారులే వ్రాసియున్నారు. వెనుకటి ముద్రితప్రతిలోఁగూడ గొన్ని యధికముగాఁ జేరియుండవచ్చును. మాయూరనున్న తాళపత్రప్రతిలో ౭౬౭ గద్యపద్యము లున్నవి. వీనిని జదివి చూచితిని. కథాసూత్రమెచ్చటను దెగిపోవక

చక్కనిశైలిలో ప్రౌఢముగానున్నది. తాళపత్రప్రతికంటె నధికముగా నున్న పద్యములసంఖ్య నిందిచ్చి పాఠకులకు విసువుజనింపఁజేయ నక్కర లేకుండ ముద్రాపకులే సౌకర్య మొనర్చియున్నారు. తాము క్రొత్తగా జేర్చిన ౧౨౮ పద్యములను ముద్రితప్రతిలో [ ] నీవిధముగఁ గుండలీకరించియున్నారు ఇట్లు మార్పుచేయుటలో ముద్రాపకులు కొన్నితావులయందిచ్చటివచ్చట నచ్చటివిచ్చటఁ జేర్చియున్నారు. అట్టి మార్పులు మాచర్చకు బాధకములు కావు. తాళపత్రప్రతికంటె ముద్రితప్రతిలో నధికముగ జెప్పిన ౧౨౮ పోను మిగిలిన ౫౨ పద్యములును అయోధ్యాకాండాంతమున ౮౦౧ మొదలు ౮౫౨ వఱకు నైయున్నవి. ఈపద్యములకు మాఱుగా నేనుజూచిన తాళపత్రప్రతిలో నొక్క సీసపద్యము మాత్రమే కలదు. అది యిది:

సీ. అంత నక్కడ రాముఁ డచటికి భరతుండు
క్రమ్మఱవచ్చి సామ్రాజ్యమునకు
తన్ను రమ్మనుచుఁ బ్రార్థన సేయునో యని
చింతించి యాస్థలోఁ జిత్రకూట
మునఁ గలమునిజనంబుల వీడుకొని మార్గ
తరుణిక్షణంబునఁ గదము వేడ్కఁ
దనరి సీతాసుమిత్రిపుత్ర సమేతుఁడై దం
డకావనమహీస్థలికి నరిగె
వనఁగ నయోధ్యాకాండ దా నభిమతముగ
వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకును సంసిద్ధి యొసఁగు
సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు.

(అరణ్యకాండాదిపద్యముతరువాత "అవధరింపుము" అనిచేర్చి పిమ్మట నీ పద్యముతోఁ గలిపి చదువవచ్చును. ముద్రితప్రతిలోని

యారణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసము ౩వ పద్యమునకు ౧౧వ పద్యమును ౭వ వచనమునకు ౧౨వ పద్యమును పునరుక్తిదోషమును గల్గించు చున్నవి చూడుఁడు ఇట్టివింకను గలవు.

అయోధ్యాకాండమున మొదటి ౩౬౭ పద్యగద్యములను మాత్రమే రచించెననియుఁ బిమ్మట నెవ్వరో తక్కినగ్రంథమును జేర్చి పెంపొందించిరనియుఁ బైని వ్రాసిన వాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. అరణ్యకాండము వలె నేయాపెంపొందించినభాగము రెండవకవికృతమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కర లేదు అత్రిమహర్షి యాశ్రమంబున నడచినకథను జేర్చుటయు నచ్చటచ్చట మరికొన్ని కథలను జేర్చి పెంచి వ్రాయుటయు నీరెండవకవి యుద్దేశము. ఈ భాగమును దీసివేసినను గథకు భంగము కలుగకుండ నడచుచున్నదని పాఠకులు గ్రహింపఁగలరు. ముద్రితప్రతిలోఁ గుండలీకరించిన భాగములోఁ బద్యభాగము కంటె గద్యభాగ మధికముగనున్నది. మఱియు, నయోధ్యాకాండమును రెండు ఖండములుగ విభజించితిమేని, పూర్వఖండమునఁ దాళపత్రప్రతిలో లేనిభాగ మధికముగను, నుత్తరఖండమునఁ నల్పముగను నున్నట్లు గన్పట్టును.

అయోధ్యాకాండాంత పద్యములు ముద్రితప్రతిలో నొకవిధము గను, కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో వేఱొకవిధముగను నున్నవి. వాని నీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

ముద్రితప్రతి :

ఉ. రాజకిరీటకీలిత విరాజితనూతనరత్నరాజి నీ
రాజన మంగళాచరణరంజిత పాదసరోజ ఖడ్గధా
రాజయలభ్యమానరుచిరద్యుతి మన శిశాతకుంభవి
భ్రాజితసద్వితీర్ణ రిపుపార్థివఖండన కీర్తిమండనా!

క. భూరిభుజార్గళలసదసి
ధారాదళితప్రతాపదహన మహోద
దగ్రశిఖాంతరనిపత
ద్వైరికుమారశలభ విక్రమసులభా!

మా. వినయగుణవిశాలా! విశ్రుతాచారలోలా!
వినుతశుభచరిత్రా! విశ్వదంభోజమిత్రా!
ఘనవిజయధురీణా! కామినీపంచబాణా!
కనకరుచిరధీరా! కాంచమాంబాకుమారా!

తాళపత్రిప్రతి :

శా. మందారద్రుమసామ్యదానఖని యుష్మద్బాంధవద్వేషి రా
డ్బృందోహాపరిఖాటోపి శౌర్యహారజోత్కర్షా స్ఫురద్బాహుఁ డా
నందాపాదిత భూసురప్రకర నానాస్తోత్రపాత్రుండు కుం
దేందుప్రఖ్యముఖారవిందుఁడు గుణాన్వితుండు ధీరుండనిన్.

క. శ్రీలాలాలితవక్షాం
చాలుఁడు సుకవినికరసంతతసన్నుతుఁడా
చాలుఁడు విపులాభరిత య
శోలలితుఁడు వైరిహృదయశూలుఁడు పెమ్మన్.

మా. భువనభరితకీర్తిస్ఫూర్తిదారోరుగాత్రుం
డవహితసుమహాచ్ఛోభస్ఫురచ్ఛౌర్యజైత్రుం
డు వితరణవినోదాగ్రిటోప సప్రాశ్యపుత్రుం
డు విబుధజనరక్షాదక్షుండు సన్మిత్రుఁ డుర్విన్.

పై పద్యములకును గ్రిందిపద్యములకును బోలిక లేదు. పైపద్యములు సంబోధనవిభక్తిలో నున్నవి. తాళపత్రిప్రతిలోనిపద్యములు ఆరణ్యకాండ పద్యములవలెను, నిర్వచనోత్తర రామాయణ మందలి

యాశ్వాసాంతపద్యములపోలికను బ్రథమావిభక్తిలో నున్నవి. ఆరణ్యకాండాంత పద్యములో "విశరణఖని" యనియు నీపద్యములలో "దానఖని" యనియు నుండుటనుబట్టి పూర్వనారణ్యకాండ రచయితయు నయోధ్యాకాండ రచయితయు నొక్కఁడే యని యూహింపనగును.

పైని వ్రాసినవానిలో "మందారద్రుమమే" ఇత్యాది మూఁడు పద్యములను గల తాళపత్రప్రతి యందలి గద్య ఆరణ్యకాండ గద్యవలెనే "సకలసువిజనవినుత" ఇత్యాది భాస్కరకవిగద్యయే యున్నది. దీనిని బట్టి యయోధ్యాకాండము భాస్కరరచితము స్పష్టమగుచున్నది. కేవలము గద్యయొక్కటియే స్వాసచో నది భాస్కరవిరచితమని నిశ్చయింపలేము కాని, యాశ్వాసాంతపద్యములు వేఱుగానుండుటనుబట్టియు గ్రంథము ౨౬౭ పద్యములుగలిగి వేఱుగా నుండుటమూలమునను ఆరణ్యకాండ రచయితలలోని మొదటి కవియు నయోధ్యాకాండ రచయితలలోని మొదటి కవియు నేకవ్యక్తి యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. అయోధ్యాకాండ కర్తలను నిర్ణయించుట కారణ్యకాండమునకుఁ బడినంతశ్రమ యక్కరలేదు. అయోధ్యాకాండ ముద్రితప్రతిలోని గద్య ననుసరించి, యొకస్థానమును గుమారరుద్రదేవునకును, తాళపత్రప్రతి గద్యనుబట్టి యొకస్థానము భాస్కరునకును నీయవచ్చును. కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కర, దశగతిభాస్కర, సత్కవిభాస్కరులతో సమకాలికుఁడు కావునను, సమకాలికులలో నొకఁడు క్లుప్తముగ వ్రాసినదానిని వేఱొకఁడు పెంచి వ్రాయుట సంభవింపదు కావునను, అయోధ్యాకాండ కర్తృత్వము నిస్సంశయముగ మంత్రిభాస్కరునకు సంక్రమింపకతప్పదు. అయోధ్యారణ్యకాండ కర్త యొక్కఁడే కావున, ఆరణ్యకాండకర్త హుళక్కిభాస్కరుఁ డను వాదము యుక్తియుక్తము కానేరదు.

కుమారరుద్రదేవుఁడు గ్రంథచౌర్య మొనర్చెనా?

పై విమర్శనమునుబట్టి యయోధ్యాకాండమును మొదటి ౨౬౭ గద్యపద్యములతో మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెననియు, పిమ్మట దాదాపు ౨౦౦ గద్యపద్యములను గుమారరుద్రదేవుఁడు రచియించి, యందుఁ జేర్చి యుత్తమునకుఁ దన గద్య వేసికొనెననియుఁ దేలుచున్నది. ఇందువలనఁ గుమారరుద్రదేవునిపై గ్రంథచౌర్య మారోపించినవార మగుచున్నాము. ఇది న్యాయమా యని కొందఱడుగవచ్చును. ఎవరిపైనను గ్రంథచౌర్య మాపాదించు నుద్దేశము మాకు లేదు. తాము కనిపెట్టిన విషయములను సత్యాన్వేషణబుద్ధితో విమర్శించి లోకము నెదుట నుంచుట చరిత్రకారుల ధర్మము. ఆ ధర్మమునే మేము వహించితిమి. కుమారరుద్రదేవుఁడు, భాస్కరవిరచితములగు గద్యపద్యములను గ్రహించి, వానికి రెండువందల గద్యపద్యములను రచించి చేర్చి, తాను రచించిన భాగమును సాహిణిమారన కంకితము చేసి, తాను వ్రాసికొనిన ప్రతియందు, రెండుగద్యములును, రెండువిధములగు కాండాద్యంత పద్యములును వేసియుండును. తత్ప్రతిలేఖకులు కొందఱు రెండువిధములగు వ్రాఁతలలో నొకదానిని విడిచివేసి తమయిష్టమువచ్చిన యొక గద్యమును, ఒకవిధమగు నాద్యంతపద్యములను వ్రాసికొని యుందురు. అందుచేతనే కొన్నిప్రతులలో భాస్కరవిరచితకాండాంత పద్యములును గుమారరుద్రదేవుని గద్యయు నుండుట సంభవించినది. ఇట్టి విభ్రమములు కొన్నికొన్ని తాళపత్రప్రతులలో యుద్ధకాండమునందుఁ దక్కఁ దక్కిన కాండములయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈయూహయందు సత్యముండెనేని, కుమారరుద్రదేవునియందు గ్రంథచౌర్య దోషముండదు.

అరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యెవరు?

అయోధ్యాకాండ ద్వితీయకవి కుమారరుద్రదేవుఁడని యనుకొన్నారము. అరణ్యకాండమును బెంచి వ్రాసినకవి యెవ్వరని యోచిం

ప వలసియున్నది. ఇదికూడఁ గుమారరుద్రదేవుఁడుగాని మల్లికార్జున భట్టుగారిదియై యుండునని నా యూహ. వీరిరువురు తప్ప వేఱెవ్వరిని గారని నా నమ్మకము. వీరిరువురిలో నెవ్వరో నిశ్చయించుటకు నాకాధారములు లభింపలేదు. కాని కుమారరుద్రదేవుఁడై యుండునని నా తలంపు. కుమారరుద్రదేవుఁ డయోధ్యాకాండ గద్యను మార్చినట్లారణ్యకాండ గద్య నేల మార్పలేదని కొందఱడుగవచ్చును. అరణ్యకాండాంతగద్యలోఁ గూడ భాస్కరుని పేరుగాక మఱియొకరిది కూడ నుండి యుండనయు, దానిని విలేఖకుఁడు దీసికొనియుండఁ డనియుఁ దాళపత్రప్రతులింకను బరిశోధించినచో నది బయటపడునదియు నా నమ్మకము. లేదా ఆరణ్యకాండముఁ దాను రచించినట్లు వేసికొనినచో నెవరైనఁ గీడు మూడునేమో యను భయముచేతను నా కాండమునఁ దాను కొంతభాగమును మాత్రమే వ్రాసియుండుటను మొత్తమంతయుఁ దాను రచించినట్లు ప్రకటించుకొని యాకీడును దాను దన నెత్తిపై వేసికొనుట కిష్టములేకయు భాస్కరుని గద్యను వీరె దవకని మార్పకపోయి యుండును. భారతారణ్య పర్వశేషమును రచించిన యెఱ్ఱాప్రగడ తన పేరున గద్యమును వ్రాసికొనక నన్నయ పేరుననే గ్రంథము నుంచుటకుఁ గూడ నిదియే కారణమై యుండును. అంతటి మహాకవుల కిట్టి మూఢనమ్మకము లుండునాయని తలంపరాదు. గొప్పవాగరిశులమని చెప్పుకొనెడివారిలో నిప్పుడుకూడ నిట్టి నమ్మకము లున్నవారు కలరు. ఆవివరములనిటఁ దెలుపుట యప్రస్తుత ప్రసంగము. మంత్రిభాస్కరుఁడు ప్రతి కాండాంతమునను ఫలశ్రుతిపద్యము వ్రాసినట్లు కన్పట్టుచున్నది.

అయోధ్యాకాండ ఫలశ్రుతిని పైని వ్రాసియున్నాఁడను. అరణ్యకాండ ఫలశ్రుతి పద్యమిది:

సీ. ఆ సరోవరమునయందు నృపాత్మజు
లతిశయస్నానపానాదివిధులు
ప్రియమునఁ జల్పి సంప్రీతాంతరంగులై
తత్సమీపోన్నత తరుచయంబు
శీతలచ్ఛాయా నాసీనులై విశ్రమం బంది
కొండొకతడ వచట నిలిచి
సౌఖ్యంబు నొందిరి సత్సేవ్యమైన యీ
యారణ్యకాండంబు నర్థితోడ

గీ. వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకు సౌఖ్యసిద్ధి యగును
సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు
సతతపుణ్యంబు లెపుడు ననుభవింత్రు.

బాలకాండ ఫలశ్రుతిపద్యము నాకు లభింపలేదు.

బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా?

అయోధ్యారణ్య కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదని నిర్ణయించినప్పుడు బాలకాండలో నాతనిరచన మున్నదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. కాని యీ రెండుకాండములలోను స్పష్టముగాఁ దెలిసినట్లు బాలకాండమున నావిభేదమును దెలుపు తాళపత్ర ప్రతులు నాకు లభింపలేదు. నేను జూచిన తాళపత్రప్రతులలోఁ జాల భాగము ముద్రితప్రతితో సమానముగనే యున్నవి. కాని యొక ప్రతిలో కొన్నిభేదములు గానవచ్చినవి. అందు మచ్చునకు మూఁడు పద్యముల నుదాహరించెదను. ఇట్టివింకను గలవు.

ముద్రితప్రతి:— (ఇవికూడా వ్రాఁతప్రతిలో నివనియే ముద్రాపకులు వ్రాసి యున్నారు.)

చ. ధీవిలసిల్లు తొమ్మిదినిధానములున్ దన యింట నుండఁగా
వరుఁ డట యొక్కఁ డింత పరిణామము చూపక చేకిరోదనై
తెరమియు తేరు దీసికొనె తమ్ముఁడటంచును గిన్నరేశుఁడున్
తిరిపెముతోడి చుట్టమని తిట్టుదు రప్పురి వైశ్యపుంగవుల్. 32

మ. బలవంతంబున లావునన్ విప్రుఁ శుంభద్దేహముల్ దాల్చి తా
మిల కౌల్లన్ వడి దున్ని సస్యములచే నింపారఁ బూరించి రా
సులుగాఁ జేయుదు ధాన్యముల్ సుగుణులై పెంపొంది యుర్వీటిగో
పల నెల్లప్పుడు నందశూద్రులు ధరన్ బ్రాహ్మణ్యసేవార్థులై 33

౭ కెఁ ఇది యొకవచనము.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీయలేదు. ముద్రితప్రతిని జూడుఁడు. వీనికి మారుగాఁ దాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యము లున్నవి.

గీ. శరధినైనను రత్నముల్ చాల నొసఁగ
నలకుబేరుని కబ్బుంచి యిడఁగ
జాలియున్నట్టి వైశ్యు లసంఖ్యముగను
మెరసియుందురు నాత్పురవరము నను.

క. వర్ణత్రయసంసేవో
ద్దీర్ణమహత్వంబు గలిగి ధృతిచే హిమవ
త్స్వర్ణధరంబులో యనఁగాఁ
బూర్ణులునై యుందు రెపుడు బురిఁగలశూద్రుల్.

౭ ౩ఁ వ వచనమునకు బదులుగా నీక్రింది పద్యగద్యములున్నవి.

క. ధాత్రీసుత రామునకు సౌ
మిత్రికి నూర్మిళను శ్రీరాము మెయినైకేయీ
పుత్రునకు మాండవి పాతి
శత్రుఘ్నునకు శ్రుతకీర్తి సమ్మతిని చ్చెన్.

వ. అప్పుడా రాఘవుల కగ్నిసన్నిధి నిగమోక్తక్రియంబులఁ బాణిగ్రహణంబులు చేసి యగ్నిదేవునకు మునులకు దశరథ జనకులకు నమస్కరించి బహువిధాశీర్వాదంబుల విలసిల్లు నాసమయంబున,

ఈ యుదాహరణములనుబట్టి బాలకాండముఁగూడ నిరువురి కవిత్వముచున్నదనియు నందొకఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడనియు రెండవ యాతఁడు మల్లికార్జునభట్టనియు నిశ్చయింపవచ్చును. బాలకాండ ముద్రితప్రతిలో ౭౮౩ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందు ౪౦౦ గద్యపద్యములు మంత్రిభాస్కరుని వనియుఁ దక్కినవి మల్లికార్జునుని వనియు ననుకొనవచ్చును. అయోధ్యారణ్యకాండముల యందలి మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వరీతినిబట్టి చూచినచో నాతఁడు కథాఘట్టములను గలుపుటకై స్వల్పవాక్యములతోఁ గూడిన వచనరచనమును దప్ప గద్యరచనమునందు విశేషాభిరుచి కలవాఁడు కాఁడనియు, కథాంశమును బ్రౌఢమైన శైలిలో రచించుటయం దెక్కువ యిష్టము కలవాఁడుకాని, వర్ణనాంశములయం దభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియుఁ దోఁచగలదు. బాలకాండమున ౧౬ పెద్దవచనములును దాదాపు ౧౨౦ సామాన్య వచనములును, ౫౦ వఱకు కథఘట్టలను గలుపు చిన్న వచనములును గలవు. ఈ గద్యభాగమున, నే స్వల్పసంఖ్యగల చిన్నగద్యములో దక్కఁ దక్కిన వన్నియు మల్లికార్జునుని రచనమని చెప్పవొప్పును. మొదటి ౨౫ పద్యములలో ౩వ పద్యము మాత్రమే భాస్కరునిదై యుండును భాస్కరుఁడు విశ్వామిత్ర చరిత్రము నంత విస్తరించి, చెప్పియుండఁడని నాయూహ. వాల్మీకి రామాయణములో లేని కొన్నివిషయములను మల్లికార్జునభట్టు, అధ్యాత్మరామాయణాదులనుండి యాంధ్రీకరించెనని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు, వాల్మీకిరామాయణము నే సంక్షేపముగా నాంధ్రీకరింపఁదలఁచినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు. అట్టి యాతఁ డీపనికిఁ బూనుకొనఁడు కదా! బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరునిపద్య

ము లేవో నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని దిఙ్మాత్ర సూచకముగాఁ దెలిసికొనుటకై పై వాక్యములను వ్రాసితిని.

భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదేమి?

ప్రస్తుతము మనకు దొరకుచున్న ముద్రితప్రతులలోఁగాని, తాళపత్రప్రతులలోఁగాని, భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదు. ఇందులకుఁ గారణమేమైయుండునని యాలోచింపవలసియున్నది. "ఏకవియును దనయిష్టదైవమునుఁ బ్రార్థింపకుండ గ్రంథారంభమును జేయఁడు. మంత్రిభాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియించియే యుండును. అది యాతని గ్రంథముతోఁ బాటుగ నశించియుండును." అని కొందఱనుచున్నారు కాని యీయూహ కొంతబాధకము గన్పట్టుచున్నది. మంత్రిభాస్కర రామాయణ మచ్ఛిన్నము కాలేదు. అయోధ్యారణ్యకాండములు యథామాతృకములుగా నున్న తాళపత్రప్రతు లచ్చటచ్చట గన్పట్టుచున్నవి. అట్లే బాలకాండముగూడ యథామాతృకముగా నున్న ప్రతి యెన్నటికైన లభింపక మానదని నాయాశ. అది లభించె గాని యవతారిక యుండెనో లేదో నిశ్చయము కాఁగలదు. అంతవఱకు నీవిషయము నిదమిత్థమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. భాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియింపలేదని యనుకొనుటకుగూడ నవకాశము కలదు. గ్రంథమంతయు రచించినపిదపఁ గృత్యాదిని రచించు నాచార మిప్పుడును మనలోఁ గలదు. భాస్కరుఁడుకూడ నట్లే తలంచియుండెనేమో! గ్రంథము సాంతము కాకపోవుటచేఁ గృత్యాది వ్రాయఁబడక పోయి యుండవచ్చును. పూర్వకవి ప్రణీతము లగు గ్రంథములలో నవతారికలు లేనివి కొన్ని కలవు. కృత్యాదిని వ్రాయకుండ కవులు చనిపోవుటచే నాతని తనయుఁడో శిష్యుఁడో దానిని వ్రాసి పూర్తి చేసిన గ్రంథములును గలవు.

భాస్కరుని కృత్యాది లేకపోయిన మానె మల్లికార్జునభట్టైనను నవతారిక వ్రాయలేదేమను ప్రశ్న రాకమానదు. దీనికి దృప్తికరమైన సమాధానము గానరాలేదు. గ్రంథమంతయుఁ బూర్తియైనపిదప నవతారికను వ్రాయవచ్చునని తలంచినాఁడను సమాధాన మిాతనివిషయమున వర్తింపదు. ఈతఁడు వ్రాయఁదలఁచినది సుందరకాండాంతమువఱకు మాత్రమే అదిపూర్తియైనది. అవతారిక వ్రాయఁదలఁచినచో వ్రాయుటకు తగిన అవకాశమున్నది. కాని యాతఁడు వ్రాయలేదు. మంత్రిభాస్కరవిరచిత బాలకాండమునందుఁ దానుఁ గొంతగ్రంథము నధికముగఁ జేర్చుటమాత్రమే చేసియుండుటచే నేమో నవతారిక వ్రాయ నిష్టములేక మానివేసెనేమో చెప్పఁజాలము. కాండాంతపద్యములను గూడ శివపరముగ వ్రాసి వేఱుగఁ దనగద్యను వ్రాసికొనిన యాతఁడు కృత్యాదినేల వ్రాయకుండు నని కొంత అనుకొనవచ్చును. అవతారిక వ్రాయఁదలపెట్టెనేని బాలకాండమునఁ దన కెంత ప్రసక్తి యున్నదని యు స్పష్టముగాఁ జెప్పవలసి వచ్చును. అందుచే నాతఁడు దానిని వ్రాయక యుండవచ్చును. మల్లికార్జునభట్టునిగూడ గ్రంథచౌర్య మారోపింపలేము. అయోధ్యాకాండ రచనా విచారణ సందర్భమునఁ గుమారరుద్రదేవునిఁగూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు మల్లికార్జున భట్టునకు గూడ ననువర్తింపఁ జేయవలసియుండును.

కిష్కింధా సుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదా?

మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మారణ్యకాండముతో నాగిపోయెనని నిశ్చయింపఁజాలము. కాని మొదటి మూఁడు కాండములలోవలె నీ రెండు కాండములయందును నాతనికవిత్వ మున్నదని, నిరూపించుటకు దగిన సాధనములు లభ్యములు కాలేదు. కొన్ని తాళపత్రప్రతుల యం దీరెండు కాండముల తుదిగద్యలు. "ఇది సకలసుకవిజనసుత"

మొదలుగా భాస్కరుని పేర నుండుటచేత, సుందరకాండాంతము వఱకును భాస్కరుఁడు రచించియుండు ననియు, యుద్ధకాండమునఁ గూడ గణింపదగని యేయల్పభాగమో రచియించియుండు ననియుఁ దోఁచుచున్నది. కొన్ని తాళపత్త్రప్రతులలోని గద్యములను బట్టి యూహించుట న్యాయ్యము కాదని కొందఱందు రేమో; ఆవాదమునందుఁ గూడ సత్యముండ వచ్చును. ఎట్లయినను నీ విషయమున నింకను బరిశోధనము ఆవశ్యకమయి యున్నది. ఈకాండములలో నేను చూచిన తాళపత్త్రప్రతులకును ముద్రిత ప్రతికిని విశేషభేద గన్పట్టలేదు.

కిష్కింధాకాండాంత పద్యములలో ముద్రితప్రతియం దీక్రింది పద్యము కన్పట్టుచున్నది.

శా. లాటీచందనపఙ్కచోళమహిళాలావణ్యసాంద్రక
ర్ణాటీకేతకలాసరస్వతి కళింగాంగనా పురీమల్లికా
వాటీపంజరి గౌడవామనయనా వక్షోజహారాళియై
పాటింపఁదగు నీదుకీర్తి రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ.

ఈపద్యము సాహిణీమారయను సంబోధించుచున్నది. కాండాది పద్యమును గాండాంతమందలి మాలినీవృత్తమును శివపరములుగా నున్నవి. మల్లికార్జునభట్టు తనకవిత్వము నీశ్వరునకుఁ గృతియిచ్చె ననుట స్పష్టము. కావునఁ బైఁజూపిన శార్దూలవృత్త మిట నుండఁ దగినది కాదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇంతే కాదు, సాహిణిమారయ కంకితమైన యేయితర గ్రంథము నుండియో కొన్నిపద్యములను దెచ్చి భాస్కరరామాయణమున నెవ్వరో చేర్చియుందురను నూహ కలుగుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు డాంధ్రీకరించి సాహిణిమారని కంకిత మొసంగెనని చెప్పెడు వదంతుల లోని పద్యములను లేఖకులిందుఁ జేర్చిరేమో! ప్రస్తుతముద్రితప్రతిని

బట్టి కిష్కింధాసుందరకాండములు మల్లికార్జునభట్ట రచితములనియు సీశ్వరాంకితము లనియు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. "ఇవినిజముగా మంత్రిభాస్కరకృతములైనచోఁ గాండాంత పద్యములీశ్వర సంబోధకములు గాక యొకప్రభువును సంబోధించునవిగా నుండవలసియున్నది. అయోధ్యారణ్యకాండముల కట్టిపద్యములు మనకు లభించినవి మల్లికార్జునభట్టు పేర నున్న మూఁడు కాండములకు నట్టిపద్యములు మనకు దొరకలేదు. దీనికేదేని ప్రత్యేక కారణ ముండి యుండవలయును. అయోధ్యారణ్య కాండములను మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెనని మన మంగీకరించితిమేని, యాతఁడు బాలకాండమును రచింపకుండ నయోధ్యారణ్యకాండములను మాత్రమే రచియించి యుండఁడు. కావున బాలకాండమున నాతనిరచన యున్నదను నుపసిద్ధాంతము నంగీకరింపక తప్పదు. బాలకాండాంతమున మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించిన ప్రభుస్తుతి పద్యములు మనకు లభించి, కిష్కింధాసుందర కాండాంత పద్యములు లభింపకపోయినచో నీరెండు కాండములయందు నీతని కవిత్వము లేదని యనుకొనవచ్చును. కాని బాలకాండాంతపద్యములు లభింపకపోవుటచే కిష్కింధాసుందర కాండాంతపద్యములు భాస్కర రచితములు నట్లే లభింపలేదనియు, నవి లభింపనంతమాత్రమున నా కాండములలో భాస్కరుని కవిత్వము లేదని నిశ్చయింపఁగూడదనియుఁ జెప్పవలసియున్నది. మల్లికార్జునని పేరునున్న మూఁడు కాండములలోను భాస్కరుని గద్య యుండి యాతని కాండాంతపద్యములు లేకపోవుటకుఁ గారణము విలేఖకులై యుండవచ్చును.

అయోధ్యారణ్యకాండముల కవిత్వధోరణినిబట్టి చూచినచో మంత్రిభాస్కరుఁడు వాల్మీకిరామాయణమును సాధ్యమైనంతవఱకునుపేక్షరించి యాంధ్రరామాయణమును రచింపఁదలపెట్టెననియు, మిక్కిలి పొడవుగల వచనములకు రచియింప నాతఁడిష్టము లేనివాఁడనియు వర్ణ

నాటకములతో గ్రంథమునుఁ బెంచు నభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియు దోఁచును. ఈలక్షణములనుఁ గిష్కింధాసుందరకాండముల కన్వ యింపఁజేసి చూచినచో, బాలకాండమువలెనే యీ శేషకాండముల యందునుఁ గొంత మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెననియు మల్లికార్జు న భట్టుకాండములనుఁ గూడ వర్ణనాంశములనుఁ బెంచియుఁ, వాల్మీకి రామాయణమందు లేని "తార శ్రీరాముని శపించుట, లంకకేగి సీతా వృత్తాంతమును గనఁగొని రమ్మని సంపాతి తనకుమారున కాజ్ఞాపించుట, హనుమంతుఁడు తన జననవృత్తాంతమున గజద్వయవధఁ జెప్పుట" మొదలగు కథలనుఁ జేర్చియుఁ బెద్దగాఁ జేసెననియుఁ దలంప నవ కాశము గలుగుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునఁ జెప్పినకథలనే సంగ్రహపరచి వ్రాయఁదలఁచిన భాస్కరుఁ డందు లేనికథలనుఁ దెచ్చి పెట్టెనాఁడని తలంపరాదు. కిష్కింధాకాండమున దాదాపుగ నిరువది యుఁ సుందరకాండమున నిరువదియుఁ బెద్దవచనము లున్నవి. ఇవి యన్నియు మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసినవని నాయభిప్రాయము. కిష్కింధాకాండమున ౬౮౪వ సంఖ్యగల వచనమిందుల కుదాహరణము. ఈవచనమునుఁ దీసివేసినను గథాసూత్రము తెగిపోలేదు. ఈపెద్దవచ నము లున్నతావులలో భాస్కరుఁడు స్వల్పసంఖ్యగల పద్యములనో చిన్నవచనములనో వ్రాసియుండునని నాయుద్దేశము. కిష్కింధా కాండమున నిపుడు ౮౩౦ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందులోఁ, బద్య మధ్యమునఁ గథపట్టులను గలుపుటకై వ్రాయఁబడిన చిన్నగద్యములు దాదాపు ౧౮౦ కలవు. మిగిలిన ౬౩౦ పద్యములలోఁ గందములు ౩౪౦ సుందరకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౪౭౦ లోను, పైనిజెప్పిన రీతి గల చిన్నవచనములు ౧౧౦ పోను మిగిలిన ౮౩౦ పద్యముల లోను గందములు ౨౬౦. యుద్ధకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౨౭౦౦ లోను వచనములు ౮౨౪ పద్యములు ౨౨౭౪ లోనుఁ గంద

ములు 200. కిష్కింధా సుందర కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవితయుండెనా లేదా యని విమర్శించునప్పుడే యంకెలు గమనింపఁ దగినవి. ఈ సందర్భమునఁ బైనిఁ జెప్పిన యుక్తులలోఁ గొన్ని నిశిత విమర్శనమునకు నిలువలేక పోవచ్చును. కాని మొత్తముమీఁద యోచించి చూడఁగా కిష్కింధాసుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత యున్నదనియు, బాలకాండమువలెనే యీకాండములను గూడ మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసెననియుఁ దోఁచకమానదు. విశేష పరిశ్రమచేసి, పరిశోధన మొనర్చినచో నయోధ్యారణ్య కాండముల వలెనే, తక్కిన మూఁడుకాండములయందును భాస్కరుని కవితయెంత యున్నదియుఁ దెలియఁగలదని నా నమ్మకము.

బాల- కిష్కింధాసుందరకాండములయందు భాస్కరుని కవిత్వ మున్నచో నదియేల బయిటపడలేదు?

ఈ ప్రశ్న కింకను దాళపత్రప్రతుల పరిశోధన మావశ్యకమని చెప్పుటతక్క వేఱు తృప్తికరమగు ప్రత్యుత్తరము లేదు. ఈ తాళపత్రప్రతులు లభించుటలోఁ గూడ నొకకష్టమున్నది. మల్లికార్జునభట్టుచేఁ బెంచి వ్రాయఁబడిన రామాయణప్రతులు ప్రచారములోనికి వచ్చినది మొదలు భాస్కరరామాయణప్రతులు మూలఁబడిపోయి యుండును. దీనికి గారణము, మల్లికార్జున రామాయణమున గ్రంథమెక్కువగా నుండుటయు యుద్ధకాండముగూడ మల్లికార్జునభట్టు కాలముననే రచియింపఁబడి యుండుటచే, దానితోఁగూడ గలసినప్రతులను విలేఖకులు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. ఆ గ్రంథాలయ్యలకిఁ దరువాత సమగ్రరామాయణమును విడచి, యసమగ్రముగ నున్న భాస్కరుని ప్రతులు నెవిలేఖకులును వ్రాసికొనియుండరుకదా! మల్లికార్జునభట్టునకుఁ బూర్వము వ్రాసికొనిన మంత్రిభాస్కరుని రామాయణప్రతులో లేక వాని ప్రతిక

లో ప్రతికాప్రతిగ లో మనకు లభింపవలసియున్నది. అట్టివి లభించుట చాలదుర్ఘటము. అదృష్టవశమున నయోధ్యారణ్య కాండప్రతులు దొరకినవి. ఇట్లే తక్కినమూఁడు కాండములునుగూడ లభించునని నా యాశ. ఇప్పుడు ముద్రితప్రతులు విశేషప్రచారములో నుండుటచేఁ దాళపత్రప్రతులను జూచువా రరుదుగా నున్నారు. అందులో మంత్రి భాస్కరుఁడు రామాయణకర్త కాఁడని యిదివఱకు పండితులు సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచే, నీవిషయమునఁ బరిశోధన మవసరము లేదని భావించువార లనేకులున్నారు. అందుచే సామాన్యముగా నీవిషయమును గూర్చి పరిశోధనము జరుగుటలేదు. నేను బైని వ్రాసిన యంశములను మనసునందిడుకొని తాళపత్ర పరిశోధనము గావింపవలసి యున్నది.

భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారుల యభిప్రాయము

భాస్కర రామాయణ ముద్రిత ప్రతికిఁ బీఠిక వ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్య పండితులు భాస్కర రామాయణముతో మంత్రి భాస్కరునకు సంబంధము లేదనియు, హుళక్కి భాస్కరుఁడే రామాయణకర్త యనియు నిశ్చయించి యున్నారు. అందు వారు చూపిన యుక్తులకు గొన్నిటికి (వారివాక్యముల నుదాహరింపక పోయినను) సమాధానములను బైని వ్రాసితిని. కొన్నిటికి మల్లికార్జునాది రామాయణకవుల చారిత్రములలో సమాధానములను వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను. ఈసందర్భమునఁ బీఠికలో శ్రీ యాచార్యులవారీ క్రిందివాక్యములను వ్రాసి యున్నారు

“ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని కవిపేరుతోఁ గూడిన నామముతో వ్యవహారముండుటలో నొకవిశేషమున్నది. అది యేదియన నదివఱకొకరామాయణ మున్నట్లు సూచించుట. భారత

ముండఁగాఁ దరువాత జైమిని రచించిన భారతమునకు జైమినిభారతమని పేర్చిన శ్లోకగ్రంథముండఁగా మఱల రెండవదిపుట్టిన దాని సంజ్ఞకు గవిపేరుచేర్చుట లోకములో వాడుకయయి యున్నది. దీనివలన నీ రామాయణమునకు మఱియొక రామాయణము ముందుండవలసి యున్నది. అది యెఱ్ఱనకృత రామాయణమని యూహింపవచ్చును. పింగళి సూరనార్యుఁడు భారతరామాయణ కథను జోడించి వ్రాసిన రాఘవపాండవీయములో:-

ఉ. ఏకొఱఁద నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యతం బొరఁగ నాంధ్రవచస్థితి భారతంబు రా
మాయణము రచించిన మహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెద జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యుని దిక్కసుధీమణి నెఱ్ఱసత్కవిన్

అని రామాయణమును భారతమును రచించిన పూర్వకవులు వీరు మువ్వురే యని తెలిపియున్నాఁడు. ఈపద్యము తిక్కనకుఁబూర్వము మంత్రిభాస్కరునిచే రామాయణము రచింపఁబడి యుండలేదని తెలియఁజేయుటయే కాక భాస్కరరామాయణముకూడ మొదటిది కాదని సూచించుచున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రునికాల మందున్న భాస్కరుఁడు ప్రతాపరుద్రుని తరువాత రాజ్యమాక్రమించుకొన్న యనవేమారెడ్డి కాలములోని యెఱ్ఱాప్రగ్గడకుఁ దరువాత నుండుట యెట్లు సందర్భించునన నంశ మాలోచింపవలసియున్నది. ప్రతాపరుద్రుని కాలములో భాస్కరుఁడున్నను నపుడు రామాయణమును రచించియుండ లేదు. ప్రతాపరుద్రునితరువాత సాహిణిమారన రాజుకాఁగా నపుడు రచించెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు కారాసిబద్ధుఁడైన తరువాత దస్సేనానాయకులు స్వతంత్రరాజులైరి. వినకొండకుఁ బోలయవేమారెడ్డియుఁ గొండవీడునకు సాహిణిమారనయు రాజులైరి. మొదటఁ బోలయవేమారెడ్డి

స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి మృతుఁడయిన తరువాత ననవేమారెడ్డి రాజయ్యెఁ గావున కొండవీడును సాహిణిమారుఁడు వినుకొండను వేమారెడ్డియుఁ బాలించుచుండఁగా భాస్కరరామాయణము పుట్టినది. ఇది పుట్టినప్పటికి భాస్కరపుత్రుఁడు గూడ గొప్పకవియై యున్నందునను భాస్కరుఁడుకొంతభాగమునే రచించియుండుటనుబట్టి, నీగ్రంథము భాస్కరుని ముసలితనమందు రచింపఁబడెనని యూహింపవలసియున్నది. ఇఁక ననవేమారెడ్డికడ నున్న యెఱ్ఱనరామాయణ మాతని యౌవన కాలమున నిర్మింపఁబడినది. అనవేమారెడ్డి కంకితము చేయఁబడిన హరివంశమునకుఁ బూర్వమే రామాయణము రచింపఁబడినట్లు హరివంశమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

శా. "నాకమ్మందు ఘనుండు మల్లరధినీనాథుండు నిన్నాతత
శ్రీతోడన్ సముపేతుఁ జేసి యొకఁడింపొట్టి మాకిచ్చుటం
జేతోమోద మెలర్ప రామకథ మున్ జెప్పించి యత్యున్నత
ఖ్యాతిం బొందితి నింకనుం దనియ, నేకావ్యామృత స్వాదనన్"

ఇతని గ్రంథములలో నిదియే మొదటిదని తోఁచుచున్నది. కావున నీ రెండురామాయణములలో నెఱ్ఱనది ముందుఁ బుట్టియుండవచ్చును.

కాఁబట్టి పైని వ్రాసిన యుపపత్తులచే సర్వవిధముల నీరామాయణమును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే కాని మంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడని గ్రహింపవలయును."

శ్రీ యాచార్యులవారి యీ వాక్యములయందలి యంశములు చరిత్రకు విరుద్ధములుగా నున్నవి.

పింగళి సూరనార్యుని పద్యములలో శ్రీ యాచార్యులవారు చెప్పినంత యర్థము లేదు. కవిత్రయమును నుతించుటయే యాతని

యుద్దేశము. కాని రామాయణకర్తలను జెప్పుట యాతని తలంపు కాదు. కవిత్రయమువారు భారత రామాయణములను రచించినవారని మాత్రమే సూరనార్యుఁడు చెప్పెను కాని, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచింపలేదని కాని భాస్కరరామాయణము మొదటిది కాదని గాని యాతఁడు చెప్పనుద్దేశింపలేదు. నన్నయ రామాయణకర్త కాఁడు. రామాయణకర్తయైన భాస్కరుఁడు తనకుఁ బూర్వుఁడైనను నాతని నతఁడు నుతింపలేదు. ఈ పద్యమునుబట్టి యెఱ్ఱన రామాయణము మొదటిదని నిర్ధారణచేయఁబూనుట వృథాయాసము. ప్రమాదభరితము.

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ అనవేమారెడ్డికడ కవిగానుండి, రామాయణమును హరివంశము నతనికంకితము చేసె ననుటపరిహాసము. హరివంశరచనము నాఁటి కనవేమారెడ్డి పుట్టెనో లేదో చెప్పలేము. పుట్టినను బదియేండ్ల లోపు వయసుకలవాఁడుగా నుండును. హరివంశకృతిపతి ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. ప్రోలయవేముఁడు స్వల్ప కాలమాత్రమే రాజ్యము చేసినవాఁడును గాఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౨౦ మొదలు ౧౩౪౯ వఱకు ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ప్రతిభాశాలి అతనికిఁ దరువాత ననవేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాలేదు. ప్రోలయవేముని పెద్దకుమారుఁడైన యనపోతారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౫౦ మొదలు ౧౩౬౧ వఱకు రాజ్యము చేసెను. అటుపిమ్మట క్రీ. శ. ౧౩౬౨ మొదలు ౧౩౮౦ వఱకు ననవేమారెడ్డి రాజయ్యెను. ఈకాలములో నెఱ్ఱాప్రగ్గడ లేఁడు. భాస్కరరామాయణ మింతకుపూర్వమే రచియింపఁబడియుండెను. వాస్తవముచేత నెఱ్ఱాప్రగడ తనరామాయణమును క్రీ. శ. ౧౩౨౫—౧౩౩౫ మధ్యకాలమున రచియించియుండెను. (యెఱ్ఱాప్రగడచరిత్రమును జూడుఁడు.) భాస్కరరామాయణ మంతకు బూర్వమే రచితమైనది. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదగుటచే రెండవదయిన యీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరువచ్చిన

దని శ్రీ యాచార్యులవారు సాధింపఁజూచిరి కాని, యందు సత్యము లేదు. అనవేమారెడ్డి కాలములో నెఱ్ఱనరామాయణము పుట్టినదను వారివాదము నంగీకరించినచో, భాస్కరరామాయణమే తప్పక మొదటి దగును. భాస్కరరామాయణమను పేరు కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట వచ్చియుండును. కవిపేరుతోఁ జేర్చి చెప్పినంతమాత్రమున నదివఱకా పేరుగల గ్రంథముండి తీరవలయునని నిశ్చయించుటయు, దానిని బట్టి వానిపౌర్వాపర్యములను నిర్ణయించుటయు న్యాయముకాదు. సులభముగా బోధపడుటకై కవిపేరుతోఁ జేర్చి లోకము వాడుచుండును. కొందఱు పండితులు భారతమును వ్యాసభారతమని వాడుటకలదు ఎఱ్ఱాప్రగ్గడరామాయణ మిప్పుడు లభించెనేని లోకము దాని నెఱ్ఱాప్రగ్గడ రామాయణమనియే వాడుదురు.

సాహిణిమారఁడు కొండవీడునుఁ బరిపాలించెననుటకుఁ జారిత్ర కాధారములు లేవు. ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ ౧౩౨౩ లో బందీకృతుఁ డయ్యెను. అటుపిమ్మట సాహిణిమారయ రాజయ్యెననియు, వాని కాలములో రామాయణము పుట్టినదనియు నాచార్యులవారి యభిప్రాయము. అట్లయినచో, ౧౧౨౫—౧౩౩౦ ప్రాంతమున భాస్కర రామాయణము పుట్టియుండవలయును. అనవేమారెడ్డి రాజ్యకాలము లో ఎఱ్ఱనరామాయణము పుట్టెనన్న వాదము ననుసరించినచో నది క్రీ. శ ౧౩౮౦ ప్రాంతమగును. అది సత్యమునకు విరుద్ధము. ఎఱ్ఱన రామాయణము క్రీ. శ ౧౩౨౫–౧౩౫ నడుమ జన్మించినది. ఎఱ్ఱన రామాయణము కంటె భాస్కరరామాయణమే వయసునఁ గొంచెము పెద్దది. సాహిణిమారయ క్రీ. శ. ౧౩౧౧ కు పూర్వమే చనిపోయి నట్లు శాసనాధారము లున్నవి. ఈవిషయమునుగూర్చి మంత్రి భాస్కరుని చారిత్రమున వ్రాసెదను. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటి దని నిశ్చయించుటకై ప్రతాపరుద్రునికిఁ దరువాత మంత్రి-భాస్క-

రుఁడు ముసలివాఁడుగా నున్నప్పుడు యుద్ధకాండమును రచియించెనని శ్రీ యాచార్యులవారు వ్రాసిరి గాని యవి యాధారరహితములైన యూహలు.

శ్రీ యాచార్యులవారు, వెంకజీదొరవారు వ్రాసినపుస్తకములో నున్నదను కారణమున నందెంత సత్యమున్నదియు విమర్శింపకుండ ఓరుగల్లునందొక దేవాలయములోఁ గూర్చుండి యీ మహాకవి (తిక్కనసోమయాజి) యీ గ్రంథమును (మహాభారతమును) వ్రాసినట్లు భారతములోని "అనిపూని యీయాకృతంబులగు పుణ్యబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు నొక్క యారాధన విశేషం బగుటం జేసి" అను వచనము వలన స్పష్టమగుచున్నది. కావున మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కాలమున భారతము తెనిగింపఁబడిన దనియుఁ దిక్కన పండ్రెండవ శతాబ్దమువాఁడనియు దెలుపవలసియున్నది. ఇక దిక్కన తండ్రి పండ్రెండవశతాబ్దమధ్యమునం దుండెననియు నతనితండ్రియగు మంత్రి భాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్దారంభమునను పదునొకండవశతాబ్దాంతమునను జీవించెననియు నూహింపవలసియున్నది." అని వ్రాసి యీ వాక్యములపై నాధారము చేసికొని రామాయణకర్త మంత్రి భాస్కరుఁడని నిర్ణయించినారు. కాని యీ వాక్యములలోని యంశములు సత్యములని చరిత్రకారు లంగీకరింపరు. చరిత్రకు విరుద్ధములుగానున్న యీ యంశములను గూర్చి విశేషచర్చ చేయుట, అనవశ్యము. ఇట్టి యంశముల మీఁద నాధారపడిన శ్రీ యాచార్యులవారి యూహలును యుక్తులును వాస్తవమును దెలిసికొనుటకుఁ దోడుపడవు.

భాస్కరోదంతము:

కవిజీవితకారులగు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులు గారును, ఆంధ్రకవులచరిత్ర ప్రథమ ముద్రణమున శ్రీ వీరేశలింగము

పంతులుగారును, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమునఁ గొంతభాగమును రచియించియుండెనని యభిప్రాయపడియున్నారు. అందుపైని శ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు భాస్కరోదంతమును ౭౮ పేజీల గ్రంథమున నీవిషయమును విమర్శించి భాస్కరరామాయణముతో మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధము లేనియు హుళక్కి భాస్కరుఁడే రామాయణ గ్రంథకర్తయనియు నిరూపించియున్నారు. దానినిబట్టి కాఁబోలు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు తమ యభిప్రాయమును మార్చుకొని కవులచరిత్ర రెండవ ముద్రణమును రామాయణకర్త హుళక్కి భాస్కరుఁడని వ్రాసియున్నారు

భాస్కరోదంతము క్రీ. శ. ౧౮౯౮ వ సంవత్సరమున ననఁగా దాదాపు యేబది సంవత్సరములక్రింద ముద్రితమైనది. పంతులుగారి కవులచరిత్రము రెండవముద్రణమును, భాస్కరోదంతమును, జదివిన పిమ్మటఁగూడ నాయభిప్రాయము మారలేదు. మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణములోఁ గొంతభాగమును రచించియుండెననియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. భాస్కరోదంతము నందలివిషయములు కొన్ని సత్యమునకు విరుద్ధముగానున్నవి. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రచించిన రామాయణకృతిభర్త అనవేమారెడ్డి యని భాస్కరోదంతము తెలుపుచున్నది అది వాస్తవము కాదు. ఆరామాయణ కృతిభర్త ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. మంత్రిభాస్కరుని యొక్కయుఁ దిక్కనసోమయాజి యొక్కయు కాలమును భాస్కరోదంతము సరిగా నిర్ణయింపలేదు. ఇట్టివాని కన్నిటికిని వివరముగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలసివచ్చినచో నది యొకపెద్ద గ్రంథమగును గావున నాపనికిఁ బూనుకొనలేదు. శ్రీపంతులుగారును, శాస్త్రులుగారును చెప్పినయుక్తులకుఁ బైనివ్రాసిన పంక్తులలోఁ గొంతవఱకు సమాధానములున్నవి. మిగిలిన వానికి సమా

ధానములు మల్లికార్జునభట్టు, కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు, అయ్యలార్యుఁడు ననువారి చరిత్రములయందు వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను ఇతరులకంటె భాస్కరోదంతము నందలి ప్రతియుక్తికిని వాదమునకును సమాధాన మీయవలసిన యావశ్యకత నాకుఁ గన్పట్టలేదు.

మంత్రిభాస్కరుని కాలము :

మంత్రిభాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్ది నాల్గవ పాదమునను, పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమపాదమునందు నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతని నివాసము గుంటూరు అని తిక్కనయే చెప్పియున్నాఁడు. ఇతని వంశవృక్షమును దిక్కన సోమయాజి చారిత్రమున నిచ్చుచున్నాఁడను. ఇతఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దారంభమున నున్నవాఁడని భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారులు వ్రాసిరి, కాని యది సరికాదు. ఇతఁడు గుంటూరునకుఁ గరణమని కొందఱనుచున్నారు. ఆకాలపు గ్రామకరణములు ప్రభువునకు మంత్రులుగను దండనాయకులుగను కూడ నుండెడివారని యనేక దృష్టాంతములున్నవి. భాస్కరుఁడు మంత్రియుఁ గవియు దండనాయకుఁడునై యుండినట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఈవిషయముల నన్నిటిని బరికించి చూడఁగా మంత్రిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన భాగము రచియించియు, రచియించిన భాగమును విపులీకరించియు సంపూర్ణరామాయణమును లోకమునకీయవలయునని సంకల్పించుకొని హుళక్కిభాస్కరుఁడును మల్లికార్జునభట్టును గుమారరుద్రదేవుఁడును బనిచేసిరని యూహింపనగుచున్నది.

భాస్కరరామాయణ పరిశోధనము :

మొత్తముమీఁద భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి పరిశోధన మింకను నెక్కువగా జరుగవలసియున్నది. భాస్కరరామాయణ తాళ

పత్రప్రతులు గ్రామములలో విశేషముగాఁ గలవు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమునందే దాదాపుగ నేఁబది ప్రతు లున్నవి. సాధ్యమైయున్నన్ని ప్రతులను సంపాదించి పరిశోధించినచోఁ బ్రస్తుతమున జరిత్రకారులనుఁ బండితులనుఁ గలవరపెట్టుచున్న యనేకాంశములకు సమాధానములు లభింపఁ గలవని నా యాశ. నేనారంభించిన గ్రంథ సమాప్తికై పాటుపడుచుండుటచే నేనా కార్యమున కిప్పుడు పూనుకొన లేకపోయితిని. ఆ కార్యభారమును వహింపవలసినవారు చారిత్రాసక్తు లగు ధనాధిపులుఁ బండితులునై యున్నారు. భగవదనుగ్రహ ముండెనేని యీపరిశోధనభాగ్యము నాకుఁగూడ లభింపవచ్చును. కాలక్రమమున నాపరిశోధనము జరిగి పత్రము బయలుపడునని యు నందు మంత్రిభాస్కరునకు న్యాయము లభించునని యుఁ దలంచుచు నీతని చారిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

పైని జేసిన చర్చనుబట్టి అయోధ్యారణ్య కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మేదియో తెలిసినది. కావున నాతనిశైలి తెలియుటకై కాండమునకు నాల్గువంతున నెనిమిది పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

అయోధ్యాకాండము :

ఉ. బంధులు మంత్రులుం భరతుఁ బట్టము రాముఁడు పెద్దవాఁడు స
ద్బంధుర దోర్బలుండు గుణభాసియు నా సుతుఁడుండ నాసుతుం
సింధుపరీతధాత్రి కభిషిక్తునిఁ జేయుమనె భూవిభుం డసం
బంధము గానఁ దీనికి నుపాయ మెఱింగినఁ జెప్పుమంధరా! ౬౨

శా. స్వచ్ఛందస్థితిఁ గీర్తి దిక్తటములం వర్తింప నేకాతప ౨౩౪
త్రచ్ఛాయంబుగ భూమి యేల రఘురత్నం బున్నచో ధర్మముం

ప్రచ్ఛాదించి విభుండు గూర్చు నని నిర్బంధించి యాబ్జాంగిఁ దు
శ్ఛేదచ్ఛంగైక వరంబు వేఁడె విధిలో నెవ్వాఁడు నేర్చుం గటా!

చ. తరణికుల ప్రథాబిరుదధ్వజపంక్తులఁ జూచి సేనతో
భరతుఁడు దాడివెట్టి తముఁ బట్టఁగ వచ్చుటఁ గాఁ దలంచి ని
ష్ఠురగతి లక్ష్మణుండు ఘనచుంబిమహీరుహశాఖనుండి యు
గ్గిరి యగలంగ డిగ్గ నుఱికెం గుఱిశాతతపాతమో యనన్. ౩౮౧

శా. అస్మత్కార్ముక ముక్తబాణవిసరం బాభీలదంభోళిసం
ఘస్మేరాగ్రము గాఁగ యుష్మదధిపక్ష ప్రాతికూల్యంబు దా
నస్మాకం బటుగాక తక్కిన నయోధ్యాపట్టణం బంతయున్
భస్మీభూతము సేసి వుచ్చెద మహీపాలాన్వయగ్రామణీ. ౧౪౧

ఆరణ్య కాండము :

మ. ధరణీపుత్రిఁ బ్రమోదపూరభరితాత్మం జేసి నానావిధా
ధ్వరసంగున్ శరభంగుఁ జూచుటకు జిత్తం బుత్సవం బొంద భా
స్వరవంశాగ్రణి యేఁగి కాంచె నచటన్ జంభారి రంభాది ని
ర్జరనారీకరచామరోద్భవ మరుత్పంచార లోలాలకున్. ౧-౮౩

మ. ఖరదైత్యాధిపుఁ డేయు బాణచయముల్ కాకుత్స్థు బాణౌఘముల్
పరినాకాశము నిండి తాఁకు నలలం జండాగ్నికీలాసము
త్కర ముగ్రంబుగఁ జేయఁ దద్గతఘనధ్వానంబు బ్రహ్మాండక
ర్పరముం దాఁకి తెరల్చి రాల్చె నురుతారామౌక్తికశ్రేణులన్.

చ. అలుగు నె యుక్కుగుండు గడు నంగద మింగిన నూఁచి చూచినన్
విలుగు నె మేరుభూధరము వెంగలివై రఘురాముభామినిం
జెలఁగొని పోవఁ జూచెదవు చెచ్చెర నిప్పుడ యోరి నీచ నా
కిలుపసబుద్ధిఁ గైకొనుము కాచెద జానకిడింపు మిమ్మహిన్. ౧౨౧

మ. శిరమున్ గంతము లేక వక్షమునఁ బ్రస్ఫీతాంబకంబుల్ నిజో
దరదేశంబున వక్త్రముం గలుగు నద్దైత్యాధమున్ శత్రుభీ
కరపారోగ్ర సుదగ్రవిగ్రహరయస్ఫర్వ గ్రహాగ్రస్తు ను
ద్ధురమోహాంధుని గ్రౌర్యబంధునిఁ గబంధుం గాంచిరా రాఘవుల్.

19. కేతనప్రగ్గడ

పెదపాటి జగ్గన, తన ప్రబంధరత్నాకరమునందు భాస్కరుని కేతన కాదంబరిలోని వని యీక్రింది రెండు పద్యములను దాహరించి యున్నాఁడు.

సీ. దీనిలోపలఁ గొన్ని దినము లుండిన నుష్ణ
కరుఁడైన నట శీతకరుఁడు గాఁడె
దీని పెంపెఱిఁగిన (గోతెఱిఁగిన) దానంబురాశిలోఁ
గాదని జలశాయి కాఁపు రాఁడె
దీని తియ్యనినీరు దివిజులు త్రాగి చూ
చినఁ దమయమృతంబు చేఁదు నారె
దీనితోయము తలపై నల్కినంతనె (తోయమ్ములఁదీర్థమాడిననెంత)
పాపాత్మకులు మోక్షపరులు గారె (పదవిఁగనరె)
యనుచు గొలనినీటియతిశీలత్వంబు
జలువుఁ దెల్పుఁ దీపుఁ బావనతయుఁ
గడుముదంబుఁ బెంపఁగా వాజి బడివాఁగె
(మనుజనాయకుఁడు గొనియాడి పడివాగె)

(తోటఁ దిగిచి కొమరుచుఁ బతిరుఁ జొచ్చె.
(తోఁట హయముఁ దిగిచి తిరిగి రాఁ జొచ్చె)

శా. గంధర్వాత్మజ రాజుఁ జూచెఁ బతియుం గాదంబరిం జూచెఁ ద
ర్పాంధీభూతమనస్కుఁడై మరుఁడు విల్లందెఁ బ్రసూనోల్లస
ద్గంధం బొప్పఁగ నెక్కువెట్టి గుణనాదం బొప్ప పుష్పాస్త్రముల్
సంధించెన్ దెగఁబాపి యేయఁదొడఁగెన్ సవ్యాపసవ్యంబుగన్

కస్తూరిరంగకవి తన రంగరాట్ఛందమునందుఁ గేతన కాదంబరిలోని వని ప్రాదియతికి లక్ష్యముగా నొకగీతపద్యమును, నభేదయతికి లక్ష్యముగా నొకశార్దూలవృత్తపాదము నిచ్చియున్నాఁడు. అవి యివి:

గీ. జనవరేణ్యుఁ గాంచి సాష్టాంగ మెఱఁగిన
నాదిభుండు వాని లేవనెత్తి
కౌఁగిలించి వానిఁ గనుఁగొని కేయూర
కాభిదాన మొసఁగెఁ గౌతుకమున.

శా. డాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి వలచేతన్ మాలికన్ దాల్చి.

"బాణోచ్ఛిష్టంజగత్త్రయ"మ్మని కీర్తింగాంచిన బాణభట్టమహాకవి సంస్కృతమున "కాదంబరి" యను మహాకావ్యమును రచియించియుండెను. దాని నీతఁ డాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించె నని తెలంపవలసియున్నది. కేతననామధారులు కవులు మూలఘటిక కేతన, నండూరి కేతన మొదలుగాఁ గొందఱున్నారు. కాని వారెవ్వరును భాస్కరుని తనయులు కారు.

తిక్కనసోమయాజి వంశమునఁ దిక్కనకుఁ బూర్వులు భాస్కరుని కేతన లిరువురున్నారు. వారిరువురును తాతయు మనుమఁడును. దశకుమార చరిత్రమున, వీరిరువురిలోఁ దాతయైన కేతనను గవియని

చెప్పియున్నాఁడు. కావున నా కేతనచే కాదంబరీకర్త యని విశ్వసింపవలసియున్నది. దశకుమార చరిత్రమున నీకేతనను వర్ణించిన పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాము,

ఉ. దీపధి భాస్కరార్యునకు ధీరగుణాన్విత కొమ్మమాంబకున్
మానవకోటి గొంపల సమస్తగుణమ్ములవాఁడు పెద్ద నా
మానికి వాఁడు పెద్దయన వానికి వానికి వాఁడు పెద్ద నా
వానికి వారలిద్దఱకు వాఁ డధికుండనఁ బుట్టి రాత్మజుల్.

సీ. వివిధవిద్యాకేళి భవనభావంబున
జలజజాముఖచతుష్టయముఁ బోలి
వివిధవిప్రతిపత్తివిదళనక్రీడను
జలశాయి భుజచతుష్టయముఁ బోలి
ధర్మమార్గక్రియాదర్శకత్వంబున
సన్నుతాగమచతుష్టయముఁ బోలి
పృథుతరప్రథితగాంభీర్యగుణంబున
నంబరాకరచతుష్టయముఁ బోలి
సుతచతుష్టయంబు నుతికెక్కె గుణనిధి
కేతనయును బారిజాతనిభుఁడు
మల్లనయును మంత్రిమణి సిద్ధనయు రూప
కుసుమమార్గణుఁడు కొమ్మనయును.

వ. అందగ్రనందనుండు.

చ. కవితకు ముఖ్యుఁ డీతఁ డనఁ గామితవస్తువు లిచ్చువాఁడు నా
నవరసభావుకుం డితఁ డనన్ బురుషార్థపరాయణుండు నా
నవు నన రాజనీతివిషయజ్ఞుఁ డితం డనఁ గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుఁడై నెగడె ధన్యుఁడు కేతనమంత్రి యిమ్మహిన్.

ఇందు మొదటిపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన భాస్కరుఁడే భాస్కర రామాయణకర్త యని యూహింపఁబడిన యాతఁడు. ఆతనిచారిత్రము ఇంతకుముందు వ్రాసియుంటిని. ఆతనికుమారులు నలువురిలో పెద్దవాఁడైన కేతనయే కాదంబరీకర్తయని చెప్పబడిన యాకవి మూఁడవ కుమారుఁడైన సిద్ధన, చోడతిక్కరాజునకు మంత్రి. ఈతనిఁగూర్చి తిక్కసోమయాజి చరిత్రమున వ్రాయుచున్నాఁడను. నాల్గవకుమారుఁడైన కొమ్మన తిక్కనసోమయాజి తండ్రి.

కాదంబరీకృతికర్తయైన కేతనకుమారుఁడు భాస్కరుఁడు. ఈ భాస్కరునకు నిరువురు కుమారులు. అందు పెద్దవాఁడు కేతన. ఇతనినే మనుమఁడు కేతనయని పైని వ్రాసియుంటిని. ఇతఁడు కవియైనట్లు దశకుమారచరిత్రకర్తయైన మూలఘటిక కేతనకవి చెప్పియుండలేదు. ఈవిషయములను దెలుపు పద్యములను గూడ నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఉ. మానిని బ్రహ్మమాంబకు నమాత్యశిఖామణి కేతశౌరికిన్
భూనుతకీర్తి భాస్కరుఁడు పుణ్యచరిత్రుఁడు మంత్రిగుండఁడున్
ధీనిధి మల్లసిద్ధియు సతిస్థిరచిత్తులు ధర్మతత్పరుల్
మానవనాథపూజ్యులు క్రమంబునఁ బుట్టిరి కీర్తనీయులై

వ. అందగ్రజుండు

క. నీతిసురాచార్యుఁ డన
దాతృతఁ గానీనుఁడనఁ బ్రతాపంబునఁ బ్ర
ద్యోతనుఁ డన సచివాగ్రణి
కేతయభాస్కరుఁడు జగతిఁ గీర్తన కెక్కెన్

చ. గొనముఁ బ్రోల భాస్కరునకున్ బతిదేవత మారమాంబకున్
దినకరతేజులై తుహినదీధితిసన్నిభకాంతిమంతులై
వనధిగభీరులై సుజనవందితులై జనియించి రొప్పుగా
మనుచరితుండు కేతనయు మారనమాన్యుఁడు మాచశౌరియున్

క. శౌచంబున గంగాత్మజుఁ
డాచారంబున మరీచి యర్థుల కీగిన్
ఖేచరవల్లభుఁ డనఁగా
బాచయ కేతఁడు కీర్తిపాత్రంబయ్యెన్.

ఈ తరువాతనైన కేతన కవిఁజూచి చెప్పుచుండుటచేతను, మనుమసిద్ధి కవిగా వర్ణింపఁబడుటచేతను, ఈ కేతనయే కాదంబరీకర్త యని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. చోడతిక్కరాజు కాలము శా. శ. ౧౧౧౦-౧౧౭౫ అయియున్నది. అతని యొక్క మంత్రిగనున్న సిద్ధన యీ కేతన ప్రెగ్గడకుఁ దమ్ముఁడు. కావున నీ కేతన ప్రెగ్గడయు నాకాలమునం దున్నవాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. అనఁగా క్రీస్తుశకము పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమున నున్నవాఁడని యర్థము.

ప్రబంధరత్నాకరమునందు కేతన కువలయాశ్వ చరిత్రములోని దని యీ క్రిందిపద్యము దాహృతమైనది.

ఉ. కోట తరుప్రసూనముల కగోచర మయ్యెనుఁ దేరుమీఁద బ
ల్పాటున నేఁగుచోట దగులంబడమిన్ రవిమండలంబు నీ
పాటిద చెన్ తలంపునకుఁ బట్టుగుచున్నది గాక దీనికిం
బోటి యనంగ గుజ్జనఁగఁ బెట్టవె యయ్యుదయాస్తశైలముల్.

ఈ కేతన, యెవ్వరో తెలిసికొనుటకుఁ దగిన యాధారములు దొరకలేదు. మూలఘటిక కేతన కాఁడు. సందూరి కేతన యైన నై యుండవచ్చును. లేదా వఱియెవ్వఁడైనఁ గావచ్చును,

ఆంధ్రపద్యకాదంబరి యిప్పుడెచ్చటను గాన్పించుటలేదు. ఉదాహృత పద్యములనుబట్టి యీప్రబంధమందలి శైలి ప్రౌఢముగను, రసవంతముగను మనోహరముగను నుండునట్లు తోఁచుచున్నది. ఇట్టి యుత్తమ ప్రబంధము నామమాత్రావశేష మగుట యాంధ్రుల దురదృష్టము. ఆఱువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన యీగ్రంథ మెచటనో యదృష్టముండినఁగాని బయటపడునను నాశ లేదు.

—♦—

20. తిక్కన సోమయాజి

ఈ కవిబ్రహ్మ, ఈ యుభయకవిమిత్రుఁడు, ఈ పండితశిరోమణి ఈ కవిపండితపోషకుఁడు, ఈ యధరీకృతకల్పభూరుహుఁడు, ఈ నిరతాగ్నిహోత్రి, ఈ రాజనీతిచాణక్యుఁడు, ఈ మహాభారతనిర్మాత, ఈ మహాసౌందర్యరాశి ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణ కుటుంబమున గౌతమ గోత్రమునఁ గొమ్మనదండనాథునకును, నన్నమాంబకును నొక శుభముహూర్తమున జనించెను. ఈతనికి మంత్రిభాస్కరుఁడు పితామహుఁడు; కొమ్మమాంబ పితామహి. ఈతని వంశవృక్షము నిందు నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఇతని పూర్వుల ప్రశంస:

మూలఘటిక కేతనకవి కృతియగు దశకుమారచరిత్రమునందలి పద్యములు వంశవృక్షమునకు ఆధారములు. ఈవంశమిప్పటికిని దామరతంపరయై యభివృద్ధి నందుచున్నదని తెలియుచున్నది.

ఒకానొక శాసనమున (A. R. నెం. 290 రు. 1932 3?) మాచెన యను నాతండు వస్తుభండారముపైఁ బన్నును రాబట్టెడి యధికారిగా నుండి యామన్నను గుంటూరుమండలమునందలి సత్తెనపల్లి తాలూకా మాచెందల (మాడాల)లో నున్న సకలేశ్వరదేవునకు దీపమునకై శాశ ౧౦౫౧ వ సంవత్సరమున ధారవోసినట్లు వ్రాసియున్నది. ఆ మాచెన పై వంశవృక్షమందలి మూలపురుషుఁడేమో పరిశోధింపవలసి యున్నది. కాల మందులకడ్డమురాదు. తిక్కనవంశకర్తయైన మాచెనను మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు.

క. ఆగౌతమగోత్రమునన్
దాగ్నివ్రతశీలుఁ డమలినాచారుఁడు నా
నాగుణమండితయశుఁ
డాగమకోవిదుఁడు మాచెనార్యుఁడు పుట్టెన్

పైనిజెప్పినశాసనమిది. "శకవర్షంబులు ౧౦౫౧ గు[illegible] సూర్యగ్రహణ మాచెన శ్రీసకలేశ్వరదేవర కఖండవర్తి దీపంబునకు మాచ్చెందల

తిక్కనసోమయాజి వంశవృక్షము

- మాపెన
  - గుండశౌరి
    - కేతన = భార్య నాచమ్మ
      - గుండన
      - భాస్కరమంత్రి = భార్య కొమ్మమాంబ
        - కేతనప్రగ్గడ = భార్య బ్రహ్మగమ్మ.
          - భాస్కరుడు = భార్య మారమాంబ.
            - కేతన
            - మారన
          - గుండన = భార్య భూదేవి.
            - మల్లన
            - కొమ్మన
            - సిద్ధన్న
            - కేతన్న
          - మల్లిసిద్ధి = భార్య అన్నమ.
            - కేతన
            - మల్లన = భార్య కాచమ్మ
              - మనుమసిద్ధి
        - మల్లన
        - సిద్ధన = భార్య ప్రోలాంబ. (ఇతడు తిక్కరాజునకు మంత్రి)
        - కొమ్మన = భార్య అన్నమాంబ
          - తిక్కనసోమయాజి (భారత గ్రంథకర్త)
      - మహేశ్వరుడు

సిద్ధన = భార్య పోలాంబ (ఇతఁడు తిక్కరాజునకు మంత్రి)

|

తిక్కన (భా: జానమాంబ) గంధవారణబిరుదు. ఇతనికే ఖడ్గతిక్కన యందురు. | భాస్కరుఁడు | కేతన | మల్లన | మల్లన | చినభాస్కరుఁడు | పెమ్మన

తిక్కన కుమారులు:

సిద్ధన | కొమ్మన | ఇమ్మడిమనుమసిద్ధి | ముమ్మడిమనుమసిద్ధి

కోటవీసా మాచవ్రాక్కముగా నిచ్చె" (ఈశాసనము ప్రతిని నేఁడుగగనే వ్రాసిపంపినందులకు ఉదకమండలమునందున్న దొరతనము వారి యెపిగ్రాఫిస్టుగారి కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను)

ఈ మాచన మనుమఁడైన కేతన కమ్మనాఁటిని బాలించిన త్రిభువనమల్లదేవచోడుని మంత్రిగానియు నాకేతన మనుమలైన కేతన మల్లన లికమ్మనాఁటి చోడులకు మంత్రులుగా నుండిరనియుఁ దెలియుచున్నదని బ్ర. శ్రీ. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు (ఆంధ్రుల చరిత్ర ౨౭-౬౮ పుటలు) వ్రాసియున్నారు. కాని యందు సత్యము లేదు. ఈ త్రిభువనమల్లదేవచోడుఁడు క్రీ.శ. ౧౧౫౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఈతని పేరున శాసనము లనేకములున్నవి. ఆతనికడ మంత్రులుగా నున్నవారు కాశ్యపగోత్రులు. అందు కేతన శివదేవుని కొడుకు. కేతన, మల్లనలు అమాత్యసిద్ధనపోలమాంబల తనయులు (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౩౨:౬౮౩) తిక్కనసోమయాజి వంశీయులకును వారికిని నేమియు సంబంధము లేదు.

పై వంశవృక్షమునఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ బితామహుఁడుగాఁ గనఁబడుచున్న భాస్కరమంత్రియే భాస్కరరామాయణకర్త యని యూహింపఁబడుచున్న యాతఁడు. ఆతని చారిత్రము నీగ్రంథమున వేఱుగ వ్రాసియున్నాఁడను. ఆ భాస్కరమంత్రి పెద్దకుమారుఁడును దిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రియు నగు కేతనప్రగ్గడయే ఆంధ్రపద్యకాదంబరీ కావ్యకర్త యని తలంచుచున్నారు. ఆ కవిచారిత్రమును గూడ నిందు వేఱుగ వ్రాసియుంటిని.

తిక్కనకు వేఱొక పెదతండ్రి యగు సిద్ధనయు నాతనికుమారుఁడైన తిక్కన (ఖడ్గతిక్కన) యుఁ జోడతిక్కరాజుకడ మంత్రులై సేనాధిపతులై పరాక్రమవంతులై యనేకరణములలోఁ బాల్గొని శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నారు. చోడతిక్కరాజెవ్వరో తెలిసినఁగాని వారిని గూర్చి చెప్పిన ప్రయోజనములేదు. కావున వారి వృత్తాంతమునుఁ దరువాత వ్రాసెదను.

ఈ ఖడ్గతిక్కనకు సోదరులైన కేతన, మల్లన, భాస్కరులు పరాక్రమవంతులును శూరులు నైనట్లు క్రిందిపద్యములలోఁ గేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. ఆకని నీతిసంపద విహంగమపుంగవకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి యుద్ధవిజిగీషను వానరకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి దిగ్విదితకీర్తిఁ దనన్ వృషకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి కాక ధరఁ గేవలమర్త్యులఁ జెప్పఁజాలు నే.

శా. పారావారపరీతధాత్రి వినుతింపం బోలు మల్లాంకుశిం
సారోదార యశోభిరాము బహుశాస్త్రప్రౌఢు శస్త్రాస్త్రవి
ద్యారాజత్పటుబాహువిక్రము నుదాత్తస్వాంతు ధర్మక్రియా
చారాపాస్త సమస్తదోషనివహుం జౌహత్తనారాయణుం.

చ. ఉరవడి నుగ్రసేవణపయోనిధి బాడబవహ్ని చాపలన్
దరికొని కుంభజన్మక్రియఁ ద్రాగి రఘుక్షితినాథు మాడ్కి నే
ర్పొగవుగ నింకఁ జేసె నని చెప్ప జనప్రకరంబు విక్రమా
చరణుని సిద్ధనార్యసుతు భాచని నన్నవగంధవారణున్.

ఈ పద్యమునఁ జెప్పిన సేవణరాజు లనఁగా దేవగిరి రాజధానిగా రాజ్యమేలిన యాదవరాజులని చరిత్రకారులు నిర్ణయించి యున్నారు. ఈ సేవణరాజులను జోడతిక్కరాజు జయించినట్లు దశకుమార చరిత్రమునందుఁ దిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమునఁ గేతనకవి రచించిన "సేవణకటక సామంతు గర్వమునఁ జె" అను పద్యపాదమువలన దెలియుచున్నది. పై చంపకమాలలోని భాస్కరుఁడు మాత్రిభాస్కరుఁ డనఁ జాతుఁడు. తిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రి కుమారుఁడు, ఇతఁడు కూడ తండ్రివలెను, సోదరుఁడగు ఖడ్గతిక్కనవలెనుఁ జోడ తిక్కరాజునొద్దఁ సేనాధిపతిగా నుండి సేవణరాజులతోఁ నాతనికి జరిగిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని జయముఁ గాంచి యుండెను.

తిక్కనసోమయాజితండ్రియైన కొమ్మనామాత్యునిఁ దల్లియైన యన్నమాంబను, దశకుమారచరిత్రమునఁ గేతనకవి యీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. స్వారాజ్యపూజ్యుఁడో కౌరవాధిపుఁడో
నాఁగ భోగమున మానమున నెగడె
రతినాథుఁడో దినరాజతనూజుఁడో
నాఁగ రూపమున దానమున నెగడె
ధరణీధరేంద్రుఁడో ధర్మసంజాతుఁడో
యనఁగ ధైర్యమున సత్యమున నెగడె
గంగాత్మజన్ముఁడో గాండీవధన్వుఁడో
యనఁగ శౌచమున శౌర్యమున నెగడె

సూర్యవంశభూపాల సుస్థిరరాజ్య
వనవసంతుండు బుధలోకవత్సలుండు
గౌతమాన్వయాంభోనిధి శీతకరుఁడు
కులనిధానంబు కొట్టరు కొమ్మశౌరి.

సీ. పతిభక్తి నల యరుంధతి పోలె నేనియు
సౌభాగ్యమహిమ నీసరికి నెనయొ
సౌభాగ్యమున రతి సరియయ్యె నేని
భాగ్యంబున నీయంబుజాక్షి కెనయొ
భాగ్యంబునందు శ్రీ ప్రతి యయ్యె నేనియుఁ
దాలిమి నిలతాల్మి కెనయొ
తాలిమి భూదేవి తగఁబోలియగు నేని,
నేర్పున నీపద్మనేత్ర కెనయొ

యని యనేకవిధంబుల నఖిలజనులు
పొగడ నెగడెఁ గృపాపరిపూరితాంత
రంగ కొమ్మనామాత్యు నర్ధాంగలక్ష్మి
యఖిలగుణగణాలంకృత యన్నమాంబ.

తిక్కనసోమయాజి తండ్రియగు కొమ్మనామాత్యుఁడు, దండనాథుఁడనియుఁ గుంటూరు విభుఁడనియు భారతమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. గుంటూరి విభుఁడనఁగా గుంటూరునకుఁ గరణమనియు దిక్కనసోమయాజి కుమారుఁడు కూడ గ్రామకరణముగా నుండెను. కావున వీరు మొదటినుండియు గ్రామకరణములుగా నుండిరనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు శ్రీ. చి. వీరభద్రరావు పంతులుగారీ యభిప్రాయము సరికాదనిరి, కొమ్మన కరణమైన నగుఁగాక. అయిన నాకాలమునాఁటి కరణము లిప్పటివారివలె

లెక్కలు వ్రాయువారుగా మాత్రమేయుండి పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివారుగా నుండెడివారని తలంపరాదు. ఆకాలపు కరణములు, శాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులై పరాక్రమవంతులై యాత్మగౌరవము కలవారై తమ గ్రామ సంరక్షణమునకుఁ గావలసిన సైన్యము నుంచుకొని రాజునకు సర్వవిధముల సాహాయ్య మొనర్చుచు రాజుచే గౌరవము నందుచుండెడివారు. అందుచేతనే "విభు" "పరిపాలక" శబ్దములు, వారియందు వర్తించుచుండెను. తిక్కనసోమయాజి తండ్రి గ్రామకరణమని యంగీకరించినను, నంతమాత్రమున నాతనిని సామాన్యునిగాఁ దలంపరాదు. ఇతఁడు సాంగవేదవేది. గండాధిపతి సూర్యవంశ భూపాల సుచిరరాజ్య వనవసంతుఁడై గాండీవధన్వివలె శౌర్యమున నెగడియున్నాఁడని కేతనకవి చెప్పియుండుటచే నీతనిని కేవల మొకవ్రాయసగాఁడని తలంపరాదు. ఇతఁడు కూడ చోడరాజులకు సేనాధిపతిగా నుండి నెల్లూరునందు జరిగిన యొక మహారణములో వీరమరణము నందెననియు, నావార్త గుంటూరునందున్న యీతనిభార్య విని యించుకేనియు విచారము నందక తాను వీరపత్నినైనందుకు సంతసించి భర్తతో సహగమనము గావించెననియుఁ జెప్పుదురు. భర్తమరణవార్త చెప్పవచ్చినవారితోడను నాసమయమునఁ దనను జూడవచ్చినవారితోడను దేహ మశాశ్వతమనియు, జీవితమును బరోపకారకముగాఁ గడపుటయు, వీరమరణము నొందుటయు నుత్తమపురుషలక్షణము లనియు నట్టిభర్తతో సహగమన మొనరించుట యుత్తమసాధ్వీధర్మమనియు హితోపదేశము గావించెనఁట ఈదంపతుల సుగుణములను దెలుపు కథలను బ్రజలు విశేషముగా నిప్పుడును జెప్పుకొనుచుందురఁట.

జగద్విఖ్యాత చారిత్రుఁడైన తిక్కనసోమయాజి కీపుణ్యదంపతులు తలిదండ్రులు. మొత్తముమీఁద నీకుటుంబమున మొదటినుండియు పండితులును గవులును, శూరులును, దాతలు నుద్భవించి తమ యశ

శ్వంద్రికల దిగంతములు వ్యాపింపఁజేసియుండిరని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈకుటుంబమువారు, నెల్లూరు రాజధానిగా నాచుట్టుపట్టులనున్న దేశమును బరిపాలించిన చోడరాజులకడ మంత్రులుగను సేనాధిపతులుగ నుండి పేరువడసిరని చెప్పుటకీవంశమునందలి పేరులు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఆకాలమున మంత్రులు, సేనాధిపతులు మొదలగు రాజకీయోద్యోగులు తమ సంతానమునకుఁ దమ ప్రభువుల నామములనుంచి తమకృతజ్ఞతను వెల్లడించు నాచార ముండెడిది. తిక్కన రచించిన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునకుఁ గృతివందిన ప్రభువు మనుమసిద్ధి. ఆతనితండ్రి తిక్కరాజు. ఆతనితండ్రి మనుమసిద్ధి. ఆతని పూర్వుఁడు బల్లసిద్ధి. ఈ పేరు లీవంశవృక్షమునఁ గాన్పించుచున్నవి. మన చారిత్రకపురుషుఁడైన తిక్కనపేరు, మనుమసిద్ధి తండ్రియైన తిక్కరాజునుఁబట్టియే వచ్చినదని తలంపవచ్చును. కాళహస్తియందున్న తిరుకాళత్తిదేవుఁడే యాంధ్రమునఁ దిక్కన యైనాఁడు. చోడతిక్కరాజునుఁ దిరుకాళత్తి దేవచోడుఁడని కూడ పిలచెదరు.

ఇట్టి సుప్రసిద్ధవంశమునఁ దిక్కనసోమయాజి జననమంది మహాకవి యగుటయేగాక గొప్ప రాజకీయవేత్తయై మహోదాత్తుఁడై వేదవేదాంగసంపన్నుఁడై కర్మిష్ఠుఁడై కవిపండితపోషకుఁడై కృతపతియై శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నాఁడు.

కొట్టరువు కొమ్మనప్రగడ కొడుకు మల్లనప్రగడ యనువాఁడు విశ్వేశ్వరశివదేశికుని (కాకతీయగణపతిదేవునకు రాజగురువు) యొద్ద ధాన్యాధిపతిగానుండి శా. శ. ౧౨౦౮ చిత్రభాను సం॥ ఆశ్వయుజ బహుళ తృతీయనాఁడు విశ్వనాథదేవునకు దీపమునకై యేఁబది గొఱ్ఱెల నిచ్చినట్లు గుంటూరు మండలములోని మంచరగ్రామమున నొకశాసనమున్నది. (A. R. నెం. 98 రు. 1917) పై వంశవృక్షములోఁ

గొమ్మన కొడుకు మల్లన కనుపడుటలేదు. కాని దాని తుదిగొమ్మల యం దిరువురు కొమ్మన లున్నారు. వారిలో నెవరికైన మల్లన యుద్భవించినాఁడేమో! లేక యీతఁడు మఱియొక వంశము లోనివాఁడో? శాసనములో నాతఁడు భారద్వాజగోత్రుఁడని యున్నది. తిక్కనసోమయాజి గౌతమగోత్రుఁడు. శాసనములోని వ్రాఁత పొరపాటు కావలయును. లేదా కొట్టరువువారిలో రెండుగోత్రములవా రుండి యుండవలయును.

తిక్కనసోమయాజి తన్నుగూర్చి చెప్పినవిషయములు:

ఈమహాకవి రచించిన గ్రంథములయందుఁ దననుగూర్చి యేమి వ్రాసికొని యుండెనో చూతము.

ఇతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును శ్రీ మహాభారతమున విరాటపర్వమాదిగాఁ దుదివఱకు బదునైదు పర్వములను నాంధ్రమున బద్యకావ్యములుగా రచించి యుండెను. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నితఁడు తనను గూర్చి యీయొక పద్యమును మాత్రమే చెప్పికొని యున్నాఁడు.

మ. అమలోదాత్తమనీష నే నుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శి
ల్పమునం బారగుఁడం గళావిదుఁడ నాపస్తంబసూత్రుండ గౌ
తమగోత్రుండ మహేశ్వరాంఘ్రికమలధ్యానైకశీలుండ న
న్నమకుం గొమ్మనమంత్రికిన్ సుతుఁడ దిక్కాంకుండ సన్మాన్యుఁడన్.

ఈ పద్యమునందుఁ దాను శివభక్తుఁడ నైనట్లు చెప్పియున్నను వైష్ణవద్వేషమున్నవాఁడు కాఁడని నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనము వలనను నందలి ప్రథమపద్యమునందే "హరిహరపద్మగర్భుల" అని చెప్పియుండుటచేతను స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు సంస్కృతాంధ్ర కావ్యశిల్పమునందుఁ బారగుఁడ ననియుఁ గళావిదుఁడ ననియుఁ జెప్పు

కొని యుండుటచే నదివఱకేదియో కొన్ని సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను రచియించి యున్నట్లు బాగ కట్టుచున్నది. కాని యీ రామాయణ భారతములు దక్క సీక నే గ్రంథములును నీతని రచనములు మనకు లభ్యము లగుట లేదు. తిక్కనసోమయాజికి దశకుమార చరిత్రమును గృతియిచ్చి కేతనకవి:

క. అభినుతుఁడు మనుమభూవిభు
సభఁ దెనుఁగున సంస్కృతమునఁ జతురుండై తా
నుభయ కవిమిత్రనామము
త్రిభువనముల నెగడ మంత్రితిక్కఁడు దాల్చెన్

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁ డనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచియించినట్లు తెలియుచున్నది. కేతనకవి చెప్పియుండకపోవుటచే నీమహాకవి రచనముల పేరులనైనను తెలిసికొను నదృష్టము లేకపోయినది. ఆ కాలమువారికి, తాము దివఱకు రచించిన గ్రంథముల పేరులను గాని తమపూర్వులు రచించిన కావ్యముల పేరులు గాని చెప్పుకొను నాచారము లేదు. తిక్కనసోమయాజికూడ తన తాతనుఁగూర్చి చెప్పునప్పుడు "సారకవితాభిరాము" అని చెప్పెనే గాని యాతఁడు రచించిన గ్రంథములనుఁ బేర్కొనలేదు.

సంగమవంశజుఁడైన కంపరాజుభార్య గంగాదేవి తనభర్తవిజయములను వర్ణించుచు వ్రాసిన మధురావిజయమను సంస్కృత గ్రంథమున దిక్కనసోమయాజిని సంస్కృత కవులలోఁ జేర్చి వర్ణించినది. కాని అందునను నాతఁడు రచించిన గ్రంథనామముల నీయలేదు.

ఈ మహాకవి, భారతములోఁ గూడఁ దనను గూర్చియుఁ దన పూర్వులనుఁగూర్చియు నొక్కపద్యమే వ్రాసికొనినాఁడు.

సీ. మాజ్జనకుండు సన్మాన్య గౌతమగోత్ర
మహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ
డన్నమాంబాపతి యనఘులు కేతన
మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
కూరిమితమ్ముఁడు గుంటూరివిభుఁడు కొ
మ్మనదండనాథుఁడు విధుకీర్తి
విస్తీర్ణ స్ఫారుఁడాపస్తంబసూత్రప
విత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది

తే. యార్థిఁగల వచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల
నస్మదీయ ప్రణామంబు లాదరించి
తప్తి దీవించి కరుణార్ద్రదృష్టిఁజూచి
యెలమి నిట్లని యానతి యిచ్చె నాకు.

తిక్కన, తనను గూర్చిగాని, తనపూర్వులనుఁగూర్చిగాని యీ గ్రంథములయందు విశేషముగాఁ జెప్పుకొనకుంటుట యాత్మశ్లాఘనము నం దిష్టము లేకపోవుటయో, పూర్వగ్రంథములయందు వర్ణించియుండి మరల మరలఁ జెప్పుకొనుట రుచింపకయో యైయుండును. ఇప్పటివారివలె గాక యానాటి మహాకవులకు, స్వవిషయకథనమునం దిష్టముండెడిది కాదు. నన్నయభట్టు తండ్రిపేరైనను గృహనామము నైనను జెప్పుకొన లేదు.

ఇతని గృహనామము: నివాసము:

తిక్కన తన గృహనామము నెచ్చటనుఁ జెప్పుకొని యుండ లేదు. కేతనకవి రచించిన దశకుమార చరిత్రమువలన వీరియింటిపేరు కొట్టరువువారని తెలియుంగనగుచున్నది. మొట్టమొదట వీరి గృహ నామము గుంటూరువారనియుఁ బిమ్మట కొట్టరువుగా మారెననియు నందురు. తిక్కన పూర్వుల నివాసము గుంటూరుమండలమందలి

వడుగుపాడనియుఁ గొన్నితరములయిన పిమ్మట గుంటూరునకువచ్చి యచ్చట నివాసమేర్పఱచుకొనిరనియుఁ దిక్కన పితామహుని జీవిత కాలమునందో, కాక యాతని తండ్రుల కాలముననో నెల్లూరునకు వచ్చి యట నివాసమేర్పరచుకొనిరనియు జెప్పుచున్నారు. తిక్కన నెల్లూరునివాసి యనుట నిర్వివాద విషయము. తండ్రిని గుంటూరు విభుఁడనుటచేత తండ్రినివాసము గుంటూరనియే చెప్పవొప్పును.

కొన్ని శాసనములలో కోష్ఠాధిపతి యను సంస్కృత శబ్దమునకు తెలుఁగుగ కొట్టారువు అని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే భాండాగారాధిపతులకు భండారువు అని యుపయోగించియున్నారు. తిక్కనవంశీయులలోఁ బూర్వులేమహారాజునొద్దనో కోష్ఠాధిపతులై యుండిరనియు నాకాలపు తెలుగుభాషనుఁబట్టి వారిని కొట్టారువు లని వాడియుండిరనియు దాని ననుసరించి యీవంశీయులకు "కొట్టరువు" అను నింటిపేరు వచ్చియుండుననియు నూహింపఁదగి యున్నది. ఈపే రెప్పుడు వచ్చెనో చెప్పుట కాధారములు లేవు.

కొట్టరువు అననొక గ్రామ ముండెననియు దానినిబట్టి వీరి గృహనామ మేర్పడెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. కాని యది సత్యము కాదు. కొట్టరువుగ్రామ మెచ్చటనుండెనో వారు చెప్పలేదు. గుంటూరు నెల్లూరు మండలములలో కొట్టరువు లేదు.

దశకుమారచరిత్రమందలి తిక్కన ప్రశంస:

తిక్కనసోమయాజి, మూలఘటిక కేతనకవి రచించిన దశకుమార చరిత్రమునుఁ గృతినందెను. అందుఁ దిక్కనగూర్చి యాకేతనకవి రచించిన పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. సుకవీంద్రబృందరక్షకుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁడనునాలుకకుఁ దొడవైనవాఁడు

చిత్తనిత్యస్థితశివుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డనశబ్దమున కర్థమైనవాఁడు
దశదిశావిశ్రాంతయశుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డని చెప్పఁగఁ బ్రాతిమైనవాఁడు
సకలవిద్యాకళాచణుఁ డెవ్వఁ డనిన
వీఁ డనిచూపఁగ గుఱియైనవాఁడు
మనుమసిద్ధిమహీశ సమస్తరాజ్య
భారధౌరేయుఁ డభిరామభావభవుఁడు
కొట్టరువు కొమ్మనామాత్యు కూర్మిసుతుఁడు
దీనజనతావిధానంబు తిక్కశౌరి.

క. అగు నన గొమ్మనతిక్కఁడు
జగతి నపూర్వార్థశబ్దసాంగకవితమై
నెగడిన బాణోచ్ఛిష్టం
జగత్త్రియం బనినపలుకు సఫలం బయ్యెన్.

క. కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతులొప్పఁ గొనంగ నొరునికిం దీరునె వా
క్పతినిభుఁడు వితరణశ్రీ
యుతుఁ డన్నమసుతుండు తిక్కఁ డొకనికెఁ దక్కెన్.

సీ. సరసకవీంద్రుల సత్ప్రబంధము లొప్పఁ
గొను ననుటధికకీర్తనకుఁ దెరవు
లలిత నానాకావ్యములు చెప్ప నుభయభా
షలయందు ననుట ప్రశంసత్రోవ
యర్థిమైఁ బెక్కుశిల్ప సగ్రహారంబులఁ
గా నిచ్చు ననుట పొగడ్తపాలము

మహితశక్తిం బైన బహువిషయాగంబు
లొనరించు ననుట పన్నము దారి
పరుని కొక్కరి కిచ్చియుఁ బ్రాఁటవృత్తి
నిజము లై పెంపు సొంపార నెగడునట్టి
కొమ్మనామాత్యు తిక్కన కొలఁది సచివు
లింక నొక్కరుఁ డెన్నంగ నెందుఁ గలఁడు?

ఇతఁడు కేవల మంత్రియే గాక దండాధీశుఁడు కూడ నైనట్లు కేతన రచించిన యీక్రింది పద్యముల వలన స్పష్టమగుచున్నది.

క. శ్రీకరపరవచన దూ
రీకరణానోఢశుభచరిత్రుని ననుకం
పాకరహృదయుఁ గులాబ్ధిసు
ధాకరు శుభమూర్తిఁ దిక్కదండాధీశున్.

క. శ్రీవిలసద్గుణమణీయా
భావితభవపాదపద్మ భావనిధానా
భూవినుత శుభచరిత్రా
ధీవిభవాత్తస్వరూప! తిక్కచమూపా!

కేతనకవి రచించిన యీపద్యములవలం దతిశయోక్తి గాని యుత్ప్రేక్ష గాని లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆధ్యాత్మికజ్ఞాన సంపన్నుఁడగు నీమహామహుఁడు తనవంశమున రాబోవువారల కైశ్వర్యమును సంపాదించి నిలుపయుంచవలయు నను కోరికకలవాఁడు కాఁడనుట కితని కుమారుఁడొక చిన్నగ్రామమునకుఁ గరణమై యుండుటయే నిదర్శనము. ఇతఁడు తన శక్తినంతయును ప్రభుకార్యనిర్వహణము నందు వినియోగించి చోడరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁ డయ్యెను. తన పాండిత్యమును లోకశ్రేయమునకును, ఆంధ్రసాహిత్యాభివృద్ధికి నుప

యోగపఱచి, యుద్ధఘటనమును గావించుటయేగాక యనేకపు లకుఁ బండితులకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగియున్నవాఁడు మారనవంటి మహాకవి యీతనికి శిష్యుఁడగుటయు కేతనవంటి పండితకవి కృతిదాత గావుటయు, బయ్యనవంటివాఁ డీతనిచే బిరుదమును గ్రహించుటయు నితనికిఁ దార్కాణములు.

హరిహరనాథుని ప్రశంస:

ఇతఁడు పరమ భక్తాగ్రేసరుఁడనుట కీతని రచనములే దృష్టాంతములు. ఇతని కాలమున వీరశైవవైష్ణవమతములు పరస్పర ద్వేషముతో నుండి యన్యోన్యహింసకూడఁ గావించుకొను స్వభావముతో మెలఁగుచు వచ్చినవి. అట్టిసమయమున నీమహానుభావుఁడు శివకేశవుల యభేదమును ప్రతిపాదించి, హరిహరనాథుఁడను దైవమునకు తనభారతమునుఁ గృతియిచ్చెను. నెల్లూరునందు హరిహరనాథ దేవాలయము ముండెడిదనియు, తిక్కనసోమయాజి భారతము నాయాలయమునఁ బవిత్రహృదయముతోఁ గూర్చుండి రచియించెననియు జెప్పుదురు. భారత విరాటపర్వ కృత్యాది యందలి "అతిపూని యాంధ్రకావ్యంబులగు పుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు లోకయారాధన విశేషం బగుటఁ జేసి" అనువాక్యము లీ యంశమును ధ్రువపఱచుచున్నవి. ఈకృతిరచన మొకవిధమగు దేవతారాధన మని తిక్కన మనసార విశ్వసించెను. ఈతని తరువాతికవులు కొందఱీతని ననుకరించి తమ గ్రంథములను హరిహరనాథునకు కృతియొసంగిరి. నెల్లూరునం దిప్పు డీయాలయము లేదు. పాండవుల యాలయ మొకటి కలదు. ఇప్పుడు రంగనాథస్వామి యాలయమున్నచోటనే పూర్వము హరిహరనాథుని యాలయ ముండెడిదనియు నది శిథిలమైపోఁగా నాప్రదేశమున రంగనాథాలయమును నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు. నెల్లూరుకడ పెన్న రెండు పాయలైనదనియు, రెండవపాయ నెల్లూరునకు దక్షిణమున నుండెడి

దనియు. నదియొడ్డున పూడిపోయినదనియు, నాపాయకు దక్షిణపు టొడ్డున హరిహరనాథ దేవాలయ ముండెడిదనియు దాని శిథిల చిహ్నము లిప్పుడును గన్పడుచున్నవనియు కొందఱనియెదరు. బైచరాజు వెంకటనాథకవి తన పంచతంత్రము నీ హరిహరనాథునకుఁ గృతి యిచ్చియుండుటచే నాతని కాలము వఱకును (పదునైదవశతాబ్ది) నాలయ ముండెనని విశ్వసింపవచ్చును. సప్తగోదావరీ సంగమమున నొక హరిహరదేవాలయ ముండెడిదని ద్రాక్షారామమునందలి యొక శాసనము (పదుకొండవశతాబ్దినాఁటిది. ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౦౪౯) వలనఁ దెలియుచున్నది. హరిహరనామక పట్టణమొండు కర్ణాట దేశమునఁ గలదు.

హరిహరనాథునిఁ బ్రశ్నించుచు తిక్కనరచించిన యీక్రింది శ్లోకమాదేవునకుఁ బరమప్రీతిఁ గల్గించెనఁట!

"కిమస్థిమాలాం కిముకౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వమ్
కిం కాలకూటః కిమువా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే"

"ప్రభో! నీవు అలంకరించుకొనుటకో అస్థిమాల నిచ్ఛయింతువా లేక కౌస్తుభము నభిలషింతువా? నీకు కాలకూటము రుచ్యముగానుండునా? లేక యశోదాస్తన్యము రుచ్యముగానుండునా నాకుఁ జెప్పుము" ఇది పైశ్లోకార్థము.

భగవంతుడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమై శివకేశవుల కభేదమునుఁ బ్రతిపాదించుచు గ్రంథమును రచింపుమనుటఁ దనను గొనియాడుచున్నట్లీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు వర్తనముం దగ నిగ్రహించుచు
న్ఖేదము లేనిభక్తి మతి నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ నా

త్పాదవిరంచనసరణత్పుణ్యాపము కల్మి నాస్మ స
మ్మోదముఁ బొందఁ గావ్యరసముం గొనియాడఁ జుమండు నెప్పుడున్.

స్వప్నసాక్షాత్కార కథఁ జెప్పిన వారిలో మొదటివాఁడు తిక్కనసోమయాజి. తరువాతివారు పెక్కురీతుల ననుకరించి తమ గ్రంథములలోఁ దమపూర్వులో, తమ యారాధించెడి దేవతలో స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమైనట్లు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. కొందఱీవిషయ మొక యాచారముగాఁ బరిగణించి యట్లు చెప్పికొనియుందురని తలంచినను దిక్కనసోమయాజివంటి భక్తాగ్రగణ్యున కీశ్వరసాక్షాత్కారము నొసఁగెనని యూహించుటయే సమంజసము. పరమహంస రామకృష్ణునకుఁ గాళికాదేవి ప్రత్యక్షమగుచుండెడిదని చెప్పుటయు నది సత్యమని విశ్వసించుటయు నిరువదియవ శతాబ్ది యందలి సంగతులు. మానవునకుఁ బరమేశ్వరసాక్షాత్కారము సంభవమని యీకాలమునఁ గొందఱి విశ్వాసము. కాని యది యీ ప్రస్తుత విషయము కాఁజాలదు.

హరిహరనాథుఁడు తిక్కన హృదయమున నిర్మించుకొనిన దేవుఁడే కాని యన్యస్వరూపుఁడు కాఁడని కొందరిమతము. అది సత్యము కాదు. హరిహరనాథాలయములు పూర్వకాలమున నచ్చటచ్చట నుండెడివనుటకు శాసనప్రమాణములు కలవు. ఆయాలయము నందలి యేకవిగ్రహమున హరిహరరూపములు రెండునుఁ గనుపడునట్లు చెక్కఁబడియుండెడివని చెప్పుదురు. తూర్పుగోదావరిమండలమున రాజోలుతాలూకాలో కేశవస్వామి యాలయమున నెదుటిప్రక్క కేశవరూపమును వెనుకప్రక్క స్త్రీరూపమును [illegible]చియున్నవి. శ్రీమహావిష్ణువు మోహినీరూపమున శివుని వంచించినకథను సూచించుటకై యీవిగ్రహమును నిర్మించిరని యచ్చటివారు చెప్పుచుందురు. కావున హరిహరనాథుఁడు కేవలమానసికారాధనకొఱకుఁ గల్పించు

కొనినవాఁడే కాక యర్వాచ్యస్వరూపుఁడుగాఁగూడ నున్నాఁడని విశ్వసింపవచ్చును

తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచియించు నాఁటికి బూర్వమే తలిదండ్రులిరువురును స్వర్గము నలంకరించియుండి రని చెప్పుదురు. దీనినిబట్టి యీతఁడు బాల్యమునందే మాతాపితృవిహీను డయ్యెననియుఁ బెదతండ్రిచేఁ బెంపఁబడి విద్యల నభ్యసించి సర్వకళల బరిపూర్ణుఁడయ్యెననియు నెంచఁదగియున్నది.

తిక్కన యజ్ఞకథ:

తిక్కనామాత్యుఁడు రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడై యున్నను బ్రాహ్మణోచితములగు వైదికకర్మల నుపేక్షింపలేదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణగద్యయందు "బుధారాధనవిధేయ తిక్కనామాత్యధేయ" యనియు, భారతగద్యయందు "బుధారాధనవిరాజితిక్కనసోమయాజి" యనియుఁ దెలుపుకొనియుండుటచే నీతఁడు నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనమునకుఁ దరువాతను, భారతరచనకుఁ బూర్వమునను జన్నము చేసెననుట స్పష్టము. కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ దిక్కనను వర్ణించుచు "మహితదక్షిణలైన వివిధయాగంబు లొనరించు ననుట వర్ణనము దాని" యని చెప్పుటచే దశకుమారచరిత్రముఁ గృతినొందుటకుఁ బూర్వమే యీతఁడు యజ్ఞమును జేసియుండునని కొందఱను చున్నారు. అదిసత్యమైనచోఁ గేతనకవి యెచ్చటనైనను తిక్కన నామాంతమున నాతఁడు యజ్ఞకర్త యని సూచించుపదమును వేయకుండ నుండఁడు. అట్టి పద మేదియు దశకుమారచరిత్రమున లేదు. కావున నాయూహయందు సత్యము లేదని తేటపడుచున్నది. కేతన చెప్పినదానికి వైశ్వదేవాదియాగములని యర్థము చెప్పవలసియుండును. మనుమసిద్ధి చనిపోయినపిదప భారతరచనారంభమునకుఁ బూర్వమీతఁడు జన్న మొనర్చియుండునని నాయభిప్రాయము

నన్నయభట్టు రచింపగా మిగిలినభాగమును పూర్తిచేయించుటకై తగినకవికొఱకు రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రయత్నముచేయుచు, నన్నయ రచనమునందలి తుదిపద్యమగు:

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తరతారకహారపంక్తులం
జారుతరంబు లయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీరసౌరభముఁ దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ క
ర్పూరపరాగపాండురుచిపూరములం బరిపూరితంబులై"

యనపద్యము నొకతాళపత్రముపై వ్రాయించి యిట్లు వ్రాయఁగలిగిన కవు లెవరైననున్నచో నీభావమును దమశైలిలో రచించి పంపుఁడని రాజాస్థానములకుఁ బంపెననియు, నది మనుమసిద్ధికడకు రాఁగా, దిక్కనసోమయాజి యాపద్యమునే తాళపత్రముపై వ్రాసియిచ్చెననియు, నన్నయతో సమానముగా దాను వ్రాయఁగలనను తిక్కనభావమును గ్రహించి రాజరాజు నాతని తనకడకుఁ బంపుమని మనుమసిద్ధిఁ గోరనయుఁ దిక్కన యందులకు అంగీకరింపకపోఁగా మనుమసిద్ధికి గోపము వచ్చి "పలువురిలో నీబుఱ్ఱగొఱిగించివీధులవెంటఁ ద్రిప్పి మాంసమును దినిపించెద" నని తూలనాడెననియుఁ దరువాత రాజు పశ్చాత్తప్తుఁడై తనమాట నిలుపుకొనుటకై తిక్కనామాత్యునిచే యజ్ఞము చేయించెననియు నొకకథ చెప్పెదరు. కాని యిందులేశమాత్రమును సత్యము లేదు. (యజ్ఞము చేయువానికి క్షౌరమును, నూరేగుటయు, సోమపానమును గర్తవ్యములు)

మనుమసిద్ధి మహారాజు రాజరాజునకుఁ దరువాత రెండువందల సంవత్సరములలో నున్నవాఁడు. భారతమును బూర్తిచేయించుటకై రాజరాజు ప్రయత్నించెననుటకుఁ గూడ నాధారములు లేవు. భారతమును దనకుఁ గృతియిమ్మని మనుమసిద్ధి యడిగెననియుఁ దిక్కన యందులకంగీకరింపకపోఁగాఁ బైనిజెప్పినకథ నడచెననియుఁ గొందఱందురు.

కాని యెందును సత్యము లేదు. తిక్కనభారతమును రచించునాటికి, మనుమసిద్ధి జీవించియుండెనో లేదో యని సంశయముగా నున్నది. భారతమును భగవంతునకుఁ గృతి యీయఁదలఁచినప్పు డందుల కభ్యంతరమును గలుగఁజేయు స్వభావముకలవాఁడు కాఁడు మనుమసిద్ధి. తిక్కనయెడల మనుమసిద్ధికి గౌరవము మెండు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తనమంత్రియైన తిమ్మరుసును "అప్పాజీ" యని పిలచినట్లే మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచుచుండెడివాఁడు. మనుమసిద్ధి తిక్కనలకుఁగల యన్యోన్యగౌరవము నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందలి యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. హరిహరపద్మగర్భులను నాదికవీంద్రుల నూహ్నసత్కవీ
శ్వరులను భక్తిఁగొల్చి తగ వారికృపం గవితావిలాస వి
స్తర మహనీయుఁడైన నను సర్వగుణోత్తమమూర్తి మన్మభూ
వరుఁడు దగంగ రాఁబిలిచి వారము మన్నన నాదరించుచున్.

క. ఏ నిన్ను మామయని యెడు
దీనికిఁ దగ నిమ్ము భారతీకన్యక నా
కీవఁగావడ వగు దనినను
భూనాయకుపల్కు చిత్తమున కింపగుడున్.

సీ. సకలలోక ప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ
మిత్రుని వంశమున జనించెననియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కెడుశట్టి సౌం
దర్య సంపద సొంపుఁ దాల్చెననియు
జనహృదయానందజనకమై నెగడిన
చతురత కల్మి సప్రతముఁడనియు
మెఱసి యెందొంటికి మిగుల శౌర్యత్యాగ
విఖ్యాతకీర్తుల వెలసెననియు

వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేది యనియు
సరసబహుమాన విరచనాశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి
సుభగుఁ గావించుఁ దను సముత్సుకుఁడ నైతి.

మనుమసిద్ధి మహారాజు తిక్కనకు రాజచిహ్నముల నిచ్చి గౌరవించిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ గేతనకవి చెప్పియున్నాఁడు.

గీ. అందలంబు గొడుగు లడపంబు మేల్కట్టు
చామరములు జమిలిశంఖములును
గంబకట్లు భూమి గానిక గాఁగఁ బెం
పెసఁగు రాచపదవులెల్లబడసె.

పైపద్యమునందు మనుమసిద్ధి వివిధవిద్యాపరిశ్రమ వేదియనియు, సరసబహుమాన విరచనాశాలి యనియు జెప్పియున్నాఁడు అట్టి వాఁడు తిక్కనను బహిష్కరించెనని నమ్ముటకు వీలులేదు కావునఁ బైకథ యొంతమాత్రమును విశ్వసనీయము కాదు. కృతిపతిఁ గన్యకతోఁ బోల్చిన వారిలోఁ దిక్కనయే మొదటివాఁడు. రాజరాజు పరిష్క రింపిన పద్యము పైని జెప్పినది కాదనియు "సింధురానంబు" అనుపద్యమనియు గొందఱందురు. మఱియొకటియని యింకఁ గొందఱందురు.

తిక్కనతరువాత నాతనివంశము :

తిక్కనసోమయాజికిఁ దరువాత నాతనికుమారుఁడు నెల్లూరునకు పడమట రెండుమూఁడు కోసుల దూరములో పినాకినీనదీతీరమందున్న పాటూరు గ్రామ కరణీకమును సంపాదించి యక్కడ నివాసమేర్పరచుకొనిరనియు నప్పటినుండియు వారు పాటూరివారని పిలువఁబడుచుండిరనియుఁ జెప్పుచున్నారు ఈవంశావళిని వర్ణించు రెండు సీసపద్యములను బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు ఆంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. ఆ పద్యములివి :

సీ. భారతపర్వము ల్పదియేను వరుసగాఁ
దెలుఁగించె గుంటూరితిక్కయజ్వ
యామహాత్మునకు పుత్రుఁడౌ కొమ్మనఘనుండు
కల్పించెఁ బాటూరి కరణికంబు
వాకొమ్మనకుఁ గల్గె హరిహరామాత్యుండు
నెమ్మితో నతనికిఁ గొమ్మఘనుఁడు
ఁహిమాఱ నతనికి రామన తిప్పన
యారామనకు సోమయాజ్వయుండు
ఆఘనునకు వీరనామాత్యుఁడతనికి
సోమలింగమంత్రి యామహాత్ము
నకును సోమరాజనామ్యుఁడు జిట్టివీర
ఘనుఁడనంగ సుతులు గలిగి రందు

సీ. సోమమంత్రికిఁ గల్గె సుతుఁడు పాపనమంత్రి
యతనికి వీరన యాఘనునకుఁ
గూరిమి తనయులు గోపాలభద్రాఖ్య
నరసింహమంత్రు లనంగ ముగుడు
వారిలో నరసింహవరునకు శరభార్యుఁ
డును భాస్కరామాత్యుఁడు నరసింహ
ఘనుఁడనఁ బుత్రులు గలిగిరి మువ్వురు
వారిలో శరభార్యవర్యునకును
వీరఘనుఁడు గలిగె వేఙ్కనామంత్రికి
శరభమంత్రివరుఁడు జనన మొంది
ప్రబలియున్నవాఁడు పాటూరిలోఁ దన
కులము వర్థిలంగఁ గొమరు మీఱి.

ఇందులో మొదటిపద్యము పూర్వరచిత మనియు, రెండవ పద్యము శరభరాజు గారిచ్చిన వంశానుక్రమణికనుబట్టి బ్రహ్మశ్రీ శత ఘంటము వెంకటరంగనాథశాస్త్రిగారు రచియించి రనియుఁ జెప్పుచు న్నీపద్యములను శరభరాజుగారు వీరేశలింగముపంతులుగారి కిచ్చిరఁట. పాటూరి కరణికమునబట్టి వీరు పాటూరి వారైరఁట.

కొందఱు శివంశావళిని గూర్చి సంశయమును దెలుపుచున్నారు. తిక్కనసోమయాజి యుపయోగించిన గంటపుబిర చాలకాలము వీరి యింట నుండెననియు నందుపై నొకప్రక్క సరస్వతి విగ్రహమును నొకప్రక్క విఘ్నేశ్వర విగ్రహమును జెక్కఁబడియున్నవనియు బ్రతీతి కలదు. అది యిప్పుడున్నదో లేదో తెలియదు. బ్ర. శ్రీ వీరేశలింగ ముపంతులుగారీ వంశావళినిబట్టి తిక్కన కాలమును నిర్ణయింపయత్నించిరి. ఇప్పుడు శాసనసాహాయ్యమున నీమహాకవి కాలము స్పష్టముగాఁ దెలి యుచున్నది. కావున నంకుల కీవంశావళితోఁ బనిలేదు. మడికిసింగ నకుఁ బితామహుఁడైన యల్లాడమంత్రి తిక్కనసోమయాజి పౌత్రిని బరిణయమాడెనని సింగకవికృత వాసిష్ఠరామాయణములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

ఆంధ్రభాష కీతఁడొనర్చిన సేవ :

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడినవారిలోఁ దిక్కన యాగ్రేసరుఁ డు. నన్నయాదు లాంధ్రభాషలోఁ గావ్యములను రచించినను, వారి కావ్యములలో సంస్కృతపదము లధికమును, ఆంధ్రపదములు స్వల్పము గను నున్నవి నన్నెచోడుడు, సోమనాథుఁడు మొదలగు శివకవులు తమ గ్రంథములలో దేశీయపదముల నధికముగనుపయోగించి యాంధ్ర సాహిత్యాభివృద్ధికై యెక్కువగా పాటుపడియుండిరి. తిక్కనసోమ యాజి రెండుగ్రంథములను రచియించుటే కాక, యాకావ్యములలో

దేశీయపదములను జక్కగా సంస్కరించి యుపయోగించి, తన రచనముల నాంధ్రసాహిత్య గ్రంథములుగాఁ జేసెను. ఆంధ్రాభ్యుదయ రచయితలలోఁ దిక్కన యగ్రగణ్యుఁడని చెప్పనొప్పును. ఆంధ్రసాహిత్య పోషణమున కీతఁడు పడినశ్రమ యపారము. ఈతనిరచనములు రెండును సంస్కృతమున కాంధ్రీకరణములైనను, ఇతఁడు గొప్పసంస్కృతపండితుఁడైనను, నీతని కవిత్వమునందుఁ "నన్నుపయోగింపుఁడు నన్నుకొనుఁ"డని సంస్కృతపదములు ముందునకువచ్చి యుఱ్ఱూతలూగించుచున్నను, నాంధ్రభాషాభివృద్ధియే మనమున నిడుకొని విశేషముగా జాతీయపదములనే యుపయోగించి, రసముప్పతిల్లునట్లు కావ్యరచన సాగించినవాఁడీమహాకవి. ఈతని కవిత్వమునందు సంస్కృతపదములున్నను నవి యతిమృదులములై సామాన్యులు వాడుకొనుచుండునట్టివియుఁ "ఇవి సంస్కృతపదములా? జాతీయములా?" యని సంశయము గల్గించునట్టివియునై యున్నవి. ఈతఁడు తన రచనావిధానమునుసూచించుచు నిర్వచనోత్తర రామాయణమున:

ఉ. జాత్యముగాని నొప్పయినసంస్కృతమెయ్యెడఁజొప్పడ వాక్యసాం
గత్యము సేయుచో నయిన గద్దముతోడఁగఁ జెప్పనట్టి దౌ
ర్గత్యము దోఁపఁ బ్రాసము పరిహారము వేఱుగునక్షరంబులన్
ప్రత్యనురూప మెంచునది; సూరుల కివ్విధ మింపుఁ బెంపదే.

అనుపద్యమును జెప్పి యారీతిగనే తన కావ్యములను విరచించినాఁడు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన కవిత్వపుసొంపు సూపుటకై కొన్నిపద్యముల నిట నుదాహరించుట యావశ్యకము కాకపోదు.

ఉ. నన్నుఁ బరాభవించి సదనంబునకుం జని కీచకుండు ము
న్నున్నతెఱంగు దప్పక సుఖోచితశయ్యను నిద్రసేయ నీ
కన్ను మొగుడ్చి యూఱకుంటకుఁ గారణమెయ్యది భీమసేన! మీ
యన్న పరాక్రమంబు వలదన్ననొకో దయమాలి తక్కటా! (విరా)

క. ఆపదఁ గడవంబెట్టఁగ
నోపి శుభంబైనదాని నొడఁగూర్పుముమా
కీపుట్టువునకుఁ బాండు
తన్మహీపాలుఁడు నిన్నుఁజూపి చనియె మహాత్మా!

ఆ. కౌతుకంబుగాంచు రాచకూఁతు రెవ్వాని
నట్టివానికి నుచిత మైనసమయ
మొసఁగెఁ దడయ యింకనొప్పదు జనములు ఉ. ప.
నల్లుఁగాని పురుషుఁ డనరు మిమ్ము

తే. వట్టపగలింటిసూర్యునివగిదిఁ గర్ణుఁ
డుగ్రమూర్తియై వెలుఁగుచున్నవాఁడు
మాధవా! మా రథంబును మరలనిమ్ము
బ్రతికియుండిన శుభములు బడయవచ్చు. క. ప.

చ. వెగవును లావుఁ జేవయును వీరల కారయ నొక్కరూపదు
ర్వ్యాభుజశక్తి ధర్మజుఁడు శల్యుని రూపడఁగించి యివ్వసుం
ధరఁ గొనునొక్కొ నేఁడితనిఁ దా సమయించి సమస్తమేదినీ
శ్వరుఁడుగఁ జేయనోపునొకొ శల్యుఁడు కౌరవరాజనందనున్ (శ. ప)

ఉ. క్రూరుఁడు లోభియున్ శఠుఁడు గొండియుఁడున్ జడుఁడుం గృతఘ్నుఁ [డున్
నేరనివాఁడు బొంకరియు నిందకు నోర్చువతండుఁ బంచయున్
ధీరతలేమి దుర్గుణము మతివ్యసనత్వముఁ గల్గువారలుం
జేరువ నుండ భూపతికిఁ జెట్ట యొనర్చు నరేశ్వరోత్తమా! (శాం. ప)

సీ. దివియలోఁ బడుఁబుర్వు దివియగా త్రిపవానిఁ
బాపంబు వొందునే! యోపి దున్న
వాఁగేటి మొనఁ జచ్చు నానావిధప్రాణు
లన్నరుబొందునే యఘము? వాడు

దమపను త్సేయు విధాతృవశమున నా
　　యావు దెగినట్టిజంతువులు వచ్చు
నేమి సంపితిమని యెంచు కేనియు నహం
　　కారంబు వారికిఁ గలుగ దట్టు
ఆ గాన చూవె వారిఁ గల్మష మొందదు
　పుణ్యపాపములకు బుద్ధిమూల
　మశిశుపుండు మాలి యు ననహింసవోలె నై
　యాధిధర్మ మైనకథము వినుము.　　ఆ. వ.

ఉ ఏను హితంబుసెప్ప విలె లేవి దురాచరణంబు లిమ్మెయిన్
　మానవు రోగి చేఁదయినమందు దయుఁ దేపు లంటఁదా కినం
　గాని రొటుగఁ దప్పు పతికారము గల్గునె యట్టిపోలె ని
　వైన నికృష్టవృత్తిఫల మంది తలంచెదు గాక పిమ్మటన్.　　ని. రా.

స్థాలీపులాకన్యాయముగ నీపద్యములఁ జూపితిని. గ్రంథమంతయు నిట్లే యుండును. ఈతనిని జూచి కేతన మారనాదు లిట్లే తమ గ్రంథముల యందు జాతీయపదముల నుంచి రచించుచువచ్చిరి. కాని శ్రీనాథాది మహాకవులు కొందఱీమార్గమును విడనాడి తమ కావ్యములను సంస్కృత పదజాలములతో నింపివైచిరి. సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసములతో గ్రంథములను రచించుటయే గొప్పతనమని తలంచినకవులు కూడఁ గొందఱు కలరు. ఆంధ్రభాషలోఁ గావ్యరచనము జేయఁదలచికొనినప్పుడు దేశీయపదములతోఁ బాఠకలోకమునకును వినువారికిని హృదయాహ్లాదమును గలుగఁజేయునట్లు రచియించుటయే గొప్పతనమగును గాని నిఘంటుసాహాయ్య ముండినఁగాని యర్థముకాని గూఢసంస్కృత పద సమాసములతో నాంధ్రకావ్యమును రచించుట గొప్పతనము కాఁజాలదు. ఈసందర్భమున మొల్ల తన రామాయణమునఁ జెప్పిన

క. మును సంస్కృతంబు తేటగఁ
దెనిఁగించెడిచోట నేమి తెలియకయుండన్
దనవిద్య మెఱయఁ గ్రమ్మఱ
ఘన మగు సంస్కృతము చెప్పఁగా రుచియగునే.

ఆ. తేనె సోఁక నోరు తియ్యన యగురీతిఁ
దోన యర్థ మెల్ల దోఁపకున్న
గూఢశబ్దచితతఁ గొల్లాటపని యెల్ల
మూఁగ చెవుడు నాడు ముచ్చటగును

క. కందువమాటలు సామెత
లందముగాఁ గూర్చి చెప్పినది తెనుఁగునకున్
బొందై రుచిదై వీనుల
విందై మతి కాసపించు విబుధుల కెల్లన్.

అను పద్యములు స్ఫురణకు వచ్చుచున్నవి. తిక్కనసోమయాజి తన గ్రంథములయం దుపయోగించిన దేశీయపదములు వేలకొలఁదిగనున్నవి. సంస్కృతపదముల విషయమున "బాణోచ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మనెడు మాట దేశీయపదవిషయమున నీసోమకవికి వర్తించు ననుటకు సంశయము లేదు. ఈభావమును దశకుమారచరిత్రకృతికర్తయగు కేతనకవి "అగుననఁ గొమ్మనఁ దిక్కఁడు" (ఈపద్యమును పైనుదాహరించితిని.) అనుపద్యములో వ్యక్తీకరించియున్నాఁడు.

ఇతని కవిత్వగుణము :

అద్వితీయప్రతిభావంతుఁడగు నీమహామహుని కవిత్వగుణమును జూపనెంచుట సూర్యుని కాగడాలోఁ జూపనెంచుట వంటిది. ఆంధ్రకవులలో నీతనితో సమానులింకొకరు లేరు. ఈతనికవిత్వ మింతగా సర్వజనాకర్షణీయ మగుటకుఁ గారణములు కొన్ని గలవు. అందు

మొదటిది:- ఈతఁడు చేపట్టిన కావ్యములయందలి యితివృత్తములు, ఆర్ష్యలవగు మనకుఁగల యితిహాసములలో శ్రేష్ఠములయినవి రెండు. భారతము, రామాయణము. ఈ కావ్యములు రెండింటి నీతఁడు చేపట్టినాఁడు. "మణినావలయమ్ వలయేన మణి" యనునట్లు కవిత వలన కథయునుఁ గథచేఁ గవితయు శోభ కెక్కును. వ్యాస వాల్మీకుల ప్రతిభ జగద్విదితమగుటచేఁ గాఁబట్టి యీ కావ్యముల యందలి యితివృత్తములే తన కవితాశక్తిని ప్రదర్శించుటకుఁ దగిన కథ లీతనికి లభించుట గొప్ప యదృష్టము.

రెండవది:- ప్రసన్నత్వము ఈతని కవితయందు పెద్దపెద్ద సంస్కృత సమాసము లుండవు. చిన్నచిన్న దేశ్యపదముల నే విశేషముగా నీతఁ డుపయోగించును. ఏతావున నేపదముపయోగించిన రస ముప్పతిల్లునో యాతఁ డెఱిఁగినటు బాగుగాఁ దెలియును. ఎచ్చట నైనం సంస్కృతసమాసము లున్నను, అవి మృదుపద సంయుతములై మనోహరముగా నుండును. వాని యర్థమును గ్రహించుటకై నిఘంటు కతాంకముల యక్కర యుండదు.

మూఁడవది:- అర్థగాంభీర్యము. ఎంతచిన్నపదముల నుపయోగించినను వానిదెంతయో గాంభీర్యముగు నర్థ మిమిడియుండును. పాఠకుని శక్తికొలఁది వానిలోని భావగాంభీర్యము విదితమగుచుండును.

నాల్గవది:- వ్యర్థపదరాహిత్యము. ఇతని కవిత్వమునందుఁ బాదపూరణమునకును యతిప్రాసల కొఱకును దెచ్చిపెట్టుకొనెడి పదము లుండవు. ఎచ్చటనైన స్వల్పముగా నట్టి పదము లున్నను నవి కేవలము పడికట్టురాళ్లుగా నుండక యవియుఁ గూడ నెంతయో కొంత తూకమును దెలుపునవిగానే యుండును.

ఐదవది:- పాత్రౌచిత్యము. కవిత్వ మెంత రసవంతముగ నున్నను, పాత్ర పోషణము యుక్తముగ లేకున్నచో సహృదయుల కానందము కలు

గదు. భారతమున ప్రధానపాత్రములు రెండు ధర్మరాజును, ద్రౌపదియు. తిక్కన నీయిరువురను భారతమునం దుదికంటఁ జక్కగా పోషించినాఁడు. ఈ విషయమున వ్యాసునికంటె నీతనిదే పై చెయ్యియైనది. ధర్మరాజు రాజనీతిజ్ఞత, సమయోచితజ్ఞానము కార్యదీక్ష, ఇంద్రియనిగ్రహము, సత్యాగ్రహము, ఓర్పు మొదలగు గుణముల జూపుచు, తిక్కన వ్రాసిన భాగముల నొక్కచోఁ జేర్చి చూపినచో, లోకమున కెంతయో మేలు కలుగునని నాయభిప్రాయము. భారతమందలి యితరపాత్రములనుగూడ నీతఁడు చక్కగా పరివర్ణించినాఁడు.

ఆఱవది:— భావప్రకటనము. తాను చెప్పఁదలచుకొనిన భావము పాఠకులకు స్పష్టముగాఁ దెలియునట్లు చిన్నచిన్న మాటలతో వ్రాయు నేర్పు కవిశేఖరున కలవడినట్లింకొకరి కలవడలేదు. ఇరువురువ్యక్తులు మాటలాడునప్పుడది పద్యరూపమున నున్నను దృశ్యప్రబంధములో వలె నెదురుగా గూర్చుండి మాటలాడుకొనుచున్నట్లేయుండి పాఠకున కెంతయో యానందము కలిగించుచుండును. పౌరాణికునకట్టిసందర్భములో నాభావమును దనమాటలతో శ్రోతకు విప్పి చెప్పుట కవకాశము గలుగుచుండును. ఎంతటి కఠినవిషయము నైనను చిన్నమాటలతో సులభముగా బోధపడునట్లు చెప్పుటలో నీతఁడు మిగుల నిపుణుఁడు.

ఏడవది:— రసపోషణము. సందర్భము ననుసరించి నవరసములును పాఠకుఁ డనుభవించునట్లు తగిన యితివృత్తమును గల్పించుట యందును, ఆరస ముప్పతిల్లుపదముల నుపయోగించుట యందును రసపోషణమునందును నీతనికిఁ గల శక్తి యపారము.

ఎనిమిదవది:— లోకజ్ఞానపరిపక్వము. ఈ మహానుభావుఁడు కేవల పండితుఁడును గవియు నే గాక లోకజ్ఞాన మెఱింగిన మహామేధావి.

శాస్త్రముల యందును గ్రంథముల యందును జెప్పఁబడినవియే గాక నిత్యమును ప్రపంచమున జరుగుచున్న విషయములను గ్రహించి యందలి మంచిచెడ్డల నెఱిఁగి లోకహితమును గాంక్షించి, తన యనుభవజ్ఞానమును దన గ్రంథములయందు బ్రకటించిన మహాపురుషుఁ డీతఁడు.

ఈ కారణములచే నీతని కవిత్వము పండితపామర జనానురంజకమై సర్వజనహృదయాకర్షణ మొనరించుచున్నది. వీని కుదాహరణములను జూప నెంచినచో నది యొక పెద్దగ్రంథమగును.

ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానము :

ఈ మహాకవి భారతాంధ్రీకరణమును యథేచ్ఛగా సాగించినాఁడు కాని మక్కికిమక్కిగా చేయలేదు. ఇతఁడు విరాటోద్యోగ పర్వములలో మూలమందలి కథను మాత్రము గైకొని తనయిష్టము వచ్చినట్లు పెంచియుఁ గుదించియుఁ బాత్రౌచిత్యము కొఱకును రసపోషణము కొఱకును చాలమార్పులనుఁ గావించి యాపర్వములను స్వతంత్ర గ్రంథ మనునట్లుగా రచించినాఁడు. భారతమునందు పాఠకులకును శ్రోతలకును నెక్కువయాహ్లాదమును గలిగించినవి, విరాటోద్యోగ పర్వములు. తిక్కనసోమయాజి తన లోకజ్ఞానమును, పాత్రౌచిత్యమును గనుపరచి, యీ రెండు పర్వములను రచించియుండెను. ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానమునుఁ జూపుటకై యీపర్వములనుండియే దృష్టాంతమును గైకొనుట సమంజసమని యట్లుచేసితిని.

కౌరవసభకు శ్రీకృష్ణుఁడు రాయబారము పోవనున్నప్పుడు ద్రౌపది శ్రీకృష్ణునితో నుడివిన వాక్యములను, సంస్కృతభారతము నుండియు, తిక్కనభారతమునుండియు నెత్తి యీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

"సుతా ద్రుపదరాజస్య అసితాయతమూర్ధజా
సంపూజ్య సహదేవంచ సాత్యకించ మహారథమ్"
"భీమసేనంచ సంశాంతం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః
అశ్రుపూర్ణేక్షణా వాక్యమువాచేదం మనస్వినీ."
"విదితం తే మహాబాహో ధర్మజ్ఞ మధుసూదన
యథా నికృతి మాస్థాయ భ్రంశితాః పాండవా స్సుఖాత్."
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సామాత్యేన జనార్దన
యథాచ సంజయో రాజా మంత్రం రహసి శ్రావితః"
"యుధిష్ఠిరేణ దాశార్హ తచ్చాపి విదితం తవ
యథోక్తః సంజయ శ్చైవ తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా."
"పంచనస్తాత దీయంతాం గ్రామా ఇతి మహాద్యుతే
అవిస్థలం వృకస్థలం మాకందీం వారణావతమ్."
"అవసానం మహాబాహో కశ్చిదేకంచ పంచమమ్
ఇతి దుర్యోధనో వాచ్య స్సుహృదశ్చాస్య కేశవ"
"నచాపి హ్యకరో ద్వాక్యం శ్రుత్వా కృష్ణ సుయోధనః
యుధిష్ఠిరస్య దాశార్హ శ్రీమత స్సంధి మిచ్ఛతః"
"అప్రదానేన రాజస్య యది కృష్ణ సుయోధనః,
సంధి మిచ్ఛే న్నకర్తవ్య స్తత్ర గత్వా కథంచన."
"శక్ష్యంతి హి మహాబాహో పాండవా స్సృంజయై స్సహ
ధార్తరాష్ట్రబలం ఘోరం క్రుద్ధం ప్రతిసమాసితుమ్."
"నహి సామ్నా నదానేన శక్యోర్థ స్తేషు కశ్చన,
తస్మాత్తేషు నకర్తవ్యా కృపా తే మధుసూదన."
"సామ్నా దానేనవా కృష్ణ యేన శామ్యంతి శత్రవః
మోక్తవ్య స్తేషు దండ స్స్యాత్ జీవితం పరిరక్షతా."
"తస్మాత్తేషు మహాదండః క్షేప్తవ్యః క్షిప్ర మచ్యుత,
త్వయా చైవ మహాబాహో పాండవై స్సహసృంజయైః"

"ఏతత్సమం ధర్మం పార్థానాం తవచైవ యశస్కరమ్
క్రియమాణం భవేత్ కృష్ణ క్షత్రస్యచ సుఖావహమ్"
క్షత్రియేణహి హంతవ్యః క్షత్రియో లోభమాస్థితః
అక్షత్రియోవా దాశార్హ స్వధర్మమనుతిష్ఠతా"
"అన్యత్ర బ్రాహ్మణాత్తాత సర్వపాపేష్వవస్థితాత్,
గురుర్హి సర్వవర్ణానాం బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్"
"యథా వధ్యే భవేద్దోషో వధ్యమానే జనార్దన,
స వధ్యస్యావధే దృష్ట ఇతి ధర్మవిదో విదుః"
"యథా త్వాం నస్పృశేదేష దోషః కృష్ణ తథా కురు,
పాండవైస్సహదాశార్హ సృంజయైస్సహ సైనికైః"
"పునరుక్తంచ వక్ష్యామి విస్రమ్భేణ జనార్దన,
కానుసీమంతినీ మాదృక్ పృథివ్యామస్తి కేశవ"
'సుతా ద్రుపదరాజస్య వేదిమధ్యాత్సముత్థితా,
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ తవ కృష్ణప్రియా సఖీ"
"ఆజమీఢకులంప్రాప్తా స్నుషా పాండోర్మహాత్మనః
మహిషీ పాండుపుత్రాణాం పంచేంద్ర సమవర్చసామ్."
"సుతా మే పంచభిర్వీరైః పంచజాతా మహారథాః,
అభిమన్యుర్యథా కృష్ణ తథా తే తవ ధర్మతః"
"సాహం కేశగ్రహం ప్రాప్తా పరిక్లిష్టా సభాం గతా,
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం త్వయి జీవతి కేశవ."
"జీవత్సు పాండుపుత్రేషు పాంచాలేష్వథ వృష్ణిషు,
దాసీభూతాస్మి పాపానాం సభామధ్యే వ్యవస్థితా."
"నిరమర్షేష్వచేష్టేషు ప్రేక్షమాణేషుపాండుషు
పాహి మామితి గోవింద మనసా చింతితోఽసిమే."

"యత్రమాం భగవాన్ బ్రహ్మా, శ్వశురో వాక్య మబ్రవీత్,
వరం వృణీష్వ పాంచాలి వరార్హాసి మతాసిమే."
"అదాసాః పాండవా స్సంతు సరథా స్సాయుధా ఇతి
తయోక్తే యత్ర నిర్ముక్తా వనవాసాయ కేశవ."
"ఏవంవిధానాం దుఃఖానా మభిజ్ఞోఽసి జనార్దన
త్రాయస్వ పుండరీకాక్ష సభర్తృజ్ఞాతి బాంధవామ్."
"నన్వహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చోభయోః
స్నుషా భవామి ధర్మేణ సాహం దాసీకృతా బలాత్."
"ధిక్పార్థస్య ధనుష్మత్తాం భీమసేనస్య ధిగ్బలమ్
యత్ర దుర్యోధనః కృష్ణ ముహూర్త మపి జీవతి."
"యది తేఽహ మనుగ్రాహ్యా యది తేఽస్తి కృపామయి,
ధార్తరాష్ట్రేషు వైకోపః సర్వః కృష్ణ విధీయతామ్."
వైశంపాయనః,
"ఇత్యుక్త్వా మృదుసంహారం వృజినాగ్రం సుదర్శనమ్
సునీల మసితాపాంగీ సర్వగంధాధివాసితమ్."
"సర్వలక్షణసంపన్నం మహాభుజగవర్చసమ్
కేశపక్షం వరారోహా గృహ్యవామేన పాణినా."
"పద్మాక్షీ పుండరీకాక్ష ముపేత్య గజగామినీ,
అశ్రుపూర్ణేక్షణాదీనా కృష్ణం వచన మబ్రవీత్."
"అయం తే పుండరీకాక్ష దుశ్శాసనకరోద్ధృతః
స్మర్తవ్య స్సర్వకార్యేషు పరేషాం సంధి మిచ్ఛతామ్."
"యది భీమార్జునౌ కృష్ణ కృపణౌ సంధికాముకౌ.
పితామే యోత్స్యతే వృద్ధః సహపుత్రై ర్మహారథైః."
"పంచచైవ మహావీర్యాః పుత్రామే మధుసూదన,
అభిమన్యుం పురస్కృత్య యోత్స్యంతే కురుభి స్సహ."

"దుశ్శాసనభుజం శ్యామం సంఛిన్నం పాంసుకుంఠితమ్,
యద్యహం తు న పశ్యామి కా శాంతిః హృదయస్య మే."
"త్రయోదశహి వర్షాణి ప్రతీక్షంత్యా గతాని మే,
నిధాయ హృదయే మన్యుం ప్రదీప్తమివ పావకమ్"
"విదీర్యతే మే హృదయం భీమవాక్శల్యపీడితమ్,
యోయ మద్య మహాబాహు ర్ధర్మమేవానుపశ్యతి."
"ఇత్యుక్త్వా బాష్పసంఘేన కంఠేనాయతలోచనా.
రురోద కృష్ణా సోత్కంపం సస్వనం బాష్పగద్గదమ్."
"స్తనౌ పీనాయతశ్రోణీసహితా వభివర్షతీ.
ద్రవీభూత మివాత్యుష్ణం ముంచతీ వారి నేత్రజమ్."

ఈ శ్లోకముల యర్థము సులభగ్రాహ్యమగుటను, గ్రంథవిస్తర తిచేతను వీనికి దెలుఁగు వ్రాయ లేదు.

• ధర్మనందనుపలుకులు దనను హృదయ
తాప మొదవింప మోమున దైన్య మొంద
నున్న పాంచాలి యట్లని యొయ్యఁ బలికె
గనలి శౌరితో గద్గదకంఠి యగుచు.

అలుకలు సేసి పోనడచి యక్కట! సంజయుచేతఁ జెప్పి పు
త్తెంతురె? ఇట్టి యూఱడి మనంబ్రియనుండె యుపేక్ష సేయుచు దా
నంతన యూళ్ళు లేవుఁ గనఁ నైదు సుయోధను డిచ్చునొక్కొ? ఈ
కంతకృపావిహీనమతి నాతఁడు నెచ్చునె యున్న దమ్ములన్!

౫. తనయునుపట్టు బన్నములఁ దమ్ములనిప్పుడు కాండ్రపెట్టి నీ
జనపతి సైపకున్నె? యదిసక్కన! రాజ్యము పాలు లేక తీ
ఱున కొడుకాటు గట్టిన, నెఱుంగమి వెట్టరె? చాలరైరి వీ
రనరోకా? నానలేమియని యాడరె లోకమువారు కేశవా?

శా. పెంపేదం బపకీర్తితక్కువలు రూపింపంగ నేలా? విచా
రింపన్ వారికి మేలు సంధి యిరువారిం జూచినం దారు సా
ధింపంజాలరొ? కాక పోరఁ దగ మర్దింపం దలఁపేని శం
కింపం బట్టోకా? వారు బ్రాహ్మణులె? యేకీడైన సైరింపఁగన్.

ఉ. ఓట మొకింతయేనియు సుయోధను చిత్తమునందు లేదు నీ
మాటలఁ బోవునే దురభిమానము యొక్కుడుపూనుగాక, యా
చోటన సంగరంబు లగుచొప్పులు ఘటిల్లినయేనిఁ బాండవుల్
పోటున కిచ్చగింతురొకొ? పోదురొ? కానఁ దనుండ నచ్యుతా!

ఉ. ఏటుఁగంటి నావలన దింకను నీవును రాజు దమ్ములుం
గానుచితంబు సూచి మనకార్యము, మీసుజనత్వముం జెడం
గా నొకభంగిసేయక తగం గురువర్గముతోడి సంధి మీ
కైన తెఱంగునన్ వలచినట్టుల చేయుఁడు నేర్పు లేర్పడన్

ఉ. ఆఱడిబోకయున్, ఘనమునందుటయున్, గని పెక్కనేరమిన్
మాఱట నోరిదానవయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే
గాఱులు ప్రేలెదన్ వినుఁడు, కజ్జము నెగ్గగు గాన నల్కమై
కీఱికి సైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్ల నేర్చునే.

చ. వరమునఁ బుట్టితిన్, భరతవంశముఁ జొచ్చితి, నందుఁ బాండుభూ
వరునకుఁ గోడలైతి, జనవంద్యులఁ బొందితి, నీతివిక్రమ
స్థిరు లగుపుత్రులం బడసితిన్, సహజన్ముల ప్రాపుఁగాంచితిన్
సరసిజనాభ! యిన్నిటఁ బ్రశస్తికి నెక్కినదాన నెంతయున్.

వ. అట్లుంగాక,

ఉ. నీవు సుభద్రకుంబలె గడునెయ్యము గారవముం దలిర్ప సం
భావనసేయు; దిట్టినఁ బంకజనాభ, యొకండు రాజసూ
యావభృథంబునందు శుచియై పెనుపొందినవేణి పట్టి యీ
యేవురుఁ జూడఁగా సభకు నీడ్చె! కులాంగన సిట్లొనర్తురే?

ఉ. ఆసభ కేశవ స్త్రీ యగుచుట్టి వసం గొనివచ్చి నొంచు దు
శ్శాసను జూచుచుం బతు లసంభ్రములై తగుచేష్ట లేక నా
యాసలు మాని చిత్రితుల యాకృతినున్నయెడన్, ముకుంద! వి
శ్వాసముతోడ నిన్ గొలువవచ్చు మనం బదియుం దలంపవే?

చ. అరయ మిఁ జేసి కోడలన కష్టుఁడు దాసిగఁ జేసె నన్నహో
పురుషుని పాలికిం బతులు పోవఁగ వీరలతోన యేను జె
చ్చెరఁ జని కోలగంబు దగఁ జేయుదునో? అటుగాక పాడికై
వరపుడ మోపి చేయుదునొ వారికి? మాధవ సెప్పుయుంవుమా!

వ. అని యట్లుగ్గశించి,

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయిన క్రొమ్ముడిఁ గ్రమ్మనవిచ్చి వెంట్రుకల్
దావలచేతఁ బూని యసితచ్ఛవిఁ బొల్చు మహాభుజంగమో
నాఁ కలసిల్లి వేలఁగ మనంబునఁ బొంగు విషాదరోషముల్
గావఁగలేక బాష్పములు గ్రమ్మఁగ డగ్గఱలేచి యార్తయై,

క. ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్ళం
దవిలి సగము ద్రెవ్వపోయి దక్కినయవి కా
రవుఁ గడ దీఱుమాటల
యవసరమునఁ దలఁపవలయు నచ్యుత! వీనిన్.

సీ. ఈ వెంట్రుకలు పట్టియీడ్చిన యాచేయి
దోలుతగా బోరి గో దుస్ససేను
తను వింతలింతలు తనియలై చెదరి రూ
పఱియున్నఁ గని యుడుకాఱుగాక
యలుపాలఁ బొనుపడునట్టి ఛిచ్చే యిది?
పెనుగదఁ బట్టిన భీమసేను
బాహుబలంబును బొలించి గాండీవ
మనునొక విల్లాప్పడును వహించు

ఆ. కత్తివికర్మంబుఁ గాల్పనే? యిట్లు
బన్నములు పడిన ధర్మనందనుండు
నేను రాజరాజపీనుంగుఁ గన్నారఁ
గానఁబడయ మైతిమేలిఁ గృష్ణ?

ఉ. నెట్టన యిట్టియల్క మదినిల్పితి రక్కసతాల్మిఁ జూపెడిం
గట్టిరనాట్లు పెద్దనయును గాలము దీనికి వాఱు లెన్నడుఁ
బుట్టదు దుష్టనిగ్రహము పూని జగంబులు గాఁచు నటితోఁ
బుట్టవె నీవు, తేజమునఁ బొల్చిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా!

వ. అనుచు నెలుఁగు రాలువడ నేడ్చిన యాజ్ఞసేనిం గృపాయత్తచిత్తుం డయి నారాయణుం డూరార్చి కూర్చుండ నియమించి కన్నీరు దుడువను, బెన్నెఱివేణి ముడువనుం దగువారి నియోగించి యిమ్మానినితో నిట్లనియె."

పై శ్లోకములను బద్యములను జదివి చూచినచో సంస్కృత భారతమునకుఁ దిక్కనసోమయాజి రచనము వన్నెపెట్టినదని తోఁపక మానదు. ఈ సందర్భమున శ్రీ కొ. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు వ్రాసిన వాక్యముల నుదాహరించెదను. "తిక్కనకృతభారతము సంస్కృతమహాభారతమునకు భాషాంతరీకరణ మని మనవారంద ఱనుకొనుచున్నారు; కాని యది గొప్ప పొరపాటు. ఇట్లనుకొనుట మనము తిక్కనయెడ నొకయపరాధము సేయుటయే. సంస్కృతభారతము బంగారపుముద్ద. ఆంధ్రభారతమా ముద్దలోనుండి కావలసినంత బంగారమును దీసికొని స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవముతోఁ జేయఁబడిన చక్కనిసువర్ణకమలము వంటిది. ఉభయభారతములలోని యీ భేదముఁ జూపి స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవము వెల్లడిచేయుటయే నాయుద్దేశము" విరాటోద్యోగ పర్వములందక్క తక్కినభాగమును దిక్కన క్లుప్తము చేసినాఁడు.

పూర్వకాలమున విశేష రాజకార్యములలో నవసరము వచ్చి నప్పుడు మహారాణులు కూడ సభలోనుండి చర్చలలోఁ బాల్గొనుచుండెడివారని యీకథవలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఇట్టిసంప్రదాయము పురాణయుగములోనే కాదు. చారిత్రకయుగమునఁ గూడఁ గలదు. పదునొకండవ శతాబ్దిప్రాంతమున మనదేశముపైకి దండెత్తి వచ్చిన మహమ్మదీయులకు సాహాయ్య మొనర్చుచున్న జయచంద్ర మహారాజుపై యుద్ధము చేయఁబోవుచు నాతని యల్లుఁడగు పృథ్వీరాజు చిత్తూరురాణాయైన సమరసింహుఁడు మొదలగు మహారాజులతో నాలోచించుటకై యొకసభను సమకూర్చెననియు, పృథ్వీరాజు నాజ్ఞానుసారముగ నాతని రాణియు జయచంద్రుని తనయయు నగు సంయుక్తాదేవి యాసభకువచ్చి సమరతంత్రములలోఁ బాల్గొని దేశమాత సంరక్షణమునకై జయచంద్రునితోఁ బోరుసల్పుట యుచితమే యనియు నందుఁ దండ్రి ప్రాణములు పోయినను దానందులకుఁ జంకింపననియుఁ దెల్పి భర్తప్రయత్నమునకుఁ దోడుపడియెననియు, నప్పుడాసభయందున్న చాందూభట్టు అనుమహాకవి 'పృథ్వీరాజరాసా' యనుగ్రంథమున వ్రాసి యున్నాఁడు

తిక్కనమహాకవి రచించిన కావ్యములు :

తిక్కనసోమయాజి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ బెక్కు గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుదురు. కాని రెండుగ్రంథములు మాత్రమే మనకిప్పుడు లభ్యము లగుచున్నవి. అందు మొదటిది నిర్వచనోత్తర రామాయణము. రెండవది శ్రీమహాభారతము.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

ఇది వాల్మీకిరామాయణములో సప్తమకాండమున కాంధ్రీకరణము. రావణవధానంతరము శ్రీరామచంద్రుఁ డయోధ్యయందు పట్టాభిషిక్తుఁడగుపిమ్మటను జరిగినకథకుఁ బూర్వరామాయణమని పేరు. ఇది

యేడుకాండలుకలది. ఈయేడుకాండములలోను జెప్పని రావణ జననాది పూర్వవృత్తాంతమును శ్రీరామపట్టాభిషేకానంతర సీతావనవాస కథయు కుశలవ జననాది కథలును నేడవకాండమున నున్నవి. దీని కుత్తరరామాయణమని పేరు. దీని నీ యుభయకవి మిత్రుఁడు తెనిఁగించెను గ్రంథమునందెచ్చటను వచనము లేకుండ రచియించుటంజేసి దీనికి నిర్వచనోత్తరరామాయణమని పేరువచ్చినది. కవులు సాధారణముగాఁ గథాసందర్భమును గలుపు పట్టులయందును, వర్ణనలనుఁ జేయుపట్టులను వచనములను రచియించుచుందురు. అట్టిచో లేకుండ నాభాగములను గూడఁ బద్యములచేఁ బూరించిన సొంపుగ నుండునని తన యభిప్రాయమును దిక్కన యీక్రింది పద్యములలో వ్యక్తీకరించినాఁడు.

క. వచనము లేకయ వర్ణన
రచియింపఁగఁ గొంతవచ్చుఁ బ్రౌఢులకుఁ గథా
ప్రచయముఁ బద్యములన పొం
దుచితంబుగఁ జెప్పు టార్యు లొప్పిద మనరే?

క. లలితపదహృద్యపద్యప్రసం
బులన కథార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై
యలఁతి యలఁతి తునియలఁగా
హాల సంధించిన విధంబు నమరఁగవలయున్.

ఇతఁడు పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తరరామాయణమును దెలిఁగించుటకు గారణ మంతకుఁ బూర్వమే పూర్వరామాయణమును భాస్కరుఁ డాంధ్రీకరించియుండుటయే యనియు భాస్కరరామాయణమును రచించిన దీతని పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడే యనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన రచించిన రెండుపద్యముల నుదాహరించుచు వానిఁ గూర్చియు, భాస్కరరామాయణ కర్తృత్వమును గూర్చియు మంత్రిభాస్కరుని చారిత్రమున విపులముగాఁ

చర్చించియున్నాఁడను. ఆవిషయములను మరల నిటవ్రాయుట పునరుక్తియని విడచితిని. తిక్కనసోమయాజి భారతాంధ్రీకరణమువలెనే నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మక్కికిమక్కిగాఁ జేయక స్వేచ్ఛ గైకొని రచించియున్నాఁడు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమును పది యాశ్వాసములుగా రచియించి తనప్రభువగు మనుమసిద్ధి మహారాజున కంకితము చేసెను. ఇందు నన్నయవలెనే యితఁడును తన గ్రంథము మొదల నాంధ్రపద్యమును వ్రాయక యీక్రింది సంస్కృత శ్లోకమును రచియించెను.

శ్లో॥ శ్రీరాస్తాం మనుమక్షితీశ్వరభుజాస్తమ్భే జగన్మణ్డల
ప్రాసాదస్థితి భారభాజి దధతీ సాలభఞ్జీశ్రియం
శస్త్రాణాం త్రైమగణ్డభిత్తిషు మదవ్యాసఙ్గవశ్యాత్మనాం
యా ముత్తేజయతేతరాం మధులిహా మానన్దసాన్ద్రస్థితిః॥

శ్రీ మహాభారతము

వ్యాసవిరచితమైనసంస్కృతభారతమునందలిపదునెనిమిదిపర్వముల లోను నన్నయభట్టు ఆదిపర్వమును, సభాపర్వమును, అరణ్యపర్వమునఁ గొంతభాగము నాంధ్రీకరించెను.

తిక్కనసోమయాజి యరణ్యపర్వమునందలి తక్కిన భాగము నాంధ్రీకరింప వలసియుండఁగా దానిని విడచి విరాటపర్వాదిగాఁ బదు నైదుపర్వముల నాంధ్రీకరించెను. తిక్కనరచించిన :

ఉ. ఆదరణీయసారవివిధార్థగతిస్ఫురణం బు గల్గి య
ష్టాదశపర్వనిర్వహణసంభృతిమై నెనుపొందియుండ నం
దాదిఁ దొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండు వి
ద్యాదయితుండొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్"

మ. హృదయాహ్లాదిచతుర్థమూర్తికథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వమట యుద్యోగాదులుం గూడఁగా

బదు నేనింటిఁ దెనుంగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునం
దుదిముట్టం రచియించు టొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్.

అను పద్యములనుబట్టి యారణ్యపర్వము నన్నయభట్టు పూర్తిగనే రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నది కాని సాక్ష్యమిందుకు వ్యతిరేకముగా నున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి యెఱ్ఱాప్రగడచరిత్రమునఁ జర్చింపఁ దలంచి యిట వదలివైచితిని.

ఆంధ్రిలో కావ్యోదయమును గాంక్షించి, ఈమహాభారతనిర్మాణకార్యమునకుఁ దాను సంసిద్ధుఁడనైతినని యీకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"ఉ. పావన భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాం
ధ్రావలి మోదమందఁ బొరయునట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్కృతి
శ్రీవిభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వ దీ
క్షాపధి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్

పరిశాంతహృదయముతో భారతరచనమునకు దీక్షఁ గైకొనిన యీ పుణ్యపురుషుఁడు తెలుఁగుభాషలో భారతమును రచియించుట "పురుషార్థతరుపక్వఫల"మని హరిహరనాథుఁడే రచియించిన ట్లీకవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపినాఁడు.

క. పారాశర్యనిఃసృతి యయి
భారతమను పేరఁ బరగు పంచమవేదం
బారాధ్యము జనులకు ద
ద్గౌరవ మూహించి నీ వఖండితభక్తిన్

తే. తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురు టరయ
భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము గాదె
దీని కేనియ్యకొని వేడ్క నూని కృతిప
తిత్వ మర్థించి వచ్చితిఁ దిక్కనశర్మ!

ఆంధ్రభాషలో ప్రాశస్త్యము లగు కావ్యములను రచించినవారిలో దిక్కనసోమయాజిని మొదటివానినిగా నెన్నవచ్చును. ఇంతేకాదు, పరిమాణము నందుఁగూడ నీతనితో సమానముగ గ్రంథరచనము గావించిన యాంధ్రకవు లింకొకరు లేరు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున దాదాపు ౧౩౦౦ పద్యములును, మహాభారతమునఁ బదునాలుగు వేల గద్యపద్యములును గలవు. ఈతని రచనములయం దేభాగమును దీసి చదివినను విసువు జనింపక యింకను జదువవలయు ననియే యుత్సాహము కలుగుచుండును.

తిక్కన పద్యరచనము

కందపద్యరచనమునం దీతఁడు కడునేర్పరి. మన దేశమున "పందినిఁ బొడిచినవాఁడు బంటు, కందము జెప్పినవాఁడు కవి" యను నొక నానుడికలదు. కందపద్యములను రచించుట కష్టతరమని దీని యభిప్రాయము. కవిచౌడప్ప చెప్పిన:

"క. ముందుఁగ జను దినములలో
కందమునకు సోమయాజి ఘనుఁడందురు నేఁ
డందఱు నను ఘనుఁడందురు
కందమునకుఁ గుందవరపు కవిచౌడప్పా"

అను పద్యమునుబట్టి పూర్వకాలములోఁ దిక్కనసోమయాజి కందములు మతికెక్కినవని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు కందపద్యములను సరసముగా రచియించుటే కాక సంఖ్యయందుగూడ వాని నధికముగా వ్రాసియున్నాఁడు. దాదాపు ౧౩౦౦ పద్యములుగల నిర్వచనోత్తర రామాయణములో నైదువందల యిరువదియాఱు గందములున్నవి. భారతమునందలి మొత్తము గద్యపద్యములు పదునాలుగు వేలలోను మూఁడవభాగ మయిదువేల మూఁడువందలు కందపద్యములు. భాస్కరరామాయణము

న మల్లికార్జునభట్టు రచించిన భాగములోఁ గూడ నూటికి నలువదికి మించి కందపద్యములు కలవు. మల్లికార్జునభట్టు పేరఁగల భాగములోఁ జాలభాగము మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించెనని యొకవాదము కలదు. ఆ వాదము సత్యమయ్యెనేని, తాతయు మనుమఁడును, శూరులును మంత్రులు, నగుటయందే కాక, కందపద్యరచనమునఁ గూడ నొకరి కొకరు దీసిపోక వంశమర్యాదను గాపాడిరని విదితమగును. విరాట పర్వాదియందుఁ దక్కఁ దక్కిన ప్రతియాశ్వాసాదియందును దిక్కన కంద పద్యములనే వ్రాసియుండెను.

తిక్కనసోమయాజి సామాన్యముగా, శార్దూల మత్తేభాదిపద్యములనే గాని, కవిరాజవిరాజితాది వృత్తములను రచియించుటలో నేర్పరి కాఁడని యెవ్వరో యాక్షేపింపగా స్త్రీపర్వమునఁ గష్టపడి యాతఁడు విశేషముగా వృత్తములను రచియించెనని కొందఱనుచున్నారు. స్త్రీపర్వమున నట్టివృత్తములు విశేషముగా నున్నమాట సత్యమే కాని, యెవరో యాక్షేపించిన మీఁదట వానిని రచించెననుట సత్యముండదు. స్త్రీపర్వమందలి కథ దుఃఖకరమైనది అందు స్త్రీపాత్రము లెక్కువగా పాల్గొని శోకపూరితములగు వాక్యములను బల్కుచుండుటగాననగును ఆకథ కనుకూలముగ నుండునని యావృత్తముల నాతఁడు రచియించి యుండును. చంపకోత్పలములు గాని, మత్తేభశార్దూలములు గాని, స్త్రీ పర్వమున లేవు. దాదాపు నలువదివిధములగు నితరవృత్తము లిందుఁ గలవు.

ఈతఁడు రచియించిన రెండు కావ్యములలోను, నిర్వచనోత్తర రామాయణకవిత్వముకంటె మహాభారతకవిత్వము రసవత్తరమై యారి తేరి హృదయంగమముగా నున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ గొన్నితావులలో నీతనికవిత్వము నారికేళపాకములో నున్నదని కొందఱందురు. కాని యది సత్యము కాదు.

ఈతని కవిత్వశైలి చూపుటకిదివఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యములే చాలియున్నవి. ఈతని పద్యములన్నియు, రసవంతములై యుండును. అట్టివానిలో మంచివివి యని యేర్పఱచుట యసంభవము. అయినను, రామాయణమునుండి యాశ్వాసమున కొకటివంతున పదిపద్యములను, భారతమునుండి పర్వమున కొకటిచొప్పున పదునెనిమిపద్యముల నీదిగువ నుదాహరించుచున్నాఁడను. మచ్చుచూపుటలో మంచి చెడ్డలు రెండిటినిగూడఁ జూపుట ధర్మముకదా!

నిర్వచనోత్తర రామాయణము:

చ. జనకునియజ్ఞవేదికఁ బ్రశస్తముగా జనియించి యంగనా
జనతకు భూషణం బనఁగ జాలిన సీతకు రుద్రచాపభం
జనమునునంతు విచ్చి నృపసత్తముఁ డాతిఁ బరిగ్రహించి పే
ర్చిన యుభయానురాగము పఁజిత్రభవుం జరితార్థుఁ జేయుచున్. ఆ౧

చ. వరములు గాంచి బాహుబలవంతుఁ డనం దగుమాల్యవంతుఁడ
చ్చెరువగు విక్రమంబునఁ బ్రసిద్ధివహించి నిజానుజన్మలం
గర మనురక్తి మన్ననఁ దగం గొనియాడుచు సర్వలోకభీ
కరుఁడయి దేవతామునినికాయము దల్లడమందుచుండఁగన్. ఆ౨

చ. తనయుఁడు తండ్రియగ్రజుఁడు తమ్ముఁడనం జనునయ్య రాజ్యముల్
గొను నెడ శౌర్యలంపటులకున్ మఱి చుట్టఱికంబు గల్గునే
యను వగునంతకున్ రిపుఁ డుదగ్రత సైఁచిన నింక నూరకుం
డ నగునె వేగపోరికిఁ గడంగుము నీభుజదర్ప మేర్పడన్. ఆ౩

శా. కేలీకందుక వల్ల నెత్తుకొనుమాడ్కిం బట్టి నాయున్న యా
కైలాసాచలమిల్లు నీవు నెయ్యంగా నెత్తితం జోద్యమై
సీలా వేఁగొనియాడు జెల్లరును వర్ణింపంగ వీకొక్క పే
రేలోకంబునఁ జెల్ల దైత్యులకుఁ బెంపెక్కంగ నేనిచ్చెదన్. ఆ౪

చ. పరమపతివ్రతావిభవ భాసురలీల వెలుంగుచున్న ని
ష్కరుణత నిమ్మహిం బతిచేఁ గావున నీవనుబాధనుండు స
త్పురుషపరిగ్రహం బయినపుణ్యసతిం గలుపింపఁజేసి త
ద్వరుని పరాక్రమంబున నవశ్యముస్ఫూర్తిఁ బొందుగాఁ గావుతన్. ౪౫

ఉ. పంచినకెంపుఁ బాసిదివిఁ బ్రాకి దిశల్ వెలిఁగించి చంద్రకాం
తంబుల నీరు సేసి కుముదంబులఁ బిందువు సేరఁ బంచి యు
ష్ణాంబుల నిద్రవుచ్చి మరుసాయకముల్ గరసాఁ బట్టి కో
కంబుల నేఁచి లోకము హొగడ్తలు సేకొని చంద్రుఁడున్నెడన్. ౪౬

శా. వాలిం గీటియు వాయుపుత్త్రు సరియై వాఁ డాత్మశక్తిజ్ఞుడై
యీలోకంబులు గెల్తునే నసిన మా కొందు గలండే మహీ
పాలా గేసర వానివర్తనముఁ జెప్పం జిట్ట లాభిక్రమ
శ్రీలన్ లున్ భవదీయసన్నిధిఁ బ్రశంసింపం గుం జెప్పెదన్. ౪౭

ఉ. రావణునింట నుండఁగ ధరాసుత నే మరలంగఁ దెచ్చి సం
భావన సేఁత కష్టమనిపల్కిరి చూచితె లక్ష్మణా? మహా
దేవుఁడు బ్రహ్మయున్ మునులు దేవగణంబులు మెచ్చ నయ్యెడం
బావకుఁ డిచ్చె నాకు సతిఁ బాపవుమాటలు పుట్టె నయ్యెడన్. ౪౮

మ. ఒకనారీతిలకంబు గానములో నుద్దామశోకార్తయై
వికలాలోకన మశ్రుధారలును బృథ్వీరేణులిప్తాంగముం
బ్రకటాక్రందనమున్ శిథిలకబరీభారంబు వక్త్రాబ్జశో
షకనిశ్వాసగమోహమ్మెయుం గలయవస్థం బొందఁగా నయ్యెడన్. ౪౯

చ. జయజయశబ్దముల్ సెలఁగ సర్వజనంబు నెలర్ప నర్మిలిం
బిలయసుత యుగ్మముం దిగిచి పెద్దయుఁ బ్రొద్దాకఁ గౌఁగిలించి మో
దయుతమనస్కుఁడై నృపతి దమ్ముల నమ్మన మొందఁజేసి య
వ్వయుపరివృద్ధి తల్లుల మనం బలరం బ్రకటించి వేడుకన్. ౫౦

మహాభారతము :

ఉ. ఈతఁ డజాతశత్రుఁడు మహిం దగ దిగ్విజయంబు సేసి వి
ద్యోతితకీర్తి వాసవు మహాసన మైనను నెక్క నర్హుఁడు
ద్యోతితమూర్తి కౌరవకులోద్భవుఁ డాగ్నసితాయసంతత
ఖ్యాతచరిత్రుఁ డీ చిగితగద్దియకుం దగఁడే నరేశ్వరా.   వి. ప.

మ. తుది రాజ్యమ్మొసగమ్ము గొమ్మడవియందుం బేరు పండించియుం
బడ యూఁడే తులు నీవునుం దిరిగి రా పాలీక పోవచ్చునే
యది గాదేఁ దెగి బంట్లవై యటుయు మూఁచు ల్గన్ను నెట్టింక చె
ల్లదు సూ పీకని యోసు యోధయుప యుల్లంబుచ్చివోనాడమా. ఉ. ప.

ఉ. కోపము సంహరింపు యదుకుంజర పాండవకోటి క్లేశముం
దేపవుఁ గావె నీవిటు ధీరతఁ బూనికి దప్పినం బ్రతి
జ్ఞాపరుఁ డైన ధర్మసుతుఁ డౌగ్యము ధైర్యము శౌర్యవీర్యముల్
రూపఱిపోక కాదె యనురూపమె నీ కిది లోకనాయకా.   భీ. ప.

చ. వినుము కిరీటి దివ్యశరవేదివి నాఁ జను దేవు లేఁచి చో
టను ముని సెల్లె నిట నిటలం జనకిత్తును నె యిష్టనీబలం
బున హరి నేర్పుఁ జూచుటకుఁ బోరికి వచ్చి నీవు పాండురా
జునకు జనించితేఁ దెగి నా పుకు శౌర్యము నస్త్రవీర్యముల్. ద్రో. ప.

శా. క్రాంతిం బొందినవాఁడు పార్థుఁ డపరిక్రాంతుండు కర్ణుండు దు
ర్దాంతోదగ్రత నేఁడు గీడడఁచు నీతం డాతపిన్ పహ్ని య
త్యంతంబుగా శశిరత్వ మొందినను గోత్రాఘుల్ వడంకాడినం
గుంతీసూనుని చేతఁ గర్ణునకుసం గోల్పాటు వాటిల్లునే   క. ప.

చ. చదలిత నెల్లవేసములు జన్మము లొప్పఁగఁ జేసితిగా రమా
స్పద మగువృత్తిఁ బొల్చి నరపాలకు లెల్లను గొల్వఁ గంటి దు
ర్మదరిపు గాఢగర్వహరి మున్ప వకేళి యొనర్చితిం దగం
దుది నని మిత్రబాంధవులతోఁ ద్రిదివంబున కేఁగుటొప్పదే.   శ. ప.

చ. దురమునఁ బెంపుఁ జేసయును దర్పములీల వెలుంగుచుండ సు
స్థిరత శమాంగపంచక విశిష్టగుణంబునఁ బోలి సద్గతిన్
బొరసెదు నీకునై వగవు పుట్టదు బంధులు రాజు దేవులున్
దిరియుదు రింక వారి దగుదీవెత కోర్వక యున్మలించెదన్. సౌప.

మంగళమహాశ్రీ:

ఈతఁడు రణంబునకు నెత్తిచనుచుండి యును
నెంతయును భక్తిఁగని వాకుం
బ్రీతి యొసఁగం బలికి ప్రేమ మొలయం బొగడి
హృద్యయు వినీతిపిరతుండై
చేతులు మొగిడ్చి జయసిద్ధియుఁగ దీవన వి
శిష్టదయ నిమ్మలిన ధర్మం
బేతల ననూనమగు విద్యజయ మగు మాతలకు
నెట్లయిన సిద్ధునుగు నంటిన్. స్త్రీ.ప.

మ. నిజదారైకపరత్వముం గరుణయున్ నిష్కంబునుం దాల్మియున్
సుజనాసంగము దేవపిత్రతిథి సంతర్పణార్చనల్ హంసభు
గ్భజనంబున్ సకలాశ్రమస్థులను శక్త్యాప్రక్రియం బ్రోవుఁ బం
కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె నర్థిన్ శ్వరా. శాం.ప.

చ. అనశనవ్రతంబుఁ జేసి సురలాదిమునుల్ మహితానుభావులై
రనఘ సహస్రవర్షములనంతకల్పిత మైన యేకభు
క్తనియమతంత్రమున్ నడపి గాధితనూజుఁడు బ్రాహ్మణత్వమున్
గనియె మహోపవాసములఁ గాని ఫలంబులు లేవు భూవరా. ఉప.

ఉ. ఉత్తర బిడ్డ నెత్తుకొని యొయ్యన మోమలరంగ వచ్చి య
త్యుత్తమతేజుఁడైన పురుషోత్తము నంఘ్రులపొంత భూస్థలిం
జిత్తమెలర్పఁగా దనదు చెన్నగు ఫాలము సేర్చెనన్ ముదా
యుత్తమనస్కుఁడై యతఁడు సాదరభాషల గారవించుచున్. అప.

క. మాయయ్య కానవచ్చెడు
బోయెదు నేనితనితోడఁ బోయెద శుశ్రూ
షాసక్తనై యుండెద
నీయెడఁ గొనుచు మగిడి యేగుము తల్లీ. ఆ.వ.

చ. వలసిన నెట్టి కార్యమును వారిరి నెట్టన గ్రచ్చఁ జేయఁగా
వలఁతి వృతుం బరీక్షితుని వత్సలతం బ్రదికించె శౌరి యి
క్కలమున యాదవుల్ పెనఁగఁగాఁ గని మాన్పఁడు పేక్ష సేసె నీ
పొలుపు టవశ్యభావ్యమని బుద్ధిఁ దలంచుట గాన నయ్యెడున్. మౌ.ప.

చ. తనువు దొలంగ కిట్లు సుకృతంబుల పెంపున వచ్చితిప్పురం
బునకు మహాత్మ! యిచ్చటను బోవదు నీవు దిఁ బాసి మర్త్యతం
బనుపడి యున్న నెయ్యము భావుదులన్ శుభదృష్టి జూడుమా
మనులను సిద్ధులంబగు నెయుండటి చందమునొందియుండఁ గన్నా మ.ప్ర

ఉ. భారతమూర్తితో విధిన భక్తిఁ జతించిన శ్రీయు వాయువున్
భూరియశంబునుం బ్రమదముల్ దృఢచిత్తయుఁ గల్గు వారి శే
కోటక లైన వేగ మిందఁ గూడు సువ్రతుఁ గాంచు సద్గరుల్
గారవ మొప్పఁగాఁ బడయు గర్భిణి యుల్ కురుసంగమూరియునిస్వ.ప

తిక్కన రచించిన యితర కావ్యములు :

(౧) విజయసేనము.

తిక్కనామాత్యుఁడు విజయసేనము ప్రబంధమును రచించె నని యొక ప్రతీతి కలదు. ఈ క్రిందిపద్యములు విజయసేనములోనివని పెదపాటి జగ్గనకవి సమకూర్చిన ప్రబంధరత్నావళిలో నుదాహరించి యున్నాఁడు. ఈ రత్నావళిని శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులు గారు ప్రకటించియున్నారు. విజయసేనమిప్పు డెచ్చటను గనుపట్టుట లేదు. ఇది యొక ప్రౌఢకావ్యమని చెప్పుచు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గా

రాంధ్రులచరిత్రమున నీ క్రిందిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు. ఈ పద్యములు వారికెట్లు లభించినవో తెలియదు.

"సీ. ఘనసారకస్తూరికాగంధముల నవ్వ
గంధబంధంబులు గలపి కలపి,
కుసుమితవల్లికాలంకృతవీథులఁ జొచ్చి
కని సరోగృహముల మునిఁగి మునిఁగి,
సమధికాహార్యాంగసంగీతములలోన
కన్నెతెఁగలకాట కలపి కలపి,
కుముదకుట్మలకుటీకోరకంబులు దూఱి
యావిదంపతులకుఁ దెలిపి దెలిపి,

గీ. యనుదినమ్ము నప్పురాంతికమ్మున గట్టు
వాలు వోలె విప్రవరుఁడు వోలె
నట్టువోలెఁ దాను నచ్చిన చెలి వోలె
మెలయుచుండు మందమారుతంబు.

ఉ. పల్లవపుష్పసంపదలఁ బంచి వసంతుఁడు కాపుగాకనై
యీ ల్లివనంబు సంకటము లేనగఁ దా రొడికంబు మీఱ న
ట్లిల్లన క్రోలి క్రోలి మలయానిలుఁ డందుఁ బురాణపత్త్రముల్
డుల్లఁగఁ జేసె సత్క్రియఁ బటుత్వము కాముఁడు పిచ్చలింపగన్."

విజయసేనము : (ప్రబంధరత్నావళిలోనిది)

ఉ. అల్లనఁ దొంగమొత్తి శిఖ నావలయేటిజలంబు పుచ్చి సం
ఫుల్లతఁ బాదపీఠమున పొంతన యున్న సహస్రనేత్రుపైఁ
జల్లి శివార్చనాకమలసంహతిఁ బ్రోవుగఁ జేయు నల్లు శో
భిల్లు గజాననుండు మదభీప్సితసిద్ధికరుండు గావుతన్.

శా. గీర్వాణావలపాలు పాత్మరచన క్రీడాహతంబైన న
య్యుర్వీశాంఘ్రియు నంత నంత ఘనరత్నోద్యత్ప్రభ లుర్వి దప్ర
కృష్టంబై పాదిగట్టి పేర్చిన మదిం గంబంబ యంచుం గన
గ్గర్వోన్మీలిత నేత్రుఁడై మెఱయు వేదండాననుం గొల్చెదన్.

సీ. పద్మంబులును వప్రపద్మరాగప్రతి
బింబములును తగ బెరసి మెఱయఁ
కల్లోలములును రంగన్మకరాయిత
తుండములును వటు తోట్రుపడఁగ,
బిసములు విహారణరససమాగతరసా
తలనాగశిశువులు చెలిమి సేయఁ
జక్రియుగ్మంబులు జలకేళిలోలని
తంబినీస్తనములు తడఁబడంగ

గీ. సొంపుమీఱి నట్టిపెంపుచు గంభీర
తయును బరపులోవు వేడ్కఁ దగిలి జనులు
సంస్తుతింప నఖిలసన్నివేశస్థితి
నప్పురంబు పరిఖ యతిశయిల్లు.

చ. తరుణుల వీఁగుఁజన్నుఁగవ తాఁకున మన్మథచక్రవాకబం
ధురగతి లీలఁ గాముల తొరవుటూరుల ఘట్టనంబులన్
కరివరహస్తకాండపటుఘట్టనలన్ బరిఖాతరంగముల్
దిరుగుడు వడ్డతీరములఁ దెట్టువుగట్టు సరోజరేణువుల్.

చ. కొనియెద మన్నబండగులు కోటులకమ్మెదు; రమ్మఁబూని తె
చ్చిన సర కెంత పెద్దవెల చెప్పినఁ గొంత్రు తగంగ నిచ్చి; న
చ్చిన వెలతీర్చి లక్ష్మి తమ చెప్పినయట్టుల చేయు సొంపు పే
ర్కొన గణుతింప రాదు; పురికోమటులం బ్రణుతింప నొప్పదే?

క. కిసలయాకరశ్రీబిసబిం
బసుధాంశుప్రాయవస్తు బహువిధరూపో
ల్లసము మద ముడుప నజుఁడొక
యసమాకృతి దాల్చె ననఁగ నంగన యొప్పన్.

సీ. మదనవశీకార మంత్రదేవత దృష్టి
గోచరమూర్తిఁ గైకొనియె నొక్కొ?
సితకరబింబ నిస్సృతసుధాధార సి
తంబినీరూపంబు దాల్చె నొక్కొ?
విధి కామినీశ్రేష్ఠ విజ్ఞానపరసీమ
భ సురతను లీలఁ బడసెనొక్కొ?
శృంగారనవరస శ్రీవిలాసోన్నతి
సుందరాకారంబు నొందెనొక్కొ!

గీ. కాక యొకవధూటికడుపునఁ బుట్టిన
భామ కేల యిట్టి రామణీయ
కంబు గలుగుననుచుఁ గన్నియపై మహీ
పాలసుతుఁడు దృష్టిఁ బఱపెనర్థి.

సీ. అరిమానసమ్ములు దరికొనియెద్దు నె
వ్వని యుజ్జ్వలాకార వైభవంబు?
బంధులలజ్ఞానతిఁ బొందునట్లుగఁ జేయు
నెవ్వని పాండిత్య మెసఁక మెసఁగ?
నెట్టిమాన్యుల నైన నెవ్వాని వితరణం
బులు వదిజముల చాపల మొనర్చు?
వనితాజనము మానధనముఁ గొల్లుచ్చు వి
చ్చలవిడి నెవ్వాని విలసనంబు

గీ. అట్టి విజయసేను నభిరామమూర్తి వి
ద్యానిరూఢమతి వదాన్యవరుఁడు
మధురవిభ్రమైకనిధి యను జగమెల్ల
నతఁడు చిత్రగుణసమగ్రుఁ డగుట.

శా. ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తుల నజేయుండై పరీక్షించినన్
దత్సామగ్ర్యుఁడు గాక విగ్రహమునో దేశంబుఁ గాలంబు సం
పత్సామగ్ర్యముఁ జూపి శక్యము దెసన్ బ్రారంభియై భూప్రజా
వాత్సల్యార్ద్రమనస్కుఁ డైనతి శక్తిశ్రీసమేతుండగున్.

క. పరధన పరాంగనాజన
పరిహారము ధర్మపథ మందుఁ స
త్పురుషులు మఱవక వీరిం
బరికింపుము విసకు మెపుడు పైశున్యంబున్.

గీ. మహిమ చెడదు స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ
రాష్ట్రదుర్గబల పరాయణులకు
నీవు నిదియు నెఱిఁగి కావింపు సప్తాంగ
సంగ్రహంబు నీతిశాస్త్రనిపుణ.

ఈక్రింది సీసపద్యము తిక్కన విజయసేనము లోనిదని బ్ర శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసియున్నారు.

సీ. అమ్మోదవనిఁ బద్మాక్షుకౌస్తుభ మైన
వెలవక కొనియాడి వేఁపుగలిగి
విలువ యిచ్చెదమని వేఁడినఁ బాలిజూపఁ
గమ్మపసిండియు నమ్మఁగలిగి
దేవస్తు వెంత ప్రౌద్దండము చనుదెంచి
గొంతటఁడిగన నెదురఁ గలిగి

తమయింట లేనియర్థము లర్థపతియింట
నైన వెదకిన లేవనుట గలిగి

గీ. తమకులాచార వర్తన(?)ము కొఱకు
నంగడుల నొప్పునటుల బేహారుమాట
గాని లాభమునకు గాదనంగ
వఱలుదురు పురవరమున వైశ్యవరులు.

ఈ పద్యమును బ్ర. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ ప్రబంధరత్నావళి పీఠికలో నుదాహరించుచు, పై పద్యములలో నొకటి వైశ్యవర్ణన మున్నది ఇదియు వైశ్యవర్ణనమే. రెండు పద్యములును విజయసేనములోనివే యగునా? యని శంకించినారు. పై పద్యములలో గణపతిస్తోత్రమును రెండు పద్యములలో నున్నది. పరిఖావర్ణనమును రెండు పద్యములలోఁ గన్పట్టుచున్నది. జగ్గనకవి సమాహృతులలో నేదైన పొరపాటు జరిగెనో? లేక తిక్కనయే యట్లు రచించెనో, చెప్పఁజాలము. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుఁడను మహాకవి విక్రమసేన మను నొక ప్రబంధమును రచియించియుండెను. అందలి నాయకుఁడు విక్రమసేనుఁడు. నాయిక నిషధసుత. తిక్కన విజయసేనములోని నాయకుఁడు విజయసేనుఁడు. నాయికపేరు లభింపలేదు. ఈ గ్రంథముల నామాక్షరములలో రెండవ మూఁడవ యక్షరములు దక్కఁ దక్కినవి సమానము లగుటచే జగ్గకవి గ్రంథనామముల నిచ్చుటలో పొరపాటు పడియెనేమో!

అప్పకవియును, కస్తూరిరంగకవియును, నీక్రిందిపద్యము విజయసేనములోనిదని సంశయాస్పత యతికి లక్ష్యముగా నిచ్చియున్నారు.

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వాని దెసం దగు లూఁది యిమ్మెయిన్
దల్లడ మందెదేల యుచితస్థితికిన్ మనుఁ బాఁపినన్

దల్లియు బంధుశోకమును దండ్రియు నే మనవా రెఱింగి రే
నల్లను యిల్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా!

కాని యీపద్యమునే చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని విక్రమసేనములోనిదని కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించి యున్నాఁడు. దీనినిబట్టి విజయసేన విక్రమసేనములను జెప్పుటలో తారుమారు జరుగుచున్నదని నిశ్చయింపవచ్చును. అట్లయినచోఁ బైని వ్రాసిన వానిలో నొకే విషయవర్ణనముగల రెండుపద్యములలో నొకటి తిక్కనసోమయాజియు నొకటి యమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. గజాశ్వస్తోత్రపద్యములు రెండింటిలో నుత్పలమాలను దిక్కనయు శార్దూలము నమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. పరిఖావర్ణనమున సీసపద్యమును వైశ్యవర్ణనముగల చంపకమాలయు తిక్కన రచితములని నాయభిప్రాయము. తిక్కన విజయసేనమును రచియించి యుండుట సత్యమేని, యది నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకుఁ బూర్వమై యుండును.

(2) కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు.

ఈమహాకవి యాంధ్రమున నొక ఛందోగ్రంథమును వ్రాసి యుండెనని చెప్పుదురు. దానిపేరు కవివాగ్బంధన మని కొందఱును కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు అని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున ౩౬ పంక్తులు గల యొక చిన్న పుస్తక మొకటి యున్నది. గ్రంథాంత పద్యమిది:

క. తనరఁగ కవివాగ్బంధం
బను ఛందం బవని వెలయ హర్షముతోఁ ది
క్కనసోమయాజి చెప్పె
జనులెల్ల నుతింప బుధుల సమ్మతి గాఁగన్.

అందలి మఱి రెండుపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

క. కులములు గుణములు వేళలు
నలలింగము లింగములును నా గ్రహవేధల్
తెలియఁగ వలయును గవి తలఁ
బలికెడువర్ణంబు లైదుపదులకు మొదటన్.

క. అకచటపవర్గలు విప్రులు
ప్రకటిత తవముపలు నృపులు రయఱబహళశషసల్
వికసిల్లు వైశ్యకులమున
సుకవిస్తుత క్షళలు రెండు శూద్రకులంబుల్.

తంజావూరు నందున్న పుస్తకభాండాగారము నందొక తాళపత్రప్రతి యున్నది. అందలి గ్రంథాంతపద్యమును పైపద్యమును నొక్క రీతిగనే యున్నవి. ఆప్రతియందలి మూఁడు పద్యములివి:

క. విద్యలలోపల నుత్తమ
విద్య కవిత్వంబు మఱి కవిత్వము ఛందో
వేద్యము గావునఁ జెప్పెద
హృద్యంబుగఁ గవితఛందమేర్పడఁ గృష్ణా.

ఈపద్యము సులక్షణసారమున నున్నట్లు వావిళ్ళవారి ముద్రితప్రతి వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని సులక్షణసార గ్రంథకర్త వెల్లంకి తాతంబట్టని ప్రకటించిన వావిళ్ళవారి గ్రంథమునుబట్టి యీపద్యకర్తృత్వమును నిర్ణయింపఁజాలము.

ఆ. చాలు కాలు కూలు సంహారివచనంబు
లోలి కావ్యమందు నొనరె నేని
ఫాలలోచనుఁ డయిన భస్మమయి పోవుహ
బాలవార్ధిశయన బాలకృష్ణ!

మ. స్వరవర్గద్వితముల్ ఖగంధుగుణముల్ ప్రాగ్భేదవర్గాసు
స్వరభిన్న ప్రభు కాకుత్స్యములు దేశ్యజ్ఞోభయాఖండముల్
సరసాదేశవిభాగవృద్ధులును మానంయుక్తవైకల్పముల్
గరిమన్ బోలిక చక్కటెక్కటి యనంగా నిర్వదేడౌ యతుల్

తిక్కనసోమయాజి యాలక్షణగ్రంథమును రచించెనని నమ్ముట కవకాశము లేదు. ఈతనితో సమకాలికుఁడైన కేతనకవి యాంధ్ర భాషాభూషణమున నదివఱ కెవ్వరును దెనుఁగునకు లక్షణము చెప్ప లేదని యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఆ. కవితఁ జెప్పి యుభయకవిమిత్రి మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతఁడు మెచ్చ
బరఁగ దశకుమార చరితంబుఁ జెప్పిన
ప్రోడ నన్ను వేఱె పొగడనేల.

క. మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ
మెన్నఁడు నెవ్వరునుఁ జెప్పరేఁ జెప్పెద వి
ద్వన్నికరము మది మెచ్చఁగ
నన్నయభట్టాదికవి జనంబులకరుణన్.

తిక్కన లక్షణగ్రంథమును వ్రాసియున్నచో కేతనకవి యట్లు చెప్పియుండఁడు. తిక్కనయే యాగ్రంథమును వ్రాసియున్నచోఁ బైపద్యములో "పాలవార్ధి" యని చెప్పియుండఁడు. 'పాలకడలి' యని యుపయోగించి యుండును.

అనంతామాత్యుఁ డిరువదినాల్గు యతులను జేసెననియు నాతని తరువాతి వారిరువదియేడు యతుల నంగీకరించిరనియు నప్పకవి యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. భీమన పదిచెప్పె ననం
తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువదినా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవి
గ్రామణులిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్.

పైని చెప్పిన వాగ్బంధన మను గ్రంథమునందు ౨౪ యతులు చెప్పియున్నాఁడు కావున నాతఁ డనంతామాత్యునకుఁ దరువాతి వాఁడని తెలియఁదగియున్నది. అనంతామాత్యుఁడు క్రీ శ. ౧౩౭౫–౧౪౩౦ ప్రాంతమువాఁడు. కవి వాగ్బంధనకారుఁడు యతులనుబట్టి యీకాలమునకుఁ దరువాతవాఁడగుచున్నాఁడు. తిక్కనసోమయాజి ౧౨౨౦–౧౩౦౦ ప్రాంతమువాఁడు. కావున ననంతామాత్యునకుఁ దరువాత నెవఁడియో యొకకవి వాగ్బంధనమును రచించి తిక్కన పేరు పెట్టియుండును.

(౩) కృష్ణశతకము

తిక్కన సోమయాజి కృష్ణశతకమును రచియించెననియు నీక్రింది పద్యమా శతకములోనిదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు.

మ. అరయన్ శంతనుపుత్రుపై విదురుపై నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపైఁ గుచేలునిపయి న్నందవ్రజస్త్రీలపైఁ
బరఁగం గల్గు భవత్కృపారసము నాపైఁ గొంత రానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబులు నమ్మినాఁడ జగదీశా! కృష్ణ భక్తప్రియా!

"కృష్ణ! భక్తప్రియా!" యనుమకుటముతో నున్న శతకమున్నట్లు గానరాదు. వెన్నెలకంటి జన్నయకృత మగు "కృష్ణా! దేవకీనందనా" యను మకుటముతో నున్న శతక మొకటి యున్నది. అదియు నిదియు నొకటి కాదు. భావిపరిశోధనమున నేమైనసాక్ష్యము లభించిననే తప్ప నీశతక మొకటి యుండెనని కాని దానికర్త తిక్కన యనికాని భావించుటకు వీలులేదు.

తిక్కనను నుతించినకవులు :

ఆంధ్రభాషలోఁ బెక్కు కావ్యములను రచించినకవులలో నీతనిని నుతింపనివారుండరు. ఈతని కవిత్వగుణము నెఱింగిన సుప్రసిద్ధ కవులీతనిని నుతించినపద్యములఁ గొన్నిటి నిక్కింద నుదాహరించెదను.

"మ. తనకావించిన సృష్టి తక్కొరులచేతం గాదు నా నేముఖం
బునఁ దాఁ బల్కినపల్కు లాగమములై పొల్పొందునా వాణి న
త్తను నీతం డొకరుండు నాఁ జనుమహత్త్వాప్తిం గవిబ్రహ్మనా
వినుతింతుం గవి తిక్కయజ్వ నఖిలోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్."

— ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

"వాకృత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచిత ప్రబంధముగ నాకొక్కమాటు" — శ్రీనాథుఁడు.

"చ. ఉభయకవిత్వతత్త్వవిభవోజ్జ్వలు సంవిహితాధ్వరక్రియా
ప్రభుబుధబంధు భూరిగుణబంధురు భారతసంహితాకథా
విభుఁ బరతత్త్వబోధను నవీనపరాశరసూను సంతత
త్రిభువనకీర్తనీయయశుఁ దిక్కకవీంద్రునిఁ గొల్తు నర్థితోన్."

—మారన.

ఉ. పంచమవేదమై పరఁగు భారతసంహిత నాంధ్రభాషఁగా
వించెఁ బదేనుపర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వఁడ
కాంచనగర్భతుల్యుని నఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచితకీర్తివైభవవిరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

—శ్రీనాథుఁడు.

గీ. ఉభయకవిమిత్రు నత్యంతశుభచరిత్రు
భానుసమతేజుఁ గొమ్మయప్రభుతనూజు
సుకృతవిభ్రాజిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ
బ్రణుతబహుదేశకవిరాజుఁ బ్రస్తుతించి. —పి. పినవీరన్న.

చ. క్షితిఁ గ్రతుకర్తనా మహిమచేకొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుఁగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నతిచరితుండు తిక్కకవినాయకుఁ డాదట......

—అనంతామాత్యుఁడు.

ఉ. ఆంధ్రకవిత్వతత్త్వసముదంచితకీర్తిని తిక్కయజ్వ నీ
రంధ్రతరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతి సేయుదు...నల్లస
ద్గ్రంధగభీరమంజుతరగర్జితవిభ్రమభవ్యభంగి సై
రంధ్రిక యొయ్యఁ జాటు మధుర స్ఫుట బంధురవాగ్విజృంభికన్.

—గంగాధరకవి.

ఉ. అంజలిఁ జేతుఁ బద్మజనిశాంతకరాంశ నిరంతరోల్లస
న్మంజులవల్లకీ మధురచంద్రనినాద సముల్లసద్ధ్వని
వ్యంజక వాఙ్నిగుంభన సముంచిత నూతనసృష్టి చాతురీ
రంజిత సత్కవీంద్ర బుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

—నృసింహాకవి.

చ. పరువడి భారతాఖ్య గలపంచమవేదము నాంధ్రభాష సు
స్థిరతి రచించుచోఁ గృతిపతిత్వము గోరి ప్రసన్నుఁడైన యా
హరిహరనాథుచేఁ బడసె నవ్యయసౌఖ్యపదంబు నెవ్వఁ డా
పురుషవరేణ్యుఁ దిక్కకవిఁ బూని నుతింతుఁ గృతాధ్వరోత్సవున్.

—జక్కయ.

భగవద్గీతలను దిక్కనయేల తెలుఁగు సేయలేదు?

భారతమునందలి భీష్మపర్వములోఁ జెప్పఁబడిన భగవద్గీతలను దిక్కనసోమయాజి యాంధ్రీకరింపలేదు. అందులకుఁ గారణ మాతని యసమర్థతయని తలంచువారు కొందఱున్నారు. భగద్గీతలు లేకుండ

వ్రాయఁబడిన తాళపత్రప్రతులు కొన్ని కలవనియు, నట్టిప్రతి యొకటి కుంభకోణమునం దిప్పుడును గలదనియు, నట్టిప్రతియే తిక్కనకు లభించి యుండుననియు నందుచేనది యాతని యాంధ్రీకరణమునఁ జేరలేదనియు కొంద ఱభిప్రాయ పడుచున్నారు. వేదాంత ప్రతిపాదకములగు ననేక కథలను శాంత్యానుశాసని కాది పర్వములలో సోమయాజి యాంధ్రీకరించి యుండెను. తర్కశాస్త్రవిజ్ఞాతయైన తిక్కన భగద్గీతల నాంధ్రీకరింప శక్తిలేకపోయె ననుటకంటె వింతవిషయ మింక నొకటియుండదు. భగవద్గీతలను దత్తోజీపండితుఁడు మొదలగువారు పద్యములుగా వ్రాసి యుండిరి. ఆమాత్రపు విజ్ఞానము తిక్కనసోమయాజికి లేదని తలంచుట పొరపాటు. సనత్కుమారగీతలు, ఉత్తరహిందూదేశ ప్రతులయందే గాని, దక్షిణహిందూదేశ ప్రతులయందు లేవని పండితులు వ్రాసి యున్నారు. అందుచేతనే తిక్కన భారతమునందవి లేవు. అట్లే భగవద్గీతా రహితమైన భారతమే తిక్కనకు లభించినదని తలంచుట కవకాశమున్నది. యుద్ధారంభదినమున నుభయసేనామధ్యమున రథముపై నిలువఁబడి చూచినప్పు డర్జునకుఁ దాను చేయబోవు గురువృద్ధ బంధుజన వధ కార్యము హృదయమునకుఁ దటై విషాదము కలిగి యుద్ధవిముఖుఁ డగుటయుఁ గృష్ణుఁడాతని శాసనయమున జ్ఞానము నుపదేశించి రణోన్ముఖునిఁ జేయుటయు గీతయొక్క ప్రధానోద్దేశము. భారతమునం దిప్పుడున్న పదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథము నప్పుడు జరిగినదని తలంపరాదు. ఆ గ్రంథమును జదువుట కథమము రెండుదినములు పట్టును అంత కాలము యుద్ధము మాని వారు భగవద్గీతావిషయములను జర్చించుచు గూర్చుండియుండ లేదు. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు, అర్జుని మూఢత్వమును బోగొట్టుటకై తగిన మాటలను జెప్పి విశ్వరూపమును జూపి రెండు మూఁడు మూహూర్తముల కాలములో నాతనిని రణోన్ముఖునిఁ జేసి యుండెనని తలంపవలసియుండును. భగవద్గీత ప్రక్షిప్తమని నేననుట

లేదు. తిక్కనకథలన్నియు నెట్లు విస్తరింపఁబడియెనో, ఈభగవద్గీతయు భారతమున నట్లే చెప్పఁబడియుండును. కథపోకుండ నాసందర్భమునఁ గొన్ని శ్లోకములను మాత్రముంచి తిక్కనవానిని విలేఖకులనుండి తొలఁగించి భగవద్గీతాగ్రంథమును వేఱుగా వ్రాసికొనిరేమో!

భగవద్గీతాసహితమైన భారతము లభించియున్నను, వీరరస ప్రధానమైన యీఘట్టమున నీపదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథమును రచించి, రసభంగము చేయుటకిష్టము లేక తిక్కన దానిని విడిచివేసెనని కూడ భావింపవచ్చును. భారతమునం దనేకకథల నాతఁడు తెలిగింపక విడిచిపెట్టియుండెను. అట్లే దీనిని విడిచిపెట్టి యుండవచ్చును. భగవద్గీతను బూర్తిగ భాషాంతరీకరింపకపోయినను కథాసందర్భమును బూర్తిగా వదలివేయక కొన్నిపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడు. భగవద్గీత పదునెనిమిది యధ్యాయములందును శ్రీకృష్ణుఁ డేసిద్ధాంతములను బ్రతిపాదించెనో వానిని చిన్నమాటలతో నీగద్యపద్యములలో సోమయాజి స్పష్టపరచియున్నాఁడు. వానిలో గొన్నిటి నిట నుదాహరించెదను:

"చ. వగవఁగ నేమియుం దగనివారికినై హృదయంబు గుందఁగా
వగచెదు బుద్ధిమాటలును వారిరి నాడెదు నీవు పండితుల్
వగతురె యునవారికి నవశ్యవిధేయతఁ జన్నవారికిం
దెగు వగలెల్ల జిత్తము ప్రదీప్తవివేకమయత్వ మొందినన్.

వ. ఇద్దేహంబునందు బాల్యంబు, యౌవనంబు, వార్ధక్యంబు ననంగలుగు నవస్థలం బొందినట్లును, జీర్ణంబులైన వస్త్రంబులు విడచి నూతనంబులైన వానిం గైకొనినచాడ్పునను గాని దేహాంతరగమనం బాత్మహాసిం జేయుదు. పుట్టువుఁ జావునునివి లేమి జేసి శరీరంబువోలె శస్త్రచ్ఛేదనంబు మొదలైనవికృతికారణంబులకు నాత్ముఁడులోనుగాఁడు. అప్పురుషుండు నొప్పించువాఁడును నొప్పింపఁబడియెడు వాఁడునుం గాఁడు. ఆత్మకు నభావనంబును,

శరీరంబునకు భావంబును గలుగదు.

ఆ. ఇట్టు లగుటఁ జేసి యెవ్వరి దెసకు శో
కంబుఁ బొందఁ గారణంబు లేదు
జీవుఁ డెల్లభంగిఁ జెడియెడువాఁడు గాఁ
డలఁచి తేని వగవవలవదు మున్న.

క. పురుషుండు సెడు ననువాఁడును
బురుషుఁడు సెఱుచు ననిపలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల య
ప్పురుషుఁడు సెఱుపండు సెడఁడు భుజవీర్యనిధీ!

క. పురుషుఁ డన వేఱొకండే
పురుషోత్తముఁ డైనయేన పురుషోత్తమతా
స్ఫురణముఁ బురుషత్వం బను
మెఱమెఱగల దదియ కాదె మెయికొనుఁ గ్రియలన్.

క. సమరంబు రాజులకు ను
త్తమ కర్మం బది యపావృతస్వర్గద్వా
రము సుమ్మీ యెమ్మె దగఁ గ
య్యము సేయుము దీనికేల యనుమానింపన్.

క. ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయుం దత్త్వజ్ఞానము
తలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్.

క. వైరమున నలిచి త్రెంపక
కాఁపాకులు డుల్లినట్లు కర్మము లెల్లం

దార పెడఁబాయవలయుట
సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరియతనికిన్

విశ్వరూప ప్రదర్శనానంతరమున:

"ఏను లోకక్షయకర్త యగు కాలుండ నిచ్చోజనసమాజసమా
హరణంబునకుఁ బ్రవృత్తుండ నైతి నీవు సంపవలయునని లే దీగురు
భీష్మాదు లెల్లను లేకుండువార నా చేతం జచ్చినవీరి నెల్లనుజయిం
చినవాఁడ వగుటకు నిమిత్తమాత్రమ్మ గమ్మ లెమ్మ రాజ్యమ్మ
గైకొనుము"

ఈకథా సందర్భమున నడుమనడుమ రచింపఁబడిన "అనేకవా
క్యంబుల వాత్మతత్త్వంబు శాశ్వతం బగుటయెరింగించి" "వివిధవాక్యం
బుల నాత్మునకు బాధ్యబాధకత్వంబులు లేమికివివరించి" "స్వకర్మా వ
లంబనంబు వలం దగమి దెలియుటకు వాక్యంబులు పెక్కు-ఉపన్యసిం
చి" ఈదృశంబు లగువాక్యంబు లనేకంబు లనుగ్రహించుచు వివిధప్ర
కారంబుల వికల్పించి విజయుం డడిగినవాని కెల్ల సదుత్తరంబులిచ్చి
'మత్కర్మపరుండును, మద్భక్తుఁడును నైనవానికి నన్నుఁ బడయవచ్చు
నని యాశ్వాసించి"

తే. అతఁడు మఱియును బ్రహ్మవిద్యాన్వయమునఁ
దనకు సందిగ్ధ మైనట్టిదాని నెల్ల
నడుగఁగా నమ్మహాత్ముఁ డత్యంతకరుణఁ
దెలియఁ జెప్పుచు హృదయసంచలత మాన్పె

వ. ఇవ్విధంబున బార్థున కుపనిషదర్థజాతం బవగతంబు సేసి"

అను వాక్యములను బట్టి భగవద్గీత యంతయుఁ దిక్కనయొద్దఁ
గలదనియు రసభంగ మగుననియో మఱియేకారణముననో దానిని
బూర్తిగ నాంధ్రీకరింప నిష్టములేక విడిచిపెట్టెననియుఁ గోచరించు

చున్నది. ఉత్తరగీతలనుగూడ నీతఁడు తెలుఁగు సేయక, వానిసారము నయిదారు పుటలలో నశ్వమేధ పర్వ ప్రథమాశ్వాసమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. మొత్తముమీఁద వేదాంతచర్చలతో గ్రంథమును నింపి సామాన్యపాఠకులను విసువు జెందింపకుండ నందుముఖ్యము లగు విషయములను క్లుప్తముగను స్పష్టముగను వెల్లడించుటయే కవి యుద్దేశ మయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఆగీతలను తెలుఁగు సేయుట కాతనికి సమర్థత లేదని తలంచుట పొరపాటు.

భారతరచనాకాలము తిక్కనవయసు:

నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మనుమసిద్ధిరాజున కంకిత మొసంగుటయు, శ్రీ మహాభారతమున నాతని పేరైన నుదాహరింపక పోవుటయుఁ జూడ మనుమసిద్ధి కాలధర్మము నొందిన పిదప నీతఁడు భారతరచనము నారంభించెనని తలంపవలసి యున్నది. మనుమసిద్ధి క్రీ. శ. ౧౨౬౦ సంవత్సరప్రాంతమున చనిపోయెనని తలంచుటకువీలగు చున్నది. అటుపిమ్మటఁ దిక్కన రాజకార్యములయందు విరక్తుఁడై భారతరచనమున నిమగ్నుఁడై తన జీవితమును శాంతముగా గడపి యుండును. ఇతఁడు డెబ్బదియెనిమిదిసంవత్సరములుజీవించెనని ప్రసిద్ధిగల దని శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నిర్వచనోత్తర రామాయణ కాలమునాటి కీతనికి దాదాపు నలుబది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని నీతని జననము క్రీ. శ. ౧౨౨౦ ప్రాంత మై నిర్యాణము క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమగును. తిక్కనసోమయాజి మనుమసిద్ధితో సమవయస్కుఁడని నాయభిప్రాయము. కాదేని యేడెనిమిది సంవత్సరములు మనుమసిద్ధి పెద్దవాఁడైనఁ గావచ్చును మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచువాఁ డనుటచేఁ

దిక్కనయే కొంచెము పెద్దవాఁడేమో యని యనుకొనుటకుఁగూడ నవకాశము కలదు. కాని యెట్లయినను వీరిరువురినడుమ నంతరము విశేషముండదు. మహాభారతము నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౨౭౦–౧౨౮౦ నడుమ రచియించి యుండునని నేనను కొనుచున్నాఁడను మనుమసిద్ధి చనిపోయిననాఁటి కీతనికి ౪౦-౪౫ సంవత్సరముల వయసుండును. మనుమసిద్ధిమహారాజు చనిపోయిన తక్షణమే మహాభారతరచనమున కారంభించి యుండఁడు. నాలుగైదేండ్లు గడచినతరువాతఁ బ్రారంభించి యుండుననియుఁ గొన్నిదినములు వ్రాయకున్నను సగటున దినమున నైదు పద్యములు వంతున వ్రాసియుండెనని తలంచినచోఁ బదేండ్లలో భారతము పూర్తియగును. కావున నాతని యేబది అరువదియేండ్ల వయసు మధ్యనన్నఁగా క్రీ. శ. ౧౨౭౦–౧౨౮౦ నడుమ మహాభారత రచనము జరిగియుండు ననియు నాయభిప్రాయము.

తిక్కనసోమయాజి నిర్యాణము:

క. అంబర రవి శశిశాకా
బ్దంబులు చనఁ గాళయుక్తి భాద్రపదపు మా
సంబున సంబరమణిబిం
బం బనఁదగు తిక్కయజ్వ బ్రహ్మముఁ జేరెన్.

అను పద్యమొకటి చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయముఁ మెకాంజి యను నైరోపీయుఁడు సంపాదించియుంచిన వ్రాఁతప్రతిలో గలదఁట. ఈపద్యమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౨౦ (క్రీ. శ.) ౧౧౯౮ సంవత్సరమునఁ దిక్కన పరలోకము నొందెనని తెలియుచున్నది. ఆసంవత్సరము కాళయుక్తి యైనమాట నిజము. కాని అప్పటికి తిక్కన జన్మింప లేదు. శా. శ. ౧౧౮౦ (క్రీ. శ. ౧౨౫౮) కాళయుక్తి

ప్రాంతమున నాతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచియించి యున్నాఁడు. అప్పటికాతఁడు జీవించియుండుటచే నా కాళయుక్తి యాతని నిర్యాణకాలము కాఁజాలదు. ఇంక శా. శ. ౧౨౪౦ (క్రీ.శ. ౧౩౧౮) కాళయుక్తివాఁటికి పైనివ్రాసిన లెక్కప్రకారము తిక్కన ౯౬ సంవత్సరముల వయసు వాఁడగును పద్యములోని శకసంఖ్యమార్చ వలసియుండును. కావున నాతని మరణకాల మదియును గానేరదు. అందుచేఁ దిక్కన చనిపోయిన కాలమును దెలుపు నీపద్యము సత్యము జెప్పుచుండెనని తలంప వీలులేదు. పై పద్యమునందలి "రవిశశి" యను మాటలను "శశిరవి" యని మార్పవలయునని కొందఱనుచున్నారు. అట్లు మార్చినచో నది శా. శ. ౧౨౫౦ (క్రీ. శ. ౧౩౨౮) యగును. అప్పటి కాతనికి దాదాపు నెబ్బది యేండ్లుండును. కాని యది కాళ యుక్తి కాక సర్వధారి సంవత్సర మగుచున్నది. కావున నీపద్యమును బట్టి తిక్కన సోమయాజి నిర్యాణకాలమును నిర్ణయింపఁ బూనుట వ్యర్థ ప్రయాసము.

ఇతఁ డరణ్యపర్వము నేల పూర్తిచేయలేదు?

భారతరచనము పూర్తియైన పిమ్మటఁగూడ నీమహాకవి కొంత కాలము జీవించి యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. అయిన నీతఁడు భారతా రణ్య పర్వశేషమును బూర్తిచేయలేదు. దానిని రచించుట కాతని కిష్టములేకయే విడిచిపెట్టియుండును. ఆభాగమును రచించినచో నన్నయ భట్టువలెనే తానుగూడ మరణింతునని భయపడి యాభాగమును రచింపలేదని కొందఱందురు. తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుఁడగు తిక్కన యరణ్య పర్వభాగరచనముచే మరణము సంభవించునని తలంచునంతటి యవివేకి యనఁజాలము. కాని యేదియో యొకవిధమగు సంశయ మాతని

హృదయమునం దుండుటచేతనే యాభాగము నాతఁడు పూరింపలేదని యూహింపఁదగియున్నది. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున శ్రీరామ నిర్యాణ కథాభాగము నాతఁడు తెలుఁగు సేయక శ్రీరామచంద్రుఁడు కుమారులతోఁ గలసి సుఖముగా రాజ్యము సేయుచుండెనని శుభాంతముగా గ్రంథమును ముగించినాఁడు. భారతాంతమున ధర్మరాజు స్వర్గమునకు స్వశరీరముతోఁ బోవుటయు నచ్చట భార్యను, సోదరులను గలసికొనుటయుఁ జెప్పి దానినిఁగూడ శుభాంతముగనే ముగించినాఁడు. మొత్తముమీఁద గ్రంథము ముగియునప్పటికి పాఠకుల హృదయములు దుఃఖపూరితములు గాకుండనుండవలయు ననుకోర్కె యీకవి హృదయమునందుండి యుండును. భారతమును సంపూర్ణముగా రచించి సంతృప్త హృదయముతోనున్న యీ మహాపురుషుఁడు మరల నారణ్యపర్వభాగమును రచింపఁదలపెట్టుట కిష్టము లేకుండుటయే యీ భాగమును రచింపక పోవుటకుఁ గారణమై యుండును. భారతమధ్యమునఁ గొంత భాగము మిగిలియున్నదను విషయ మాతఁ డెఱుంగకపోలేదు. దానిని పూరింపకపోయిన నెట్లనువిచార మాతనికి లేదు. తనవలెనే యాభాగమును పూరించుట కింకొక రుందురనియే యాతని యుద్దేశము. ఆ యదృష్ట మెఱ్ఱాప్రగడకు లభించినది. ఉత్తరరామాయణమున రామ నిర్యాణకథాభాగము తెలుఁగు గాకుండ నిలిచియున్నదను విచారమును నాతనికి లేదు. ఆభాగమును రచించువా రింకొక రుందురనియే యాతనియూహ. అట్లే యాభాగమును జయంతి రామభట్టు పూరించి యుండెను.

తిక్కన యౌన్నత్యము

తిక్కన సోమయాజి కవిత్వనైపుణిని గూర్చియు నాతనియుదారాశయాదర్శములను గూర్చియు నెంతవ్రాసినను దనివితీరదు. దిఙ్మాత్రప్రదర్శనముగఁ గొన్ని విషయములను దెలిపియుంటిని. తిక్కనను గూర్చియు నాతని వంశములోని పూర్వులనుగూర్చియు ననేక కథలు నెల్లూరు, గుంటూరు మండలములలోఁ బ్రచారములో నున్నవని తెలియుచున్నవి. ఏవిధమునఁ జూచినను భావిపురాతనాద్యతనాంధ్రకవులలో నీతనితో సమానుని జూడఁజాలము. ఇంతటి యదృష్టవంతుఁడింకొకఁడు లేఁడు. ఉండఁడు. ఇహపరములను రెండింటిని సాధించిన మహాపురుషుఁ డీతఁడు శూరులై, పండితులై, కవులై, వైదికమార్గానువర్తులై, రాజ్యాంగవేత్తలై పేరుగనినవారి కుటుంబమున నీతఁడు జననమందెను రూపమున శరీరధారియగు మన్మథుఁడు. ఇతని సౌందర్యాతిశయమును గూర్చి కేతనకవి దశకుమార చరిత్రమున వ్రాసిన వాక్యము లెన్నియో కలవు వానినిఁ జదివినవారి కీతఁడు గొప్ప సౌందర్యరాశియని తోఁచును. ఇంతేకాదు. ఈపుణ్యరాశి మహామంత్రిశేఖరుఁడై, దండాధినాథుఁడై, తనప్రభువు రాజ్యభ్రష్టుఁడు కాఁగా నారాజ్యమును మరల సంపాదించి, ప్రభురాజ్యస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడని పేరుగాంచెను పండితుఁడై యసంఖ్యాక శిష్యబృందమునకు గురువై. పరమతఖండనమునఁ బ్రవీణుఁడై మహామేధావియను యశము నార్జించెను, కవియై, యుత్తమ కావ్యకర్తయై, కృతిభర్తయై, కృతిప్రదాతయై తనకీర్తిని, నితరుల యశమును గూడ శాశ్వతమొనర్చిన ప్రతిభాశాలియని పొగడొందెను. దైన్యమనునది యెఱుంగక యాగర్భశ్రీమంతుఁడై, మహాదాతయై, యగ్రహారాదికము లొసంగి యాజన్మాంతము సుఖభోగముల ననుభ

వించిన మహాభోగి యను కీర్తివడసెను. పుత్రపౌత్రాది సంపదగలిగి బహుకుటుంబికుఁడై యెనలేని సంపదల ననుభవించిన యదృష్టవంతుఁ డీతఁడను ఖ్యాతిని గడించెను. వేదవేదాంగవేదియై, కర్మిష్ఠియై, యజ్ఞయాగాదు లొనర్చి కర్మవీరుఁడనియు, రాజయోగియనియుఁ బ్రశస్తిని గాంచెను. అల్పాయువుగాక సహస్రమాసజీవియై, మాతృ యౌవన వనకుఠారముగాఁగాక జీవితమును బురుషార్థసంపాదన సాధనముగా వినియోగించిన కృతార్థజీవి యని ఖ్యాతిని గాంచెను. లోక శ్రేయోభిలాషియై, వైదిక మతాభిమానియై సర్వమును ద్వజించి నిస్సంగియై పద్మపత్రజలబిందువువలె జీవితమును గడిపిన మహాజ్ఞాని యని పేరొందెను. మానవజన్మమున నింతకంటెఁ బడయఁదగిన దేమి కలదు? ఇన్నివిధములఁ బ్రసిద్ధినొందిన యదృష్టవంతుఁ డెవ్వఁడు? ఆంధ్ర కవులలో నీతనితో సమానుఁ డెవ్వఁడు? ఈతని యశశ్చంద్రికలు భూమి పై నాచంద్రార్క ముండఁగలవు

తిక్కన కాలము:

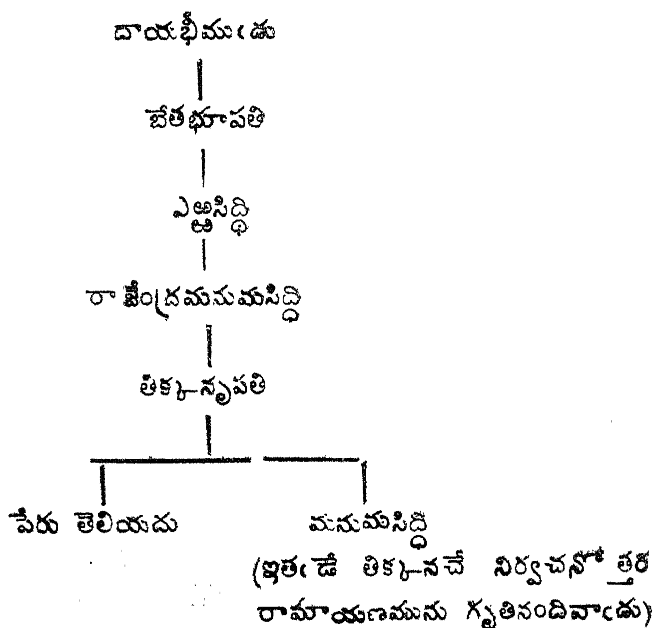
కవి జీవితములను రచించిన శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులు గారు, తిక్కనసోమయాజి, నన్నయభట్టుతో సమకాలికుఁడని వ్రాసిరి. కాని యది సత్యముకాదు. బ్రి. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారాంధ్ర కవుల చరిత్రమునఁ దిక్కనకాలమును సరిగానే నిర్ణయించిరికాని, వారు గైకొనిన యాధారములు సంశయాస్పదములుగా నున్నవి. వారాధారములుగాఁ గైకొనిన పెంట్రాలశాసనములు మన మనుమసిద్ధివి గావనియు, ముక్కంటికాడువెట్టి వంశీయుఁడైన భుజబలవీర మనుమసిద్ధి వనియుఁ దోఁచుచున్నది. మనుమసిద్ధి నామధారులుపెక్కు రున్నారు. కామయదేవుని కొడుకొకఁడు. రాజేంద్రచోడుని కొడు కొకఁడు. ఇట్లే పలువు రున్నారు. తిక్కన యొనర్చిన కృతిదానముచే ధన్యతం గాంచినమనుమసిద్ధి యెవ్వరో తెలిపి యాతనిఁగూర్చియిటఁ గొంతవ్రాయుట యప్రస్తుతప్రశంస కానేరదు. అందువలనఁ దిక్కన

కాలము సరిగా నిర్ణయమగుటయు, కృతిపతి విషయము దెలియుటయుఁ గూడఁగును.

నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియైన మనుమసిద్ధి వంశావళినిఁ దిక్కనామాత్యుఁడు సంపూర్తిగాఁ జెప్పియుండలేదు. సూర్యవంశము నందలి యిక్ష్వాకును, రఘుమహారాజును, శ్రీరామచంద్రుని వర్ణించి పిమ్మట నావంశమున జన్మించిన కరికాళచోళుని గొనియాడి యాతని కులమునఁ బుట్టినబిజ్జను స్మరించి, పిమ్మట యావంశమున జననమందిన కృతిపతికిఁ బితామహుఁడగు మనుమసిద్ధిని, తండ్రియగు తిక్కమహీపాలుని నుతించెను. ఈ కరికాలచోడునినుండి యనేక చోడవంశము లుత్పన్నములయ్యెను. ఇతనినిగూర్చి నన్నిచోడకవి చారిత్రమున (ఆంధ్రకవితరంగిణి మొదటిసంపుటము పుట ౧౭౮) వ్రాసియున్నాఁడను. ఈకరికాలునకును, బిజ్జునకును నడుమఁ జాల పురుషాంతరములు గడచినవి. వానివివరములు తెలియవు. నన్నిచోడని చారిత్రమున చోళపిచోడశాఖలైదింటిని జూపియున్నాఁడను. అందు ౨-౩-౪ సంఖ్యలుగల శాఖలకును, మన యీమనుమసిద్ధి శాఖకును సన్నిహిత సంబంధము లేదు. ఆశాఖలలో బిజ్జనలేఁడు. ఆతఁడాశాఖలకుఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. కాని అందలి మొదటిసంఖ్యగల వంశవృక్షమును, మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమును బిజ్జననుండి యుత్పన్నమైనవి. ఆవంశవృక్షమునఁ గడపటి పురుషుఁడైన ఓపిలిసిద్ధియు, మనుమసిద్ధి తండ్రియగు తిక్కరాజును సమకాలికులు. బిజ్జనకుఁ దరువాత ౧-౨ పురుషాంతరములలోపల ఓపిలిసిద్ధి మనుమసిద్ధివంశములు విడిపోయియుండును. ఓపిలిసిద్ధి వంశీయులు కొణిదెనలోను, మనుమసిద్ధి వంశీయులు నెల్లూరు మండలమునను రాజ్యముచేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది.

తిక్కనకావ్యమునకుఁ గృతిపతియైన మనుమసిద్ధి కోలూరను గ్రామమును బ్రాహ్మణుల కొసంగి వ్రాయించిన శిలాశాసన మొకటి

నందలూరు గ్రామమున సౌమ్యనాథేశ్వరుని యాలయమునఁ గలదు. (A.R. 580 of 07) అందు మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమున్నది. ఆశాసనమునందుఁ గొంత భాగము గోడలోపల కట్టఁబడి యుండుటచేఁ బూర్తిగ లభింపలేదు. బ్రహ్మ, మరీచి, కాశ్యప, మను, ఇక్ష్వాకు, కకుత్స్థ, దశరథులతోఁ బిమ్మట గరికాలును నాపిమ్మట బిజ్జన నుదాహరించినాఁడు. తరువాతఁ గట్టడములో నుండిపోవుటచే నాతని సంతతిని గ్రమముగాఁ దెలిసికొన వీలుకలిగినది కాదు. అటుతరువాతి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధముగా నున్నది.

ఈవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన బిజ్జనను నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

చ. పరుషపరాక్రముండగుచుఁ బల్లవుపీట నుదగ్రుఁడైన ప
న్నిరువుర నాతపింగలయు నెన్ని యుదగ్రమత్సరంబుమై
మఱరరిపుసన్నిభుండు పదుమువ్వురగండఁ డనంగఁ బెట్టెఁ దా
బిరుదు వెలుంగ బిజ్జలుఁడు భీకరభూరిభుటాబలంబునన్.

ఈతఁడే కాలమువాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియుటలేదు. ఉజ్జ్వపురియందు శిఖరమున గరుడ విగ్రహము గలిగిన విజయస్తంభము నొకదానిని బిజ్జన నిర్మించెనని యొకశాసనమున గలదఁట. కర్నూలు మండలమునందలి నందికొత్తూరు తాలూకా కొత్తపల్లిలో బిజ్జచోళ మహారాజు శాసన మొకటికలదు (ద. హిం. శా. సం. ౯ భా ౧ సంఖ్య ౨౨౨) ఇతఁడు కరికాలచోడుని వంశములోని వాఁడైనట్లా శాసనమందలి "స్వస్తి చరణసరోరుహవిహిత విలోచనత్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాలకులరత్నప్రదీప" యనుప్రశస్తినిఁ బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని కాలము శాసనమున నీయలేదు. కాని యితఁడు త్రిభువన మల్లదేవుని సామంతుఁడైనట్లు శాసనమునందుండుటచేతను, పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు శా. శ. ౯౭౦-౧౦౦౮ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేతను చోళబిజ్జ యాకాలము వాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. ఓపిలిసిద్ధి. మనుమసిద్ధుల వంశవృక్షములనుబట్టి చూచినను బిజ్జనకాలము దీనితో సరిపోవుచున్నది. అందుచే నాబిజ్జనయు నీతఁడు నొక్కఁడే యని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన పదుమువ్వురు గండఁడను బిరుదము నీశాసనమున నుదాహరింపలేదు. ఈ శాసనానంతరమున నీతఁడు పదుమువ్వర గండఁడయ్యెనేమో! ఈశాసనము సమగ్రముగాఁ గూడలేదు. ఈతఁడే మనుమసిద్ధి వంశమునకు మూలపురుషుఁడయ్యెనేని, నితనికిని బైవంశమందలిదాయా భీమునకు నడుమ

కట్టడములోనున్న పురుషాంతరము లెన్నియో యుండవు. ఆబిజ్జనకు దాయభీముఁడు పుత్రుఁడో పౌత్రుఁడో నైయుండును.

పై నుదాహరించిన శాసనములో మధురాంతక పొత్తపిచోళ శబ్దము నీ మనుమసిద్ధికిఁ జెప్పియుండుటచే నీశాఖ చోళులలోని మధురాంతక పొత్తపిశాఖ యనుట స్పష్టము. అందులో వీరు నెల్లూరును రాజధానినిగా జేసికొనినవా రగుటచే వీరిని నెల్లూరు తెలుఁగు చోడులని యందురు. పైని జూపిన వంశములోని మొదటి మువ్వురను గాని, యంతకు బూర్వులైన బిజ్జనగారువాతే వారినిగాని తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునఁ బేర్కొనలేదు వారి శాసనములును గన్పట్ట లేదు. వారు పొత్తపిచోళ ప్రభుశాఖకుఁ జెందియున్నను బరిపాలనములో సంబంధము లేదో, ఉన్నను ఏదేని యొకస్వల్ప ప్రదేశముపై నధికారము వహించియుండిరో తెలియదు.

తాత మనుమసిద్ధి :

మన మనుమసిద్ధికిఁ బితామహుఁడైన మన్మసిద్ధినిఁ దిక్కన యీ క్రింది రెండుపద్యములలో వర్ణించినాఁడు.

క. తద్వంశంబునఁ బోషిత
విద్వజ్జనుఁ డహితభుజగవిహగేంద్రుఁడు ధ
ర్మాద్వైతమూర్తి వరయో
షిద్వర్గస్మరుఁడు మన్మసిద్ధి జనించెన్.

సీ. భూరిప్రతాపంబు వైరిమదాంధకా
రమున కఖండదీపముగఁ జేసి
కరుణ దీనానాథకవి బంధుజన చకో
రములకుఁ జంద్రాతపముగఁ జేసి

చరితంబు నిఖిలభూజన నిత్యశోభన
  లతకును నాలవాలముగఁ జేసి
కీర్తిజాలముఁ ద్రిలోకీశారికకు నఖి
  రామరాజిత పంజరముగఁ జేసి

ఆ. సుందరీజనంబు డెందంబునకుఁ దన
నిరుపమాన మైననేర్పు కలిమి
నతిప్రసిద్ధి చేసి యసదృశలీలమైఁ
బరగె మనుమసిద్ధి ధరణీవిభుఁడు.

ఈపద్యములను బట్టి యీతఁడు విశేషప్రఖ్యాతిగనినవాఁడు కాక పోయినను, కొంత పరిపాలనాధికారమును గలిగియున్న వాఁడుగా గన్పడుచున్నాఁడు.

పై వంశవృక్షములోని భేతభూపతిభార్య శ్రియాదేవి యనియు, వాతని కుమారుఁడైన యొఱ్ఱసిద్ధికి నల్లసిద్ధి, తమ్మసిద్ధి యను కుమారు లున్నారనియు, శా. శ. ౧౧౭౫ సంవత్సరపు శాసనమువలనఁ దెలియు చున్నది. (నె. శా. సం. కావలి ౩౯) వీరు, రాజేంద్రమనుమసిద్ధికిఁ దమ్ములై యుందురు.

తిక్కరాజు:

ఇతఁడు రాజేంద్రమనుసిద్ధి కుమారుఁడు. ఇతఁడు మిగులఁ బరా క్రమశాలి. కడప, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు, మండలములను జయించి కాంచీపురము వఱకును దన రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసిన ప్రతిభావంతుఁ డు. ఈతని విజయగాధలను దిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మూఁడు పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. దానినిబట్టి యీతఁడు (౧) పృథ్వీశ్వరుని జంపెననియు, (౨) కర్ణాటసోమేశుని జయించి,

చోళస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించెననియు (3) కాడవపతిని జయించి, కప్పమును గొనెననియు, (4) లకుమయను, శంభురాజును దాయాదులను జయించెననియుఁ దెలియుచున్నది. ఈతిక్కరాజు జయించిన రాజులెవ్వరో క్రమముగా నీదిగువ వివరించెదను దీనిబట్టి తిక్కరాజు కాలము తెలియును.

తిక్కరాజు చంపిన పృథ్వీశ్వరుఁ డెవ్వరు?

ఉ. కేశవసన్నిభుండు పరిగీతయశోనిధి చోళతిక్కధా
త్రీశుఁడు కేవలుండె నృపు లెవ్వరి కాచరితంబు గల్గునే
శైశవలీలనాఁడు పటుశౌర్యధురంధరబాహుఁడై పృ
థ్వీశనరేంద్రుమస్తకము నేర్తెఱఁ గందుకకేళి సల్పఁడే.

—నిర్వచనోత్తర రామాయణము.

ఈ పృథ్వీశ్వరుఁడు వెలనాటిచోడుఁడు, మూఁడవ గొంకరాజునకును జయాంబికకును గుమారుఁడు. ఈ వెలనాఁటిచోడులను గూర్చిన కథలతో సంబంధము మంచెనకవి చారిత్రమున నెక్కువగాఁ గలదు. కావున వీరివిషయమునందు వ్రాసెదను. పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౦౮ మొదలు ౧౧౨౮ వఱకును గన్పట్టుచున్నవి (ద.హిం. శా. సం. ౫ సంఖ్య ౧౩౩౮-౧౩౫౪) ౧౧౨౮ తరువాత నీతనిశాసనములు గన్పట్టుటలేదు. తిక్కరాజు తన శైశవమునందే యీతనిని జంపెనని పైపద్యమునందుఁ జెప్పియుండుటచే ౧౧౨౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట కొలఁదికాలములోనే తన ౧౮వ యేట నీతఁడు పృథ్వీరుని సంహరించెననియు, దానినిబట్టి తిక్కరాజుయొక్క జననము ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండుననియు, నిశ్చయింపవచ్చును. ఈతని పిన

తండ్రియైన నల్లసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతిక్కరాజు కాలము సరియైన దనియే చెప్పవచ్చును

తిక్కరాజు జయించిన సోమేశ్వరుఁడెవ్వఁడు?

కర్ణాటప్రభుఁడైన సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజ్యము నపహరింపఁగా నీ తిక్కరాజాతనిని జయించి చోళసింహాసనముఁ జోళునినిలిపిచోళ స్థాపనాచార్యబిరుదమును వహించెనని తిక్కనసోమయాజి యీక్రింది పద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

మ. కమలాప్తప్రతిమానమూర్తి యగు నాకర్ణాటసోమేశు దు
ర్దమదోర్గర్వము రూపుమాపి నిజదర్పంబుం బ్రతిష్ఠించి లీ
లమెయిన్ జోళుని భూమిపై నిలిపి చోళస్థాపనాచార్య నా
మము దక్కంగొని తిక్కభూవిభుఁడు సామర్థ్యంబు చెల్లింపఁడే

ఈతిక్కరాజునుగూర్చి మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున రచించిన పద్యముల నిటినుదాహరించి యీకర్ణాట సోమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడో వ్రాసెదను.

ఉ. శ్రీవిభుఁడైన యామనుమసిద్ధికిఁ బుణ్యచరిత్రయైన త
ద్దేవికిఁ బుట్టెఁ దిక్కజగతీతలనాథుఁ డశేషలోకసం
భావితుఁడై ధరాభరము వాపఁగ నావసుదేవదేవకీ
దేవుల కుద్భవించి వినుతిం జెలువొందిన కృష్ణుఁడో యనన్.

వ. ఇట్లుదయించి రాజ్యాభిషిక్తుం డైనయనంతరంబు.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశవసుధేశు తలద్రుంచెఁ
గటకసామంతుల గర్వమడఁచె

గాళవవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబుఁ గొనియె
ద్రవిడమండలికు లందఱ దక్క గెలిచి చో
డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపె
నెఱుకుమన్నీల నివ్వెర పుట్టఁగా నేలె
వైరివీరుల నామాలూరు నొత్తె
యోధహరిరాయ పెండరుఁ డుభయకటక
వీరుఁ డభినవభోజుఁ డాకారమదనుఁ
డవనిభారధౌరేయ మహాత్మ్యవిజిత
దిక్కరీంద్రుఁడు ఘనచోళతిక్కనృపతి.

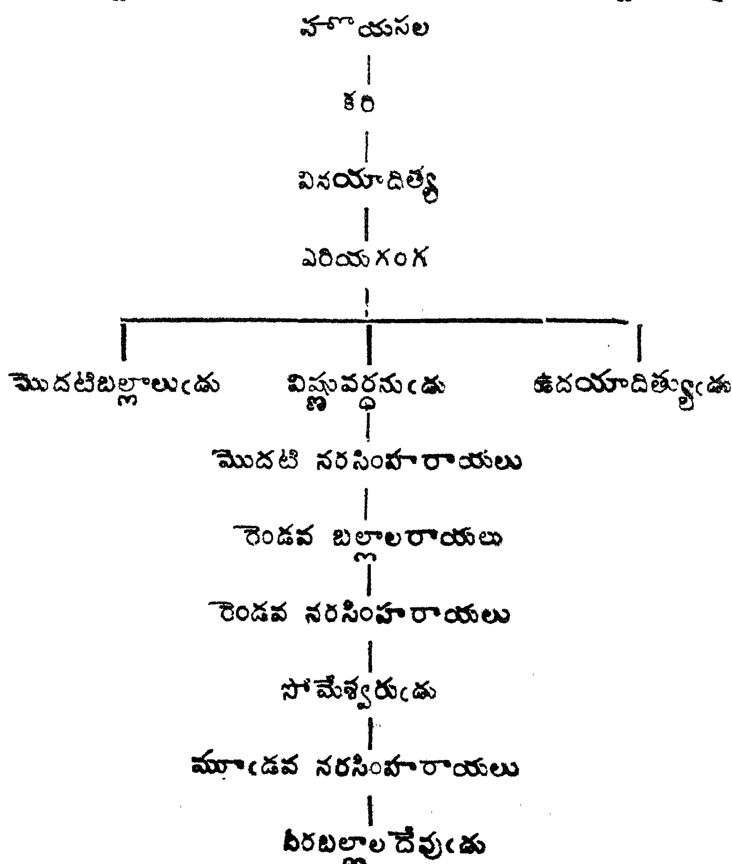
ఈపద్యము శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు ముద్రింపించిన దశకుమార చరిత్రమునుండి గైకొంటిని తాళపత్రప్రతిలో నున్న పాఠమును సరిగా నర్థము చేసికొనక పెక్కుతావుల శ్రీ పంతులుగారు తమ యిష్టమువచ్చినట్లు దిద్దివేసిరని వ్రాయుచు శ్రీమా. రామకృష్ణకవిగారు తాళపత్రప్రతిలోనిదని యీక్రిందిపద్యమును భారతిలో నిచ్చియున్నారు.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశులలఁ ద్రుంచి సేవణ
కటకసామంతుల గర్వమడఁచి
ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్క నేలెఁ జో
డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపెఁ
గర్ణాటవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబు గొనియె
నేఱువమన్నీల నెఱపుట్టఁగా నేలె
వైరివీరుల నామలూర నొత్తె
త్రిభువనరాయ పెండారుఁ డుభయకటక
వీరుఁ డభినవభోజు డాకారమదనుఁ

దవనిభాంధ్రా రేయు మహాశ్మవిజిత
దిక్కరీంద్రుండు చోళతిక్కనృపతి.

సేవణకటక మనఁగా యాదవులరాజధాని యగు దేవగిరి యనియు యాదవసామంతుల నితఁడు జయించెననియు ద్రవిడమండలికు లందఱుఁ దక్క నేలె ననుటలో పరాశ్రయము లేకుండఁ దానొక్కఁడే ద్రవిడమండలాధీశ్వరుల నందఱ నేలెననియు నర్థమని శ్రీరామకృష్ణ కవిగారు వ్రాసియున్నారు. అది నిశ్చయము. కర్ణాట విభుఁడనఁగా హొయసలవంశజుఁడగు నాల్గవ సోమేశ్వరుఁడని తలంపక పంతులుగారు శాసనపతి యని సవరించియుందురు. "ఈ జయింపఁబడిన సోమేశుఁడు పశ్చిమచాళుక్యుఁడయిన నాల్గవసోమేశుఁడయియుండును" అని బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు రాంధ్రకవుల చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు. కాని యది సరియైనట్లు కన్పట్టదు. ఈ పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు నాలవ సోమేశుఁడు శా. శ. ౧౧౦౪-౧౧౧౧ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. ఈ కాలములో తిక్కరాజు లేఁడు, ఉన్నను పదేండ్లలోపు వయసుకలవాఁడై యుండును. ఏమనిన వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని, ఈతిక్కరాజు తన శైశవముననే చంపియుండెననియు, నది శా. శ. ౧౧౫౮ కు తరువాతనై యుండుననియుఁ బైని వ్రాసియుంటిని. అప్పటికి తిక్కరాజునకు బదునెనిమిది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితినేని, అతనిజననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమయియుండును. అట్లయినచో చాళుక్య నాలవసోమేశుని రాజ్యాంతకాలమునకుఁ దిక్కరాజు పదిసంవత్సరముల వయసుకలవాఁడై యుండును. కావున నీతఁడా సోమేశుని దోర్గర్వమును రూపుమాపుటకుఁ దగినవాఁడై యుండఁడు. ఇంతేకాదు చాళుక్య నాలవసోమేశుని కాలములో, చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు. ఇతఁడు మిగుల పరాక్రమశాలి. చోళదేశమే కాకుండ, ఆంధ్రదేశము కూడ నీతని యేలుబడిక్రింద నుండెను. అట్టివాని నీనాలవసోమేశుఁడు చోళసింహాసనమునుండి తఱిమివేయుట తటస్థింపదు. కావున పైపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన సోమేశ్వరుఁడే నాలవసోమేశుఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము.

హోయసలులను నొకతెగవారు, ప్రస్తుతము సేలము, కోయంబుత్తూరు మండలములని పిలువఁబడుచున్న ప్రదేశమును మైసూరు రాష్ట్రములోని గొంతప్రదేశమును కొంతకాలము పరిపాలించుచు వచ్చిరి వీరిపరిపాలనకు లోఁబడిన ప్రదేశములో విశేషభాగమున కర్ణాటభాషయే యుండుటచే వీరు కర్ణాటాధీశ్వరు లనియే పిలువఁబడుచుండిరి. ఈహోయసలులు యాదవరాజుల సంతతి వారనియు వీరి వంశకర్త హోయసల నామధేయుఁడగుటచే, నాతని వంశీయులు హోయసలు లైరనియు చరిత్రకారులనుచున్నారు వీరి వంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను. వీరిరాజధానీనగరము ద్వారసముద్రము.

వీరి పరిపాలనా కాలమును నిర్ణయించు శాసనములు కలవు కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుదాహరింపలేదు. ఇందు చూపఁబడిన సోమేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమును శా. శ. ౧౧౫౬ మొదలు ౧౧౭౮ వఱకును పాలించినట్లు శాసనాధారములవలనఁ గన్పించుచున్నది. తెంగుళూరు నిర్గుండశాసనములు (A. R. 366 of 1919) (చోళరాజులపట్టిక నన్నెచోడుని చారిత్రమున నిచ్చియున్నాఁడను) ఈ కాలములో చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవరాజేంద్ర చోళుఁడు, ఇతఁడు బలహీనుఁడై రాజ్యసంరక్షణమునం దసమర్థుఁడై యుండె ననియు, నీసమయమున వీరసోమేశ్వరుఁడు బలవంతుఁడై యాతనిని జయించి చోళసింహాసనము నాక్రమింపగా, మనతిక్కరాజు వీరసోమేశ్వరు నెదుర్కొని పోరాడి చోళసింహాసనమున మూఁడవ రాజేంద్రుని నిలిపెననియుఁ జరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. ఇది సత్యమనుటకు సంశయింపనక్కరలేదు. ఈమూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు శా.శ.౧౧౬౭ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకును చోళసింహాసనము నందున్నవాఁడు. కావున తిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౬౭ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట ననఁగా శా. శ. ౧౧౭౦ ప్రాంతమున సోమేశ్వరుని జయించి యుండవచ్చునని తలంపవలసి యున్నది. ఈ సోమేశ్వరునిచే జయింపఁబడినవాఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు గాక మూఁడవరాజరాజని తలంచితిమేని యాతని పరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును నై యున్నది. కావున తిక్కరాజు సోమేశ్వరుని జయించినది శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమై యుండును. ఇదియే సత్యమని నా యభిప్రాయము.

ఈ తిక్కరాజును వర్ణించుచుఁ దిక్కనవ్రాసిన మూఁడవ పద్యమిది.

సీ. లకుమయ గుఱ్ఱములూరికి నెత్తివచ్చినఁ
గొనఁడె యాహవముం ఘోటకముల
దర్పదుర్జయులగు దాయాదనృపతుల
ననిలోనఁ జెఱపఁడే యాగ్రహమున
శంభురాజాది ప్రశస్తారిమండలి
కముఁ జేర్చి యేలఁడె కంచిపురము
చేదిమండలముఁ గాసిగఁ జేసి కాడవ
పతి నియ్యకొలుపఁడే పలచమునకు
రాయగండగోపాలు నగాతిథి యద
రాయవెండాల బిరుదాభిరాము నుభయ
రాయగండాంకు

ఈపద్యమునందలి దాయాది నృపతులీతని పినతండ్రులైన నల్లసిద్ధి తమ్మసిద్ధులో లేక వారికుమారులో యైయుందురు.

తిక్కరాజు జయించిన కాడవపతి యెవరు?

పైసీసపద్యములోని నాల్గవ పాదమునఁ జెప్పిన కాడవపతి యెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఉత్తరార్కాడు, దక్షిణార్కాడు మండలములలోని కొంతప్రదేశమున కాకాలమునఁ జేది దేశమని పేరు. ఇది యాకాలమునఁ బల్లవరాజుల పాలనములో నుండెడిది. పల్లవుల లోని యొకశాఖకు "కాడవ"లని పేరు. పల్లవరాజగు హిరణ్యవర్మ కాడవ కులమునకుఁ జెందినవాఁడని యొక శాసనమునఁ గలదు (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౩౫)

అప్పటినుండియు, నీ చేదిదేశమును బాలించుచున్న రాజులకు కాడవశబ్ద ముపయోగింపఁబడుచున్నది. మనతిక్కరాజు కాలములో నీ చేదిదేశమును బలిపాలించిన కాడవరాజు లిరువురు. వీరిరువురును తండ్రి కుమారులు. ఇరువురును "కొప్పెరుజింగు" అనునామముతో పిలువఁ

౭౩౧. కొప్పెరుఞ్జింగు అనఁగా మహారాజసింహ యని యర్థము మొదటికొప్పెరుఞ్జింగ దేవుఁడు శా. శ ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౬౪ వఱకును, రెండవకొప్పెరుఞ్జింగు శా. శ ౧౧౬౪ మొదలు ౧౨౦౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కనుపట్టుచున్నవి. చెంగల్పట్టు మండలము లోని చెంగల్పట్టుతాలూకా యందలి అత్తూరు గ్రామమున ముక్తేశ్వ రాలయము యొక్క గోడపైఁగల యొకశాసనము (ద. హిం. శా. సం. ౧౨ సంఖ్య ౧౨౦) నందు మొదటి కొప్పెరుఞ్జింగని బిరుదము లిట్లున్నవి. "పల్లవకులపారిజాత - కాడవకులచూడామణి - అవనీ పాలజాత - గండపెండారలుంటాక - క్షీరాపగాదక్షిణనాయక - కావేరీకాముక - పెన్నదీనాథఖడ్గమల్ల - భారతీమల్ల - మల్లాపురీ వల్లభ - కాంచీపురకాంత - ఇత్యాది - ఈబిరుదావళిలోని 'గండ పెండారలుంటాక' అను బిరుదమువలన నీతఁడు గండపెండార బిరుద మును గలవానిని జయించి గండపెండారమును దోచుకొనినవాఁడని తెలియుచున్నది!

చోడతిక్కరాజును "రాయగండగోపాల నరాతిభయదరాయ పెండారబిరుదాభిరాము నుభయరాయగండాంకు" అని పైనిజూపిన సీసపద్యములోఁ దిక్కనసోమయాజి వర్ణించియున్నాఁడు. ఈశాసనము నందు తిక్కరాజును కొప్పెరుఞ్జింగడు జయించినట్లున్నను, నింతకు పూర్వముననో పరముందో తిక్కరాజాతనినిజయించి తన కాతఁడు కప్పమొసంగుట కంగీకరింపఁజేసియుండును. ఈశాసనము శక సం. ౧౧౬౦ సంవత్సరమునాఁటిది. తిక్కనసోమయాజి వ్రాసినకాడవపతి యాతఁడే యైయుండును. కాదేని నీతనికుమారుఁ డైయుండును. కుమారుఁడే యైనచో కాడవపతినిజయించినకాలము శాలి శకము ౧౧౬౪ వఱకుఁ బిమ్మటను ౧౧౭౮ కు పూర్వమునయి యుండును.

ఈకొప్పెరుజ్జింగను పేరునగల శాసనములు చాలఁగలవు వాని నన్నిటిని సమన్వయింప వలసియున్నది.

తిక్కరాజు జయించిన యితరరాజులు:

గురుమూలూరియొద్ద లకుమయను తిక్కరాజు జయించినట్లు పై పద్యములో నున్నది ఈలకుమయ యెవ్వఁడో తెలియదు. లక్ష్మణ దండనాయకుఁడను నొకఁడున్నాఁడు. కాని యాత డీతని కాలము వాఁడు కాఁడు. శంభువరాయవంశీయు లాకాలమునఁ గంచిలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. వీరు తెలుఁగు పల్లవరాజులకు సామంతులయినట్లు కన్పట్టుచున్నది. తిక్కరాజు కాలమున రామరాజను శంభురాయలు రాజ్యము సేయుచుండెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. బహుశః తిక్కరాజు జయించిన దీతనినే యైయుండును. ఈవిషయమునందింకను బరిశోధన మావశ్యకము.

తిక్కరాజు శాసనములు:

చోడతిక్కరాజు శాసనము లనేకములు చెంగల్పట్టు మండలములోను, నెల్లూరు మండలములోను గానంబడుచున్న వనియు రాపూరు కందుకూరు తాలూకాలలోఁ బెక్కులు గలవనియు నితఁడు శాసనములలో చోడతిక్కనృపతియనియు, తిరుకాళత్తి, దేవచోడ మహారాజనియు, భుజబలవీరతిరుకాళత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, వ్యవహరింపబడుచు వచ్చెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియుండిరి. మనుమసిద్ధి మహారాజు వ్రాయించిన కోలూరు శాసనములో తనతండ్రి తిరుకాళత్తిదేవ మహారాజని యుదాహరించి యుండుటచే, నీచోడ తిక్కరాజునకు తిరుకాళత్తిదేవుఁడని పేరున్నమాట నిశ్చయము.

నెల్లూరు శాసనములలోఁ దిరుకాళత్తి దేవుఁడనియు, నల్లుతిరు కాళత్తి దేవుఁడనియు నిరువురు కనఁబడుచున్నారు.

అల్లుతిరుకాళత్తిదేవుఁడు పల్లవుఁడనియు, నాతనికిని, చోడతిరు కాళత్తి దేవునకు నేమియు సంబంధము లేదనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియున్నారు అల్లుతిరు కాళత్తిదేవుని యొక శాసనములో (నె శా సం.) నీతఁడు తనమామ యైన తిరుకాళత్తిదేవునకుఁ బుణ్యమునకుగాను ధర్మమిచ్చినట్లు చెప్పఁ బడియున్నది. ఈమామ తిరుకాళత్తిదేవుఁడు చోడతిక్కరాజగునో లేక యాతఁడు మఱియొక తిరుకాళత్తి దేవుఁడో తెలిసికొనవలసి యున్నది.

నెల్లూరు శాసనములను బరికించి చూచినచో తిరుకాళత్తిదేవ మహారాజులు పలువురున్నారని స్పష్టమగును. ఒకనిపేరు భుజబలచోడ తిరుకాళత్తిదేవచోడమహారాజు. ఇతని ప్రశస్తి "స్వస్తిచరణసరోరుహ విహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాకులరత్న ప్రదీపక అపరిమితప్రతాప సతతమభ్యర్చిత లక్ష్మీశ్వర ఒరయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపురవరాధీశ శ్రీమన్మహామండలేశ్వర భుజబలచోళతిరుకాళత్తి దేవమహారాజు" అనియున్నది. ఇతనిశాసనములలో కులోత్తుంగ చోడాది చోళచక్రవర్తుల నామము లుదాహరింపఁ బడలేదు. ఇతనిశాసనములు నెల్లూరు మండలములోని ఉదయగిరి తాలూకాలో నున్నవి. (నె. శా. సంపుటము ౧౨౪౬-౧౨౯౦) ఇవి వరుసగా శా. శ. ౧౧౩౮-౧౧౬౭ సంవత్సరములలోనివి ఇతఁడుగాక రాపూరుతాలూకాలో (పుట ౧ ౨౬౪) భుజబలవీరతిక్కకాలతి దేవ చోడమహారాజు శాసనమొకటి శా. శ. ౧౧౩౩లో నున్నది. ఇతని ప్రశస్తి పైనివ్రాసిన ప్రశస్తియేగాకయుండ దానికితోడుగా "కామినీజన జయంత తురగరేవంత, వితరణవినోదవిక్రమాదిత్య తెంజనాదిత్య రిపు

విపులమార్గాండ జగవొబ్బగండ గర్వితారాతికుమారకులకుధరకువిశధర శరణాగత వజ్రపంజర కీర్తినారాయణేత్యాది" బిరుదములుకూడ నున్నవి. కావున నీతఁడు పైనిజెప్పిన భుజబలచోళ తిరుకాళత్తి దేవుని కంటెఁ బూర్వుఁడును నామములో వీరశబ్దముండుటచే భిన్నవ్యక్తియునై యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే అల్లుతిరుకాళత్తి దేవులలోకూడ నిరువురు కనఁబడుచున్నారు ఒకఁడు అల్లుతిక్కమహారాజు ఇతని శాసనములు శా శ ౧౧౦౪లో నెల్లూరు, సూళ్ళూరుపేట, గూడూరు తాలూకాలలో నున్నవి (పుట ౭౭౫-౪౩౨, ౭౭౬-౧౩౦౭) రెండవవాఁడు అల్లుతిరుకాళత్తిదేవ చోడమహారాజు. ఇతనిశాసనములు ఆత్మకూరు, రాపూరు, కావలి తాలూకాలలో శా.శ. ౧౧౬౬-౧౧౬౯ సంవత్సరములలో (పుటలు ౨౦౭-౧౨౩౨,౭౧౯) నున్నవి. ఇందు ౨౦౭ వ పుటలోని శాసనములో తనమామ తిరుకాళత్తి దేవునకు పుణ్యముగనని యున్నది. ఇతఁడు పైని మొదట చెప్పిన భుజబలచోడ తిరుకాళత్తిచోడ మహారాజున కల్లుఁడై యుండునని తోఁచుచున్నది. పైనిజెప్పినతిరుకాళత్తి దేవులలో నెవ్వఁడును మన చోడతిక్కరాజు కాఁడు.

వీరుగాక చోడతిక్కరాజు అని చెప్పఁదగినవాఁ డింకొకఁడు కలఁడు. ఇతనిపేరు శాసనములలో మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడనియుఁ గండగోపాలుఁడనియు బిరుదులు గలిగి తిరుకాళత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, మహామండలేశ్వర తిరుకాళత్తిదేవచోడమహారాజు అనియు జెప్పఁబడినది ఇతని శాసనములు నెల్లూరు మండలములో రాపూరు, కందుకూరు, కావలి, నెల్లూరు, గూడూరు తాలూకాలలోనున్నవి. నె శా. సం. పుటలు ౧౨౯౦,౧౨౧౬ ౫౪౧, ౭౪౮, ౪౩౧, ౮౫౪ ౧౨౯౨) ఇవి శా.శ. ౧౧౫౩, ౧౧౩౬, ౧౧౩౨, ౧౧౫౨ సంవత్సరములలో నున్నవి. కొన్నిటిలో శకకాల మీయలేదు. కొన్నిఁటిలో

కులోత్తుంగచోళుని యొక్కయు గొన్నిటిలో రాజరాజదేవుని యొక్కయు రాజ్యసంవత్సరము లీయఁబడినవి. మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు శా. శ. ౧౧౦౦ మొదలు ౧౧౩౮ వఱకును నాతనితరువాత మూఁడవ రాజరాజదేవుఁడు శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును చోళ రాజ్యమును బరిపాలించియుండిరి. మనచోడ తిక్కరాజు వారికి సామంతుఁడై యున్నవాఁడు. కనుకనే హొయసల వంశీయుఁడగు సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజును సింహాసన భ్రష్టునఁ జేసినప్పుడీ తిక్కరాజాతనిని జయించి మరల చోళరాజును సింహాసనముపై నిలిపి చోళ సింహాసనాచార్య బిరుదమును గైకొని యుండెను. ఈ చోడతిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమున జన్మించి ౧౧౭౮ ప్రాంతమున వెలనాటి పృథ్వీశ్వరుని జంపి, శా. శ. ౧౧౭౪-౧౧౭౫ నడుమ చనిపోయి యుండును. పైని చూపిన శాసనము లన్నియు నీయుద్యకాలములో నున్నవి. కావున నీశాసనములలోఁ జెప్పఁబడినవాఁడే మన చోడతిక్కరాజనుటకు సందియము లేదు. ఈశాసనములలో గొన్నిఁటిని బట్టి, యీతఁడు వైష్ణవభక్తుఁడని తెలియుచున్నది. అయినను నితఁడు పరమతద్వేషము కలవాఁడు కాఁడు.

తిక్కరాజు మంత్రులు:

ఈతిక్కరాజునొద్ద తిక్కనసోమయాజికిఁ బెదతండ్రియైన సిద్దన మంత్రిగా నున్నట్లు కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమున నీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. స్థాపితసూర్యవంశ వసుధాపతి నా బరతత్త్వధూత వా
ణీపతి నా నుదాత్తనృపనీతి బృహస్పతి నాగృహస్థ గౌ
రీపతి నాఁ గృపారసనరిత్పతి నాఁ బొగడొందె సిద్ధసే
నాపతి ప్రౌఢ తిక్కజననాథశిఖామణి కాప్తమంత్రియై.

ఇతఁడు ప్రధానమంత్రియే కాకుండ, సేనాపతిగా కూడ నున్నాఁడని పై పద్యములో నున్నది. తిక్కరాజునొద్ద సిద్ధయయే కాక యాతని కుమారుఁడైన తిక్కనకూడ మంత్రిగా నున్నట్లే క్రిందిశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (నెల్లూరు శాసనములు ౧౩౯ రపుట) ఈశాసనము లో నన్వయము సరిగా కుదురుటలేదు. కాని ముఖ్యవిషయములు స్పష్టముగా నే యున్నవి.

"స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర (ప్రసా హితః) తిక్కయదేవమహారాజులు సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహా ప్రధానులైన సిద్ధనపెగడ తిక్కయవాఖరిపెగడయుండమకాఁడినంటోడు నింకవట్టునుం గూడియు వయోవృద్ధప్రముఖులై యశవర్గంబులోఁ బోల గట్టునం దిష్టకథవినోదంములంనున్న యవసరంబున ధర్మాశర్మం విచా రించి తమతండ్రి తిరుకాళ్లేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు నంగభోగరంగభోగ ములకు స్వస్తిశ్రీ సకవరుషంబులు ౧౧౭౪ నేండు శ్రీవీరరాజేంద్రచోడ చక్రవర్తి ౯ శ్రా. హా. పరీధావిసంవచ్చర ఫాల్గుణబహుళ ౧౫ వడ వారము నాంటి సూర్యగ్రహణమునాండు తిరుకాళ్లేశ్వరదేవర దివ్య శ్రీపాదపద్మారాధకులైన త్రిపురాంతకదేవునికిన్ని అతని తమ్మఁండు గేదారదేవనికిం చిలుకపాటికంపనలములో బోగడపాడ నున్నది. ఆచంద్రార్కముగా ధారాపూర్వము సేసి ఇచ్చినవాండు. దీనిం సెవ్వండు లేదన్నవానినోర తోంక ప్రువ్వులు దొలుదీనికి విక్రితంచేస్తే వారు గంగ్గకఱుతం కపిలం పొడిచివారు తమపెదకొడుక్కకపాలానం స్వనర మాంసబక్షణంబు సేసినవారు. స్వదత్తంపరదత్తంవ్వా ఓహరేతి వసుంధరా షష్టివర్షసహస్రాణి విష్టాయాం జాయతే క్రిమి."

ఈశాసనమునుబట్టి తిక్కరాయులు క్రీ. శ. ౧౨౫౭వ సంవత్సరము వఱకు జీవించియున్నాఁడనుట స్పష్టము. ఇతఁడు శా. శ. ౧౧౧౦ (అనఁగా క్రీ. శ. ౧౧౮౮) ప్రాంతమున జన్మించియుండునని వ్రాసి

యుంటిమి. అది సత్యమయినచో నీశాసన కాలమునాఁడు కాతనికి ౬౦ సంవత్సరములుండును. ఈతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనము శా. శ. ౧౧౭౯ లో కనఁబడుచున్నది శా. శ. ౧౧౭౪–౧౧౭౯ నడుమ టిక్కరాజు గాలధర్మము నొందియుండును.

కృతిపతి మనుమసిద్ధి :

మనతిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువును నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియు నగు మనుమసిద్ధి యీతిక్కరాజుకుమారుఁడే. ఇతనిగుణ గణములను దిక్కనసోమయాజి పెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు అందలి రెండుపద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

సీ. కొండలునఱకు వాఖండలు కైవడి
 యొనయు సేనంగులఁ దునుమునపుడు
బెబ్బులి వడి వేళ్ళపిండు పార్థివయొప్పా
 కలుగు రాహుతులకుఁ గడఁగునప్పు
డడవులఁ గార్చిచ్చు లడరుచందము గాన
 నగుఁ గాలుబలమున కలుగునపుడు
బలుగాలి మొగుళ్లపై వీచు క్రియఁదోఁచుఁ
 దఱుచైనగొడుగులు నఱకునపుడు

తే. కసిమసంగిన మృత్యువుకరణి యంత
కాలరుద్రుని కైవడి కాలదండ
ధరునిబలువిడి యలవడు దురములోన
నసమశౌర్యుఁడు మనుమధరాధిపునకు.

సీ. అనుపమబహురత్న హయవారణముల వి
 ద్విషులు గప్పములు పుత్తెంచుచోఁ

నెల్లికయ్యంబని యెద్దయేఁయు నొక్క-
కెలన శాత్రవమాతి పలుకుచోటఁ
దలతలమని రెండుదడములవా రెటు
న కమానముగఁ జేర నడచుచోటఁ
బరసేన వచ్చియుం బాఱియుం బములైన
యనిలోన జయము సేకొనెడుచోట

ఆ. నొక్కరూప కాని యొక్కుడు డిగ్గుడు
గానరాదు ముఖవికాసమునకు
నన్యరాజు లీడె యరిరాయశౌర్యాభు
జంగుఁడైన మనుమజనవిభునకు.

ఈ పద్యములవలన నీమనుమసిద్ధి తండ్రివలె నే గొప్పపరాక్రమవంతుఁడనియు శౌర్యధైర్యములు గలవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. తండ్రివలె నీతఁడు విశేషదేశమును గలిగియుండకపోయినను, గణపతిదేవుని సాహాయ్యములో నెల్లూరుమండలమున నొకప్రసిద్ధిగల మహారాజై యున్నాఁడనుటకు సంశయము లేదు

మనుమసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుఁడగుట: తిక్కనరాజ్యమును తిరిగి సంపాదించుట:

ఈ మనుమసిద్ధిని నతని దాయాదులైన అక్కన- బయ్యనలను వారు పదభ్రష్టునిఁ జేసి రాజ్యము నపహరించిరనియు, వారినిజయించుటకు సాధ్యముగాకపోఁగా దిక్కనసోమయాజి కాకతీయ గణపతిదేవునొద్దకు, ఓరుగల్లునకుఁ బోయి యాతని సాహాయ్యమును గోరి తీసికొనివచ్చి మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించెననియు నొకకథ కలదు. ఈకథను గ్రంథస్థము చేసినవారు కాసె సర్వప్పయును, కూచిమంచి జగ్గకవియును. సర్వప్ప ౧౫౦౦ సంవత్సరప్రాంతము వాఁడు. జగ్గకవి ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతమువాఁడు. సర్వప్ప తన సిద్ధేశ్వర చరిత్రమును ద్విపదకావ్యమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

(౧) సిద్ధేశ్వర చరిత్రమునందలి కథ :

సారెసారెకుఁ గేరి సన్నుతుల్ చేయ
సారపారావార సరసగంభీర
సారుఁడై కీర్తివిస్తారుఁడై యలరు
నారీతి గణపతి నటు చూచువేడ్కఁ
దిక్కనసోమయాజక్కడకొకటిం.

♦ ♦ ♦

దిక్కుదిక్కులనుండి తెరలి విద్యార్థు
లక్కడక్కడను గావ్యముల శ్లోకార్థ
మొక్కొక్క విధమున నొగి వివరింపఁ
జక్కన వినుచును నొక్కయందలము
నెక్కి తిక్కనసోముఁ డక్కడ డేతెంచె
నారీతిగా సోమయాజులరాక
వారక చని ఫణిపాకులు దెల్ప

♦ ♦ ♦

అట్టిమహాత్ముని నా సోమయాజి
నెట్టన నెదురేఁగి నేర్పుతో రాజు
తెచ్చి యాస్థానవస్థితునిగాఁ జేసి
మెచ్చి తాంబూలాదు లెచ్చుగా నిచ్చి

♦ ♦ ♦

ఆగుభారతాఖ్యాన మాపీఠవరులు
తగఁ జేసినట్టి యుద్ధప్రకారములు
వినియు సంతోషించెఁ గనినట్లు చెప్ప

♦ ♦ ♦

అంతఁ దిక్కనసోమయాజికి మెచ్చి
వింతవస్త్రంబులు వివిధభూషణము
లత్యంతభక్తితో నప్పుఁ డిచ్చెను
సత్యసంధుఁడును సభ్యవర్తనుఁడు
నగు సోమయాజి తానా రాజు కవియుఁ
దగుమాట విని యొక్క ధర్మకార్యంబు
పూర్వవంశంబున సాబ గోఁదునట్టి
యార్యపూజితవర్యుఁ డామన్మసిద్ధి
రాజు దా నెల్లూరు రమణతో నేల

♦ ♦ ♦

అక్కనబయ్యన లధికబలిష్ఠు
లక్కట సిద్ధిరాయనిఁ బాఱఁదోలి
దక్కనరాజ్యంబు తామె యేలుచును
నొక్క తాసైను జక్కఁగ నీరు
వారలదండించి వారి నెల్లూరు
వారి కిప్పింపు మవారణఁ బ్రీతి
ననిన గణపతిరా జట్లకానుచు
వెడలి గణపతియు విజయంబునకును
గుడిమెడమలసేన గొలిచి యేతేర
వెలనాఁడుచేరియు వీఁడెల్లఁగాల్చి
వెలనాఁటిరాజును వెసగెల్చి వాని
యువ్వనంబులు గొని యటఁజని రాజు
గుప్పన నెల్లూరు కూడ నేతెంచి
యక్కనబయ్యన నచటసాధించి

♦ ♦ ♦

నెల్లూరిపరిజనులకు నేర్పువాటిల్లఁ
జెల్లించె మనుమసిద్ధిరాజునకు
నెల్లూరు పట్టంబు నేర్పుతోఁ గట్టి
సల్లలితాదృతి సమదుర్గములను
నలువదేఁబదియు నగువట్టణముల
నరుదొంద సాధించి యామనుమసిద్ధి
రాజు కిచ్చెనుఁ దన తేజంబు దిశలఁ
బూజలెక్కఁగ ఘనరాజితగుణుఁడు
ఘనతటాకంబుఁ దాఁగట్టించె నచటఁ
గొనకొని నెల్లూరఁ గొన్నాళులుండి
మనుమసిద్ధికి రాజ్యమహిమలు దెల్పె.

(౨) సోమదేవరాజీయ కథ :

కూచిమంచి జగ్గకవి తన సోమదేవరాజీయమునందిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

గీ. చేయఁదక్కువ యైన దేవాయతనము
లవుడు పూర్తిగఁ గట్టించి యలరుచున్న
చోట నొకనాఁడు తిక్కనసోమయాజి
వచ్చె నెల్లూరినుండి భూవరునికడకు.

సీ. వచ్చిన యయ్యార్యవర్యు నెదుర్కొని
వినయసంభ్రమభక్తి లినుమడింప
నతిథిపూజ లొనర్చి యతనిచే భారతా
ర్థమును ద్వైతాద్వైత తత్వములును
విస్తృత చిదచిద్వివేక లక్షణములుఁ
బ్రకట ధర్మాధర్మ పద్ధతులును

రాజనీతి ప్రకారంబును భూత
వీరుల మహిమంబు వినుచునుండి
యనుమకొండ నివాసులైనట్టి బౌద్ధ
జనుల రావించి వారిఁ దిక్కనమఖి
తోడ వాదింప జేసినఁ దొడరి వారిఁ
జాలకఁగా సోమయాజులు గెలుచుటయును.

వ. అప్పుడు బౌద్ధదేవాలయంబులు గూలం ద్రోయించి గణపతిదేవ రాజు సోమయాజుల పటువాక్యశక్తికి మెచ్చి యతనిని బహుప్రకారంబులఁ బూజించి యెనిమిది గ్రామంబు లొసంగి యతఁడు వచ్చిన కార్యం బడిగిన నాభూవరునకుఁ గవివరుం డిట్లనియె

గీ. ఇనకులోద్భవుఁ డైనట్టి మనుమసిద్ధి
రాజు నెల్లూరు పాలించుచోఁ జెలంగి
యతని దాయాదు లతని నుక్కడఁగఁ బట్టి
యునిచి రాజ్యంబుఁ దమ రేలుచున్నవారు.

క. కావున మీరిప్పు డచటికి
వేవేగం దరలి వచ్చి విడకుండఁగ నా
భూవరుఁ బునరభిషిక్తునిఁ
గావింపఁగవలయు ననిన గణపతి విభుఁడున్.

గీ. అట్లకాక యనుచు నావని కొడఁబడి
యత్యుదారగుణసముగ్రుఁ డగుచుఁ
దవిలి యప్పు డొక్కనవలక్షధనమును
యజ్ఞకుండలములు నతనికిచ్చె

క. ననుచు నెడఁ దిక్కమఖి యా
జనవరుసింహాసనమున సచివాగ్రణియై

తనకొడుకు శివదేవయ్యఁ
గనుఁగొని యారాజుతోడఁ గడకం బలికెఁ.

గీ. వసుమతీనాథ యీతఁ డీశ్వరుఁడు గాని
మనుజమాత్రుండుగాఁడు పల్కులు నితని
యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి
నేలు మని చెప్పి యాతఁ డేఁగుటయును.

సీ. గణపతిదేవుఁ డాఘనుననుమతిఁ గాంచి
యతి సత్వరమునఁ బ్రయాణభేరి
వేయించి చతురంగపృతనాసమేతుఁడై
తాలిమి న్వెలనాఁటి ధరణిపతుల
గెలిచి వారలచేత విలసత్పునముఁగొని
వారినందఱఁ దనవశము చేసి
కొని చని నెల్లూరఁ గొబ్బునఁ జొచ్చి య
క్కనయు బయ్యనయు నన్ఖిలులఁ దఱిమి
మనుమసిద్ధిరాజుఁ బునరభిషిక్తుఁ గా
వించి మించి రెండువేలునైదు
నూఱుగ్రామములు మనోవృత్తి కతనికి
నిచ్చి కడమఁ దాను బుచ్చుకొనియె.

తిక్కన గణపతిదేవునికడ కేఁగునప్పటికి భారతమునే కాదు. రామాయణమునైనను రచింపలేదు. భారతమును గణపతికి జదివి వినిపించినాఁడని వ్రాసిన వ్రాఁతలనుబట్టి పైగ్రంథములను విశ్వసింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. అప్పటికి భారతరచన మారంభింపలేదనుమాట నిశ్చయమే కాని యాతని కభిమానగ్రంథమైన భారతమును సంస్కృత భాషలో నున్నదానిని జదివి వినిపించెనని తలంపవలసియున్నది. ఈ యూహకు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర సోమదేవరాజీయములలోని వాక్యములు

వ్యతిరేకముగా లేవు. సంస్కృతభారతమును జదివి వినిపించి దాయాదు లపహరించిన రాజ్యమును పాండవుల కిప్పించుటకై శ్రీకృష్ణుఁడు తోడు పడినట్లే మనుమసిద్ధికిఁ దోడుపడుమని సోమయాజి గణపతిదేవునిఁ గోరియుండును.

గణపతిదేవుడు మనుమసిద్ధికి సాహాయ్యము సేయుట :

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవునియొద్దకు వెళ్లియుండెనను సంగతి సంశయాస్పదమని శ్రీ వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కాని యది సంశయింపఁదగిన విషయము కాదని నాయభిప్రాయము. చోడతిక్కరాజునకు దాయాదులు శత్రువులుగా నున్నారని తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన "దర్ప దుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనఁ బఱపఁడే యాగ్రహమున" ననుపద్యపాదమువలన స్పష్టమగుచున్నది. తిక్కరాజు తరువాత నా దాయాదులు మనుమసిద్ధిపై దాడి వెడలి పగఁదీర్చుకొనఁ బ్రయత్నించి రని నమ్ముట కవకాశమున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునం దీ ప్రసక్తి యేమియుఁ గాన్పింపదు. అక్కనబయ్యనల నామములు పైగ్రంథములలో దక్క శాసనప్రపంచములోఁ గాని వాఙ్మయప్రపంచ ములోఁ గాని యెచ్చటను గన్పడవు. నెల్లూరు మండలములోని వంగవోలుతాలూకా త్రోవగుంట యందున్న శిలాశాసనమున బయ్యన దేవమహారాజులు, చినబయ్యనదేవమహారాజుల పేర్లు గనవచ్చుచున్నవి. (నె. శా. సం. పుట ౧౧౨౫) ఆశాసనమునిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

"శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బయ్యనదేవ మహారాజులు చిన బయ్యనదేవమహారాజులు త్రోగుంట మూలసాన శ్రీమన్మహాదేవరకుం బెటినక్షేత్రంకు ౧౦౦౦ కన్నేశ్వర శ్రీమనమహాదేవరకు న ౧౦ పది. ఎఱ్ఱగుడిపాటి శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పది వెట్టిపలిగణె జుపేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పది పడూరి విరేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న౫

కొండూరి దేవరకు న ౧౦ పది ఇచ్చెను." ఈ శాసనమునఁ గాల మీయఁబడనందున, వీరెవ్వరో ఏకాలమువారో, మనుమసిద్ధికిని వీరికిని సంబంధమున్నదో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరికి మహామండలేశ్వర బిరుదమున్నది. పైని జెప్పిన రెండు గ్రంథములనుబట్టి గణపతిదేవుఁడు, వెలనాఁడును, నెల్లూరును ఒక్కసారియే కాల్చిజయించినట్లు కనఁబట్టుచున్నది. గణపతిదేవుని కాలమున వెలనాఁడును బాలించుచున్న ప్రభువులెవ్వరో తెలిసికొనినయెడల, ఏసమయమున గణపతిదేవుఁడు వెలనాఁడును జయించినదియుఁ దెలియుట కవకాశము గలుగవచ్చును. గణపతిదేవుని రాజ్యపరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౨౦ మొదలు ౧౧౭౨ వఱకునై యున్నది (క్రీ. శ ౧౧౯౮–౧౨౫౦) వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా శ ౧౧౨౮ కిఁ దరువాత గన్పించుటలేదు. ఈ వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని జంపినవాఁడు చోడతిక్కరాజు. పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున వెలనాఁడును బరిపాలించిన రాజెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది. పృథ్వీశ్వరుని సంహరించిన చోడతిక్కరాజు మూఁడవకులోత్తుంగచోడుని ద్రావిడచోడుఁడు సామంతుఁడని పైని వ్రాసియుంటిని. కావున ద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు పృథ్వీశ్వరుని తరువాత వెలనాటిని స్వాధీనముచేసికొని పరిపాలనము చేసెనని యూహించుట సమంజసము. ఈద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగచోడుఁడు శా.శ. ౧౧౦౦ సంవత్సరమున చోళసింహాసనమునధిష్ఠించి ౧౧౪౦ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁడు. ఈకాలమున వెలనాఁడీ చోడుని పరిపాలనమునకు లోఁబడియుండును. కాకతి గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౪౦ మొదలు వెలనాటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే నీద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగచోడుని యనంతరమున వెలనాఁడు కాకతిగణపతిదేవుని స్వాధీనములోనికి వచ్చియుండెననియు జోడతిక్కరాజు శా.శ. ౧౧౬౮ వఱకు జీవించియున్నను నాతని యధి

కారకు నెల్లూరి ప్రాంతమునందే గాని వెలనాటిపైఁ జెల్లుటలేదనియుఁ దలంపవలసి యున్నది.

ఈ సందర్భమున ౧౯౨౫ సం. ఫిబ్రవరి నెల భారతి పంచికలో శ్రీనేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన గణపతిదేవుని శాసనమునుగూడ నిటనుదాహరించి, యది మన్మసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుత్వ కథ కేమయిన నుపయోగించునేమో చూడవలసి యున్నది. ఆశాసన మిది. దీనిని నాయికపల్లి శాసనమందురు.

"శ్వస్తిసహితం......హామండలేశ్వరు లైన కాకతి గణపతిదేవ మహారాజులు దిగ్విజయము సేసి పరమండళములు సాధించ్చి దక్షిణ దిగుభాగమున నెల్లురుగాల్చి తద్విరోధులైన పడిహారి బయ్యావతికొనల వెరసిన శాత్రవశిరంబులం గందుకక్రీడవినోదము సలిపి దవిళమండల మున కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడ నిచ్చి ఆ నెలురిరాజు చేత ఎనుంగులం గన్కొగ గొనివచ్చి......

గణపతిజయించిన మూఁడవకులోత్తుంగుఁ డెవరు?

ఈశాసనములోని కథయును, కాసెసర్వప్ప రచించిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలోని కథయును, ఒకటిగానే కన్పట్టుచున్నది. కాని యీశాసన మున సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునజెప్పిన "వెలనాఁడు చేరియు వీఁడెల్లఁ గాల్చి వెలనాఁటిరాజును వెసఁగెల్చి వాలియప్పనంబులుగొని" అను వెల నాఁటి కథలేదు. అయినను "పరమండలములు సాధించి" యనువాక్య ములో నీకథ యిమిడియున్నదని భావింపవచ్చును. ఈశాసనమునఁ జెప్పిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళునికథ సిద్ధేశ్వర చరిత్రమున లేదు. నెల్లూరును గాల్చినకథ రెండింటియందును కలదు. గణపతిదేవుఁడు నెల్లూరును రెండుసార్లు కాల్చి యుండఁడు. కావున నీశాసనము నందును సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునందును జెప్పినకథ యొకటియే యనియు, నొకకాలమున జరిగినదేయనియు, నిశ్చయింపవలసియున్నది. శాసన

మునఁ జెప్పఁబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనఁ గలిగితి మేని మనుమసిద్ధి కాలనిర్ణయమునకు కొంత సాహాయ్యమగును. ఈ శాసనమునఁ గాలమీయఁబడ లేదో, కాలమున్న భాగ పోయినదో తెలియదు. కాలము దెలిపియున్నచో నిందుఁ జెప్పబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోఁడు డెవ్వఁడో తెలిసికొనవీలు కలిగియుండును. ఇతఁడు మూఁడవ రాజేంద్ర (ద్రావిడ) చోడుఁడని శ్రీ డాక్టరు మారేమండ రామారావుగారు వ్రాసియున్నారు. అది సరికాదనియు నీశాసనమునం దుదాహరింపఁబడిన యాతఁడు వెలనాటి చోడవంశమునకుఁ జెందిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడనియు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారనుచున్నారు. పై శాసనములో "కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ" యని యుండుటచే నీతఁడు వెలనాఁటి వంశీయుఁడని వెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము.

ఇఁకను వెంకటరమణయ్యగారనినట్లీతఁడు వెలనాటి వంశీయుఁడగునా యని చూడవలసియున్నది. వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకుఁ బురుష సంతతి యుండెనో లేదో తెలియఁదగిన యాధారములు లభింపలేదు. కాని వెంకటరమణయ్యగారు భారతిపత్రికలో మూఁడు శాసనముల నుదాహరించియున్నారు. మొదటిది గణపతిదేవుని నాయకులలో నొకఁడైన మల్యాల హేమాద్రిరెడ్డిది. (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౩౩౩) ఇందు దాను కులోత్తుంగ రాయరాజేంద్రచోడ గొంకది కాపట్టడనని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇది శా. శ. ౧౧౫౯ నాఁటిది. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునందున్నది. రెండవది శా. శ. ౧౧౭౧ నాటిది త్రిపురాంతకమునందున్నది. చోడబోయఁడను నొకఁడు వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడుని భృత్యుఁడని చెప్పఁబడి యున్నది. (A. R. No. 249 of 1905) ఇది యాతని భార్య జయసాని వ్రాయించినది. ఇందు

"రాజేంద్రచోడ నృపకార్య విధానతంత్రః
శ్రీబోయచోడిరతి వైభవ నిర్జితేంద్రః"

అని యున్నది. మూఁడవది శా. శ. ౧౧౫౬ నాఁటిది. గుంటూరు మండలములోని యినుమెల్లలోనిది. (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౬౦౨) కాకతి గణపతిదేవుని యనుచరుఁడగు కాలపనాయఁకుఁడు తాను "వెలంది కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ నిస్తారకుఁడనని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఇందున్న 'వెలంది' శబ్దము వెలనాఁటి అను దానికి బదులుగా శాసన లేఖకుఁడు తప్పు చెక్కి యున్నాఁడని వెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము. ఈ కాలపనాయకునిదే (ద.హిం.శా. సం ౬ సంఖ్య ౬౦౩) సంఖ్యగలది యిఁకనొకటికలదు. అందీ శబ్దము 'వెలాంది' అనియున్నది. అందు 'రుద్రయదేవ అమ్మంగరికిపుణ్యముగాను' అనియున్నది. కాని అందు శాసనకాలము "౧౦..." అని సగము మాత్రమే కన్పట్టుచున్నది. ఇందులోని 'సున్న' ౧ కి బదులుగా పొరపాటు పడియుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనములన్నియు కాకతి గణపతిదేవుని కాలమునను, అతనికుమార్తె కాలమునందును పుట్టినవి. వారిపేరుల నుదాహరించి యుండుటచే, నిందున్న వెలనాఁటి రాజులు కాకతీయులకు సామంతులుగా నుండిరనియు, వారిక్రిందనుండు నాయకులు, తమ సన్నిహిత ప్రభువులైన వెలనాఁటి వారియొక్కయు వారియేలికలగు కాకతీయుల యొక్కయు నామములను తమశాసనములలో నుదాహరించి యున్నారనియుఁ దలంపవలసియున్నది. ఈశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడునకును వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకును ఏమయిన సంబంధమున్నదా? యని యోచింతము. వెలనాటి పృథ్వీశ్వరునకు పురుషసంతాన మున్నట్లాధారములుదొరకలేదు. అతని యనంతరమున వెలనాఁడు, వేగినాఁడు దేశములలోసామంతులు

పెక్కురు బలములుదేరి మహాపరాక్రమవంతుఁడైన చోడ ముమ్మడి కులోత్తుంగరాజు యొక్క యధికారమునకు లోఁబడి యాదేశములలోని భాగములనుబరిపాలించినట్లును. కులోత్తుంగుని యనంతరమున నీసామంతులు ప్రభువులై స్వతంత్రముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసియున్నట్లునుగన్పట్టుచున్నది. అట్టివారిలో పైశాసనములలో నుదాహృతులైన వెలనాటి రాజులుకూడఁ జేరియుందురు. పైశాసనములలోని రాజులకును బృథ్వీశ్వరునకును, ఎట్టిసంబంధమైన నున్నదియో లేదో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని వెలనాఁటి పూర్వపురాజుల నామములును నీశాసనములలో రాజులనామములు నొక్క రీతిగా నుండుటచే వీరు పృథ్వీశ్వరుని సంతతివారని యూహింపవలసియున్నది. పైనిజెప్పినవికాక శా. శ ౧౧౪౧ లో నిఁక నొకశాసనము కన్పించుచున్నది, (A. R. ౩౨౨ of 1936-37) (ఈశాసనప్రతికొఱకు విశేషప్రయత్నమొనర్చినను నాకు లభించినదికాదు.) ఇది వెలనాఁటి చోడునిది ఇందు కొంతభాగము శిథిలమైపోయినదనియు, గాలము "సోమేషురుద్ర గణితే" అనియుండుటచే శా.శ. ౧౧౪౧అనియు పృథ్వీశ్వరునకును నీశాసనకాలమునకును నడుమ దాదాపు 30 సంవత్సరములుండుటచే నీకాలమున శాసనకర్తయునాతని తండ్రియు రాజ్యపాలనము జేసియుందురనియు, తండ్రిపేరున్న భాగము శిథిలమైనదనియు, దొరతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు పైశాసనముపై వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. (A. R. 1936-37 Part II Para 15Page 65) ఈశాసనము గుంటూరు మండలములోని రేపల్లె తాలూకా యందలి పెద్దపులివఱ్ఱు గ్రామమున నరేంద్రస్వామివారి యాలయమున నంది స్తంభముమీఁద నున్నది. అందు వెలనాఁటి చోడుఁడు యుద్ధములో శత్రువులనుండి గైకొనిన సంపదను ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరున కిచ్చినట్లు దనతండ్రి యేబదిలక్షలుగల యాంధ్రి

దేశమును బరిపాలించినట్లును వ్రాయఁబడి యున్నదనియు శాసనము తుదిభాగమున "గణపతిక్షితీశం సంసేవ్య" యని యుండెననియు శాసనపరిశోధకశాఖవారు వ్రాసియున్నారు.

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు పంతులుగారు 'పులివఱ్ఱు కైఫీయత్తు"ను భారతిలోఁ (వ్యయ-శ్రావణము. పుట ౧౮౭) లో బ్రకటించియున్నారు. దానిచివర నొకశాసనముకూడ (కైఫీయత్తు నందలి భాగమే) నున్నది. అదియును పైని చెప్పిన (A. R. 322 of 1936–37) శాసనము నొకటియే యైనట్లు కన్పట్టుచున్నది అందుబైని జెప్పిన యంశములన్నియు సంస్కృతభాషలో నున్నవి. అందున్న వెలనాటి చోడుని తండ్రి గోంకరాజని స్పష్టముగా నున్నది.

"తద్వంశజాతో గోంకీశ శ్చరణ్య స్సేవ్యభూభృతాం...... పంచాశత్ లక్షసంయుక్త మంధ్రదేశ మపాలయత్...... తత్పుత్రో వెలనాఃబోటి (చోడయెయుండును) నృపతిః......జిత్వా వైరి నృపాన్ తదశ్వగజగోగాణిక్యరత్నాదికం దాక్షారామ పురీశ్వరాయ తుధరో శ్రీభీమనాథాయతై......(కా)కత్యాదిశాశ్వయవార్కిచంద్ర ముపేతమూర్తిం గణపక్షితీశం సేవ్యతే శత్రుర్గుశే ర్వాదిత్యరాజంతి... (గ్రంథవిస్తరభీతిచే పువ్వులుపెట్టిన భాగములను నేను విడిచిపెట్టితిని) శాసనకాలమును "మేఘరుద్రగణితే" అనుమాటలలోఁ దెలిపియున్నాఁడు కాలమునుగూర్చి వ్రాయుచు శ్రీవెంకటకృష్ణారావుగారు 'అన్నిటితో పాటు మిక్కిలి చిత్రమైన విషయము శకవర్షములు ౧౧౧౮ అనగా ౧౧౯౬ క్రీస్తుశకకాలమున (?) లిఖింపబడిన శిలాశాసనమునందు వెలనాటి రాజేంద్రచోడుడు (మొదటివాడు) ౫౦ లక్షలపరిమాణముగల ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించెనని తెలుపబడియున్నది. ఈశాసన ప్రతిబింబమును - లభించినచో - పరిశీలింపవలసి యున్నది. ఇట్టి చరి

తా్రింశము లనేకములు – నిర్మింపబడినవి. ఈ కైఫీయత్తునందు గలవు" అని వ్రాసియున్నాఁడు. శా. శ. ౧౧౧౮ వ సంవత్సరమున చోడ సామంతా యెవ్వఁడును వెలనాఁటనందు లేఁడు. అది పృథ్వీశ్వరుని రాజ్య మధ్యకాలము. ఇందలి "మేఘ" శబ్దము పొరబాటు కాలమునకు 'మేఘ' శబ్దమునిచ్చు సంప్రదాయము బహుళముగా లేదు. "సోమేషురుద్రగణితే" యను పాఠమే సరియైనది ఇందలి ప్రథమాక్షరమగు 'సో' పొరపాటున విడిచిపెట్టఁబడినది. 'షు'ను 'ఘ'గాఁ జదివినారు. ఈశాసనము మొదటి రాజేంద్రచోడునిది కాదు పృథ్వీశ్వరునకుఁ దరువాతది. గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ ౧౧౮౦ మొదలు వెలనాఁటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే, నీశాసన మా కాలమునకుఁ గూడఁ దరువాతిది కావున నిందుదాహరింపఁబడిన వెలనాఁటిచోడుఁడు పృథ్వీశ్వరునకుఁ బూర్వుఁడు గాఁడనియు, గణపతిదేవుని కాలములోనివాఁడనియు, గొంకరాజునకుఁ గుమారుఁడనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈశాసనము పూర్తిగాఁ బ్రకటితమై యేవేని మార్పులు కలిగిననేతప్ప పృథివీశ్వరునితో నాతనివంశ మంతమై పోలేదనియు, నాతనికిఁ బిమ్మట నీక్రిందివిధముగా నభివృద్ధిఁ జెందినదనియు నిశ్చయింపవచ్చును.

పృథివీశ్వరుఁడు శా. శ. ౧౧౨౮ రాజ్యాంతవత్సరము.
|
గొంకరాజు
|
రాయరాజేంద్రచోడుఁడు శా శ, ౧౧౫౧ సంవత్సరము
|
గొంకరాజు హేమాద్రిరెడ్డి ౧౧౫౯ శాసనము
|
కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడుఁడు (త్రిపురాంతక, ద్రాక్షారామశాసనములు. శా. శ. ౧౧౪౧–౧౧౪౬)

పృథ్వీశ్వరుని మొదటిశాసనము శా. శ. ౧౧౦౭ లో కలదు.

అప్పటికాతనికి నలువది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని (ఈతని పూర్వుల కాలమును బరిశీలింపఁగా నిది సరియైనదిగాఁ గన్పట్టినది.) యీతని తుదిశాసనము ౧౧౨౮ లో నున్నది. కావున నప్పటి కాతని కఱువదియేండ్లవయసును, ముప్పదియేండ్ల కుమారుఁడును, పదేండ్లు వయసుగల మనుమఁడును గలరని యూహింపవచ్చును. ఈ కుమారుఁడే గొంకరాజు. ఈమనుమఁడే రాజేంద్రచోడుఁడు. ఇతఁడు తన ముప్పదిమూఁడవయేట శా. శ. ౧౧౫౧లో ముప్పదిరెండు పుట్లభూమిని నరేంద్రస్వామికి శాసనము వ్రాయించి దానమిచ్చెననుటలో విరుద్ధముండదు. ఆతని కిరువదియవయేట గొంకరాజు జన్మించెననినచో ౧౧౫౯ నాటి కాతనికి ౨౦ సంవత్సరముల వయసుండెననియు గణపతిదేవుని సేనాధిపతి యగు హేమాద్రిరెడ్డి యాతనిని దిశలకుఁ బరువెత్తించి దిశాపట్టుఁడయ్యెననియుఁ దలంపవచ్చును కాని కొంచెమింత దస్వాభావికము లేకపోలేదు. కొన్నితావుల నటులుండవచ్చునని యనుకొనినను నీ గొంకరాజునకుఁ గూడ నిరువదియవ సంవత్సరము ననే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు కలిగెనని తలంచినను, త్రిపురాంతక శాసనమునాఁటి కాతఁడు పండ్రెండేండ్లవాఁడును, ద్రాక్షారామ శాసనమునాఁటికి పదునెనిమిదేండ్లవాఁడు నైనట్లుగన్పట్టుచున్నాఁడు. కావున నిది కేవల మస్వాభావిక మనియు, నందుచే నీవంశవృక్షమునం దేదియో యొక పొరపాటుండి యుండవలయుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని పులివర్రి కైఫీయత్తునందు "కుళోత్తుంగచోళమహారాజు శాలివాహనం ౧౦౩౦ శకమందు (ఈసంఖ్య తప్పుసంఖ్యలలో నిట్టితప్పులు కైఫీయత్తులయందుఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచుండును.) పదకొండోయేట పట్టాభిషిక్తుఁడై నిత్యశివలింగప్రతిష్టలుచేసి రాజ్యం చేస్తూవుండగా తూర్పుదేశమునుంచి గజపతిసింహాసనస్థుఁడై గణపతి మహారాజు సేనాసమేతముగా వచ్చి చోడరాజుతాలూకు ఆకాలానను

పలాయనం చేయించి దేశము స్వాధీనము చేసకొనిరి." అని వ్రాసియుండుటచేఁ బైని వ్రాసిన సంగతులు వాస్తవములే యనియు వంశవృత్తము సరియైనదే యనియు నందస్వాభావిక మున్నట్లు గన్పట్టినను నది సత్యమే యనియు ధ్రువపడుచున్నది.

పృథ్వీశ్వరుని యనంతర మాతని కుమారుఁడు, గొంకరాజు తన తండ్రి సింహాసనము నధిష్ఠించి చోడకులోత్తుంగుని సామంతుఁడై కొంత దేశము నైనను బరిపాలించియుండును. ఈతని శాసనములు గన్పట్టలేదు ఈతని యనంతరము రాయరాజేంద్రచోడుఁడు, కాకతీయ గణపతిదేవునికి సామంతుఁడై వెలనాఁటిని బాలించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఆతనికుమారుఁడైన గొంకరాజెందువలననో గణపతి కెదురు దిరిగినట్లును, నందుచే నాతని సేనాధిపతియైన హేమాద్రిరెడ్డి గొంకరాజు నడఁచివేసినట్లును ద్రాక్షారామ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆతనికిఁ బిదపఁ గుల్లోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు చిన్నతనముననే తన ౧౧ వ యేటనే సింహాసనము నెక్కెను. ఈతఁడు పసివాఁడైనను, కాలపనాయకుఁడు మొదలగు సేనాధిపతులు బలవంతులై యాతని రాజ్యమునుగాపాడుచు "కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడరాజ్య నిస్తారకులై" రని త్రిపురాంతక ద్రాక్షారామ శాసనములవలన నెఱుంగనగుచున్నది. కులోత్తుంగుఁడు బదునెనిమిదవయేట నీసేనాధిపతులతోఁగూడ మనుమసిద్ధి దాయాదులగు నక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొసర్చి యుండును గణపతిదేవుఁడీ కులోత్తుంగునే పట్టుకొనెనను నిశ్చయము. నాయకపల్లి శాసనమునందలి "దవిళమండలము" కేవలము ద్రావిడమండలమని తలంపనక్కరలేదు. ఈకులోత్తుంగుని శాసనము త్రిపురాంతకమునఁ గన్పట్టుచున్నది. అంతవఱకు నాతని రాజ్యము వ్యాపించెనేమో! దానిని శాసనకావ్యకర్త దవిళమండలముగా భావించెనేమో! నెల్లూరును "దక్షిణదిగుభాగ" మని యాశాసనమునఁ బేర్కొన్నాఁడు.

తప్పట్టుచున్నది. ఈ వివుర్శనముతో మనకుఁబనిలేదు. గణపతిదేవుని సాహాయ్యమున మనుమసిద్ధికి శత్రుబాధపోయి బలవంతుఁడగు మిత్రుని పాలింపకముఁ లభించుటచే నాతని హృదయమునకు విశ్రాంతి కలిగినది. తిక్కనసోమయాజిపై గౌరవము హెచ్చినది. మనుమసిద్ధి సోమయాజిని "మామయ్యా!" యని పిలిచెడివాఁడఁట! మహారాజులును మంత్రులను వావివరుసలతోఁ బ్రవర్తించుచుండెడివారనుట కనేక నిదర్శనములున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరుసును 'అప్పాజీ' యని పిలుచుచుండెనఁట!

మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించుటకొఱకయి తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యొద్దకు వెళ్ళెనని యనుశ్రుతముగావచ్చెడి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును. ఈదండయాత్ర పూర్తియైన పిదపనే తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించియుండును.

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యాస్థానమున కేఁగినప్పుడు జైనపండితులతో వాదించి జైనమతమును ఖండించి వేద మతమును నిలువఁబెట్టెననియు నందులకు గణపతిదేవుఁడు మెచ్చి కొన్ని గ్రామములను దిక్కనకిచ్చెననియు సోమదేవరాజీయమునందున్నది. ఆ కాలమున జైనమతము నిజామురాష్ట్రమున వ్యాపించియున్నదనుమాట వాస్తవము. కాని గణపతిదేవుఁడు జైనుఁడు కాఁడు. అదివఱకే విశ్వేశ్వరదేశికుని శిష్యుఁడై శైవమతమును స్వీకరించి పరమమాహేశ్వర బిరుదమును వైకొనియుండెను. అందుచేఁ దిక్కనామాత్యునిచే జైనమత ఖండనమును జేయించియుండెను.

రక్కసగంగన గంగయసాహిణులు భిన్నులా?

నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మనుమసిద్ధి జయించిన శత్రురాజులను జెప్పుసందర్భమునఁ దిక్కనామాత్యుఁడు మూఁడుపద్యములను రచియించియున్నాఁడు. అందొక పద్యమిది.

చ. రంగదుదారకీర్తి యగు రక్కసగంగనఁ బెంజలంబు మై
భంగమొనర్చి మన్మసిద్ధినృపాలుఁడు బల్విడి నాఁచికొన్న రా
జ్యాంగములెల్ల నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్
గంగయసాహిణిం బనముఁ గైకొనఁబంచెఁ బరాక్రమోన్నతిన్.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు తమయాంధ్రుల చరిత్రము (మధ్యయుగము ౨౫౬-౨౫౮) నందును, కాకతీయాంధ్ర రాజయుగ చరిత్రము (పుట ౪౦౦-౪౦౧) నందును, పైపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన రక్కసగంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కవ్యక్తియే యనియు నితఁడు కాయస్థుఁడనియు, కాకతిగణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁ డనియు వ్రాసియున్నారు రక్కసగంగని గర్వమునడంచి, ఆతని యొద్దనుండి నాఁచికొన్నరాజ్యమును, నతఁడు తను నాశ్రయింపఁగా మనుమసిద్ధిమహారాజు తిరిగి, యతనికే యిచ్చివేసెనని యీపద్యార్థ మని వారు భావించియున్నారు. మొట్టమొదట నీపద్యమును జదివి నప్పుడు రక్కస గంగన వేఱనియు, గంగయసాహిణి వేఱనియు, రక్కసగంగనను జయించి గైకొనిన రాజ్యాంగములను తన కాశ్రితుఁ డైన గంగయసాహిణికి, మనుమసిద్ధి యిచ్చెనని యీపద్యార్థమనియు నేనభిప్రాయ పడితిని. నాయభిప్రాయమునకు బల మొసంగెడి శాసన మొకటి లభించినది. (A. R. 231 of 1905. ఈశాసనము నకలును నేనడుగగనే పంపిన ఇండియాగవర్నమెంటువారి ఎపిగ్రాఫిస్టుగారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను,) ఈ శాసనము గంగయసాహిణిమంత్రి యైననామదేవ పండితులు కర్నూలుమండలములోని మార్కాపురముతాలూకా త్రిపు రాంతకమునందలి త్రిపురాంతకదేవునకు భూదాన మొసంగి వ్రాయించి నది. దీనివలన రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులనియు వారిరువురు శత్రువులనియుఁ దెలియును. వివాదవిషయము కావున నాశాసనము నిట నిచ్చుచున్నాఁడను.

'స్వస్తిసమస్తప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కాకతియ్య గణపతిదేవమహారాజులు ఒరుగల్లు నిజరాజధానిగాను సుఖసంకథా వినోదంబుల రాజ్యంబు సేయుచుండగాను తత్పాదపద్మారాధకుం డశైన స్వస్తి యనేకనామావళి విరాజమానమానోన్నత అతివిశ మహాయారూఢ ప్రౌఢరేఖా రేవంత విజయలక్ష్మీకాంత దశదిగుభరిత కీర్తికామినీవల్లభ భయలోభదుర్లభ పశ్చిమరాయదామోదర సైన్య దిశాపట్ట వైరిఘరట్ట రక్కసగంగరస దిశాపట్ట మూర్జురాయ జగద్దళ గణపతిదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక పరబలసాధక నామాది సమస్త ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలిక్ అంబీ బ్రహ్మ రాక్షసనాయక, నారాయణగండపెండారు గంగయ్యసాహిణి సమస్తరాజ్య సముద్ధరుం డైన స్వస్తిసమస్తరాజ్యభారనిరూపిత మహామాత్య పదవీ విరాజమాన మానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తిత్రయగుణసంపన్న ఆనయాన సద్వైధీభావశాడ్గుణ్యగుణోపేత పరేంగితజ్ఞాన అష్టావధారణాధౌర్య ధరిత ఉత్పన్నమతిసంపన్న సురగురుసమాన సకలశాస్త్రపారావారక మంత్రిమాణిక్యనీతిచాణక్య పతికార్యధురంధర పరివారకల్పలతా పూజ్య దీనార్తిజనసువర్ణధారానటన గభీర...దీనాంధగాయకవైతాళిక వైభా సికదండిముండి శిఖండి నానాపేక్షకోడశ ఆచకదరిద్రఖండన నిత్య నేమానుష్ఠాన వాశిష్టపురోగమను లైననామదేవపండితులు స్వస్తి శ్రీశకవర్షంబులు ౧౧౭౬ ఎండి ఆనందసంవత్సరమున చైత్రశు ౧౫ శు నాడు దేవపర్వనిమిత్యమున శ్రీత్రిపురాంతక శ్రీమనుమహాదేవరకు... దువ్వ...ంపనలోని కెంతులకుంట చతుశ్శీమమూను ఆచంద్రార్కము నిచ్చె...' రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులును వైరులు నై యున్నారని తొల్కపొద్దుటూరు శాసనమువలనఁగూడ ధృవపడుచున్నది. దానిని శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు భారతి (సం౧౫ భా ౧ పుట ౧౮౭) లో విమర్శనాపూర్వకముగఁ బ్రకటించియున్నారు.

ఈశాసనము, జగదాపు గంగయదేవచోళ మహారాజు తనతండ్రియైన అల్లుగంగరాజునకును తల్లియైన గంగాదేవికిని పుణ్యలోకావాప్తికొఱకు గంగసముద్రమను తటాకమును త్రవ్వించి శా. శ. ౧౨౮౮ దుందుభి సం॥ మాఘ శు॥ ౧ శనివారమునాఁడు వ్రాయించెను. ఈ శాసనములో నీగంగయదేవచోళ మహారాజుల ప్రశస్తిలో, ఒఱయూరి పురవరాధీశ్వర అజమయూర సింధురధ్వజ కాశ్యపగోత్ర దినకరకులశేఖరసింహాసన పరిభాషర, కండపెడార గంగయసాహిణీ సర్వస్వఖండికాఱ, ఇత్యాది బిరుదములున్నవి. ఈబిరుదమును బట్టి గంగయసాహిణి యొక్క సర్వస్వమును, ఈజగతాపు గంగయదేవచోళ మహారాజు లపహరించినట్లు, గన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన గంగయసాహిణి రాజ్యమును గైకొనిన వాఁడింకొకఁడున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. కాని యాతఁడీ గంగయదేవచోళ మహారాజుమాత్రము కాఁజాలఁడు. ఏమనిన నీగంగయదేవచోళుఁడు శా. శ. ౧౨౮౮ (క్రీ. శ ౧౩౬౬) కాలమునందున్నవాఁడు గంగయసాహిణియు మనుమసిద్ధియు క్రీ. శ ౧౨౬౦ ప్రాంతమునందున్నవారు కావున గంగయసాహిణిని జయించిన వాఁడీ జగతాపు గంగయదేవచోళుఁడుకాక యాతని పూర్వుఁడై యుండుననియు, "గంగయసాహిణీ సర్వస్వఖండికాఱ" యనునది వంశానుగతమైన బిరుదమనియు, శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారూహించినట్లు తలంచుటయే సమంజసము. కాని యాపూర్వుఁడెవ్వఁడో తెలియదు నిర్వచనోత్తరరామాయణ పద్యమును బట్టి "గంగయసాహిణీ సర్వస్వఖండికాఱ" బిరుదము వహింపఁదగినవాఁడు 'రక్కసగంగన'యై యుండవలయును. ఆపక్షములో, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారనినట్లు రక్కసగంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కరనుట పొసఁగదు. ఇద్దరు నొక్కరే యగుదురేని యీబిరుదము మనుమసిద్ధికిఁ జెందవలయును. పైని చెప్పిన శాసనకర్తయగు జగతాపు గంగయదేవ

చోడుఁడు మనుమసిద్ధివంశీయుఁడనుట కాధారములు లేవు మనుమసిద్ధి ప్రశస్తిలో నట్టి బిరుదములులేవు. కావున నేవిధమునఁ జూచినను, రక్కసగంగనకే యాబిరుదము వర్తించుననుటయే సమంజసము.

రక్కసగంగనకును, ప్రస్తుతశాసనకర్తయగు జగతాపుగంగయ దేవచోళునకును గల సంబంధము తెలియుటలేదు. జగతాపునండిచోళ మహాదేవరాజను వాతని శాసనమొకటి క్రీ. శ ౧౨౧౫ నాటిది గన్పట్టుచున్నదనియు "జగతాపు" శబ్దమునుబట్టి యాతఁడు గంగయ దేవచోళుని పూర్వుఁడై యుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనియే తలంపవలసి యున్నది.

'రక్కసగంగ' నామములు పాశ్చాత్యగంగరాజులలోఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచున్నవనియు, నందుచే గంగయసాహిణిని జయించిన రక్కసగంగఁడు పాశ్చాత్యగాంగవంశములోని వాఁడై యుండుననియు పాశ్చాత్యగాంగవంశీయులు సింధురధ్వజము కలవారనియు, దాక్షపొద్దుటూరు శాసనకర్తయగు గంగయదేవచోళమహారాజు అజమయూర సింధురధ్వజుఁడను బిరుదువహించిన వాఁడనియు, రక్కసగంగన సింధురధ్వజ మీతనికి సంక్రమించినదనియు, రక్కసగంగన యీ గంగయదేవచోళునకు మాతామహుఁ డై యుండుననియు, మాతామహుని సింధురధ్వజమును గంగయసాహిణి పరస్వబందికాఱ బిరుదమును గంగయదేవచోడునకు వచ్చియుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారభిప్రాయ పడియున్నారు.

ఈ రక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగవంశములోనివాఁ డనుట కాధారములు నాకు లభింపలేదు. ఇతఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతు డనియుఁ గీర్తివంతుఁడనియు "రంగదుదారకీర్తియగు రక్కసగంగని" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. పాశ్చాత్యగాంగవంశములో

యొవని నైనను జయించి యాతని సింధురధ్వజమును లాగికొని దానినీరక్కసగంగన వహించె నేమో! శత్రుధ్వజమును ధరించుట సంప్రదాయవిరుద్ధ మందు రేని, యీరక్కసగంగన పాశ్చాత్య గాంగుని దౌహిత్రుడై యుండవచ్చును. పశ్చిమ గాంగులలో రాక్షసగంగని శాసన మొకటి కనబడుచున్నది. కాని యది యీరక్కసగంగనిది కాదు. (A. R. 235 of 1931) ఇది చిందము గలదు. క్రీ శ పదియవ శతాబ్దిలో నాగవర్మ యను కర్ణాటకకవిని బోషించిన రక్కసగంగన యొకడున్నాడు నామసామ్యమునుబట్టి వీరందఱు పశ్చిమగాంగులన లేము. మన రక్కసగంగన క్రీ శ. ౧౨౧౫ సంవత్సరమునాటి శాసనకర్త యగు జగతాపుదండి దేవచోళరాజునకు బుత్రుడై యుండు నని నా యూహ. రక్కసగంగనికి అల్లుగంగరాజుపుత్త్రికయగు గంగయ దేవచోళరాజు పౌత్త్రుడై యుండునని తలంచుచున్నాడను. తాతపేరునందలి గంగశబ్దమును, మాతామహపేరునందలి "జగతాపు" 'దేవచోళ' శబ్దములను గైకొని యాతడు జగతాపుగంగయ దేవచోళ రాజయ్యెనని తోచుచున్నది. నా యూహ సత్యమయ్యెనేని వీరి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధమున నుండును. ఇందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి యింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది, భావి పరిశోధనము వలన మార్పు వచ్చునంతవఱకును దీని నంగీకరింతము.

మధురాంతక దేవచోళుడు.

|

జగతాపుదండి దేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౨౧౫)

|

రక్కసగంగన (క్రీ. శ. ౧౨౫౦)

|

అల్లుగంగరాజు = గంగాంబిక. (క్రీ. శ. ౧౨౮౫)

|

జగతాపు గంగయదేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౩౨౨)

ఈవంశీయులు మధురాంతకపొత్తపిచోళులలోని యొకశాఖకు జెందినవారని చెప్పవచ్చును. రక్కసగంగన కలుకడ పురాధీశ్వరుఁడగు రాజుదేవమహారాజునకు సామంతుఁడుగనుండి సిద్ధవటప్రాంతమును బరిపాలించుచుండెననియు, సిద్ధవట సమీపముననున్న జ్యోతిగ్రామమునఁ గన్పట్టిన శాసన A. R. ౫౬౩ ౦ ౧౯౧౫) మీఁదనిదే యనియు గంగయసాహిణి కడప సమీపముననున్న వల్లూరు రాజధానిగా రాజ్యమేలినవాఁడనియు సరిహద్దురాష్ట్రాధిపతుఁగుటచే వీరువురును శత్రువులై యుండిరనియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. ఈజ్యోతిశాసనము గంగయసాహిణిని, వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగమున వ్రాసిరి. కాని నిజముకాదు. అది రక్కసగంగనదే

పైనివ్రాసిన నామదేవపండితుని త్రిపురాంతకశాసనము (శా.శ. ౧౧౭౬) లో రక్కసగంగనను, గంగయసాహిణి జయించినట్లున్నది. కొప్రొద్దుటూరు శాసనములో గంగయసాహిణి సర్వస్వమును, రక్కసగంగన హరించినట్లున్నది. ఈసర్వస్వబందికాలికథ శా. శ. ౧౧౭౫ లో జరిగియుండును.

గంగయసాహిణి కాయస్థుఁడు. గణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁడు. ఈ పదవి యీతనికి, మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చిన యనంతరము వచ్చియుండును. కాకున్నచో రక్కసగంగని జయించుటకై గణపతిదేవుని సైన్యములే యీతనికిఁ దోడుపడియుండును. లేదా, మనుమసిద్ధికి గణపతిదేవునితో మైత్రి సమకూరినపిమ్మట, గణపతికొలువునందున్న గంగయసాహిణికి రక్కసగంగనవలన నపజయము సంప్రాప్తము కాఁగాఁ దన్నాశ్రయించిన గంగయసాహిణికి మనుమసిద్ధి సాహాయ్యము చేసియుండును. ఈ సందర్భమున చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగన, గంగయ లేక వ్యక్తి యని భ్రమించుటచే వారి

వ్రాతలు మనకేమియుఁ దోడుపడుటలేదు. గంగయసాహిణి, మనుమసిద్ధిమహారాజు తండ్రియైన తిక్కరాజునొద్ద సేనాధిపతిగా నుండెననియు వానితరువాతఁ గొంత ప్రదేశమునకుఁ బ్రభువై మనుమసిద్ధితో స్నేహము గలిగియుండెననియు నందుచేతనే మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. అది సత్యమై యుండును. త్రిపురాంతకమున గంగయసాహిణి శాసనములు శా. శ. ౧౧౭౭ — ౧౧౭౯ — ౧౧౭౬ సంవత్సరములలోఁ గాన్పించుచున్నవి ఇందుఁ గడపటి శాసనములో వీరుఁడు రక్కసగంగను జయించినట్లుదాహరింపఁబడినది. (A. R. 176, 231, 283 of 1905)

పై వంశవృక్షమునందలి అల్లుగంగరాజును, యుద్ధములో నంబయదేవమహారాజును నతఁడోడించెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఈ యంబయదేవుఁడు గంగయసాహిణికిఁ గుమారుఁడో సోదరుఁడో అయియుండునని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియుండిరి. కాని యది నిజము కాదు. గంగయసాహిణికి 'చందలాంబ' యను భార్యకలదు. అంబయదేవమహారాజున కామెభార్య (A. R. 211 of 1936) యని శాసనమందున్నది ఇది శా. శ. ౧౨౧౨ నాటిది రక్కసగంగన స్థానీయులును గంగయసాహిణి స్థానీయులునుగూడ పరస్పరము వైరముతో నుండుచువచ్చిరి. పైనిజెప్పిన రక్కసగంగన, గంగయసాహిణుల విజయపరాజయగాథ లొక్కమారు మాత్రమే కాక, రెండుమూఁడుమారులు జరిగినను జరిగియుండవచ్చును. ఆవిషయములను బూర్తిగఁ జర్చించి వ్రాయుట యప్రస్తుతప్రశంస యగును. తిక్కనసోమయాజి వద్యార్థ విచారణమునకై యింతదూరము వ్రాయవలసివచ్చినది.

— ◆ —

మనుమసిద్ధి జయించిన సారంగ రాజు:

మనుమసిద్ధి మహారాజు విజయమును వర్ణించుచుఁ దిక్కనకవి చంద్రుఁడు వ్రాసిన రెండవపద్యమిది.

శా. శృంగారంబు నలంగ దేమియును బ్రస్వేదాంకురశ్రేణి లే
దంగంబుల్ మెఱుఁగేద వించుకయు మాహారాష్ట్రసామంతు సా
రంగుం దోలి తురంగమం గొనిన సంగ్రామంబునం దృప్తస
ప్తాంగస్ఫారయశుండు మన్మవిభుపంపై చన్న సైన్యంబునన్.

ఇందలి "మాహారాష్ట్రసామంతు" అను వాక్యమునను, మహారాష్ట్రరాజుల సామంతుఁడని చెప్పవీలులేదు. ఆ కాలమున నెల్లూరు ప్రాంతముపై నధికారమును గలిగియున్న మహారాష్ట్రరాజు లెవ్వరును లేరు. కాకతీయగణపతిదేవుని యధికారముక్రింద సారంగధరుఁడను పేరుగల సామంతుఁ డొకఁడా కాలమున నెల్లూరి మండలమునందలి 'అద్దంకి' సీమను బరిపాలించుచున్న ట్లాతఁడు వ్రాయించిన యొక తామ్రశాసనము (నె. శా. సం, పుట ౧౩౭) వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈసారంగధరుని తండ్రి మాధవుఁడు. తాత శౌరి. సాలంకాయన గోత్రుఁడు. ఇతఁడు మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడని నాయభిప్రాయము. తామ్రశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకములలోని ద్విజరాజశబ్దము కొంత వఱకు నాయూహను బలపఱచుచున్నది.

'నరపతిగణపాలన తోనూన మసౌ గణపతిః స్వయం దేవః
తచ్చరణకమలసేవాపరాగ పరితుష్టమానసభ్రమరః
శౌరికుమారపతనూజః కరుణాధినోస్తి మాధవోన్నృపతిః ॥౮॥
అద్దంకిపురేశాత్ స త్తనయో హ్యజనిప్రవీణః శాసః
సాలంకాయనగోత్రః శ్శార్ఙ్గధరః శత్రుశాసనః సుయశాః ॥౯॥
అపిసర్వలోక పాలనప్రభావసంభావః పత్రిజ స్సర్వాః
ఆనందయ న్నజస్రం ద్విజరాజః కీర్త్యతే సదా తాభిః ॥౧౦॥

ఈతఁడు తనపేర సారంగపురమను నగ్రహారమును బ్రాహ్మణుల కిచ్చెను. ఈ సారంగధరునకు చక్రనారాయణుఁడను బిరుదమున్నది. ఇతనిని సారంగపాణిదేవ మహారాజులని శాసనములలో వ్రాసిరి. ఈగ్రామ మిప్పుడు నెల్లూరుమండలమున వంగవోలుతాలూకాలో సారణపురమనిపిలువఁబడుచున్నదఁట.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౧౭౬ ఆనందసంవత్సర ఫాల్గుణశుక్ల దశమీ సోమవాసరము నాఁటిది. గణపతిదేవునకుఁ బుణ్యలోకావాప్తి కొఱకీయగ్రహారము నిచ్చినట్లందుఁ జెప్పఁబడినది. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రములో నీసారంగధరుఁడే మనుమసిద్ధిచేఁ జయింపఁబడినవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు నీతనితండ్రి మాధవరాయఁడనియు, సింగళరాయఁడీతని యన్నయనియు. వీరు మహారాష్ట్ర దేశమునుండివచ్చిన సేవణ రాజులనియు, సేవణులు యాదవులగుటచే వీరినిగూడ యాదవులను గానే భావింపవలసియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. రామాయణము లోని పైపద్యమును జదువగా మనుమసిద్ధి సారంగునితోడి యుద్ధము నకుఁ బోలేదనియు, నాతఁడే మనుమసిద్ధిపైకి రాఁగా మనుమసిద్ధిసైన్య మాతనిని పాఱఁద్రోలి యాతనియశ్వములను స్వాధీనపఱుచుకొనె ననియు స్ఫురించుచున్నది.

ఈసారంగపాణిదేవమహారాజుతండ్రి మాధవరాయఁడనియు దల్లి చూడుబాయియనియు నొకశాసనము (నె. శా. సం. ౧౦౯ రవుట. శా. శ. ౧౧౭౫) లో నున్నది. ఇతని తండ్రియైన మాధవమహారాజు నకు శాసనములలో శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అతిబిషమమహారాయా రూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత, పరబలకృతాంత, శరణాగతవజ్రపంజర మండలీకరవాటవోళిజీవరిఘ చక్రనారాయణాది బిరుదము లున్నవి.

(నె. శా. సం. ౧౦౩౪–౧౦౫౮ పుటలు శా. శ. ౧౧౩౦–౧౧౬౧) సారంగపాణియన్నయైన సింగళదేవమహారాజు శాసనములు నెల్లూరు మండలము నందున్నవి. అవి శా. శ. ౧౧౭౦–౧౧౭౫ వఱకుఁ గలవు. (నె. శా. సం. ౧౧౪౮, ౧౦౮౮, ౯౬౧, ౯౩౮, ౯౦౦, ౯౪౦ పుటలు) దొరతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు శార్ఙ్గదేవమహారాజును సారంగపాణిదేవుఁడు నొక్కరేయని వ్రాసియున్నారు (A.R.) కాని యది నిజము కాదు. వీరిరువురు భిన్నులని తండ్రులపేరులనుబట్టి తెలియుచున్నది.

మనుమసిద్ది జయించిన విజయస్కంధాధీశుఁడు:

తిక్కనసోమయాజి, మనుమసిద్ధిమహారాజు విజయమును గొనియాడుచు వ్రాసిన మూఁడవపద్యము నిక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

మ. ద్రవిడోర్వీపతిగర్వముం దునిమి శౌర్యోగ్రుం డొప్పెఁ గర్ణాటద
ర్పవిఘాతంబు నొనర్చి వైరిమనుజేంద్రశ్రేణికిన్ గోలగా
నవసిం జేర్చి యున్న యట్టి విజయస్కంధాధీశ్వరుం గాసి గా
నొవి చెం జోళసమన్మసిద్ధియని ప్రాయెటం బ్రగల్భోద్ధతిన్.

ఈ విజయస్కంధాధీశుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఈ పద్యమందలి "ద్రవిడోర్వీపతిగర్వముం దునిమి" కర్ణాటదర్ప విఘాతంబు నొనర్చి" యను విశేషణములు మన్మసిద్ధికిఁ గాక విజయభూపతికని యర్థము చెప్పవలయును. ఈ విజయభూపతిని మనుమసిద్ధి బాల్యము ననె జయించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ కాల మెప్పుడై యుండును? ఇతనితండ్రియైన తిక్కరాజు జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండునని పైని వ్రాసియుంటిమి. అతని ముప్పదియేండ్ల వయసున మనుమసిద్ధి జననమని తలఁచితిమేని, ఇతని జననము శా. శ. ౧౧౪౦ ప్రాంతమగును. ఇతని యిరువదియేండ్ల వయసునందు విజయభూపతిని జయించెనన్న చో నా కాలము శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమైయుండును.

అప్పటికి తిక్కరాజు జీవించియుండెను. అయిననాతఁడు వయసుమీఱియుండుటచేత నీమనుమసిద్ధి యువరాజుగానుండి యుద్ధమును జేసి విజయరాజును గెలిచియుండవచ్చును. ఆకాలమున, పైనిజెప్పిన లక్షణములు గల విజయాధీశుఁ డెవ్వఁడని యాలోచింపవలసియున్నది.

విజయాధీశుఁ డనఁగా విజయగండగోపాలుఁడనియుఁ బైని జెప్పిన లక్షణములన్నియు నాతని యందున్నవనియు నితఁడు క్రీ. శ. ౧౨౫౦ మొదలు ౧౨౭౭ వఱకును బరిపాలనము చేసినట్టుగఁ గానంబడుచున్నదనియు, నితని శాసనములు కాంచీపురమునందు మాత్రమేగాక నెల్లూరు మండలములోని గూడూరు, నెల్లూరు, సూళ్ళూరుపేట తాలూకాలలోఁ గానిపించుచున్నవనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారాంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగమున వ్రాసియున్నారు. నెల్లూరు శాసన సంపుటములను బరికించి చూడఁగా విజయగండగోపాలుని శాసనములు పదమూఁడు గాన్పించుచున్నవి. (పుటలు 231, 430, 431/2, 433/2, 445, 462, 841, 861, 1308, 2314, 1325) వీనిలో ంటిలో మాత్రమే శకకాల ముదాహరింపఁబడినది. తక్కిన వానిలో విజయగండగోపాలునిరాజ్య సంవత్సరములే చెప్పబడియున్నవి. ౮౪౧ వ పేజీలోని శాసనమున నాతనిరాజ్య సంవత్సరములు ఆఱనియు శకసంవత్సరములు ౧౨౧౮యనియు వ్రాసియుండుటచే నీ విజయగండ గోపాలుని రాజ్యప్రారంభ సంవత్సరము శా. శ. ౧౨౧౨ (అనగా క్రీ. శ. ౧౨౯౦) అయినది. అప్పటికి మనుమసిద్ధిరాజు లేఁడు. కావున మనుమసిద్ధిజయించిన దీ విజయగండగోపాలుఁడుకాఁడని తేలుచున్నది.

మనుమసిద్ధిమహారాజు శాసనము :

ఇతఁడు కోలూరను గ్రామము నగ్రహారముగా నిచ్చెనని పైని వ్రాసియుంటిని. (A. R. 580-1907) ఈశాసనమున శకసంవత్సరముల నీయలేదు. కాని వీరరాజేంద్రచోడుని పదుమూఁడవరాజ్యవత్సరమనియు, పింగళసంవత్సరమనియుఁ జెప్పఁబడినది. చోళసింహాసనమునందు మూఁడవరాజేంద్రచోడుఁడు శా. శ. ౧౧౬౭ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకునున్నాఁడు. ఆతని పదుమూఁడవ రాజ్యవత్సరము శా. శ. ౧౧౭౯ అయినది. అదిపింగళయే కావున నందుదాహరించిన వీరరాజేంద్ర చోడుఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోడుఁడే యనుటకు సందియములేదు. ఈశాసనమున "కోలూరు" గ్రామమును దనతండ్రియైన తిరుకాలదేవ మహారాజునకుఁ బుణ్యముకొఱ కిచ్చినట్లుండుటచేఁ దిక్కరాజునకుఁ దిరుకాలదేవుఁ డను నామాంతరమున్నట్లు స్పష్టమయినది.

ఈశాసనమునందుఁ గాకతీయగణపతియొక్క స్నేహమును సంపాదించుటకై యీమనుమసిద్ధిమహారాజు గోదావరీతీరప్రదేశమున విజయుఁడను రాజునోడించెనని వ్రాసియున్నదందురు. ఆశాసనము నాకు లభింపకపోవుటచే నావివరముల నీయఁజాలనైతిని. పైపద్యము లోని విజయక్ష్మాధీశుఁడు నీతఁడు నొక్కఁడగునో కాదో చెప్పఁ జాలము. ఈవిజయభూపతి నెల్లూరువాఁడో కాక దక్షిణమండలముల వాఁడో నైయుండును. ఇతనిని మనుమసిద్ధి గోదావరీతీరమున జయించుటెట్లు సంభవమయ్యెనో యూహింప ననువుగాకున్నది.

మనుమసిద్ధికాలమున విజయాదిత్యదేవచోడ మహారాజుశాసనములు కొన్ని కనవడుచున్నవి. (నె. శా. సం. పుట 599_1231) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతనినేమో! తెలుగువల్లపులలో క్రీ.శ.౧౨౫౦ ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చిన విజయగండగోపాలుఁ డొకఁ

డున్నాఁడు. (తె. దే. శా సం. ౧ పుట ౧౨౭-౧౩ A. R. 272 of 1905) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతనినైనఁ గావచ్చును నిజాముదాష్ట్రాం తర్గత గోదావరీతీరప్రదేశమున నీయుద్ధము జరిగి యుండవచ్చును ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది మరియు నీకాలమునఁ జాళుక్యవంశీయుఁడగు విజయాదిత్యుఁ డొకఁ డున్నాఁడు. అతఁడు కళింగదేశమునందలి యొకప్రదేశమునకుఁ బ్రభువు ఆతనిశాసనము ద్రాక్షారామము నందున్నది. మనుమసిద్ధి యీతనిని జయించియుండిన నుండవచ్చును.

మనుమసిద్ధి వ్రాయించిన యీశాసన విషయమునుగూర్చి కూడ కొంతయిట చెప్పవలసియున్నది త్రిపురాంతక శివుని మూఁడవ నేత్రము నుండి జన్మించిన త్రిలోచనుని వంశములోని వాఁడైన ముక్కంటికాడు వెట్టియను పల్లవభూపతి శ్రీపర్వతమునకు తూర్పుభాగమున 700 అగ్రహారముల నిచ్చెనట. ఈవిషయము మరికొన్ని శాసనములలోఁగూడ నున్నది. (నె శా. సం. పుటలు ౩౮౮-౬౭౦) అందులో పెరుఁగఁడూరనునది యొక యగ్రహారము. అది రాజేంద్రచోళమండలము నందలి పశ్చిమపాకనాఁటిలోనిది. అది యేబదియిద్దఱు బ్రాహ్మణులకీయఁబడినది. వారా యగ్రహారమును జిరకాల మనుభవించిరి ఇంతలో సాకలికోడూరుగ్రామ వాస్తవ్యులు కొందరేదియో కలహము కారణముగా నాగ్రామమును విడచి యీపెరుగఁడూరునకు వచ్చి యాయూరి చెఱువున కుత్తరభాగమున నిండ్లుకట్టుకొనిరి. మఱికొంత కాలమున కాగ్రామ సమీపమందున్న "ఇనుంబ్రోలు" నందలి వెలమల కొందఱు వారిగ్రామమున మారిజ్వరము (Plague) రాఁగా నందుండ లేక పెరుగండూరునకువచ్చి పాకలను వేసికొని కాపురముండిరి (ప్లేగువ్యాధి వచ్చినపుడు గ్రామమును విడిచివేసి, దూరముగాఁబోయి కాపురముండు నాచార మీకాలముననే కాదు. పదివందల సంవత్స

రములకిందటఁగూడనుండియున్నట్లీ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది) కాని వారు తామాక్రమించుకొనిన భూమికి, బ్రాహ్మణులకు, ప్రతిఫల మిచ్చెదమని వారితో నేర్పాటుగావించుకొని య[illegible]చ్చుచు వచ్చిరి. కొంతకాలమునకు, శనిగ్రహము మీనరాశికి వచ్చుటచే నాగ్రామమున గఱవు సంభవించెను. అందుచే జీవనాధారము లభింపక యాబ్రాహ్మణు లాగ్రామమునువిడచి మఱియొకచోటకు బోయిరి. దేశము సుభిక్షముగా నుండఁగనే యాబ్రాహ్మణులు మరలనాగ్రామమునకువచ్చిరి. ఈలోపుగా నావెలమలు తమరాక్రమించుకొనిన ప్రదేశమునకుఁ గోడూరని పేరిడి వ్యవహరించుకొనుచు బ్రాహ్మణులకిచ్చెడి ప్రతిఫలము నీయ నిరాకరించిరి. ముక్కంటి కాడువెట్టి యిచ్చిన యగ్రహారమందు బ్రాహ్మణులకు స్వత్వము లేదనియు, నాయగ్రహార మిప్పటి రాజునకుఁ జెందిపోయినదనియు, వాదింప మొదలిడిరి. బ్రాహ్మణులు చేయునదిలేక మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడగు మనుమసిద్ధిమహారాజు కడకేగి తమకుజరిగిన యపకృతినిగూర్చి విన్నవించుకొనిరి. మనుమసిద్ధి మహారాజు, ఇనుంబ్రోలున వ్యవసాయము చేయువారలను, పాకనాఁటియందలి మఱికొందఱిని బిలిపించి విచారణచేసి నిజముఁ గనుఁగొని యాప్రదేశము బ్రాహ్మణులదే యని నిశ్చయించి, యాకోడూరు నాబ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నిచ్చి యీశాసనము వ్రాయించెను. ఈకోడూరు కడపమండలమున పుల్లంపేటతాలూకాలో నున్నది. చోళులకు రాజధానియైన పొత్తపికూడ నీపుల్లంపేట తాలూకాలోనిదే. కాలనిర్ణయముకొఱకు, రాజేంద్రచోళుని పదుమూఁడవ సంవత్సరమని చెప్పినను శాసనాంతమున రాజేంద్రుని పేరుదాహరింపకపోవుటచే నీపొత్తపిచోళరాజులు స్వతంత్రులని యూహింపఁదగి యున్నది.

—(o)—

ఖడ్గతిక్కన వృత్తాంతము:

మనుమసిద్ధి తండ్రి యైన తిక్కరాజునుగూర్చి వ్రాయుసందర్భమున శా. శ. ౧౧౭౪ వ సంవత్సరపు శాసన మొకటి పైని నిచ్చియుంటిని. దానినిబట్టి సిద్ధయాయు, నాతనికుమారుఁడైన తిక్కనయుఁ దిక్కరాజుకడ మంత్రులుగా నున్నారని తెలియుచున్నది ఈతిక్కన మనకవితిక్కన కాఁడు. మనతిక్కన కీతఁడు పెదతండ్రికుమారుఁడు సిద్ధనకుమారుఁడైన యీతిక్కన మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడును, రణశూరుఁడునై ఖడ్గతిక్కన యనియు, రణతిక్కనయనియు, గంధవారణుఁడనియు పేరుగాంచినవాఁడు ఈతఁడు తిక్కరాజుదగ్గరనే కాకుండ మనుమసిద్ధిమహారాజుకడ కూడ దండనాథుఁడై యుండి పెక్కుయుద్ధములలోఁ బాల్గొని తుదకు రణరంగమున వీరమరణముఁ బొంది శాశ్వతకీర్తిని బడసియుండెను. తిక్కనసోమయాజి కుటుంబములోనివాఁడై యఖండయశస్సు నార్జించిన యీతనిని గురించి కొంచెమేనియు వ్రాయకున్నచోఁ దిక్కనసోమయాజి చరిత్రము లోపయుక్తమగునను భయమున గ్రంథవిస్తరమైనను సరియేయని యాతనినిగూర్చి యొక్కించుక వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఈఖడ్గతిక్కనను కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునం దిట్లువర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. వేఁడిన నర్థార్థి వృథపుచ్చనేరని
దానంబు తనకు బాంధవుఁడుగాఁగ
నెదిరిన జముఁడైన బ్రదికి పోవఁగనీని
శౌర్యంబు తనకిష్టసఖుఁడుగాఁగ
శరణుచొచ్చిన శత్రువరుఁడైన రక్షించు
కరుణయె తనకు సంగడముగాఁగఁ

బలికినఁ బాండవప్రభుఁడైన మెచ్చని
సత్వంబు తనకు గతుకుఁడుగాఁగ

జగతి నుతికెక్క రాయవేశ్యాభుజంగ
రాజ్యరత్నాకరపూర్తి రాజమూర్తి
గంధవారణబిరుద విఖ్యాతకీర్తి
దినపతేజుండు సిద్ధయతిక్కశౌరి.

ఈతిక్కన, మనుమసిద్ధికడ సేనానిగా నున్నకాలములో "పశుల మేపుబీళ్లనిమిత్తమై కాటమరాజునకును మనుమసిద్ధిరాజునకును వివాదము పొసఁగి మహాయుద్ధము జరిగినటులఁ గాటమరాజు కథవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయుద్ధకథనము ద్విపదలో రామరావణయుద్ధముగ వర్ణింపఁబడినది. కాటమరాజుతండ్రి పెద్దిరాజు. పెద్దిరాజుతండ్రి వల్లురాజు. ఇతఁడాత్రేయ గోత్రోద్భవు లయిన యాదవుల సంతతిలోనివాఁడుగఁ జెప్పఁబడియెను. ఇతఁడు కనిగిరిసీమలోని అలవలపాడున కధిపతిగ నుండెను. కాటమరాజు కనిగిరిసీమలోని యెఱ్ఱగడ్డపాడున కధిపతిగ నుండెను. దేశమున నవావృష్టి సంభవింప యాదవులనంబడు గొల్లవాండ్రెల్లను దమతమ పశులమందలను దోలుకొని దక్షిణమునకు వచ్చి మనుమసిద్ధిరాజుయొక్క పశులబీళ్ళను గొన్నిటిని పుల్లరికిఁగైకొని పశులను మేపుకొని పుల్లరిచెల్లింపకయే వెడలిపోయిరి అందుపై సిద్ధిరాజునకుఁ గోపమువచ్చి అన్నంభట్టను బ్రాహ్మణుని రాయబారిగా గాటమరాజుకడకు పంపించెను. కాటమరాజు పుల్లరి చెల్లింపక తగవుపెట్టెను. అంతట మనుమసిద్ధిరాజు కాటమరాజును శిక్షించుటకై బహుసైన్యములం గూర్చుకొని దండెత్తివచ్చెను కాటమరాజుకూడ బంధుజనులను మిత్రులనుగూర్చుకొని యుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను.

అప్పుడు తిరునామాల తిప్పరాజు, శ్రీకంఠరాజు, పెదవేఁగి చొక్కరాజు, పెదవరదరాజు, అర్లుకొండ అచ్చిరాజు, ఆదివన్నె మారిరాజు, గయికొండ గంగరాజు, ఉర్లకొండ సోమన్న, ఉదయాద్రి అమ్మయ్య, చెన్నపట్టణము చంద్రశేఖరుఁడు, దేవముని వెంగళయ్య, పట్టుకోట బసవరాజు, కాళహస్తిపాపతిమ్మరాజు, వెలకంచి వెంగళపతిరాజు, ప్రవతగిరిపట్టణము పద్మశేఖరుఁడు మొదలగు యోధులు మనుమసిద్ధికి దోడ్పడవచ్చిరి. ఈయోధులకందఱకు నాయకుఁడై ఖడ్గతిక్కన సిద్ధిరాజు సేనల నడిపించుకొని వచ్చెను.

పల్నాటి ప్రభువయిన పద్మనాయఁడును, పల్లికొండ ప్రభువయిన చల్లపిన్నమనాయఁడు, దొనకొండ అయితమరాజు, ఎఱ్ఱయ్య, భట్టావులరాజు, కరియావులరాజు, వల్లభన్న, నాళకూళ్లనాయఁడు, నేతి ముద్దయ్యనాయఁడు, పాచయ్యనాయఁడు, ముమ్మయ్యనాయఁడు, పుత్తమరాజు మొదలగు యాదవవీరులును, కాటమరాజునకు దోడ్పడవచ్చిరి. ఈ సైన్యముల కంతకు చిన్నమనాయని మంత్రియు, నారాధ్య బ్రాహ్మణుఁడు నగు బ్రహ్మరుద్రయ్య నాయకుఁడై నడిపించె నఁట! ఉభయసైన్యములును పాలేటియొడ్డుననున్న పంచలింగాలకడ నెదుర్కొన్నవి.

అప్పు డుభయసైన్యములకును ఘోరమైన యుద్ధముజరిగెను. తుదకు తిక్కనసైన్యమంతయు హతమయ్యెను. తిక్కన యుద్ధభూమిని నొక్కఁడు మిగిలియుండుటను ప్రత్యర్థయోధుఁడైన పిన్నమనాయఁడు చూచి:

"పోరునిలుపుమోయి భూసురోత్తముఁడ
సరిగాదుమాతోడ సమరంబుఁజేయ
అగ్రజుల్ మీరు యాదవులముమేము
ఉగ్రము మామీఁద నుంపంగరాదు"

అని పలికెనఁట. అందుపైని తిక్కనసైన్యమంతయు హతమగుటకుఁ చింతించి మఱల సైన్యమును గొనివచ్చి తలపడియెదంగాకయని గుఱ్ఱమును ద్రిప్పుకొని తిరిగివచ్చెనఁట!

అందుపై వృద్ధుఁడైన యాతనితండ్రి 'యుద్ధమునసైతం జావక యిటులేల పాఱివచ్చితివి! ఇదుపు చెఱుపఁబుట్టితివని నిందించెనట! ఈరణతిక్కన స్నానమునకు వచ్చినదు భార్య స్త్రీలకుంచినట్లుగా రహస్యస్థలంబున నీళ్ళబిందెనుంచి దానిమీఁద బసవుముద్ద యుంచి దానికి నులకమంచము చాటు వెట్టెనఁట! అదిచూచి యాతఁడు సిగ్గుపడి ఖేదపడుచుండఁగా భార్య

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లందుఁ
మఁగురాడువారమైతిమి
వగపేటికి జలకమాడవచ్చిన చోటన్.

అని యెకసక్కెము లాడెనఁట. అన్నములో పాలు విఱిగి పోఁగా తల్లిసైతము పరిహాసముగా

క. అసదృశముగ నరివీరులఁ
బసమీఱఁగ గెలువలేక పందక్రియ న్నీ
వసి వైచి విఱిగివచ్చినఁ
బసులు న్విఱిగినవి తిక్క! పాలు న్విఱిగెన్.

అని పలికెనఁట! ఇఁకఁ జెప్పవలసినదేమున్నది! ఇట్లీపలుకు లెల్లను శూలములై నాట మానాభిమానియైన యమ్మహాయోధుఁడు చేసినపనికిఁ బశ్చాత్తప్తుఁడై "ఈసారి మఱలఁబోయి శాత్రవుల

మార్కొని జయంబుగొందు. అయ్యది సంప్రాప్తంబుగాదేని ప్రాణం బుండుదనుకఁ బోరాడి వీరస్వర్గంబు నైన జూఱగొందు. మానాభి మానములుగల శూరుఁ డిట్టి గోఁత్రబుదుకు బ్రతుకఁడు" అని తలపోసి యెవ్వరెన్నివిధముల వారించినను వినక, సిద్ధిరాజు నాశంబఱిచి, మఱల సైన్యముం గొనిపోయి శత్రువులను మార్కొని భీమసంగ్రామంబు గావించెను. చరిత్రకారుఁడు యుద్ధభూమిని నాతఁడు చేయుచున్న యుద్ధక్రమము నిట్లభివర్ణించుచున్నాఁడు.

చ. పదటున వాజి రాహుత్తులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁడార్చినన్
బెదిరి పరిభ్రమించి కడుఁ బిమ్మిటి వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యదె డాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లవె యాతఁడం చనన్
గొదుకక యాజిఁ జేసె రిపుకోటుల కంతలు కన్నిరూపులై

ఇట్లు ప్రచండవిక్రమార్కుఁడై ఘోరసంగ్రామంబున శత్రుసేనను మార్కొని పీనుంగుపెంటలు గావించుచు రణకేళి సల్పుచుండ యాదవవీరులును వెనుదీయక మహోదగ్రులై తిక్కనసైన్యముపైఁబడి కత్తులఁ గటారుల నఱకులంబొడిచి చీకాకుపడుచుఁ బెద్దకాలంబు పోరాడ నుభయ సైన్యంబులఁ బెక్కండ్రు వీరభటులు నేలంగూలిరి. అంతటఁ జిన్నమనాయఁడు ఖడ్గతిక్కనను సమీపించి విప్రోత్తమా! యుద్ధము చేయుట బ్రాహ్మణునకుఁ బాడిగాదు. మిమ్ముం జంపిన మాకు బ్రహ్మహత్యాదోషంబు వాటిల్లునని మనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. తొలంగుట నీకును మాకునుగూడ శ్రేయస్కరింబని యూహింతునని గొంతెత్తి గంభీరవాక్యంబులు వలుకఁ దిక్కనయు "ఓనాయఁడా! రణశూరుఁడవై యుద్ధముసేయఁజాలక పండక్రియ ధర్మపన్నంబులేల చదివెదవు? వానింగొన్ని నే నెఱుంగుదును గాని పీరుండవాడు వేవి కదలక నిలుచుండి యుద్ధంబుచేసి చేతనయ్యేనేని నాప్రాణంబులుగొని విజయపతాకమెత్తుము కాదేని శరణుచొచ్చి మాపుల్లరిమాకుఁబెట్టుము." అని

హెచ్చరింపఁ బిన్నమనాయఁడు బ్రహ్మహత్యాదోషమునకు వెఱచి యేమి చేయుటకును జేతులును గాళ్ళునాడక నిశ్చేష్టితుఁడై చూచుచుండ, వాని మంత్రి బ్రహ్మరుద్రియ యచటికి నేతెంచి "తిక్కన నేఁడలంపడి పోకార్చెద నీవటుండు" మని తన ప్రతివీరునిపై హయంబును బఱపి యుద్ధము చేయఁగా నిరువుర గుఱ్ఱంబులు నీఁటెపోటుల నేలం గూల నిరువురును గత్తులుదూసి "హర హరా" యని యభిమన్యు లక్ష్మణకుమారులవలె ద్వంద్వ యుద్ధంబునకుఁ గలియంబడి యుభయ సైన్యంబులవారును నివ్వెఱపడి చూచుచుండఁ బెద్దయుం బ్రొద్దుపోరాడి యిరువురును నేలకొఱంగిరి. ఆపాటుంగని తిక్కన సైనికులలో హతశేషులయినవార లీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పుకొని యాక్రందించిరని యొక కవి చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలియుండుటఁ జేసి
  చలియించి మందరాచలము తిరిగె,
గాంభీర్యమెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
  కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె,
జయలక్ష్మి నీయురఃస్థలినె యుండుటఁ జేసి
  హరి పోయి బలిదాన మడుగుకొనియె,
నాకారమెల్ల నీయందె యుండుటఁ జేసి
  మరుఁడు చిచ్చునఁబడి మడిసిచనియె
గీ. దిక్కుదండనాథ దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగు టెఱిఁగి సగము తరుగు టుడుగు
నబ్ధి కట్టు విడుచు నచ్యుతుకొద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ.

అని తన సైనికులెల్ల హాహాకారంబులు సేయుచుండఁ బ్రాణంబులు దేహంబును విడిచినవిధం బొకకవివర్యుఁడే మరలనిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న యేతెమ్ము తారాద్రికడకు,
గరుడుని బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడిసిద్ధతిక్క కైవల్యమునకు,
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్ర రా బ్రహ్మసభకు
నైరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ
గీ. యనుచు వేలువేలు నర్థితోఁ బిలువంగ
వారు వీరు గూడ వచ్చివచ్చి
దివ్యయోగి యైన తిక్కనామాత్యుఁడు
సూర్యమండలంబుఁ జొచ్చిపోయె"

—ఆంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగము.

రణతిక్కనభార్య భర్తృమరణమును విని సహగమనము సేయుటకై పొలికలని కేతెంచెనఁట! కాని యాశవసమూహములో భర్తశిరము కనఁబడ లేదఁట. నేను పతివ్రత నైతినేని నాభర్తశిరము పైకెగిరి నాకగుపడుఁగాక యని యావీరపత్ని పలుక నాతనిశిర మట్లే యెగిరెనఁట. సమస్తబంధుజన సమక్షమున నాశిరముతోఁ గూడ నామె సహగమన మొనర్చెనఁట. ఈ యంశ మీక్రిందిచాటుధారలో సూచింపఁ బడినది.

ఉ. శ్రీలలరార శత్రువులఁ జెందితి వార్యులు మంత్రివర్యులా
ర్వేలఘనుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చిరో
లాలితశౌర్య ధైర్యజయలక్ష్మి ప్రియంబున నిన్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికళేబరమా! యింక నిల్చియాడుమా!

ఈరణతిక్కనపైని చాటుధార లనేకములున్నవి రెండు పద్యము లను మాత్రి మీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

ఉ. ఏమి తపంబుచేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజ చేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీమునల్లియుం
గామునికన్నతల్లియును గంజదళాక్షు ననుంగుఁదల్లియుఁ
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగు సిద్ధరతిక్కన కన్నతల్లియున్.

సీ. వీరవివాదంబు వేదవివాదంబు
పాయక యేప్రొద్దు మ్రోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు నేసలఁ చల్లంగఁ
బాయు కెల్విరియొ కుటుంబములు ప్రబరుత
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసిన జలంబు
సతతంబు నుంగిట జాలువారు
రిపుల కొసఁగిన పత్రికలపుత్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుంద్రు

గీ. మానఘనుఁ డైన తిక్కనమంత్రి యింట
మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రి యింట
మహితయశుఁ డైన తిక్కనమంత్రి యింట
మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రి యింట.

కాటంరాజు పశువులను మేపుకొని పుల్లరియేల యివ్వనిదో నో ఆంధ్రుల చరిత్రమునఁ జెప్పలేదు. ఆకారణమును గొంద ఱిట్లు చెప్పు చున్నారు. మనుమసిద్ధిమహారాజుయొక్క యింపుడుకత్తె పెంచు చున్న చిలుక పంజరమునుండి తప్పించుకొని పోయి యాదవుల పశు వులు మేయుచున్న యడవికేగి మనుష్యభాషణములఁ బల్కుచుండ నా పశువులు చెదరిపోయి మేఁతను మానివేసినవఁట. అందుపై నా పసుల కాపరులా చిలుకను జంపివేసిరఁట. అందుమీఁద సిద్ధిరాజు మను.

ష్యులా కాపరులను వారి పశువులను గొంతెమ్మల్లరిచేసిరఁట! అదికార
ణముగాఁ గాటంరాజు పుల్లరి నీయక రణమునకు దిగెనని చెప్పుదురు.

మనుమసిద్ధి నిర్యాణము:

ఈయుద్ధము శా. శ. ౧౧౭౦ కాళయుక్తి సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమీ గురువారమునాఁడు జరిగినదని యొక శిలాశాసనమునందున్నది. (నె. శా. సం. ౫౨౭ పుట) కాని యది నమ్మదగినదైనది కాదు. దీని నెవ్వరో కొండయ్యకొడుకు గామయ్య వ్రాయించినది. ఎప్పుడు వ్రాయించెనో తెలియదు. ఇందసందర్భములైన విషయములు పెక్కులున్నవి. చోడతిక్కరాజు శాసనమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౭౪ వఱకు సిద్ధరాతిక్కన జీవించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. కావున నీశాసనము సరియైనదని తలంపరాదు. కాళయుక్తి శా. శ. ౧౧౭౦ కాదు ౧౧౮౦ అయినది. ఈయుద్ధము జరిగిన కొలఁది దినములకే మనుమసిద్ధి చనిపోయెనందురు. శకసంవత్సరములు సరిగా లేకున్నను, ఈశాసనమును బట్టియు, తిక్కననిర్యాణమును దెలుపు "అంబరశశిరవి" అను పద్యము ననుసరించియుఁ గాళయుక్తికిని ఖడ్గతిక్కన మనుమసిద్ధుల నిర్యాణమునకును సంబంధ మున్నదని తోఁచుచున్నది. ఆపద్యమందలి తిక్కయజ్వ "తిక్కయోధ" యేమో! కొల్లూరు శాసనమునకు (శా. శ. ౧౧౭౯) తరువాత మనుమసిద్ధి శాసనములు గనుపట్టుటలేదు. ఇతఁడు కాళయుక్తి సంవత్సరముననే చనిపోయెనేమో! అట్లయినచో దండ్రిచనిపోయిన యయిదారు సంవత్సరములలోనే యితఁడు కాలధర్మమునొందెనని తలంపవలసి యున్నది. అపక్షములోఁ దిక్కనామాత్యుఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును, శా. శ ౧౧౭౫-౧౧౮౦ నడుమ రచియించి యుండుననని నిశ్చయింపవలసి యున్నది.

మనుమసిద్ధికిఁ దరువాత నాతని వంశముచు దెలుపుశాసన మొకటి కలదు (ఆం. సా. ప. సం. ౧౭ పుట ౨౨౩). ఆశాసన మిది.

"శుభమస్తు శ్రీవద్భా సుభలాంఛనో విజయతే దేవః పురాణో హరి స్తన్నాభే స్సరసీరుహో౽జని ర్విశ్వం విధాతా స్సృజత్। తస్మిన్సూర్యసుధాంశువంశజననా భూపా స్సశాసు ర్భువం। తేషు ఖ్యాతకథావశేషమయితాం యాతేషు మన్వాదిషు ॥౧॥ జాతో విక్రమసింహపట్టణపతి స్సిక్కక్షితీశ స్తతో భాస్వద్వంశపయోధిశీతకిరణో విశ్వంభరామన్వభూత్ । తత్పుత్ర స్తదనంతరం మనుఃభో మన్మశిమూవల్లభః ప్రౌఢౌదార్యవిరాజితామర మహీజాతో౽సిప ద్భూతలం ॥౨॥ తస్యాస్తనయా స్త్రయః ప్రథమజ స్సిక్కక్షమానాయకః పశ్చా దావిరభూత్పరార్ధ్యజనన శ్రీనల్లసిద్ధో నృపః । గోపీనాథ... పతి స్తదనుసంజాత స్తిరుర్భాఘు... నిశ్శాతకృపాణఖండితరిపు స్తస్మై పాలదోర్గ స్తకః ॥౩॥ నల్లసిద్ధిక్షమానాథో తేషా మ్మధ్యమజన్మనః । వంశమండనమాణిక్యైః ప్రాపూతం సుతపంచకం ॥౪॥ యేన దానగుణాఢ్యేవి శౌర్యోత్స్యేకశాలినా । న్యకృత్యం సురభూజానాం పాండవానాం చ పంచకం ॥౫॥ తత్రాగ్రజస్సుతో మన్మగండగోపాలభూపతిః ప్రతాపరుద్రభూపస్య ప్రసాదార్జితవైభవః ॥౬॥ స్వస్తిచరణసరోరుహవిహితవిలోచన త్రిలోచనప్రముఖాఖిలపృథివీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాలకులరత్నప్రదీప అపరిమితప్రతాప సతతసమభ్యర్చిత లక్ష్మీశ్వర ఒఱయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపుర త్రిపురత్రినేత్ర కాశ్యపగోత్ర ఉతివిషయహయారూఢప్రౌఢరేఖారేవంత విజయలక్ష్మీకాంత అతిచతురకామినీజనజయంత వితరణ వినోద విక్రమాదిత్య తేంకణాదిత్య అరిబలతిమిరమార్తాండ జగదొబ్బగండ గర్వితారాతికుధరకులిశధర శరణాగతవజ్రపంజర దాయాదిమండలికధీశపట్టపరిఘురట్ట కీర్తినారాయణ పృథివీశ్వరశిరః కందుకక్రీడావినోద నిత్యసత్యప్రదాత సేవణకటక వేణుకబళనదాసపావకోపమాన

గంభీరాంభోనిధాన ద్రవిళబలవార్ధిపరిశోషణ బడబానల రాయగండ గోపాల విహితాహితమానభంగ రాజవేశ్యాభుజంగ నామాదిసమస్త ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బుజబళవీర మనుమగండగోపాల దేవచోడమహారాజులు స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౨౧౯ అగు నేంటి హేమలంబిసంవత్సర చైత్రశు ౧౫ సో। నాంటిసోమగ్రహణకాలము నంద్దమతల్లిదండ్రుల కనంతభోగైశ్వర్యముగాను కొట్యదొాన శ్రీచెన్నకేశవ దేవర తిరునాళ్ళకై పదుమూవరగండసిద్ధపురములోన పెట్టిన ఇరవయి పుట్లు వెలిసేను లెఖాను.........."

ఈశాసనమునందలి బిరుదులు, తిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువైన మనుమసిద్ధికిఁ దండ్రియగు చోడతిక్కరాజు వనుటకు సంశయింపనక్కరలేదు. పృథివీశ్వరశిరః కందుకక్రీడబిరుదము తిక్కరాజునకుఁ దక్క మఱియొవరికి నన్వయింపదు.

"పృథ్వీశనరేంద్రమస్తకము నేడ్తెఱఁ గందుకకేళి సల్పఁడే."
"రాయగండగోపాలు"
"దర్పదుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనబఱపఁడే యాగ్రహమున"

—నిర్వచనోత్తరరామాయణము.

"బలిమిచేఁ బృథ్వీశులతలందుంచి సేవణ। కటకసామంతులగర్వ
మడఁచి, ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్కనేలె"

— దశకుమారచరిత్రము

చోడతిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమున రచించిన యీపద్యములలోని భావములనే యీశాసనమునందు "దాయాదమండలిక... పరిహరట్ట పృథ్వీశ్వరశిరః కందుకక్రీడావినోద, సేవణకటకవేణుక బళనదావపావకోపమాన ద్రవిళబలవార్ధి పరిశోషణబడబానల రాయ

గండగోపాల" అనువాక్యములలో నుదాహరించియున్నాఁడు. కావున ఈశాసనములోని తిక్కరాజు, పైని చెప్పఁబడిన చోడతిక్కరాజనియు నాతని తనయుఁడైన మనుమసిద్ధి నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతి యనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. మనుమసిద్ధికిఁ దిక్కరాజు నల్లసిద్ధి, యింకొకఁడు (పేరున్నభాగము శిథిలమైనది.) అను మువ్వురు కుమారులు. ఈ తిక్కరాజును ఇమ్మడి తిక్కరాజనియు, ఇమ్మడి తిరుకాళత్తిదేవుఁడనియు బిలచెదరు. ఈతని శాసనమొకటి శా. శ. ౧౨౦౧ (నె. శా. సం పుట ౪౧౭) లోఁ గన్పడుచున్నది. మనుమసిద్ధి రెండవ కుమారుఁడైన నల్లసిద్ధికైనను గుమారులు ఇందుఁ బెద్దవాఁడైన మనుమగండగోపాలుఁడీ శాసనదాత. మనుమగండగోపాలనామధారులు పెక్కురున్నారు (నెల్లూరుశాసన సంపుటములను జూడుఁడు.) కాని వారికిని నీతనికిని సంబంధము లేదు. ఈ మనుమగండగోపాలుఁడు కాకతీయ ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని సామంతుఁడై కొట్యదోన (కొణిదెన) ప్రాంతమునకుఁ బరిపాలకుఁడైనట్లు శాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శాసనము నందలి బిరుదములు వంశానుగతముగా వచ్చినవి.

భుజబల మనుమసిద్ధరసు పేరనఁ గొన్నిశాసనములు శా. శ. ౧౧౬౧-౧౧౭౧ సంవత్సరములలో నున్నవి కాని యాతఁడు, తిక్కరాజుకొడుకగు మనుమసిద్ధి కాఁడు. మొత్తముమీఁద నీనెల్లూరుచోడుల చరిత్రమును, శాసనవాఙ్మయములను సమన్వయము చేయుచు వ్రాయవలసిన యావశ్యకత యెంతయేని కలదు. అందులకిది స్థానము కాదు. ఇదివఱకే ప్రసక్తానుప్రసక్తముగఁ గొంత గ్రంథమును వ్రాసి తిక్కన చారిత్రమును బెంచవలసివచ్చినది. ఇంతకంటె నధికముగ వ్రాయుట యప్రస్తుతమగునని యెంచి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రకవి తరంగిణి

(1500 మంది తెలుగు కవుల చరిత్ర)

రచయిత: శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు.

నన్నయభట్టు మొదలు నేటివరకు గల, తెలుగు కవుల చరిత్ర పూర్తిగ పరిశోధించి సులభశైలిలో, 20 సంపుటములలో వ్రాసిరి. లైబ్రరీలకు టెక్స్టు బుక్ కమిటీ వారిచే అప్రూవ్ కాబడినవి. 10 భాగములు గ్లేజు కాగితముపై అచ్చుపడినవి.

ఒక్కొక్క భాగము సుమారు 280 పేజీలు

వెల 3-0-0

అమ్మువారు:
హిందూ ధర్మ శాస్త్ర గ్రంథ నిలయము
కపిలేశ్వరపురం (తూర్పుగోదావరిజిల్లా)

11, 12 భాగములు అచ్చగుచున్నవి.

విశ్వప్రియ యాత్రము [ద్వితీయ ముద్రణము]

రచయిత:— శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ఇందలి రంగములును, పాత్రములును ఆంధ్రదేశమునకు సంబంధించినవి. కథాకల్పనము పాత్రగుణపోషణము, మొదలగునవి యిందు చక్కగా ప్రదర్శింపబడినవి ఇది సాంఘిక నవలయైనను, నవరాధ పరిశోధక నవలాలక్షణములచేనతి మనోహరముగ నలరారుచున్నది. మంచి గ్లేజు కాగితము, చక్కని అచ్చు! 366 పేజీలు రు 3—0—0

— శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

[illegible] రసపుత్రులకును జరిగిన కలహము త్యాశ్చర్యకరముగ వర్ణింపబడినది. కటులూ ఖానుని దౌర్జన్యము. ప్రాగుఁబోతుతనము- దుర్గాధీశ్వరుడగు వీరేంద్ర సింహుని ఆత్మగౌరవము, సహజప్రతాపము - రాజా మాన్ సింహుని పుత్రుఁడగు జగత్సింహుని మహావీరత్వము - అభిరామస్వామి నిరంతర విచారము-విద్యాదిగ్గజుని మాధ్యము ప్రపంచజ్ఞానహీనత - విమల చాకచక్యము, మనోధైర్యము, సమయానుకూల వ్యాపారమును - కథానాయికయగు తిలోత్తమ నిష్కల్మష నిశ్చలభక్తి ప్రేమయు - అయేషాయందలి ఆకాంక్షిత ప్రేమయు పరోపకార పారీణతయు - ఆయావ్యక్తులందుమూర్తీభవించెను. మృదుమధురమగు చక్కని శైలితో తెనుఁగు బాషలో మేటినవలారత్నమనుటకు సందియములేదు. ఇది ఆరవ ముద్రణము. (మదరాసు టెక్స్టుబుక్ కమిటీవారిచే లైబ్రరీలు ఉపయోగించుటకు అప్రూవు కాబడినది.)

నవాబునందిని [illegible] ద్వితీయ ముద్రణము [illegible]

రచయిత— శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

దుర్గేశనందని యందలి మిగిలిన కథావిశేషములన్నియు "నవాబునందని" యందు చదువవలయును.

రాధారాణి [illegible] ద్వితీయ ముద్రణము [illegible]

శ్రీ రచయిత:— చాగంటి శేషయ్యగారు

నిరుపేదబాలిక "రాధారాణి" - గొప్పధనవంతుడు దేవేంద్రనారాయణరాయి. దైవికసమావేశము— వీరిరువురి ప్రణయగాధ.

[illegible] గ్రామపంచాయితీల చట్టము

(1950 సం॥ నె 10 వ ఆక్టు. రు 8—0—0)

1950 సంవత్సరములో నూతనముగా మద్రాసు గవర్నమెంటువారిచే చేయబడిన గ్రామపంచాయితీల చట్టము అంతయు చక్కని తెలుగు భాషలోనికి తర్జుమా చేయబడి ప్రతిశబ్దమునకును విపులమగు వ్యాఖ్యానము వ్రాయబడెను.